

HIERONYMI MERCVRIALIS

DE ARTE GYMNASTICA Libri Sex,

IN QVIBVS EXERCITATIONVM OMNIVM
Vetustarum genera, loca, modi, facultates, & quidquid
denique ad corporis humani exercitationes
pertinet, diligenter explicatur.

Quarta editione correctiores, & auctiores facti.

Opus non modo medicis, verum etiam omnibus antiquarum rerum
cognoscendarum, & valetudinis conseruandae
studiosis admodum vtile.

AD MAXIMILIANVM II.
IMPERATOREM.

VENETIIS, APVD IVNTAS.

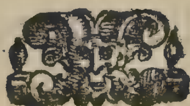
M D C I.

MAXIMILIANO II.

IMPERATORI INVICTISSIMO.

HIERONYMVS MERCVRIALIS

perpetuam Felicitatem D.

SI quando mecum diligentius considero, MAXIMILIANE Inuictissime, quot, quantaque Imperatores, summique Principes pro hominum salute, & tranquillitare tam bello, quam pace gesserint, in eam facile descendo sententiam, merito, atque optimo iure omnes ferè gentes, & nationes fecisse, quod eos dignos existimarunt, qui in Deorum immortalium numerum referrentur. Inter ea uero, quae in humanum genus innumera contulerunt beneficia, magnam partem sibi vendicant artes pœne omnes liberales, quas maximis propositis praemijs non excitarunt modo, atque extulerunt aliquando iacentes, sed ita etiam earum dignitatē amplificarunt, vt ipsi soli illarum auctores, et instauratores propemodum videantur. Id facile perspicere quiuis potest, qui militaris discipli-

nae, legum scientiae, caeterarumquae; sine quibus uita haec nostra ferè uitalis non esset, laudandarum artium ortus, & incrementa memoria velit repetere: sed ne Imperatori sapientissimo, quae omnibus passim nota sunt, recensendo sim molestus, vnum medicae artis omnium vtilissimae exemplum proponam, quae proculdubio aut nulla esset, aut certe eum quem hoc tempore praesefert splendorem, & elegantiam non haberet, nisi Principum benignitas, sine qua omnis plerumque languescit industria, summis viris illius auctoribus affulsisset. Etenim quantum a primis illis temporibus quasi nascenti medicinae attulerint auxilij Cadmus, Salomon, Alexander, posterioribus vero Attalus, Ptolemaeus, Nero, Hadrianus, Constantinus, Iustinus, alij permulti, complurium Doctorum hominum monumenta testantur. verumtamen vt alia omittam in praesentia, non exigui momenti putandum id est, quod magnificentissima, atque amplissima Gymnasia exstruxerunt, inque ijs artem Gymnasticam instituentes, ipsius magistros ac præfectos aluerint, qui homines exercitationibus, & ad corporis, & ad animi sanitatem conferentibus instruentes ad bene, beateque viuendum viam communirent. Haec enim ars illa est, ob quam olim Persarum reges, Lacedaemonij,

monij, Athenienſes, Romani ita in bellis gerendis valuerunt, vt ſaepe non maxima manu incredibiles hoſtium vires fregerint, innumerabiles copias fuderint, tot denique regna.totque nationes ſuis ditionibus ſubiecerint, ut ne recenſeri quidem numerando facile queànt. Hac eadem inſtructi, non defuerunt Principes, qui aduerſus quemlibet Athletam robore ſunt auſi contendere, quales fuiſſe Cyrum, Neronem, Traianum, Antoninum, & Seuerum accepimus, quos praeterquam quod hac ſola arte ſanitatem conſeruaſſe, fortiſſimosque euaſiſſe memoriae proditum eſt, ob hanc quoque cauſſam id eos feciſſe veriſimile eſt, vt caeteros ſuo exemplo ad eaſdem exercitationes inuitarent. Huiuſmet artis ope quis ignorat priſcos regnorum, & prouinciarum gubernatores Athletarum, & gladiatorum ſpectacula ad ſubditos in officio continendos prudenter excogitata introduxiſſe? ne plurima alia commoda recenſeam, quae gymnaſtica, quot tempore floruit, ad humanam felicitatem perficiendam ſemper vberrime praeſtitit.

Sed, quo plures ſcimus ab hac arte vtilitates emanaſſe, eo magis dolendum nobis eſt, quibus neſcio quo miſero fato cum multis alijs optimarum artium ſtudijs perijt, atque exſtincta prorſus eſt; unde fit vt vetus illud militare robur, & veram ſanitatem per pauci ſint

hoc tempore, qui consequantur, totque morborum genera quotidie nos infestent, quot ob exercendorum corporum consuetudinem non expertos esse veteres rationi consentaneum est. Haec autem etsi ita sint, desperandum tamen non est, sapientissime Imperator, quin eorum scriptorum beneficio, apud quos rudis atque adumbrata quaedam illius delineatio remansit, ab interitu possit vindicari, ac iterum in hominum adspectum, lucemque proferri, si & Principum ad hanc rem propensio adsit, & homines docti, & antiquitatis periti reperiantur, qui in hoc studium incumbere, omnesque ingenij neruos contendere non recusent. Caeterum cur nemo nostris saeculis huiusmodi prouinciam susceperit, sane pronunciare non audeo: id unum scio, rem sicut maximae vtilitatis, ita immensi esse laboris. Et ego, licet multa essent, quae ab ea deterrere me possent, aliquando tamen sum aggressus, quaeque inter legendos auctores huc pertinentia obseruaueram, in unum veluti corpus collecta in commentarium redegi. quod factum a me est magna animi contentione, & studio: euentu autem, ut ex multorum testimonijs cognoui, audeo dicere, non infelici. Quae etiam me caussa impulit, vt, quamuis hos libros, quo tempore ALEXANDRI FARNESII Card. sapientissimi ac prudentiss.

tiſſ. medicum Romae agebam pepererim, illiq. dicatos in vulgus ediderim : tamen, publico licet profitendi munere, & frequentibus aegrorum viſitationibus implicitus, rurſus eos poſtremis hiſce menſibus in manibus ſumpſerim, nonnullisq. mutatis, alijs plurimis adiectis, quarũd am exercitationum ex vetuſtis monumentis iconibus repraeſentatis ita exornauerim, ut non uerear quin gratiores multo (quemadmodum ſolent ſemper poſteriores curae eſſe meliores) ſint in lucem prodituri, atque iucundiores. Quo etiam factum eſt, ut, quod antea non ſum auſus, illos nunc tuae Maieſtati conſecrare pro mea erga te obſeruantia non dubitauerim. Cum praeſertim, ſi Gymnaſticae renaſcenti vllus eſt patronus quærendus, neminem te potiorem eſſe conſtet: vt, quemadmodum olim Imperatores eam inſtituerunt, auxerunt, & illuſtrarunt, ita tu hoc tempore amiſſam, quae tua ſumma auctoritas, & potentia, promptaque de humano genere bene merendi uoluntas eſt, in priſtinum ſplendorem, in veterem dignitatem & poſſis, & velis reſtituere. Accedit etiam, quod Cardinali FARNESIO, cui poſt Deum omnia debere me fateor, & quem tuae Maieſtatis obſeruantiſſimum, ac indefeſſum laudum tuarum praedicatorem ſemper eſſe ſenſi, gratiſſimam rem facturum me exiſtimaui, ſi hoc opus in ipſius laribus natum, &

minus politum in eius nomine publicatum, nunc perfectius, locupletius, & pulchrius reditum tuae Maiestati ipsius nomine adferrem. Quamobrem oro, vt, qua soles incomparabili animi magnitudine, hoc licet Maiestati tuae impar munus, qualecumque tamen tenuitas nostra offerre potest, accipere, meque inter tuos numerare, protegere, ac fouere digneris. nam, quamquam me ijs, qui omni disciplinarum atque artium genere excellentes M.T. inseruiunt, comparandum non esse non ignorem: si tamen animus spectetur meus, non dubito, quin, sicut nullius studia in M. T. sunt ardentiora, aut obseruantia maior, ita aliquo inter alios gratiae tuae loco non indignus uideri possim. Deus Optimus Max. M.T. pro Christiani orbis salute diu incolumem, & felicem conseruet.

Patauij, Kal. Sext. CIↃ IↃ LXXIII.

LAVRENTII GAMBARAE
BRIXIANI CARMEN.

Auxilio ſicut Phoebi genitoris, & arte,
Arte Coronides medica celeberrimus olim
Membra minutatim patrios diſiecta per agros
Hippolyti, tandem manibus collegit, & artus
Artubus aptauit nitens, iuuenemq. carentem
Iam luce aetheria, iam tartara nigra tenentem
Ad ſuperas ſedes, erebi reuocauit ab vmbris;
Et membris laetos, oculisq. infudit honores:
Queis ſolitum lumen ſumpſerunt membra iuuentae;
Confiſus ita nunc ope Mercurialis, & aura
Farneſij aſpirantis heri collegit in vnum
Gymnada: qua quondam ſe ſe exercere relicto
Carcere maiores, populo ſpectante, ſolebant.
Haec pars ad ludos ſpectat, pars altera tantum
Commemorat; cum quis pictis ſe oſtentat in armis,
Fortis vt euadat miles, pars tertia narrat,
Sint ea, quae incolumes ſeruent, morboq. vacantes
Mortales, dum vita manet, docet inſuper haec pars,
Ordine quo poſſint homines extendere longum
In tempus dubiam aetatem, tardamque ſenectam
Ducere inuxpertamq. mali, curaq. carentem;
Omnia quae latuere diu diſperſa, tenebrisq.
Abdita Cimmerijs: quae nunc diſtincta labore,
Et multo ſtudio, tamquam noua ſidera fulgent,
Scriptores inter Graios, pariterq. Latinos,

Matth. Deuarij.

Ὥς πάλαι ἱππολύτοιο μέλη, παιήονος υἱὸς
 σύστασιν εἰς ζώου σώματος ἡρμόσατο,
ὧ δέ ποτ᾽ οἰχομένης καλὰ λείψαν᾽ ἀμυδρά περ ἔμπας.
 τέχνης γυμνασίης νῦν ἀναλεξάμενος,
ἄκρος ἀκεσοείνη Ἱερώνυμος, ἀθάνατόν μιν
 κοὐ τεθνηξομένην αὖθις, ἔτευξε νόῳ.
ὃς γοῦν ἶσα θεοῖσιν, ὀνήσιμα ἔργ᾽ ἀναφαίνει,
 ἶσα θεοῖς, τιμῆς ἄξιος ἀθανάτου.

Ἀχιλλέως Στατίου Λουσιτανοῦ.

Γυμνάσιον πολυκηδὲς ἄγαν πονέων συνέγειρες
 Παντοίοις σποράδην ἐκδοθὲν ἐν βιβλίοις
Οὕνεκα τῶν τε σοφῶν Ἱερώνυμε ψυφῶνι ἀποισῇ
 Πένταθλον οὐχὶ μόνον πάνταθλον ἀλλὰ μόνος.

Achillis Statij Lusitani.

Orco mortales Hieronymus inuidet aegros
 Lumen ad aetherium semianimes reuocans,
Quod quia saepe facit, laudatur saepe, suiq.
 Fama tripertito nominis orbe volat.
Nunc autem noua fama alia increbrescit, vt artes
 Exstinctas veterum gymnasiumq. nouat.
Macte animo, vir magne, ergo tu cetera membra,
 Ore exercebis, sed tua laus hominum.

Auctorum nomina, quorum fide, & testimonio hi Libri conscripti sunt.

Aelianus
Aeschylus
Aetius
Afranius
Agathinus
Alexander Aphrodisiensis
Alexander Trallianus
Angelus Politianus
Antillus
Aretaeus
Aristophanes
Aristoteles
Arrianus
Asclepiades
Athenaeus
Auerroes
Auicenna
Aulus Gellius
Ausonius
Bardesanes
D. Basilius
Blondus
Caius Julius Caesar
Cassianus
Cassiodorus
Cassius Iatrosophista
Catullus
Caecilius Plinius
Clemens Alexandrinus
Coelius Aurelianus
Columella
Cornelius Celsus
D. Cyprianus
Diocles
Dion
Dionysius Areopagita
Dionysius Halicarnaseus
Epiphanius
Erasistratus
Erotianus
Euripides
Eusebius
Eustathius
Galenus
Heliodorus
Herodotus
Herodianus
Hesiodus
D. Hieronymus
Hippocrates
Homerus
Horatius
Ioannes Cassianus
D. Ioannes Chrysostomus
Josephus
Isidorus
Iulius Capitolinus
Iulius Firmicus
Iulius Pollux
Iustinus Martyr

Iuuenalis
Laertius
Laitus
Lampridius
Libanius
Lucanus
Lucianus
Lucilius
Lucretius
Mar. Aure. Cassiodorus
Marcus Tullius
Martialis
Meletius
Oribasius
Ouidius
Pacuuius
D. Paullus
Paullus Aegineta
Pausanias
Persius
Petronius arbiter
Philostratus
Plato
Plautus
Plinius
Plutarchus
Polybius
Porphyrius
Posidonius
Propertius
Pub. Velleius
Pub. Victor
Paterculus
Quintilianus
Razes
Rufus Ephesius
Saluianus
Scribonius Largus
Seneca
Sex. Empiricus
Sex. Pompeius Festus
Sidonius Apollinaris
Soranus Ephesius
Sophocles
Spartianus
Statius. Strabo
Suetonius Tranquillus
Suidas
Terentius
Tertullianus
Themison
Themistius
Theodoretus
Theodorus Priscianus
Theophrastus
Valerius Flaccus
Valerius Max.
Varro
Vegetius
Vitruuius
Vopiscus
Xenophon.

INDEX EORVM,
QVAE HAC ADITIONE
quarta sunt addita ab auctore.

Tricli-

FINIS.

A

ARTIS. GYMNASTICÆ LIBER. PRIMVS

De Principijs Medicinae. Cap. I.

VAMDIV Homines paucissimis rebus contenti lautas mensas, & opipara conuiuia non cognouerunt, propinationisque post inductam paullatim consuetudinem penitus ignorarunt,
B (id quod primis illis saeculis extitisse memoriae proditum est) morbi neque apparuerunt, neque etiam eorum nomina innotuerunt, sicut vsque ad tempora Socratis distillationum, quas Graeci κατάῤῥους dicunt, nomen, quo nil hodie frequentius est, ignoratum esse tradidit Plato: qua de re tunc temporis medicinae aut paucos omnino, aut nullos vsus, nullaque principia extitisse certum est: etsi Homerus antiquissimus auctor scripserit Aegyptum multas herbas, multaque medicamenta habuisse. Postquam vero intemperantiae nefanda lues, coquorum exquisitae artes, delicatissima epularum condimenta, vinorumque peregrinae temperaturae inter homines irrepsere, morborum simul varia continuo genera succrescentia ad inueniendam medicinam eos coe-
C gerunt: qua semper carere profecto licuisset, nisi humana, vel potius ferina ingluuies omnium uitiorum soboles eius usum omnium maxime necessarium effecisset. Medicina vero tametsi primo illo ortu rudis admodum, incultaque fuerit, quando prisci illi (ut Herodotus, & Galenus referunt) aegrotos palam exponebant, vt vnusquisq. quod utile, atque experimentis comprobatum habebat, alterum edoceret, posterioribus tamen saeculis ab Aesculapio Epidaurio cognomento apud Cyrenaeos medico mirifice ex ornata fuit, & quasi ex rustica urbana, & concinna reddita: quam tamen omnino perficere is nequaquam potuit, quippe qui solis morbosis, ac languentibus operam nauans id vnum semper curandi studium habuit: sanorum curam aut vllam esse ignorauit, aut eam prorsus contempsit: quod postea successores illius intelligentes adeo existimatione dignam reputarunt, vt medicinam sine hac

3. de Republi.

In lib. qui edicusi-scribitur.

totam mancam, nulloque modo perfectam esse posse perspexerint. D
Atq. hi fuere primi Herodicus Selymbrianus, & Hippocrates eius discipulus, qui curatiuae morborum medicinae cōseruatoriam valetudinis partem fere circa sana duntaxat corpore satagentē addere uisi sunt, arbitrantes non minus praeclarum, atque artificiosum opus esse sanos homines à morbis praecauere, quam illos iā implicitos liberare: vnde medicina, quae antea semper quasi virgo fuerat, praegnans ab illis reddita fuit, quandoquidem prius solis curandis aegritudinibus, tum sanis etiam conseruandis praefecta est. An totam eam medicinae partem, quae & ad sanos, & ad uictus rationem pertinet ex tabellulis, alijsue donaris, Aesculapij templo dicatis Hippocrates conflauerit: an vero solam in curandis morbis
li.29.c.1. bis versantem clinicem uocatam, quemadmodum Varro, Strabo, atque Plinius credidisse uidentur, mihi plane compertum non E
est: nisi quod fuit mos liberatos morbis in templo eius Dei, quid auxiliatum esset, scribere: Isque à primis illis temporibus vsque ad Antonini Imperatoris aetatem non modo in Graecia, uerum etiam in Italia perdurauit: vti praeceteris ex tabella marmorea Romae in Aesculapij templo in insula Tiberina inuenta, & vsque ad hanc diem apud Maphaeos conseruata intelligere licet, in qua graece haec leguntur.

Αὐταῖς ταῖς ἡμέραις Γαΐῳ τινὶ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ἐλθεῖν ἐπὶ ἱερὸν βῆμα, καὶ προσκυνῆσαι, εἶτα ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν, καὶ θεῖναι τοὺς πέντε δακτύλους ἐπάνω τοῦ βήματος, καὶ ἆραι τὴν χεῖρα, καὶ ἐπιθεῖναι τοὺς ἰδίους ὀφθαλμοὺς, καὶ ὀρθὸν ἀνέβλεψε, τοῦ δήμου παρεστῶτος, καὶ συγχαιρομένου ὅτι F
τόσαι ἀρεταὶ ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν ἀντωνίνου. idest.

Hisce diebus Caio cuidam caeco oraculum reddidit, veniret ad sacrum altare, & genua flecteret, deinde a parte dextera veniret ad laeuam, & poneret quinque digitos super altare, & eleuaret manum, & poneret super proprios oculos: & recte vidit populo praesente, & gratulante, quod grandia miracula fierent sub Imperatore nostro Antonino.

Λουκίῳ πλευριτικῷ καὶ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου, ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν, καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι τέρραν, καὶ μετ' οἴνου ἀναφυρᾶσαι, καὶ ἐπι-

A ἐπιθεῖναι ἐπὶ τὸ πλευρὸν, καὶ ἐσώθη, καὶ δημοσίᾳ ηὐχαρίστησε τῷ θεῷ, καὶ ὁ δῆμος συνεχαρίσατο. id est:

Lucio affecto lateris dolore, & desperato a cunctis hominibus oraculum reddidit Deus, ueniret, & ex ara tolleret cinerem, & una cum uino commisceret, & poneret supra latus: & conualuit, & publice gratias egit Deo: & populus congratulatus est illi.

Αἷμα ἀναφέροντι Ἰουλιανῷ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου, ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν, καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι κόκκους στροβίλου, καὶ φαγεῖν μετὰ μέλιτος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἐσώθη, καὶ ἐλθὼν δημοσίᾳ ηὐχαρίστησεν
B ἔμπροσθεν τοῦ δήμου.

Sanguinem reuomenti Juliano desperato ab omnibus hominibus ex oraculo respondit Deus, ueniret, & ex ara caperet nucleos pini, & comederet una cum melle per tres dies: & conualuit, & uiuens publice gratias egit praesente populo.

Οὐαλερίῳ ἄπρῳ στρατιώτῃ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν καὶ λαβεῖν αἷμα ἐξ ἀλεκτρυόνος λευκοῦ μετὰ μέλιτος, καὶ κολλύριον συνθεῖναι, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπιχρῖσαι ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἀνέβλεψεν, καὶ ἐλήλυθεν, καὶ ηὐχαρίστησεν δημοσίᾳ τῷ θεῷ. id est:

C Valerio Apro, militi caeco, oraculum reddidit Deus, ueniret, & acciperet sanguinem ex gallo albo, admiscens mel, & collyrium conficeret, & tribus diebus uteretur supra oculos: & uidit, & uenit, & gratias egit publice Deo.

Quod etiam in templo Isidis fieri solitum fuisse, ex his Tibulli carminibus conijcio.

Nunc Dea, nunc succurre mihi, iam posse mederi,
Picta docet templis multa tabella tuis,

Cum haec ita essent, uerisimile fit, solam remediorum co-

gnitionem potuisse ab Hippocrate inde excerpi,& sub certis regu- A
lis, ac rationibus constitutam ad artis formam prouectam esse: certus sum tamen sapientissimum senem non casu ullo, nec fortuna, sed diuinissimis illis, quibus pollebat, ingenij uiribus, ac disciplinis sicuti cetera omnia, ita & hanc inuenisse, inuentam excoluisse, necnon curatiuae adiunxisse: In quibus medicinae partibus non ideo ueteres illius parentes minorem laudem merentur, quòd plurimi fuerint morbi, quos nec ab ipsis cognitos, nec curandi eos modum indicatum esse constet; quoniam non ueterum ignauia, aut rerum imperitia illud effecerunt, sed potius infinita gulae blandimenta, inexplebilis libido, immensaque uoracitas, quibus, ut sa-
Epist. 96. pienter disputauit Seneca, & post ipsum Plutarchus nouae morbo-
8. Sympos. ph. 9. rum species genitae sunt, adhucque quotidie gignuntur, quarum aliae sero, aliae numquam medelam receperunt: sic namque pue- B
ros,& mulieres post Hippocratis aetatem podagra exercere coepit, sic uiuente Pompeio, atque Asclepiade aquae formido, seu hydrophobia, Aristoteli, ac antiquioribus haud nota, nec non elephantiasis Aegypto familiaris sese primo demonstrarunt: adeoque tarde medelam receperunt, ut Scribonius, Largus, qui Claudij Imperatoris tempore Romae medicam artem professus est, scripserit
Cap. 171. neminem ab hydrophobia vsq. ad tempora sua liberari uisum; & si
Lib. 2. cap. 162. Apuleius Celsus in Sicilia, ubi plurimi fiunt rabidi canes, ortus ad eum morbum antidotum quandam composuisset, Barbarusque
In proh. quidam in Creta naufragio appulsus se eum Hyenae pelle, quod Aetius quoque de alijs retulit, curare gloriaretur; sic Cornelij Celsi tempestate quaedam ex naturalibus partibus carne prolapsa, & arente intra paucas horas expirauit, ut nobilissimi medici neq. ge- C
nus mali, neque remedium inuenerint. Sic Tiberium Imperatorem omnium primum Coli dolorem expertum accepimus, nisi ueteres sub alio nomine illum cognouisse tueamur: ut ipse Hippocratē sub
Li. 25. c. 3 Ilei doloris nomine comprehendisse reor. Sic Plinij aetate mentagra, stomachace, & sceltyrbis aegritudines nostro orbi aduenae natae sunt: sic multis olim circa mare rubrum aegrotantibus dracunculi quidā, ut Agatarchides in eius maris tractatu retulit, parui crura atq. brachia edentes apparuerunt, qui quamprimum tangebantur illico refugiebant, musculosisq. partibus sese includentes intolerabiles inflammationes, cruciatusue pariebant, quod genus morbi se ab alijs audiuisse, sed neq. naturam eius, neq. generationis ra-
6. de locis affect. tionem cognouisse fatetur Galenus. Sic quidam ab urinae difficultatę multo tempore detentus tandem paleam hordeacem inter-

nodia

A nodia habentem minxit. sic Ephebus Athenis serpentem pusillum pilosum & plurimis pedibus statim ambulantem multo cum semine eiecit: sic Timonis Auiam duobus singulorum annorum mensibus in Cilicia delituisse in cauernis, solaque respiratione, quod uiueret, cognitam esse traditur: sic in Melonijs signum cuiusdam affectionis hepaticae descriptum est, qua quicumque occupabantur, domesticos mures diligenter obseruabant, ac prosequebantur. sic Crateri medici seruus, referente Porphyrio, nouo quodam morbo captus fuit, ita ut carnes eius ab ossibus abscederent: sic temporibus nostris exsecranda illa gallica, & paene exitialis lues uniuersas regiones uexare coepit: ut nullo pacto illud, quod uel posteriorum hominum culpa, uel fortuna aut Deo ita uolente contigit, Hippocrati crimen afferre debeat, a quo cum duae iam praedictae medi-

Libro 1. de abstinétia ab animalibus.

B cinae partes ad summam perfectionem prouectae fuerint, diuinis eius manibus immortales semper habendae sunt gratiae. Ampliusq. illud aeternae memoriae mandandum, quod ambae medicinae partes sicuti diuersae re uera sunt, pariter uaria nomina habuerunt, alteraque προφυλακτική, siue ὑγιεινή, altera θεραπευτική nuncupata fuit, uocabulis quidem his tum ab opere, tum a re, circa quam uersantur, acceptis, quae quoniam sapienter, atque uere depromptae fuerunt, nullam umquam apud ullos mutationem susceperunt: quemadmodum etiam usque ad posteriora tempora haec inueterata permansit inter medicos consuetudo, ut omnes duas medicinae partes primarias efficiant, alteram curatiuam, alteram conseruatiuam nuncupantes, quas ob id communi medicinae nomine plerumque comprehendunt; quoniam curatiua, quae primo

C ob maiorem necessitatem inuenta fuit, id nomen adepta est, quod conseruatiua quoque ei postremo adiuncta non modo obtinuit, uerum etiam apud nonnullos tantam auctoritatem acquisiuit, ut iudicauerint hanc solam medicinam ueram appellari debere: illam incertam, falsam, meramue hominum alios decipere studentium imposturam exsistere, nempe quae nudis coniecturis, infirmisq. argumentis primò ad cognoscendos morbos utatur: deinde in eo fere omnes fortuita remedia, incognitaque medicamenta, ut plurimum adhibeant, & demum tam in iudicando, quam in curando non raro fallantur, quos tamen in grauissimo errore versari facillime cognoscent, quicumq. humanas calamitates, morborumq. incommoditates, quales forent, ni curatrix medicina succurreret, aequo animo aestimare uoluerint: ut non absq. summa ratione Iulianus Imperator hanc pro medicis legem promulgasse uideatur.

ΤΗ'Ν ἰατρικὴν ἐπιστήμην σωτηριώδη τοῖς ἀνθρώποις τυγχάνειν, τὸ ἐναργὲς D
" τῆς χρείας μαρτυρεῖ. διὸ καὶ ταύτην ἐξ οὐρανοῦ πεφοιτηκέναι δικαίως φιλοσό-
" φων παῖδες κηρύττουσιν. τὸ γὰρ ἀσθενὲς τῆς ἡμετέρας φύσεως, καὶ τὰ τῶν ἐπι-
In Epistol. graecis uariorum. συμβαινόντων ἀῤῥωστημάτων, ἐπανορθοῦται διὰ ταύτης. καὶ γὰρ κατὰ τὸν τοῦ δι-
καίου λογισμὸν συνῳδὰ τοῖς ἄνωθεν βασιλεῦσι θεσπίζοντες, ἡμετέρᾳ φιλαν-
" θρωπίᾳ κελεύομεν, τῶν βουλευτικῶν λειτουργημάτων ἀνενοχλήτους ὑμᾶς ἐν
" τοῖς λοιποῖς χρόνοις διάγειν. id est:

" Medicinae scientiam hominibus salutiferam esse, patens eius usus attestatur, & ideo hanc e caelo delapsam philosophi merito praedicant, siquidem cum naturae nostrae imbecillitas, tum morbi quotidie incidentes per hanc corrigantur. Itaque nos secundum iustitiae rationem superioribus regibus consona obseruari praecipientes, humanitate nostra mandamus uos in reliquis temporibus ab omnibus curialibus ministerijs immunes uiuere. E

De conseruatiuae partibus, & quid tractandum. Cap. II.

CVm igitur duae sint medicinae partes, una curatiua, altera conseruatiua, aut ὑγιεινὴ nuncupata; Postrema haec ab aliquibus in tres partes diuisa fuit, in προφυλακτικὴν, morbos futuros, & imminentes auertentem: συντηρητικὴν, quae praesentem sanitatem tuetur: & ἀναληπτικὴν, a qua ualetudinarij reficiuntur: omnes autem istae, quamuis ultimo, sicuti demonstrauimus, fuerint inuentae, nihilominus & ipsae tantum multorum hominum additamentis splendorem acquisiuerunt, quantum uix primi illi inuentores optare ausi forent, F tum ob copiam eorum, quae huic parti conseruatiuae adserta sunt, tum ob incredibilem utilitatem, quam non minus anteactis temporibus, quam nunc praestare uisa est: Ea porro, quae ad hanc partem constituendam a medicis excogitata atque ordinata sunt, quattuor nominibus comprehenduntur. quorum singula uarias ac multiplices res sub se complectuntur. tot namque praesidijs bonam ualetudinem conseruari posse, a Galeno, ac alijs medicinae auctoribus concorditer decretum fuit. Illa uero sunt τὰ προσφερόμενα τὰ κενούμενα, τὰ ἔξωθεν προσπίπτοντα καὶ τὰ ποιούμενα. Quae enim exhibentur potulentis atque esculentis siue ciborum siue remediorum usum habeant, finiuntur. Quae exinanitioni sub sunt sudoribus: stercoribus, sputis, urinis, & alijs omnibus similibus continentur. Extrinsecus accidentia aqua, aere, salsugine, mari, oleo, & huiuscemodi

A iuſcemodi conſtituuntur. Agenda vero exercitationibus, ſtudijs, vigilijs, ſomno, venere, ira, cura, lotionibus, ceterisque eiuſdem generis comprehenduntur, vnde nulla res eſt, nullumue auxilium, quod ad ſanitatem defendendam conducat, quin ſub aliquo praedictorum quatuor generum, quae totam conſeruatoriam artem quantitate, qualitate, & occaſione conuenientibus perficiunt, concludatur. Sed quoniam de omnibus fere tum ab antiquioribus, tum à recentioribus copioſe ſatis tractatum eſt: de gymnaſijs autem ſiue exercitationibus, à quibus ars gymnaſtica apud veteres val de celebris conſtituta, & denominata fuit, aut nulla, aut quam pauciſſima, & fortuito, confuſeq. tradita reperiuntur, ideo de his, deq. gymnaſtica arte à Latinis exercitatoria dicta integram, & forſan ab alio numquam abſolutam tractationem habere decreui, eo magis B quod Galenus hanc haud ignobiliſſimam conſeruatoriae facultatis partem eſſe ſcriptum reliquit: omnesque fere teſtantur exercitationum artem, & ad auertendos futuros morbos, & ad cuſtodiendam praeſentem ſanitatem, & ad valetudinarios reficiendos, (quae tres partes vniuerſam conſeruatoriam efficiunt) incredibilem utilitatem afferre; ut etiam nos uberrime demonſtraturi ſumus, ubi haec omnia diſtincte ſimul, atque copioſe, prout res ipſa poſtulabit, in hiſce libris declarabimus. Primo, quid ſit gymnaſtica ipſa, quomodo, & quando inuenta, aucta, & perfecta, quot eius ſpecies: deinde, quid exercitatio, quot genera, & quomodo ab antiquis efficerentur: poſtremo, quid ſit illa qualitas, quantitas, & occaſio, quibus haec ars tantopere bonae valetudini conſeruandae conferat: demum, quae commoditates, quaeue damna ab vno- C quoque exercitationum genere gymnaſticae ſtudioſis expectanda ſint: quibus omnibus diligenter explicatis nil relictum iri ſpero, quòd in huiuſmodi tractatione deſiderari poſſit: quam ideo uehementius omnes ualetudinis ſtudioſos amplexuros eſſe auguror, quoniam haec pars à nobis tractanda curatiuam partem tanto antecellere videtur, quanto medicamenta ipſa ab exercitationibus ſuperantur; de quibus Galenus, atque Auicenna celebratiſſimi medicinae ſcriptores ita prodiderunt, exercitationes tum excrementa ſoluere, tum per ſudoris meatus eijcere poſſe; tantoque tam cibis quam medicamentis attenuantibus praeſtare, quanto ſatius eſt nullo corporis noſtri incommodo exigi, quae redundant, quam pariter & carne liquāda, & ſolidis extenuandis: haec namque incommoda calidis attenuantibusque medicamentis aſſociātur: exercitationes vero tantum abest ut aliquid tale ſequatur, ut potius firmitas

2. de tu. val. 3. Primi doc. 3. c. 2.

quaedam membris accedat, cum & naturalis ipse calor accenditur, D
& ex partium inter se attritu soliditas quaedam ac δυσπάθεια comparatur: Icciirco non immerito Athenienses Apollini gymnasium siue exercitationem consecrarunt, significantes, quemadmodum
8. Symp. prob.4. auctor est Plutarchus, ab eo Deo, qui sanitatem nobis largitur, etiam bonum habitum, & robur donari: Neque etiam inconsulto
Lib. 8. de Cyri Paedia. fecit Cyrus, qui apud Xenophontem tanti exercitationes, laboresque corporis aestimauit, ut Persis, quos recte instituere semper studuerat, quasi legem dederit, ne ipsi vnquam sine labore cibum caperent, ratus valetudini, atque fortitudini perinde exercitationes necessarias esse, ac cibum, quas illud humanis corporibus prae-
In Anach. stare dicebat Solon apud Lucianum, quod ij, qui ventilando purgant triticum, paleas, ac spicas inanes flatu propellentes, purum au- E
tem fructum separantes & accumulantes. Etenim Diogenes apud Stobaeum dicebat, Medeam sapientem, non veneficam fuisse, quae acceptis mollibus, & effeminatis hominum corporibus, confirmabat ipsa gymnasijs, ac exercitationibus, & robusta, uigentiaque reddebat. Vnde fama emanauit, quod coquendo carnes in iuuentutem restitueret.

Quid sit Gymnastica, & quotuplex. Cap. III.

Quatuor itaque existentibus illis, quibus tota conseruādae sanitatis facultas completur, exercitatoriam quartae partis quandam partem esse nemo sanus negarit: quandoquidem si exercitationes sub agen- F
dis inter multa alia collocantur, quae pro quarta conseruatoriae parte à nobis declarata sunt, gymnasticam, quae de exercitationibus tota est, ad eam pertinere rationi consentaneum est: & proinde negare nemo potest, quin ad eum, qui medicinam profitetur contra Erasistratum, & alios gymnasticam à medicina seiungentes, illam cognoscere spectet, eo praesertim quod ab Hippocrate, Platone, & Galeno crebro scriptum reperitur, exercitationes, tot atque tanta ad uitam sanam traducendam bona praestare, quot & quanta uix vlla alia medicinae instrumēta praestant. Quod si Hippocrates in lib. de Locis in homine scripsit Gymnasticam, & medicinam cōtrarias esse, quoniam altera permutatione opus habet, altera non de sola ea medicinae parte sermonē habuit, quae in medendis decumbentibus clinice à posterioribus vocata, solum uersatur. Plato etiam, atque Plutarchus quando dixerunt

A runt duas esse circa corpus humanum versantes artes, medicinam, & gymnasticam, non ob id, quemadmodum Erasistratus & Sectatores, illas seiunxerunt, sed communem hominum loquendi vsum secuti sunt, qui, quoniam posterius gymnastica medicina inuenta, eiq. adnexa est, eas diuersas nulla alia ratione ducti efficiebant. Ceterum quid sit haec ars exercitatoria gymnastica graeco nomine nuncupata, ab eius definitione, siue descriptione petere debemus, quam etsi luculenter explicatam apud Platonem habeamus, à nullo tamen alio, quam à Galeno nostro eam & breuius, & lucidius declaratam credo, ubi ita dixit: ἡ τέχνη γυμναστικὴ ἐστιν ἐπιστήμη τῆς ἐν πᾶσι γυμνασίοις δυνάμεως: hoc, est gymnastica est quae omnium exercitationum facultates nouit, aut potius, gymnastica ars est scientia potentiae omnium exercitationum. Quo in loco animaduertendum est, Galenum scientiam non proprie, sed communiter, ut plerumque auctores solent, accepisse, propterea quod gymnastica cum pro fine opus habeat, & scientiae nullum opus considerent, necessario à vera scientia excluditur; quamuis alioqui caussas exercitationis virium saepissime contempletur: est insuper animaduertendum, Galenum hac definitione gymnasticam à paedotribica distinxisse, quoniam illa tamquam imperatrix & exercitationum qualitates omnes, & earum caussas speculatur, imperatque, haec veluti ministra illius exsistit, perinde ac gymnasta erat, qui omnium exercitationum potentias probe noscebat, easque, prout sanitati, & bono habitui expedire iudicabat, diuersis hominibus imperabat: paedotriba uero, qui eas, quomodo fiere deberent, & possent, re ipsa demonstrabat: atque hoc aenigmatice explicauit Polybus sub his uerbis: παιδοτρίβαι τοῖον διδάσκουσι παρανομέειν κατὰ νόμον, ἀδικέειν δικαίως, ἐξαπατέειν κλέπτειν ἁρπάζειν, βιάζεσθαι, τὰ κάλλιστα, καὶ ἄισχιστα: idest: Paedotribae hoc edocent praeuaricari secundum leges, iniuriam facere iuste, decipere, furari, rapere, vim inferre honestissime, & turpissime. Nam si quis luctatorum, & aliorum, qui à paedotribis edocebantur, actiones aestimet, liquido conspiciet ualde ijs assimilari, quae à Polybo scripta sunt, sicque gymnastam, & paedotribam non parum dissimiles fuisse: verumtamen, cum interdum unus vtriusque munus impleret, non immerito existimauerunt aliqui has duas artes unam, atque eandem esse, ueluti nonnumquam idem & militis, & imperatoris officio perfungitur; attamen Galenus eas esse distinctas voluit, dum gymnasticam uocari respectu habito ad solam exercitationis qualitatem

In lib. ad Thras.

In prim. de dieta.

Margin letters: B (beside "dum est, Galenum"), C (beside "plicauit Polybus")

litatum notitiam, quae operatione ipsa nobilior est; paedotribi- D
cam dici ob actum ipsum exercendi, vtpote ignobiliorem contendit, haud aliter ac si dixisset alteram harum speculatiuam, ac arbitram, & iudicem; alteram practicam esse, quae omnes interdum vna gymnasticae appellatione à materia, circa quam uersantur, ut pharmaceutica, suscepta uocarentur; sicuti speculatiua, & practica medicinae partes uno medicinae nomine saepenumero appellantur. sed quod uere, sicuti declarauimus, gymnastica talis esset gymnastaq. & paedotriba differrent, Aristotelis testimonio quoq. cõprobare licet, q in principio quarti Politicorũ hoc scriptũ reliquit: Ἐν πάσαις, ταῖς τέχναις μὴ κατὰ μόριον γινομέναις, ἀλλὰ περὶ γένος ἕν τι τελείαις οὔσαις μιᾶς ἐστὶ θεωρῆσαι τὸ περὶ ἕκαστον γένος ἁρμόττον, οἷον ἄσκησις σώματι ποία τε ποίῳ συμφέρει, καὶ τίς ἀρίστη (τῷ γὰρ κάλλιστα πεφυκότι καὶ κεχορηγημένῳ, τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἁρμόττειν) καὶ τίς πλείστοις, μία πᾶσι, καὶ γὰρ E
τοῦτο τῆς γυμναστικῆς ἐστι. ἔτι δ' ἐάν τις μὴ τῆς ἱκνουμένης ἐπιθυμεῖ, μήθ' ἕξεως, μήτ' ἐπιστήμης τῆς περὶ τὴν ἀγωνίαν, μηδὲν ἧττον τοῦ παιδοτρίβου, καὶ τοῦ γυμναστικοῦ παρασκευάσαι τε καὶ ταύτην ἐστὶ τὴν δύναμιν. i. In cunctis artibus, & scientijs, quae non circa partẽ, sed circa genus aliqđ perfecte exsistunt, vnius est considerare, quid cuiq. conueniat generi: ceu exercitatio corporis qualis quali cõueniat, & quae sit optima: (optime. n. natura disposito, & cui omnia suppeditant, optimam conuenire necessarium est) & quae plurimis una omnibus. Etenim hoc gymnasticae est: Praeterea uero, si quis non exactum illum cupiat habitum, & scientiam circa certamina, nihilominus paedotribae, & gymnastici est hãc potentiam praeparare. Quibus verbis clare satis patet, tum ab Aristotele gymnasticam nuncupari scientiam eo ferme pacto, quo à Galeno: tum etiam gymnasticam à paedotriba distin- F
gui. At ne illos, qui vtramque sub uno gymnasticae nomine intelligunt, definitio lateat, quae vtriusque uim simul explanet, ita dicere poterimus, Artem gymnasticam esse facultatem quãdam omnium exercitationum facultates contemplantem, eorumque uarietates opere ipso edocentem, uel gratia bonae ualetudinis conseruandae, uel gratia optimi corporis habitus acquirendi, atque tuendi. Dixi huius artis talem esse finem, non solum ut plenam atque perfectam, quantum fieri potest, definitionem redderem, uerum etiam ut hanc scientiam ab alijs, quae similem formam obtinent: differentem ostenderem: Nam ludi omnes antiquorum, tam Graecorum, quam Romanorum, necnon etiã tota athletica ipsa, atque exercitationes gratia belli factae circa omnes fere exercitationes

uersan-

A uersantur, circa quas gymnastica medica, ut in sequentibus sum demonstraturus, quando in singulis exercitationum generibus declarandis quomodo in vnaquaque gymnastica locum habuerint separatim planum faciam: nihilominus magnopere inter se discrepant, caussaque talis differentiae nulla alia exsistit praeter finem singularum, quo fine omnes facultates distingui scripsit Aristoteles: Nam ludorum finis erat religio quaedam, qua Antiqui opinabantur sese Dijs rem gratam illis ludis tamquam promissam facturos · erat quoque populi uoluptas, cui maxime & respub. & Reges, ac Imperatores studebant, quo homines uoluptate demulsi in officio continerentur: unde ludorum exercitatoribus tantum honorem tributum esse scribit Plinius, ut, dum eos inirent, semper assurgi, etiam ab Senatu, in more esset, necnon sedendi ius in Lib.xvj. cap.4. B proximo Senatui, atque uacatio munerum omnium ipsis, patribusque & auis paternis, quod tamen seruis, quando illi similes ludos inibant, concessum fuisse minime credo. De his uero ludis quicumque aliquid cognoscere optauerit, librum Onuphrij Panuini Veronensis habebit, qui omnium diligentissime, ut est ipse omnium saeculi nostri in historijs longe uersatissimus, hanc materiam tractauit. Athletica finem habuit robur, ut illius ui posset athleta aduersarium superare, & coronam praemiaque proposita consequi: quamuis etiam apud Graecos, & Latinos nonnunquam athletae uocati sunt, tam illi qui in ludis, quam qui extra ludos praemij gratia certabant, quos omnes sub nomine uitiosae gymnasticae (de qua inferius loquemur) Galenus complexus est: Caeterum qui gratia belli exercitationes praedictas obibant, id non ob aliud C agebant, nisi quo agilitatem, ac peritiam compararent, quibus postea, cum oportebat, hostes in pugna uincere possent: atque harum execitationum disciplina vsque adeo seuera apud maiores seruabatur, ut eius doctores duplicibus, quod scribit Vegetius, remunerarentur annonis; & qui parum in illa profecissent milites, Li.1.de re mil.ca.13. pro frumento hordeum cogerentur accipere, nec ante eis in tritico redderetur annona, quam sub praesentia praefecti tribunorum, uel principum experimentis datis ostendissent se omnes militiae exercitationes complesse. Ex quibus omnibus manifestum est gymnasticam nostram a praedictis differentem esse, & ideo summa cum ratione a nobis in illius definitione positum finem fuisse, qui est gratia sanitatis tuendae, & boni corporis habitus comparandi.

Quod uero exercitationum omnium tres praedicti fines, a quibus tria gymnasticae genera orta sunt, apud ueteres exstiterint, atque

omnes

omnes in unum publicae felicitatis finem relati sint, abunde declarauit Solon apud Lucianum in Anacharsi dialogo: qua una illius oratione, tota haec sententia nostra haberi rata mereretur, nisi Platonis & aliorum inferius explicanda testimonia accederent. A

De gymnasticae subiecto, & eius laudibus. Cap. IV.

CVm iam gymnasticam, quid sit, satis (nisi fallor) explicuerimus: eamque ab affinibus facultatibus seiunxerimus: reliquum est, subiectum illius, quale sit, considerare: nam sicuti nulla reperitur ars, siue illa sit architectonica, siue ei subiecta. quae finem operationum suarum aliquem non habeat, pariter nulla est, cuius subiectum aliquod non liceat proprium assignare, circa quod tota illius operatio uersetur: & B quamuis idem subiectum saepe numero plurium artim esse uideatur, si tamen res exacte perpendatur, cunctarum subiecta artium finibus ipsis inter se distingui apparebit, eo quod idem sane aliquo pacto, sed sub uarijs condicionibus, atque proprietatibus ab unaquaque consideratur: ita namq. fit, ut corpus humanum, quod pluribus artibus, atque disciplinis re uera subijcitur, tali pacto ab una consideretur, quo non ab alia: siquidem, prout naturale, atque mobile exsistit, Physicus illud contemplatur: prout sanitatis, uel morbi capax, Medico subijcitur: prout ἐυεκτον, idest boni habitus susceptibile, a gymnastica, siue conseruatoria, quae medicinae subijcitur, & de qua nobis futurus est sermo, consideratur. Corpus itaque humanum quatenus bonum habitum recipere, eumq. & sanitatem conseruare in seipso natum est, gymnasticae subiectum C esse definimus, quemadmodum etiam Galenus in libello illo ad Thrasybulum scripto luculentissime declararit: neque propter hoc inferendum est, illum sibi ipsi contraria dicere, cum alias gymnasticam a medicina seiungi debere uoluerit, propterea quod uoluit, gymnasticam medicinae quidem partem esse, ita tamen, ut, ueluti pars a suo toto aliquo modo seiungitur, similiter gymnastica a medicina distinguatur: medicina enim senitatem, atque morbum in corpore humano considerans, alterum expellere, alteram comparare, & conseruare nititur. at gymnastica in corpore sano bonum habitum generare, eumque tamquam sanitatis uel partem, uel causam conseruantem retinere conatur: & ob id tanta fuit apud ueteres huius existimatio, ut Plato, atque Aristoteles (ne alios quam plures recenseam) eam rempub. haud optimam esse posse

censuerint,

A censuerint, in qua talis ars desideraretur, nec immerito quidem, quoniam si animi semper habenda est cura, neque ille absque corporis auxilio quidquam graue, aut dignum efficere ualet: profecto studendum est corporis salubritati, bonoque habitui, ut & animo inseruire, & eius operationes nequaquam impedire, sed adiuuare possit: propter quod in Protagora Plato eum esse claudum appellandum dixit, qui solum animum exercens, corpus ignauia atque otio consumit. Quantum porro ars gymnastica ad hunc habitum adipiscendum, sanitatemque tum conseruandam, tum etiam reparandam conferat, ut Platonis, & Aristotelis certissima testimonia praeteream, unum Galenum in medium adducam, qui se infinitos prope imbecilles ad bonum habitum reuocasse, & innumeros item alios, ne in morbos laberentur, sola gymnastica conseruasse gloria-
B tus est, ut nullo pacto nobis mirandum sit, si maiores nostri usque adeo corporis exercitationes aestimauerint, ut non tantum publica, eaque praeclarissima exercendis corporibus loca, qualia gymnasia, & Romanae thermae fuerunt, exstruxerint, uerum etiam in quibusuis fere priuatis aedibus exercitationibus locus aliquis in id designaretur, & quotidie in usu esset.

Quo tempore, & quo pacto coeperit gymnastica. Cap. V.

QVAMVIS Galenus medicorum omnium post Hippocratem princeps eius sententiae fuerit, quod gymnastica ars Homeri tempore nondum reperta esset, sed solummodo paullo ante Platonis tempora principium
C habuerit, nihilominus bello Troiano ab ipsomet Poeta descripto semina quaedam illius iacta fuisse, quasique primordia eluxisse uerisimile uidetur, nisi quoq. fateamur potuisse faciliter multo prius exstitisse, uerum aut non tunc temporis nominatam, neque cultam, & ad regulas, artisque formam redactam esse, aut scriptores, qui illam ab interitu, & obliuione uindicarent, non habuisse, id quod credere non est penitus absonum, si quod alibi Galenus scriptum reliquit, uerum esse non negamus, cunctos homines ad musicam, atque gymnasticam propensos nasci, nec quidquam reperiri, quod corpus, atque animum hisce duabus magis componere, & ad bonam frugem inducere queat contra Asclepiadas iniustos omnium exercitationum & aestimatores, & damnatores: ut his rationibus gymnasticam naturalem homini esse, & iccirco semper exstitisse persuasum habere deceat. Porro Homeri tempore artis gymnasticae

Primo de tu. valet.

ſticae principia quaedam exſtitiſſet, facile illi intelligere potuerũt, D qui poetae libros lectitantes animaduerterint milites Graecos interdum diſco, lucta, curſu, arcu, & alijs huiuſcemodi, quae poſt ad gymnaſticam facultatem tranſierunt, ſeſe exercuiſſe, ſicuti octauo, & uigeſimotertio Odyſſeae frequenter legitur. Sed quomodo, & quo ordine ad hanc artem deuentum ſit, licet nihil plane explicatum habeamus: coniectura tamen quadam aſſequi poſſumus ex illis, quae Plutarchus in quincto Sympoſiacorum prob. 3. ſcriptis mandauit, ubi tradit, certamina prius ſimplicia fuiſſe, in quibus ſolum modo uictoriam, atque coronam pro fine habebant, ab his poſtea ad ſacrificia rem tranſlatam fuiſſe, quando Deo ſacra facturi, populumq. ad feſta accedentem oblectaturi certamina inſtituebant, quae a ſacrificijs demum ad gymnaſia paullatim fuiſſe introducta exiſtimo, quod primis illis temporibus, dum homines temperatam uitam traducerent, perpetuaque ſanitate fruerentur, illud unum ſtudium habebant, ut ad bella peragenda, hoſtesq. ſuperandos aptiſſimi euaderent: & propterea quando otiabantur, ne prorſus inertia conſumerentur, ſeſe illis exercitationibus detinebant, in quibus etiam uictoribus praemia ponebantur, quo & illorum uoluptate allecti, & ſpe praemiorum inflammati libentius, atque accuratius ad acriter contra hoſtes dimicandum diſponerentur: & ob id Homerus ſecundo Iliados in hunc modum finxit. E

Λαοὶ δὲ παρὰ ῥηγμῖνι θαλάσσης
Δίσκοισιν τέρποντο, καὶ αἰγανέῃσιν ἱέντες
Τόξοισίθ'.

id eſt: *At gentes in litore ponti*
Ludebant diſcis, arcus, & iacula longe F
Mittentes:

Et vigeſimo tertio:

Αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς
Αὐτοῦ λαὸν ἔρυκεν, καὶ ἵζανεν εὐρὺν ἀγῶνα
Νηῶν δ' ἔκφερ' ἄεθλα, λέβητάς τε, τρίποδάς τε
Ἵππους θ', ἡμιόνους τε, βοῶν τ' ἴφθιμα κάρηνα
Ἠδὲ γυναῖκας ἐϋζώνους, πολιόν τε σίδηρον.

ideſt: *Sed Achilles:*
Illic detinuit popolum, magnumq. locauit
Certamen, Nauibus haec praemia ſplendida promens
Scilicet & tripodas, lebetesq. & fortia bouum
Cum mulis, & equis capita, & quoque corpora lumbis
Feminea accinctis, & albi pondera ferri.

Ex

A Ex quibus & ſequentibus omnibus ſatis perſpicuum eſt primis illis ſaeculis exercitationum finem fuiſse tum delectationem quandam, & praemia conſequendi ſpem, tum ab bellorum, hoſtiumque victoriam obtinendam agilitatem, atque peritiam. Poſt ea tempora cum Deorum cultus, & ſacrificiorum celebrationes excreſcere coepiſsent, ut homines ad illas confluentes alacrius, & libentius cōcurrerent, hae exercitationes in Deorum celebritatibus inſtitutae ſunt, ubi & Dijs, & hominibus gratae reputabantur, fiebantque, & ne exercitatores deſiderarentur, praemia, quae homines ad quiduis audendum incitare ſolent, ſtatuebantur ipſis certaminibus optatiora, atque praeſtantiora, ſicut innuit Ariſtoteles: in his exercitationibus, quoniam homines praemiorum gratia duntaxat certabant, quae ἆθλα Graecis dicuntur, exercitatores ἀθληταὶ nuncupa- In 3. parti. prob. 8.
B ti fuerunt, qui & ab Atticis ἀσκηταὶ, ut Erotianus tradit, & à Latinis Athletae, apud quos certamen ipſum ludi nomen obtinuit, quod non ſolum in Deorum feſtis, uerumetiam in Amphiteatris, & ante amphiteatra inſtituta in foro, in priuatis locis ad populum oblectandum huiuſcemodi certamina peragebantur, ſicuti quoque & apud Graecos ἄθλοι. Nam Olympia Piſis, ſiue in Elide, & Nemea apud Cleonas: Iſthmia in Iſthmo ipſo, Pythia Delphis apud eos talia fuerūt, quales apud Romanos ludi Capitolini, ſaeculares, & alij huiuſcemodi, in quibus omnibus praeter praemia, ita etiam uictoribus magni honores conſtituebantur, uti non modo in conuentu ſtantes cum palma & corona laudes ferrent: ſed etiam (utor Vitruuij oratione) cum reuerterentur in ſuas ciuitates cum victoria triumphantes quadrigis in moenia, & in patrias inueherentur, aereq. pub. perpetua uota conſtitutis uectigalibus fruerentur: at de
C his cum non ſit nobis loquendum, ad rem noſtram reuertamur. Dum itaque uita hominum parca fuit, hi ſoli exercitationum fines exiſtere: uerum enim uero creſcente luxu, multisque à longa ualetudine detentis tandem ad reparandam ſanitatem, & imbecillitatem curandam, bonumque habitum comparandum exercitationes inſtitui coeptae ſunt, quod fuit paullo ante Hippocratis aetatem, quando Herodicus ille (ut ſcribit Plato) gymnaſticam, quae Tertio de repub. prius in ſacrificijs, atque ludis, necnon in bellicis exercitationibus ſolum auctoritatem, atque locum habebat, medicinae adiunxit: quod mea ſententia nil aliud fuit, niſi certamina illa & exercitationes, quae ſolum pro coronis & praemijs ac militari diſciplina aſsequendis, necnon pro Dijs placandis & hominibus delectandis in vſu erant, ad ſanitatis conſeruandae, & boni habitus acquirendi

finem

finem traducere,quas postea exercitationes cum primi illi,atq. etiā D
posteriores gymnastae à medicis & philosophis,vt verisimile,est mo
niti mirum in modum corporibus conferre didicissent, alia mode-
rantes,alia addentes,necnō a publicis ad particulares,& propria lo
ca trãnsferentes, tādem regulis quibusdam praeceptis, ac terminis
concluserunt, atq. ita artem totam pepererunt γυμναστικὴν vocatam
ἀπὸ τοῦ γυμνάζεσθαι, i dest ab exercendo, quasi nullus alius finis esset,
quā ob habitum corporis bonū obtinendum sanitatemq. conseruā-
dam exerceri,hoc autē primos omniū effecisse Hippocratē,Dioclē,
Praxagorā,Erasistratum testatus est Galenus 58. cap.lib.ad Thrasy-
bulum. Quamobrē ex his clarū factum arbitror,quomodo ars gym-
nastica principiū,incrementa,& statum,necnon quo tempore susce-
perit. Siquidē primū in bello Troiano dum milites Graeci in arenā
ex nauibus descēdentes (unde post emanasse prouerbiū In arenam E
descendere opinor)inter se certantes ad bellū exercebantur,tūc ap
parere coepit,artisq. agonisticae,& gymnasticae nomen etiā acce-
pit. Postea ad sacrificia & hominum voluptates traducta non modo
praedicta nomina retinuit: sed etiā athleticae appellationē cōsecu-
ta est, & apud Galenū uitiosa gymnastica nominata fuit. Demū ad
gymnasia, & certos locos pro pueris edocendis pro omniū sanitate
tuenda,ac pro bono habitu parando traducta, & sub normis cōclu-
sa gymnasticae uere nomen promeruit, quod ante Plauti tempora
,, fuit, apud quem Atticus ille iuuenis Philolaches ita loquitur: Cor
,, dolet mihi,quem scio nunc vt sum, atque vt fui olim, quo neque in-
,, dustrior de iuuentute erat arte gymnastica,disco, hastis,pila,cursu,
,, armis,equo. Verū enim vero haec ars(ut testatum reliquit Marcus
In secūdo d re rusti. in prooe. Varro)apud Graecos solū in vsu viguit,quamdiu rura colentes Ro- F
mani & cultura foecundissimos agros habuerunt, & ipsi ualetudine
firmiores exstiterunt: sed postquā cresente desidia in opidis otiari,
quam ruri laborare maluerunt, Graecorū vrbana gymnasia ita fre-
quentissima extulerunt,vt idē Varro conquestus sit suo tempore uix
singula satis fuisse,quae profecto, dum Roma,sub Imperatoribus flo
ruit,omnium maxima & speciosissima fuerant: at deinceps Romano
Imperio declinante,ceterisque in peius ruentibus una etiam destru
cta fuerūt,& simul cū ipsis ars non paruam iacturam passa fuit, quam
à Varronis temporibus vsque ad Imperij Romani inclinationem
in frequentissimo vsu habitam fuisse quisque intelligere potest, qui
omnes medicos ea aetate Romae aestimatos passim in morbis cu-
Li.3.sym-pro.6. randis & sanis conseruandis exercitatoriam artem adhibuisse ab
eorum, quae supersunt, scriptis obseruarit, aut qui Plutarchum
omnes

A oẽs sua aetate exercitationibus occupatos fuisse scribentem lectitarit, q̃q̃ Plinius non oẽs exercitationes tunc honesti vsus gratia inuectas fuisse, sed nonnullas & peregrinas p̃sertim ad excitandam sitim quaesitas esse p̃dicat. Itaq. valde hallucinatum fuisse Budaeũ puto, qui in suis ad Pandectas adnotationibus Romanos gymnasiorũ, & palaestrae exercitamentis minime vsus, nulla firma ratione probat. li.14 c.22

De gymnasijs Antiquorum. Cap. VI.

GYmnasticã, siue exercitatoriã in certis locis fieri solitam, q̃m supra statuimus, rationi modo consentaneum est, quid, loca ipsa, & qualia forent, planũ facere. Nam loca illa nil aliud fuisse, q̃ gymnasia nuncupata, ex multis, & p̃sertim ex verbis Galeni in secundo de tu.va. scriptis manifesto cõprobat̃, ubi narrat gymnasium fuisse publicum in separata vrbis regione locum exstructum, in quo ungebantur, fricabantur, luctabant̃, discum iactabant, aut tale quippiam factitabant, q̃ loca ita nuncupata fuerunt, q̃m exercitatores ibi, vt plurimũ denudabantur. γυμνάζεσθαι enim antiquissima vox etiam denudari significare videtur, vnde Martialis libro tertio.

B

Gymnasium, Thermae, stadium est hac parte, recede
Exsuimur, nudos parce videre viros.

Et Bardesenes apud Eusebiũ li.vj. de praeparat. Euang. c.viij Graecos ait nõ potuisse vlla vi siderũ prohiberi, quin ĩ gymnasijs nudis exercerent̃ corporibus. Verũ an oẽs, & toti sẽper denudarent̃ q sanitatis tm̃ gr̃a exercerent̃ nõ est ita cõpertũ; suspicor tñ, luctatores, pugiles, atq. alios quosdã potuisse denudari quemadmodũ Athletis in vsu erat, quos tm̃ subligacula ꝓ pudẽdis tegẽdis tã in publicis, q̃ in priuatis certaminibus habuisse ẽt usq. ad Homeri tẽpora, a quo eorũ fit mẽtio, oĩs rõ decoris exigit, & historia Orsippi ab Eustathio, & Pausania relata, cui subligacula delapsa uictoriã dẽpserunt; ut inde post modũ indultũ, sit nec ea gestare ita accipiẽda est tanq̃ non magnis, & impediẽtib⁹, sed paruis, & nulli⁹ impedimẽti uti liceret, quẽ morẽ vsq. ad sua tẽpora Romae ꝓdurasse scribit Pausanias. Ad hæc q̃nq. sub nomine gymnasij omnem locũ, vbi exercerent̃, cõprehensum fuisse reperitur: sicut postea haec vox ad alia quoq. trãslata est, quẽadmodũ apud Iosephũ videre licet, qui in libris de bello Iudaico balnea aliq̃n gymnasia nũcupata esse demõstrat, vbi de Herode ita loquit̃. Nãq. apud Tripolim, & Damascum, & Ptolemaidẽ publicas balneas, q̃ gymnasia dicunt̃, Biblide aũt exhedras porticus cõdidit. Haec loca a Vitruuio, Celso, Plinio, atque alijs Latinae linguae auctoribus palaestras nũcupari inuenio: Vnde ẽt cõijcio Vitruuij tẽ-

C

pestate in Italia, vel raras admodũ, vel nullas extitisse palaestras, siue D
gymnasia, qñquidẽ is libro architecturae earum aedificationes traditurus Italicae consuetudinis nõ fuisse praedicit: Nã qui primi gymnasia exaedificasse credunt, fuerunt Graeci, si credendum est Soloni apud Lucianũ, & M. Tullio Ciceroni, qui in secundo de Oratore scribit, gymnasia delectationis, & exercitationis gratia ab ipsis primum instituta fuisse. Inter Graecos autem primi exstiterũt Lacedaemones, sicut Athenaeus ex Ippasi sententia, & Plato in Theaet. & primo de legibus memoriae prodiderũt, quos etiam illa ipsa omnium praestantissima, atque speciosissima construxisse ex Martialis libro 1. intelligere licet, vbi hos versus habet.

In Anach. Dialogo.

Argiuas generatus inter vrbes
Thebas carmine cantet, aut Mycenas,
Aut claram Rhodon, aut libidinosae, E
Ledaeas Lacedaemonis palaestras.

Qũo vero Plato in Critia dũ Atlanticam illã regiã describit, q̃ nouẽ milliũ annorũ interuallo ab aetate sua ante floruisse narrat, ibi gymnasia exstasse scribit, qui Lacedaemonũ inuẽtũ illa facit, exacte discernere nequeo, nisi totã illã Critiae narrationẽ fabulosã credam⁹. Post Lacedaemonios Athenienses quoq. sua gymnasia erexerunt, in quorũ vrbe tria extitisse testant̃ Pausanias, & Suidas, alterũ ἀκαδημίαν vocatũ, in quo Plato philosophiam suã ꝓfessus est; alterũ λυκεῖον, vbi Aristoteles edocuit, qđ Apollinis Lycij tẽplũ fuisse legitur apud Lucianũ; alterũ κινοσαργὲς ubi nothi, spurij, ac ignobiliores oẽs exercebãtur: si quidẽ apud Graecos tanto odio, tãtaque infamia viles, ac spurij notabant̃, vt qui vere legitimi, ac nobiles essent, cũ ijs cõsuetudinẽ, aut cõem sese exercẽdi locũ habere recusarẽt. Praeter haec tria F
mẽtionẽ facit alterius, quod Canopũ uocat Philostratus in vita Herodis Attici. Dixi in vrbe Atheniensium tria fuisse gymnasia, quod licet extra vrbem essent, erant tñ haud longe aedificata, ut q̃ proxima essẽt urbi, in ea fuisse dici potuerit. In his etenim mortuos quoque sepeliendi consuetudinem Graecos habuisse scriptũ est apud Ciceronẽ, cui Seruius se Marcellũ interfectum in Academia Atheniensiũ nobilissimo totius orbis gymnasio sepeliuisse scribit. Quae vero Ligorius antiquitatis totius peritissimus inuenisse scribit in uestigijs Hadriani Imperatoris Tiburtinae villae repraesentata, Athenaeũ, Hermeũ, Panathenaicũ, minime gymnasia, vbi corpora exercerent̃, fuisse puto: sed loca, in q̃bus aut disciplinarũ, & aliarũ artiũ studijs opera dabatur, uel festa aliqua celebrabantur, vt in Panathenaico festa Panathenaica. Corinthum quoque gymnasiũ habuisse,

In Anach.

4. Epist. fami. epist. 12

Craneum

A Craneum vocatum, auctor est Laertius libro tertio. tandem nullum pene oppidum fuit Graecorum, quod gymnasium non haberet, ut Anacharsis dicere solebat. Romani postremi omnium gymnasia palaestras vocata in vrbe ad Craecorum aemulationem Varrone auctore aedificare coeperunt: quos tamen caeteros quoscumque tum magnificentia operum, tum inaestimabili pulchritudine in hoc genere antecessisse, ex illis Thermarum ruinis, quae ad hanc vsque diem non sine omnium stupore perdurantes, conspiciuntur, facile conuincitur. ne sileam illud, quod de Neronis gymnasio scripsit Martialis lib. vij. In lib. de antiqs nominibus.

Quid Nerone peius?
Quid Thermis melius Neronianis? attamen ante Neronis quoque tempora fuisse Romae gymnasia ex Plauti Bacchidibus,

B cuius locum apponam inferius, colligere licet. Nam gymnasia tota aliquando Thermas ob aquae calidae vsum ibi frequentem nuncupari, apud auctores Latinae linguae nemo dubitat, sicut etiam interdum Thermae significant eam gymnasij partem, in qua lauabantur, ubi propnigeũ, laconicũ, calda lauatio sitae erant, ut ex multis auctorum testimonijs, & praesertim ex Martialis versibus nuper citatis clare perspicitur. Gymnasium, thermae, stadiũ est hac parte. His omnibus potest iam vnicuique persuasum esse, quantum in errore versatus sit (inuitus fateor) Blondus Foroliuiensis conciuis meus, qui in secundo Romae instauratae commentario thermas solum ad lauandi vsus institutas fuisse scripsit. Porrò ne quis forsan admiratione capiatur, quod dixerim Platonem, atque Aristotelem in gymnasijs philosophari consueuisse; scire debet in huiuscemodi locis va-

C ria hominum genera conuenire solita fuisse, quae omnia in sequenti capite a nobis sigillatim demonstrabuntur: tanta enim erat huiuscemodi locorum capacitas, tamq. spatiosa amplitudo, vt absque ullo impedimẽto diuersae, ac ferè innumerae exercitationes, & corporum & animorum peragi posent, queadmodum ex Vitruuij allata descriptione perspicere quiuis mediocriter hac in re versatus poterit; quam cum in rebus plurimis diuersam ex Octauij Pantagathi viri tempestate nostra summi iudicio in prima editione tradiderimus, nũc ipsa diligentius considerata (vt semper curae posteriores esse meliores solent) castigatiorem, & omnibus Vitruuij uerbis exacte correspondentem exhibemus. ad quod agendum clarissimus Aloysius Mocenicus, Francisci filius, Ioannes Vincentius Pinellus, Melchior Guillandinus, uiri tum ob acre in cunctis iudiciũ, tum ob singularem eruditionem apud omnes spectatissimi, necnon

Andreas Palladius priscae totius architecturae peritissimus non pa D
rum adiumento nobis fuerunt.ita ut non verear,quin hoc pacto doctis,Vitruuijque scientiae studiosis probata eueniat,& quemadmodum ad hanc fere diem palaestrae ratio fuit incognita, sic in posterum clara,atque manifesta futura sit,Immo vero,si Octauius ipse reuiuisceret,non dubitare,ut erat homo sanctissimus,atq. doctissimus, quin etiam ipse huic descriptioni, & Vitruuij contextui non mutato, sed in aliquibus tantum melius ordinato libentissime subscriberet.Placuit autem duas eius ichnographias proponere, quia auctor & quadratas,& oblongas fieri posse docet.

De palaestrarum aedificatione, & xystis, ex Vitruuio Lib. V. Cap. XI.

E

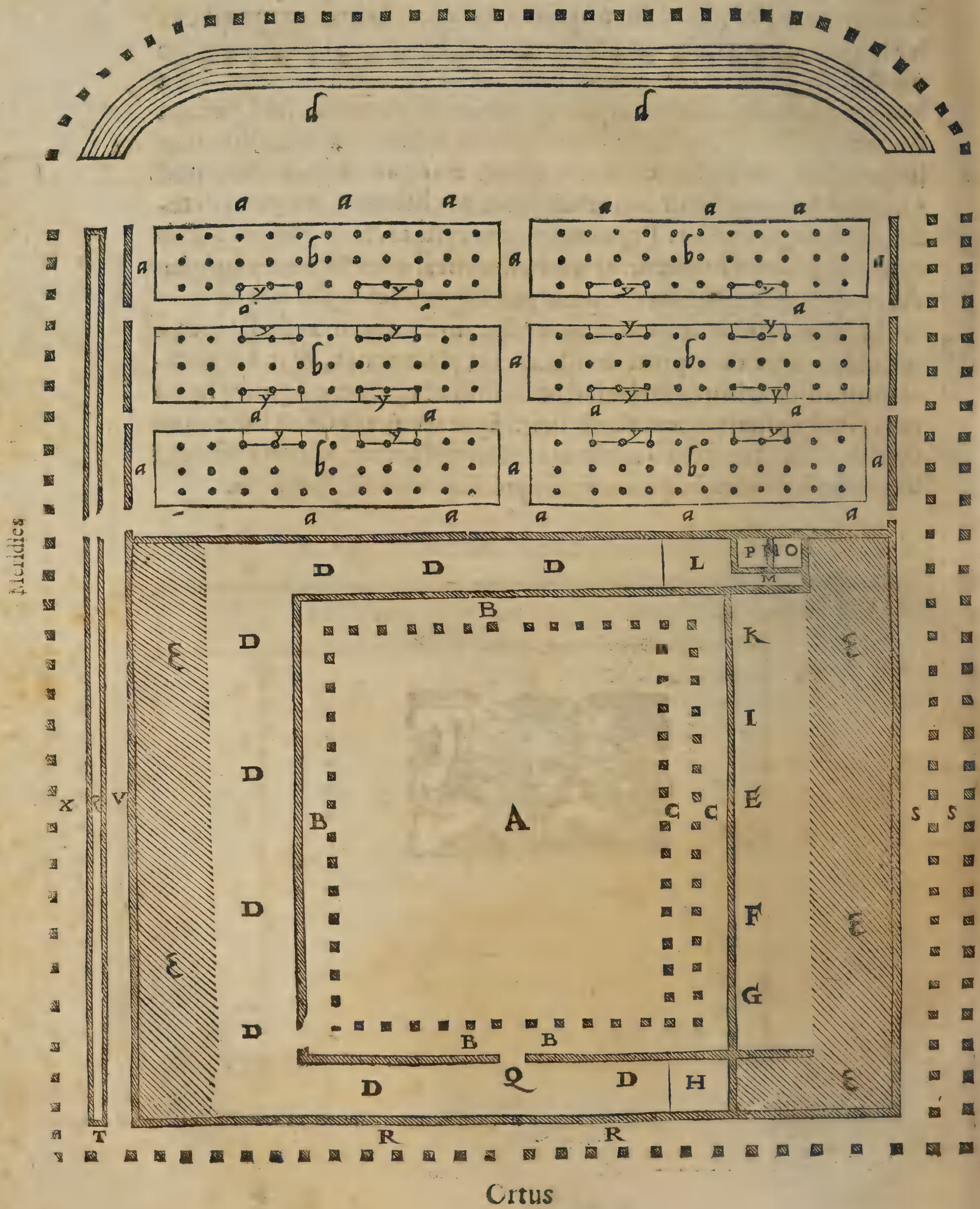
Vnc mihi videtur (tametsi non sint Italicae consuetudinis) palaestrarum aedificationes tradere explicate, & quemadmodũ apud Graecos constituãtur monstrare. In palaestris peristylia, quadrata, siue oblõga ita sunt facienda, uti duorum stadiorum habeant ambulationis circuitionem, quod Græci uocant διαυλόν. ex quibus tres porticus simplices disponantur, quartaque quae ad meridianas regiones est conuersa duplex. ut cum tempestates uentosae sunt, non possit aspergo in interiorem partem peruenire. Constituuntur autem in tribus porticibus exhedrae spatiosae habentes sedes, in quibus philosophi, rhetores, reliquique qui studijs delectantur, sedentes disputare possint. In duplici autem porticum F
collocentur haec membra, Ephebaeum in medio (hoc autem est exhedra amplissima cum sedibus, quae tertia parte lõgior sit, quam lata) sub dextro coriceum, deinde proxime conisterium, a conisterio in versura porticus frigida lauatio, quam Graeci λουτρόν uocitant, ad sinistram ephebaei elaeothesium, proxime autem elaeothesium frigidarium, ab eoque iter in propnigeum in uersura porticus. Proxime autem introrsus e regione frigidarij collocetur concamerata sudatio longitudine duplex, quam latitudine, quae habeat in versuris ex parte laconicum ad eundem modum (vti supra scriptum est) compositum. Ex aduerso laconici calidam lauationem. In palaestra peristylia (quemadmodum supra scriptum est) ita debent esse perfecte distributa. Extra autem disponantur porticus tres, vna ex peristylio exeuntibus, duae dextra, atque

A ſiniſtra ſtadiatae, Ex quibus una, quae ſpectauerit ad Septemtrionem, perficiatur duplex ampliſſima latitudine, altera ſimplex ita facta, ut in partibus, quae fuerint circa parietes, & quae erunt ad columnas, margines habeant uti ſemitas non minus pedum denum, mediumq. excauatum, uti gradus bini ſint in deſcenſu ſeſquipedali a marginibus ad planitiem, quae planities ſit ne minus lata pedum duodecim: Ita qui ueſtiti ambulauerint circum in marginibus non impediētur ab cunctis ſe exercentibus. Haec autem porticus apud Graecos ξυσὸς uocitatur, quod athletae per hiberna tempora in tectis ſtadijs exercentur. Proxime autem xyſtum, & duplicem porticum deſignentur hypaethrae ambulationes, quas Graeci παραδρόμιδας, noſtri xyſta appellant, in quas per hiemem ex xyſto ſereno coelo athletae prodeuntes exercentur. Faciunda autem xyſta ſic uidentur, ut ſint inter duas porticus ſiluae, aut platanones, & in his perficiantur inter arbores ambulationes, ibique ex opere ſignino ſtationes. B Poſt xyſtum autem ſtadium ita figuratum, ut poſſint hominum copiae cum laxamento athletas certantes ſpectare. Quae in moenibus neceſſaria uidebantur eſſe, ut apte diſponantur, perſcripſi.

Figura palaestrae cum peristylio quadrato

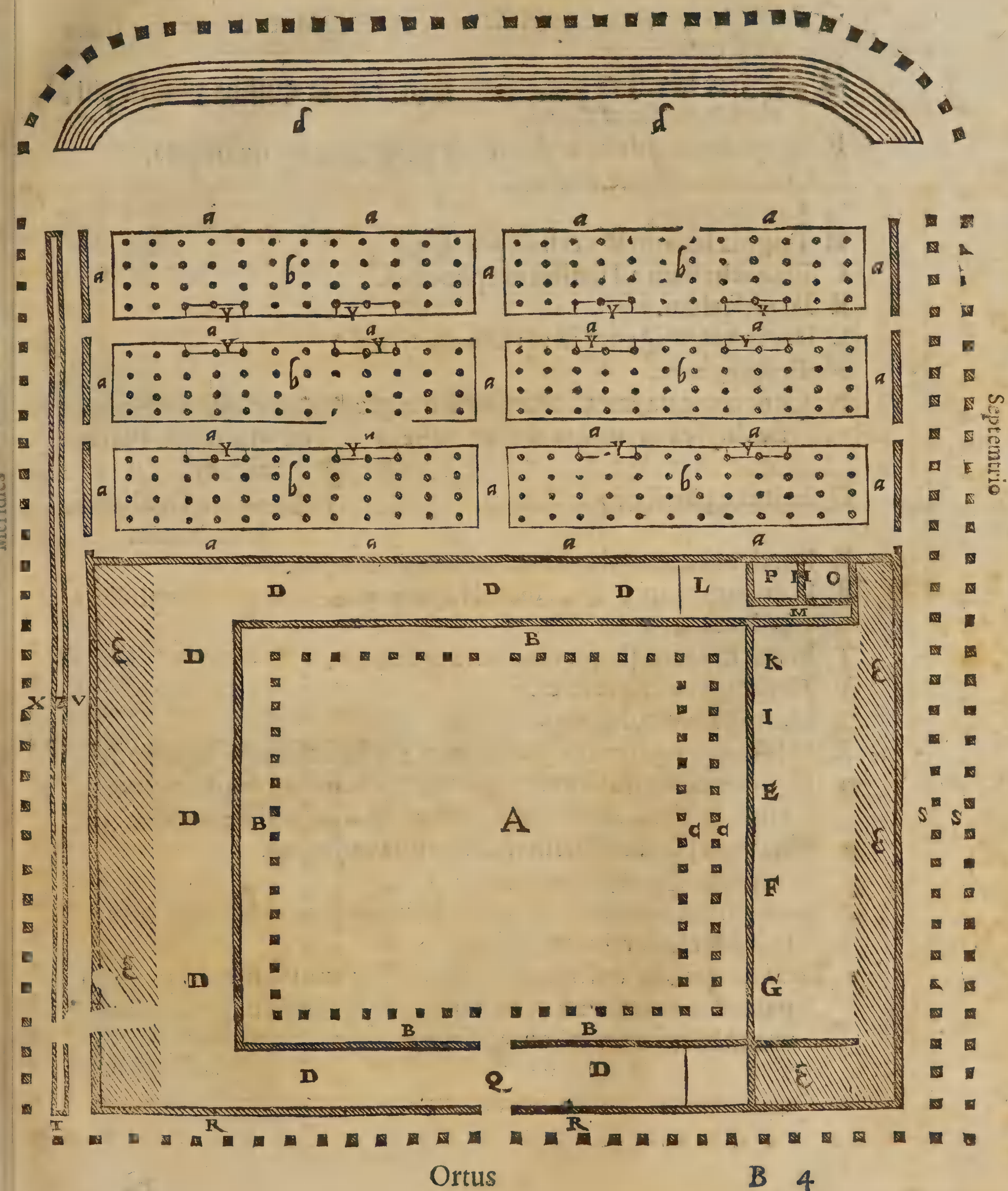
Occasus

Meridies

Ortus

Figura palaestrale cum peristylo oblongo
Occasus

Ortus

A Periſtylium in palaeſtra quadratum & oblongum habens ambulationis circuitionem duum ſtadiorum. D
B Tres porticus ſimplices.
C Porticus quarta ad meridianas caeli regiones conuerſa, quae duplex eſt.
D Exedrae in tribus porticibus ſpatioſae, in quibus philoſophi, rhetores diſputabant.
E Ephoebęum, ideſt exedra tertia parte longior quam lata.
F Coriceum à parte dextera.
G Coniſterium.
H Frigida lauatio in verſura porticus.
I Elaeotheſium ad ſiniſtram ephoebęi.
K Frigidarium.
L Iter in propnigeum in verſura porticus. E
M Propnigeum.
N Concamerata ſudatio introrſus e regione frigidarij longitudine duplex quam latitudine habens } ex vna parte Placonicum
Q Exitus e periſtylio } Ex altera Ocalidam lauationem
R Porticus extra palaeſtram prima exeuntibus.
S Porticus ſecunda ſpectans ad ſeptentrionem duplex ampliſſima latitudine, & ſtadiata.
T Porticus tertia ſimplex ita facta ut habeat.
V Margines circa parietes.
X Margines ad columnas.
Z Mediũ excauatum uti gradus bini ſint in deſcenſu ſeſquipedali. F
α Hypethrae ambulationes proxime xyſtum, & duplicem porticum, quae a Latinis xyſta, à Graecis περιδρομίδες uocabantur.
β Siluae uel platanones inter dictas duas porticus.
γ Stationes ex opere ſignino.
δ Stadium ita figuratum ut poſset hominum copiae cum laxamento athletas certantes ſpectare.
ε
ſ Loca de quibus etſi non meminerit Vitruuius, fuiſse tamen in palaeſtra neceſse eſt ut lignarium, aquarium, uaſarium, latrinae miniſtrorum cellae, & ſimilia.

A *De varijs hominum generibus, quae in gymnasia conueniebant. Cap. VII.*

TAnta, adeoque varia hominum in gymnasijs conuersantium erat multitudo, vt, referente Galeno, saepenumero inter ipsos contentiones exorirentur, atque etiam maximus quidam, & insuauis clamor, de quo conquerebatur Seneca, continue exaudiretur; & quem etiam in thermis Varro tempore suo testatur fieri solitum, his uerbis apud Nonium: Ita uti soliti Romae eramus in balneis plodere coepimus, & murmurari. Sed ne singulos enarrando nimis à proposito recedam, praecipua quaedam ipsorum genera persequar. Primum itaque genus in gymnasijs con- 10. meth. Epist. 57.
B uersantium erant Philosophi, Rhetores, reliquiue, qui studijs delectabantur; ibi legebant, colloquebantur, interseque disputabant, sicuti Iuuenalis his versibus demonstrat, quibus Rhetoris & praeceptoris conditiones exponit: Saty. 7.

Sed vos saeuas imponite leges.
Vt praeceptori verborum regula constet,
Vt legat historias, auctores nouerit omnes,
Tamquam vngues, digitosq. suos, vt forte rogatus
Dumpetit, aut thermas, aut Phoebi balnea dicat
Nutricem Anchisae nomen, patriamq. Nouercae.

Et sicuti etiam Galeni testimonio comprobatur, qui Theagenis cuiusdam philosophi Cynici in Traiani gymnasio quotidie publice disputantis mentionem facit: Tria enim fuisse Romae loca, in quibus litterariae exercitationes obirentur, ex varijs Galeni libris co- 13. meth. In lib. de libris proprijs.
C gnoscitur, templum pacis antequam conflagraret, gymnasia publica, ἀκουστήρια. Inter quae scholam medicorum appellatam siquis recenseat mea sententia à vero non errabit. fuit autem ea in Esquilijs aedificata, multisq. imaginibus, atque marmoribus ornatissima, vt ex ruinis illius partis à pluribus, & praesertim a Ligorio obseruatum fuit. Quid potissimum in hac schola fieret, nondum apud quemqnam legi. At existimo praeter dispositiones, & alia medicinae studiosorum exercitia simile quid tractari solitum fuisse, atque nunc in collegijs vocatis fit, quando & scholam eiusmodi proprios tabularios habuisse, ostendit marmor cum hac inscriptione Romae ad D. Sebastiani repertum.

M. LIVIO. CELSO. TABVLARIO
SCHOLAE. MEDICORVM

M. LIVIVS. EVTYCHVS
ARCHIATROS. OLL.D.II.
IN. FR. PED. IIII. D

Alterum genus erat, Adolescentes, qui vt exercitationũ obseruationes, atq. modos addiscerẽt, ad gymnasia accedebãt, vbi à gymnastis ipsis quascumq. cupiebãt exercitationes, edocebãtur; Adolescẽtes liberos palaestrã ediscere solitos fuisse facile cõuincitur ex illis Parmenonis apud Terentiũ verbis, quibus ille Chereã sub forma Eunuchi Thaidi offerẽs ait, Fac periculum in litteris, fac in palaestra, in ,, musicis, q̃ liberũ scire aequũ est adolescentẽ, sollertẽ dabo. id qđ cla ,, rius infra demõstrabo. Tertiũ genus erãt Athletae qui ibi se exercebãt, vt in publicis ludis, seu in sacris certaminibus possent & populũ delectare, necnõ victoria ac praemijs potiri. & qđ hoc fuerit, pręter Vitruuij auctoritatẽ Suetonius clarissime demonstrat dũ refert E Neronẽ quandoq. gymnasiũ ingredi solitũ, vt certãtes athletas spectaret. Quartũ genus erãt oẽs illi siue nobiles, siue ignobiles, qui uel militaris disciplinae, & fortitudinis, vel tuẽdae sanitatis, & boni habitus cõparandi gratia varijs exercitationũ generibus incũbebant, de prioribus est locus apud Cassiodorũ lib. v. epist. 23. male à Pamelio in adnot. ad Tertulliani lib. de spect. intellectu, vbi ita scribit. Ostent iuuenes nostra in bellis, qđ in gymnasio didicere virtutis. In posterioribus vero Galenũ nostrũ numerare possumus, cum scribat se anno aetatis suę trigesimo quincto passum fuisse luxationẽ summi humeri in palaestra. Quinctum genus erat eorum, qui fricabãtur, licet. n. frictiones fierent à multis ante reliquas exercitationes, nihilominus multi quoque sine vlla exercitatione seorsum ab alijs, ut de Vespasiano tradit Suetonius, solũ fricabantur, quod intelligi põt ex F Galeno frictionẽ ad exercitationes praeparatoriã à reliquis distinguẽte. Sextũ genus erãt, qui lauabãtur, atq. hi erãt tũ nobiles, tũ ignobiliores. Hoc tamen intererat, qđ diuites, atq. primates labra, & colymbithras ꝑprias in cellis alioqui cõmunibus habebãt, vbi soli diuersis tẽporibus lauabãtur, multi erãt qui ẽt solia uel lignea, vel argẽtea (qđ recitat Plinius) secũ ferrẽt, ne pedes nudos collocarẽt, ubi vilissimi quiq. ponebant, quãuis etiã referant nonnulli Hadrianum Imperatorẽ lauari solitũ, vbi plebs lauabatur quod & Titũ Caesar. fecisse scribit Suetonius. Qui vero duntaxat ungerentur nulli in gymnasijs reperiebantur, quoniã uel exercitationum uel balnearũ gratia ungebantur. Ab his postremo omnibus non pauci spectatores (ne ministros, de quibus infra loquemur, nunc recenseam) in gymnasia conuenicbant, qui non ob aliud, nisi ad videndos exercitatores

In Eunucho.

In 1. de artic.

2. de tu. val.

tatores

A tatores ut pote otiosi,& nullis negotijs occupati eo accedebãt. Quo in loco id etiam animaduertendum cẽseo, diebus festiuis gymnasia magis frequẽtata fuisse, quando artifices, aut alijs seruitijs detenti otiantes in illis ob remittendos labores,& uoluptatem capiundam uersabantur. An in Romanorum Thermis mulieres quoq. uersarentur, quemadmodum uiri, nil certi affirmare ausim, nisi quod Romanã maiestatẽ illud dedecuisse videtur, facileq. fieri potest, ut impurae aliquae & spectandi,& ludẽdi gratia, quod Iuuenalis,& Martialis innuũt, publice versarentur in gymnasijs, necnon in locis separatis, quae ibi lauãdis feminis solis exstructa essent, perinde ac in priuatis balneis honestae mulieres lauarentur tam ignobiles & mediocri loco natae, quã illustriores, cũ de Poppaea Domitij Neronis uxore referat Plinius, quod ad augendũ cutis candorẽ quingentas asinas Li.1.c.41.
B fetas per omnia secum trahebat, & balnearum etiam solio totum corpus illo lacte macerabat: quod intellexit Iuuenalis dum scripsit.

aut pinguia Poppaeana. Saty.6.
Spirat &
Incipit agnosci, atq. illo lacte fouetur
Propter quod secum comites educit asellas, in quem dealbandi corporis usum alias mulieres farinam fabaceam, alios nitrum, aphronitrumue in balneis vsurpasse meminit Galenus. Atqui Spartanorum mulieres una cum uiris in palaestris exerceri se consueuisse, praeter alios, satis testatum facit Propertius libro tertio Primo de alim.fac.

Multa tuae Sparte miramur iura palaestrae,
Sed mage virginei tot bona gymnasii,
Quod non infames exercet corpore ludos
C *Inter luctantes nuda puellas uiros,*
Cum pila ueloces fallit per brachia iactus,
Increpat & versi clauis adunca trochi,
Puluerulentaq. ad extremas stat femina metas,
Et patitur duro vulnera pancratio,
Nunc ligat ad cestum gaudentia brachia loris,
Missile nunc disci pondus in orbe rotat.

Neq. de Hoc Spartanorũ more quisquam mirari debet, quando & Plato in quincto de repub. grauissimis argumentis probauit ad felicem rerum publicarum statum maximopere conducere, si mulieres tam iuuenes, quam seniores una cum viris nudae in palaestris, atque gymnasijs exerceantur, quod an sapienter decretum fuerit, & an ad continentiam temperantiamue ex consuetudine consequendam, ut Platoni in animo erat, conferret, non est locus examinandi.

De

De gymnasiorum diuersis partibus. Cap. IIX. D

Itruuium qui Augusti Caesaris aetate floruit, solum palaestras graecas tradidisse ex ipsius uerbis constat, quando nondum Romani Imperatores suas exstruere coeperant, quas postea exstructas sicuti in multis Graecorum gymnasijs similes fuisse probabile est, ita pariter verisimile sit Romanos (vt solet esse posteriorum in excolendis rebus mos) plura suis addidisse, quae uel Graecos latuerant, vel parum ab illis aestimata fuerant: Quocirca partes gymnasiorum magis principales explicaturus haudquaquam solas a Vitruuio significatas in medium afferam, sed illas nullo situs ordine seruato enarrabo, quas dispersim ab Auctoribus traditas inuenio, quasue rei ipsius ratio expostulare uidetur in Graecis, atq. Romanis palaestris extitisse: quãquam Vitruuij E auctoritatem nunquã multifaciendam existimaui, nempe quẽ παραδοξόλογον & sua aetate minime aestimatum puto, quod enim ab Augusto nullis egregijs Fabricis, nisi solis Balistis praefectus fuerit, quando scilicet in vrbe & extra urbem magnifica aedificia exstruebantur, quod ẽt a nullo fere posteriore auctore nominatus inueniatur, praeterquã in capitum Plinij librorũ catalogo, qui ab aliquibus minime Plinianus, uel saltem adulteratus putatur, magnam certe ipsius existimationis suspicionem merito parit. Ergo primae gymnasiorũ partes fuerunt porticus exedris siue cubilibus apertis plenae, in quibus philosophi, & rhetores, mathematici, & omnis deniq. disciplinarum amatores disputando, legendo, ac docẽdo exercebantur: atq. has non longe ab alijs admodum sitas fuisse conijcere possumus tum ex ipsa figura, tum ex prouerbio inde nato (Discũ quam F philosophũ audire malũt) quod in eos dicebatur, qui in eodẽ gymnasio inter philosophos sedentes, atq. inde discorũ crepitus audientes relicta sapiẽtiae schola ad proximum certaminum locum erumpebant. In exedris philosophorum adolescentes atq. pueros illos, q. disciplinarum studijs operã nauabant, versatos esse rationi consentaneum est: quod essent illae ueluti scholae quaedã, ubi possent facillime post animorũ exercitationes corpora ad sanitatẽ, uel fortitudinem iuuenes & pueri exercere, subindeq: lauari. extat enim Lampridij auctoritas, Alexandrũ Seuerũ post lectionem operam modo palaestrae, modo sphaeristirio, modo cursui, modo lenibus luctis dedisse, mox balneum introiuisse. Inter has adnumero quoq. medicorum scholas. Secunda pars erat Ephebaeum, quo mihi verisimile apparet eos conuenire, atq. de praemijs, & exercẽdi genere pactiones

nes

A nes facere solitos, qui simul exerceri, ac certare uolebant: quamquam sciam Philandrum eius opinionis fuisse, quod in Ephebaeo puberes exercerent. qua in re ipsum ualde melius sensisse existimo, quam Gulielmum Choulum, qui in suo de antiquorũ exercitationibus libro in Ephebaeo iuuenes studendi gratia sedisse scriptis mãdauit. Vtrum uero apud Romanos, qui cum uiris ante decimum sextum annum pueros commercium ullum habere uetabant, hoc uerũ fuerit affirmare nõ auderem. Neq. item negare possumus, Galeni tempore, pueros exerceri in palaestra consueuisse, cũ is cuiusdam aegritudinis, quam Commodus puer, atq. Imperatoris filius in palaestra acquisiuerat, mentionem faciat: & praeterea in secũdo de tu. ua. sic scribat: οὕτω δὲ καὶ ὅσις ἀναρ' ριχᾶται διὰ σχοινίου καθάπερ ἐν παλαιστρα γυμνάζουσι τοὺς παῖδας εἰς εὐτονίαν παρασκευάζοντες. i. Sic autẽ, & qui- Li. de pc. ad Posth.

B cumq. per funẽ scandit quẽadmodũ pueros in palaestra exercent, eos ad robur praeparantes. Ex quibus uerbis pueros in palaestris exerceri solitos fuisse satis constaret, etiamsi id quoque Plautus in Bacchidibus apertissime testatus nõ esset, ubi Lydus Pistocleri paedagogus patrum erga filios sui temporis indulgentiam taxans de anteacti temporis moribus ita loquitur.

Nego tibi annis viginti fuisse primis copiam
Digitum longe a paedagogo pedem vt efferres ex aedibus
Ante solem exorientem nisi in palaestram veneras
Gymnasii Praefecto haud mediocres poenas penderes:
Idq. vbi obtigerat, hoc etiam ad malum arcessebatur malum
Et discipulus, & magister perhibebantur improbi.
Ibi cursu, luctando, hasta, disco, pugilatu, pila
Saliendo se exercebant magis, quam scorto, aut sauijs.

C Vnde mihi cõijciendũ uidetur pueris sũmo mane palaestrã adeũdi praeceptũ fuisse, ut uirorũ, qui tũc nõ aderãt, cõmerciũ uitarãt, atq. ẽt litterarũ studijs incũbendi otium superesset. etenim non defuisse, qui pueros nudos uidere, & nefandum eorũ amorem sibi conciliare ex palaestris studerent, facile ex amatorio Plutarchi lib. colligitur. habetur aũt ex citato Plauti loco gymnasia publica Romae ẽt fuisse ante Neronis principatũ, sicut & ex Catullo, ac alijs. Tertia pars erat Coriceũ, qui locus (ut mea fert sñia) ꝓ denudãdis hominibus, q̃ uel exerceri, uel lauari, uel utrũque agere uolebant, inseruiebat, alias a Graecis ἀποδυτήριον, & a Galeno γυμναστήριον uocatus. Nisi enim Coriceũ apud Vitruuium talem locũ significat palaestras ab ipso descriptas absq. hac parte omniũ maxime necessaria extitisse dicendum esset, quã non solum in publicis gymnasijs, uerũ etiam in priuatis affuisse credo, si quidem Plinius Caecilius in descriptionibus uillae Li. 2. & 5 Epist.

suae

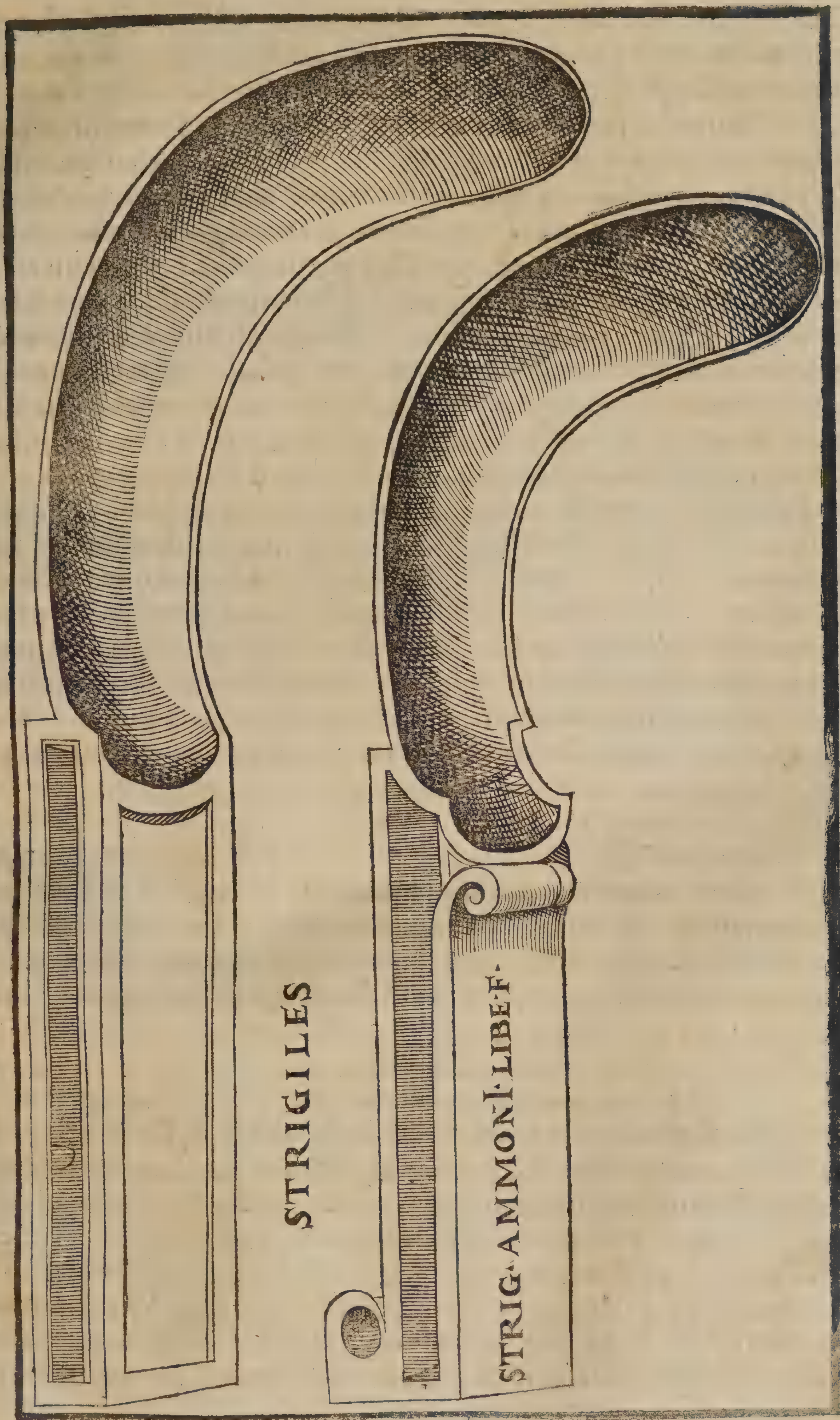
suae Laurētinae ac Tuſcorū apodyteriū inter alia adnumerat:unde D
illorū ſentētias ꝓbare nequeo,qui Coryceū in Vitruuij textu legē-
dū putarūt a coryco pilae ſpecie,quaſi ibi ludus talis ageret aut cou
riceū pro tōſtrina, aut coryceū tamq̄ in eo puelle,& virgines κόραια
Graecis uocatae exercerentur. Quarta pars erat eleotheſium a Iulio
Li.2. epi. Polluce ἀλειπτήριον, a Caecilio Plinio unctuarium uocatum, atq. in
iſto luctaturi, & alias exercitationes, uel balneas inituri ungeban-
tur,redungebanturq. Sed,quoniā opportunitas rei poſtulare vide-
tur,ut de hoc gymnaſtico vngēdi munere uerba faciā, neq. Metro-
dori Scepſij περὶ τῆς ἀλειπτικῆς.i.deſt, de ungendi ratione citatus ab
Athenaeo liber hodie extat,quatuor ego dicā:primū,quādo, & qui
ungerentur: ſecundū,quae eſset unctionis materia:tertiū,cuius finis
gratia ungerentur: quartum,quo modo, & a quibus unctio admini-
ſtraretur. Illi qui vel loturi uel ſeſe exercitaturi in gymnaſiū uenie- E
bāt,maiori ex parte ſpoliabātur in apodyterio:poſtea horū nōnulli,
& praeſertim qui uel luctā, vel pācratium inire intendebāt, (nā pu-
gilatores,curſores,ac alij multi unctione nō egebant) alipteriū in-
gredientes ungebātur,atq. ita uncti ad locū, ubi erat puluis,de quo
loquar inferius, trāſeuntes puluere cōſpergebantur, ſicq. deinceps
in exercitationes diuerſas diuerſi prodibāt:poſtquā uero ſeſe,quan-
tum libuerat,exercuiſsent,iterū ad unctuariū reuertentes ibi a Me-
diaſtinis, & Reunctoribus ſtrigilibus ferreis,de quibus Martialis,

Pergamus has miſit curuo diſtinguere ferro,
Non tam ſaepe teret lintea fullo tibi,

detergebantur, in qua deterſione oleum, puluis, & ſudor, quae de
radebantur, ſimul mixta in uſum medicum adſeruabātur, & ab At-
Lib.1.c.ʒ ticis κονίσαλος, ab alijs uero πάτος uocabatur, ut ex Dioſcoride Pli- F
Li.34.c 8 nio, Galeno, & Aetio faciliime confirmari poteſt: tametſi Auicen-
li. de ſim. na libro ſecundo faciat mētionem etiam ſudoris ſicci athletarum,
me.81.& 4 quem puto fuiſse illum, cui neque oleum, neque puluis inerat. &
de tu. ua. quamuis Galeni aetate ſtrigiles adhiberentur ad balnei vſum, ni-
Lib. 5. & hilominus balneorum ſtrigiles plerumque ſpongiae erant, uel li-
10.ð ſim. nei, neque communiter ſemper adminiſtrabantur, ſed quiſq. pro-
med.& prium ſecum gerebat, & praeſertim quicumque communia cum
li.2.c. 17. alijs inſtrumenta habere fugiebat, vt inſinuat Perſius Sat.v.

I puer, & ſtrigiles Criſpini ad balnea defer.

Ferrei autē erant, uel aurei, uel argētei,uel cornei,uel eburnei, uel
aenei, quibus ſtrigmenta, & ſordes exercitatorum a corporibus ra-
debantur. Aenei ſtrigiles erant,quorum pictura hic ponitur, quiue
olim inter Traiani Imperatoris thermarum ruinas inuenti ſunt.

STRIGILES
STRIG·AMMONI·LIBE·F·

Detersi tādē iterū diligētiores aliq. valetudinis, aut deliciarū gr̄a ungebant, & nōnumq. inūcti balnea ingrediebant, sed post egressi denuo vngebant mō simplici oleo, mō uarijs odorib9 cōdito, mō diapasmate ad coercēdos sudores, vt scribit Plini9, adeo, qđ varia erāt vngēdi tēpora, interdū post balnea, qđ Homeri tēporibus obseruatū legimus, ut in 3. Odys. Αὐτὰρ ἐπεὶ λούσεντε, ἔχρισε λ' π' ἐλαίῳ i. Postq̄ lauit, & pingui oleo unxit, & li. 4. iterūq. 17 τοὺς δ' ἐπεὶ δ' μωαὶ λοῦσαν καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ. i. Hos aūt post q̄ famulae lauerūt, & vnxerūt oleo· iterdū quoq. ante, sicuti refert Galenus vj. de ualetudine cōseruāda. De Archimede q̄dam apud Stobaeū scitu digna legunt: eū. s. abaco incūbētē, & figuras quasdā ducētē a famulis vi abstractū vngi solitū fuisse, atq. ipsū in corpore ita uncto figuras mathematicas saepe designare cōsueuisse. hac ī parte gymnasiorū māsisse puto illos ministros, q. victus q̄rēdi gratia seruandis vestibus īseruiētes olearij nūcupabant, quos ēt in balneis Asiae solitos esse phibet Epiphanius haeres. 30. Materia unctionis p exercitādis varia fuit. Aristotelis tpe, & oleo simplici, & aqua mixto vngebant: Is. n. quinta pblematum particula scripsit, iccirco aquā oleo admixtā, qn̄ exercitatis adhibet, magis lassitudinē tollere, q̄ oleū simplex, qm̄ ita interius penetrans exsiccata mēbra humectat, addo ēt ex Hippoc. ii. de diaeta minime huiusmodi vnctiones pmittere, vt corpora plus iuxto incalescāt; auctor est Plinius Graecos vitiorū oīum genitores oleū primos in gymnasia inuexisse, de quo dicebat Anacharsis Scytha esse insaniae pharmacum, qm̄ eo peruncti athletae insanirent. Butyrum quoq. apud nonnullas barbaras nationes, quibus deerat fortasse oleum, interdum pro ungēdis exercitādorum corporibus in usu fuisse testatū reliquit Plinius; & post ipsum Galenus: fuit & aliud mixturae genus posterius inuentū ex oleo, puluere, & cera commixtum, quo ungebantur: atq. illud ceroma a Plinio vocatum inuenio, quo iuuentutem Romanā corpora exercendo uires animorum amisisse dicit: sicut & apud Martialem libro 4.

Li. 21. c. 19 | Li. 15. c. 4 | li. 11. c. 14. & li. 28. c. 9. 3. de alimen. fac. cap. 15.

Seu lentum ceroma teris
Vara nec iniecto ceromate brachia tendis. *& libro V.*
Et castigatum Lydiae ceroma palaestrae. *& lib. V I I.*

quanq̄ dubiū nō est, quin apud eūdē Pliniū, Senecā, & D. Hieronymū, & alios ceroma uocatus sit locus ubi ungebant alias alipteriū uocatū. Scribit itē Plinius oleū in gymnasijs cōdiri odoribus, sed vilissimis cōsueuisse. Quae oīa de vnctionibus ante exercitationes adhibitis intelligi debēt: cum post exercitationes, & post balnea īfinita ppe variorū odoribus cōditorū vnguētorū genera tradant adhibita: q̄ soli lasciuiae atq. libidini īseruiebāt. atq. hęc a Plutarcho ī Amatorio nobis indicata puto, qn̄ scripsit, Solonē vetasse seruis unctiones siccas, atq. puerorū amo-

A amorẽ,nõ itẽ mulierũ coniugiũ,nisi potius unctiones extra balnea factas,seu diapasmata intellexerit.hũc morẽ oleis odoratis vtẽdi apud exteros quoq. viguisse historia ab Athenaeo relata dipnosoph.v.satis testatũ facit, ubi scribit Antiochũ Epiphanẽ apud Daphnẽ consueuisse certaminis die exhibere certantib.Olea odorata,Crocinũ, Amaracitũ,Telinũ,Irinum,& alia quibus ungerentur corpora. Quo fine demũ praedictis unctionib. gymnasia adeuntes ungerentur,diuersa ab auctorib. tradita inuenio.Hippo.in 3.de diaeta memoriae mãdauit terrarũ puluerẽ oleo admisceri solitũ, ut suo frigore,& siccitate olei aestum,& humiditatẽ tẽperaret.Alexander in 1. Probl. volumine scripsit athletas ideo oleo ante exercitationes perũgi cõsueuisse, ut membra emollita labores sine rupturae ullius periculo sustinerent,quam sentẽtiam secutus est quoq. Lucianus in dialogo, περὶ γυμνασίων. Lucanus uidetur sensisse luctatores puluere sese conspergere solitos fuisse,ut corpora fortiora redderentur.De Hercule namque,& Anteo sermonem faciens ait. Prob. 119

Auxilium membris calidas infundit arenas.

Plutarchus in libello de primo frigido huius sententiae fuisse uidetur,quod athletae in unctionibus puluere uterentur tũ ad refrigerãda calefacta corpora,tum ad cohibendum sudorẽ,ne tantopere delassarentur. Ego aũt cum Luciano existimo potissimũ usum pulueris extitisse, ne oleo manus laberentur, sed facilius exercitatores sese comprehendere ualerẽt,neue sudore diffluerent, aut uenti corpora aperta ingrederentur. atq. hac de caussa a Martiale puluis ille ἁφὴ uocatus fuit,ut ibi(flauescit aph e)unde si qui aduersarios perũctos, & sine puluere certantes uincebant, maiori gloria digni habebantur, qualis fuit apud Plinium Dioxippus, & Dioreus apud Pausaniam, ἀκονιτὶ nomen promeritus. cuius rei mentionem fecit Horatius,ita ad Maecenatem scribens. lib.1.epi.1

Quis circum pagos, & circum compita pugnax.
Magna coronari contemnat olympia, cui spes,
Cui sit conditio dulcis sine puluere palmae?

Ex quo satis mirari nequeo Budaeũ,uirũ sane doctissimũ, q̃ ĩ suis ad Pãdectas adnotationib. hoc nõ uiderit,malueritq.ἀκονιτί.i.ἀνὐ ἀγῶνος, seu sine certamine simpliciter dictũ esse q̃q̃, & hoc quoque non abnuo interdũ aliquos esse coronatos sine certamine, uel qđ aduersarius tempore constituto non comparuisset, uel, quod ob robur, & uincendi consuetudinem a cunctis uitaretur, cuiusmodi fuisse complures Pausanias, Diodorus, Heliodorus, atque Suidas commemorant ἀκονιτί propterea nominatos. Alij sunt,qui credant oleo

6. de tuē. va. c. vl. exercitatores unctos ad arcēda frigora,& leuandas lassitudines. Galenus sentit oleum tam ad exoluendā pteritā lassitudinem, & futurā mitigandā, quam ad pparandum ad motus conduxisse. quibus cerā additā cum Galeno opinor, quo oleum alioq. fluxile diutius adhaereret. Quae vero post balnea adhibebātur vnctiones, nemo dubitat inseruisse, ne humiditas in balneis acquisita euanesceret, neue reseratis a balnei calore meatibus natiua caliditas exspiraret. quāquā etiā aliqui delicatiores uoluptatis,& lasciuiae gratia odoriferis vnguentis, aut sicci diapasmatis ad cōprimendū immoderatū sudorē, li. 13. c. 2. & li. 21. c. 19. li. 1. ut scribit Plinius, post balineas ungebantur, de quibus Martialis. D

Quid quod olet grauius mixtum diapasmate uirus.

Caeterū quo mō ungerent, nil certo definitū īuenio: est tn̄ valde ꝓbabile, nōnullos, cū prius seipsos fricassent, manibus ꝓprijs hoc egisse, aut alterum ab altero vicissim vnctum, qđ Lucianus ī Gymnasijs scribit; licet ēt a seruis gymnasticis, atq. reunctoribus vocatis ungerent; q. & ipsi prius ad maiorē vnctionis penetrationē fricātes tādem vniuersum corpus mō leniter, mō secus pmentes perungebāt,&, ꝓut temporis cōstitutio postulabat, alias tepidum, alias calidum, alias frigidum linimentū applicabāt: atq. haec oīa vt plurimū in Alipterio fiebāt: qui nitro,& aphronitro sese fricabāt, ut meminit Cyprianus Epist. 7. li. 4. ac Martialis li. 14. existimo illud eos agere solitos, vt sordes a corpore melius eluerēt, atq. exsiccarēt, quātū. n. abstergere possit aphronitrū nemo ignorat. Prope qđ erat Conisterium, Polluci κονίςρα uocatum, quinta gymnasij pars, in quo positus puluis conseruabatur, ut possent uncti statim illo conspergi. Ex varijs regionibus in hunc usum pulueres aducctos legimus, sed duo palmam habuerūt, Puteolanus, de quo Sidonius Appollinaris, E F

Namque Dicarcheae translatus puluis arenae,

& Aegyptius, quē Romā in hunc vsum aduehi solitum refert Sueto- li. 35. c. 15 nius in Nerone, quemadodum & Patrobiū Plinius tradit Neronis libertum ex Nilo arenā tenuissimam nō multum a Puteolano puluere distantem a debellanda corpora palaestrae studijs aduexisse, eandemq. Leonato Cratero, & Meleagro Alexandri Magni ducibus cum reliquis militaribus commercijs portatam. cui forsan haud absimilis illa erat, de qua Ouidius Acheloi pugnā describēs loquitur.

Inq. vicem fuluae tactu flauescit arenae.

Nā, & Martialis Philenim irridēs, qđ Palaestritarum exercitationes iniret, dixit ipsā flauescere hac arena, q̄ aphē ab illo vocari diximus, qm̄ cōtrectationibus exercitatorū inseruiebat. ἁφὴν nāq. tactū significare, nemo nescit. Seneca Epist. 58. a ceromate nos Aphe excepit.

De

De Palaestra, & alijs Gymnasij partibus. Cap. IX.

HActenus quinq. Gymnasij parte, q̄ et in palaestra graecorũ a Vitruuio descriptae inueniũtur, Philosophorum exedras, Ephebaeũ, Apoduteriũ, unctuariũ, & conisterium explicauimus: nũc ceteras partim ab eodẽ ꝑtermissas, & ab alijs indicatas, partim ab ipsomet explicatas prosequemur. Erat itaq. sexta pars locus quidã palaestra uocatus, ubi (dicebat Lydus ille Plauti⁹) cursu, luctãdo, hasta, disco, p gilatu, pila, salẽdo se exercebãt magis, q̃ scorto, aut sauijs, & ubi scribit Gal. has exercitationes peragi solitas luctã, pugilatũ, appensionẽ manib. ad funes, exercitationẽ, qua stabant pedib. & manib. in pugnũ uinctis, easq. alteri aperiendas porrigebãt, qua põdera manib. attollebant, & ita persistebant, ꝙ genus halteres uocatũ est, schiamachia, & armorũ pugna: Galeno uero assentiens Oribasius Pergamenus fassus est nõ modo has, sed & alias sexcentas fuisse palaestrae exercitationes. Vnde animaduertendũ est, palaestrã apud utriusq. linguae auctores multa significare, primo totũ ipsũ gymnasiũ, ut est uidere penes Vitruuiũ; scd'o, locũ quẽcumq. exercẽdis corporib. idoneũ, quo pacto locutus est Cicero in Epist. tertij li. ad Q. F. prima, & 2. de legibus, dũ uillã suã Arpinatẽ describens, palaestram ibi nominat, necnon Virgilius quincto Aeneidos. In Bacchidibus. 2 de tue. ual. cap. 9

Pars in gramineis exercent membra palaestris,

& Geta apud Terẽtiũ in Phormione, ubi dixit, Eccũ a sua palaestra exit foras. Tertio certã gymnasij partẽ, in qua ex sñia Plauti, Galeni, & Oribasij tot exercitationes factas praediximus, & cuius parietum sordes collectas in panno applicatas furunculos maturare scripserunt Plinius, & Theodorus Priscianus. in qua significatione accepisse Catullum puto, ubi dixit. 6. colle. c. 14. De Berecithim. li. 1. c. 36. li. 5 d' sim. med. li. 1. de legibus. li. de claris Orat. li. nat. histo. 27. c. 4

Albero foro, palaestra, stadio, & gymnasijs?
Miser ab miser. & Afranius scribens.
Etiam depellis mihi manum per palaestricos, idest,
Palaestrae usum (ut ait Nonius) callentes.

Quod aũt a Palaestrae muris, statuis, atq; colũnis strigmenta quaedã a puluere, & luctantiũ corporũ contactu ibi factae abraderentur, & in uarios medicinae usus seruarentur, abũde testati sunt Dioscorides, Plini⁹ & Gal. q̄ strigmenta quãdoq; a ludorũ magistratib. octingẽtis sestertijs uẽdita fuisse tradit Plini⁹. Inuenio quoq. exercitationẽ ipsã palaestrarũ interdũ palaestrã uocari, sicuti qñq. M. Tull. pro palaestra actiones ordinare, & uenuste factas metaphorice intelligere uis⁹ ẽ auctoritate Lucilij, cui⁹ hic uers⁹ legit̃ apud Porphyrionẽ,
Iudicis Hortensi est ad eam rem nata palaestra. necnon Plato in Charmide

li. nat. hi-sto. 27. c. 4 pro Taurei palaeſtra locũ ſignificauit,quo uiri docti ad colloquen- D dum diſputandumq. conueniebant. Ad haec Plutarchus in ſecũdo ſympos.palaeſtrã uocatũ ſcribit locũ,ubi athletae exercerentur, & in quo ſolũ lucta & pancratiũ non curſus, non pugilatus agerentur. quẽadmodũ,& Gal. quandoq. palaeſtrã nuncupauit, ubi athletae ſolum,& craſſitudini corporis ſtudentes exercerẽtur, quo pacto accipiẽdũ reor apud Hipp.quũ in principio primi Epid.narrat tubercula ijs eſse oborta,qui in palaeſtra,& gymnaſijs exercebantur.For-2. de tue. ual. cap. 9 ſan autem dubitauit aliquis,an in palaeſtra hac puluis ſtratus eſset, qm̃ Gal.ipſam a loco,ubi puluis erat,ſeparaſse uidetur hiſce verbis:
" ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα καὶ χωρὶς παλαίστρας ἢ βαθείας κόνεως δύναται γίγνεσθαι
" καθ' ὁτιοῦν χωρίον ἐπίκροτον ὀρθῶν ἑστώτων. ὅσα δὲ παλαίοντες εἰς ἀλλήλους δρῶ-
" σιν ἀσκοῦντες τὸν τόνον ἤτοι κόνεως βαθείας ἢ παλαίστρας δεῖται. i. Sed & haec abſq. palaeſtra, & alto puluere in quocumq. loco conculcato ere- E ctis ſtantib.fieri poſsunt:quae uero lucta inter ſe contendentes agũt robori acquirendo incumbẽtes,vel alto puluere,uel palaeſtra opus habẽt. Cui ita reſpõſum uolo,ẽt in palaeſtra fuiſse ſtratum puluerẽ, ſed humilẽ,ac modicum,ita ut duo fuerint loca puluere ſtrata, alterum palaeſtrae,alterum extra palaeſtrã:in illo puluis humilis,in hoc altus & copioſus eſset:cuius pulueris in utroq. vſus erat,tum ut certantes firmius cõtenderent, neq. pedib. laberentur: tum ẽt ut qui in terrã deijciebantur,minus laederentur:At altus puluis hoc amplius habebat,quod dum hoĩes in illo pedes alte figebant, maiori conatu,ac ui,ad eos tollendos opus habebãt,atq. inde robur maius cõparabant.Quae omnia ſignificauit Lucianus in libello de exercitatio-lib. 11. de uſu partiũ & li. d cau ſis proca-tarticis. nibus. de hoc.n.alto puluere locutum puto Galenũ,ubi ſcribit ſe uidiſse athletas,ſaepius,ne a puluere ſuffocarentur,periclitãtes,& ubi F Adoleſcentẽ quẽdam narrat exconcitato motu per loca profunda, & arenoſa facto ualde exſiccatum ad gymnaſium ſe cõtuliſse: quod ex ijs eſset, qui illa exercitatione delectabantur, ac ibi identidem exerceri uellẽt.Quod palaeſtra quoq. dicta ſit ars Oratores in actionibus exercendi,ut probare in ſuis ad Pãdectas adnotationib.conatur Budaeus,ſane non uideo. Septima gymnaſij pars fuit ſphaeriſtiriũ,ubi uarię exercitationes,& pſertim cũcta pilae exercitia,q̃ pluri-lib. 2. c. 4. ma exſtitiſse infra demõſtrabim⁹,frequẽtius,q̃ alibi pagebant.Hoc nõ eſse coriceũ a Vitruuio deſcriptũ ſatis ĩ ſuperiorib. pbauim⁹, & licet ab eo nõ ponatur,in gymnaſijs tñ fuiſse multis uerbis oſtendit Budaeus,quinimmo,& in particularib. gymnaſijs,hortisue Sphaeriſtiriũ una cũ alijs exſtructũ fuiſse, locupletiſſimũ teſtẽ habemus iuniorẽ Pliniũ,qui uillas ſuas deſcribẽs Laurẽtinũ,& Tuſcos,in utriſq. ſpheriſtirium ponit, quod plura exercitationis genera, pluresque cir-

A circulos caperet idem & ex eo Pandectarũ loco confirmari poteſt, li. 2. epiſt. & 5.
ubi haec Vulpiani uerba leguntur: Cum Aurelius Quinctus hoſpiti li. 17. c. 16
ſuo medico mandaſſe diceretur ut in hortis eius quos Rauẽnae habebat, in quos omnibus annis ſecedere ſolebat, ſphaeriſtiriũ & hypocauſta & quaedam ipſius ualetudini apta ſua impẽſa faceret. Unde quoq. facile conijcitur in ſphaeriſtirio nedũ pilae ludos, uerum etiam alias exercitationes fieri conſueuiſſe, quãdo & in ipſo. Veſpaſianus fauces, ceteraq. membra (ut tradit Suetonius) ſibimet ad numerum defricabat. Octaua pars fuerunt uiae illae, quae inter porticus, ac muros, ut ego puto, ſitae erant, ab omnibus aedificijs nudae, nec non tota periſtylij area quae & ad ſubminiſtrãdam porticibus, ac cellis lucẽ factae erant, & ad ſpatiandum, aliasve exercitationes obeundas, quae nec in palaeſtra, nec in alto puluere, nec in xyſtis.
B alijsue locis fieri poſſent. Has locum cõculcatum paullo ante ex Galeno a nobis nominatum fuiſſe opinor ita uocatas, quod nullis lapidibus, lateribusue ſtratae, ſed rudes & aequato tantum ſolo forent. In his curſum factũ exiſtimo, atque ad id tum diauli, tum dolichi, a quibus dolichodromi, & diaulodromi formas, atque terminos ibi conſtitutos, tametſi apud Vitruuiũ nil aliud fuerit diaulos, quam periſtiliorũ quadratorum circumitio duobus ſtadijs definita. In ipſis etiam ſaltus, & diſci exercitationes, quas palaeſtrae negauit Galenus (ut mea fert ſententia) interdum habebantur. Nona pars erant xyſti, & xyſta, nã utraq. apud graecos & Latinos nõ parum diſcriminis obtinent, ſi quidem xyſtos hi uocãt porticus tectas ubi athletae
C per hiemem & aeſtate, tempore luctationibus alieno exercebantur: xyſta autem ſubdiales ambulationes, ubi hieme tempeſtate leni e porticu prodeuntes, & aeſtate fere ſemper exercebantur, ac ambulabant; atque has περιδρομίδας a Graecis nominatas ſcribit Vitruuius, quae duplices erant, aliae nudae, aliae platanis alijsue arboribus conſitae ad praeſtandũ amoenitatem, atq. illis, qui a ſole offendebantur, umbram. de his loquebatur Plinius, dum platanos Athe- lib. 12.
nis in Academiae ambulatione celebratas fuiſſe ſcribit: De iiſdem Loco citato.
quoq. Plinius ſecundus ſermonem habuit quando in depingendis In Oecon
Tuſcis ac Laurentina uillis ſuis xyſtos toties decantat. Nec alium locum intellexit Iſchomacus apud Xenophontem, quando ambulationem in xyſto factam nominauit, ſicuti nec Phaedrus apud Platonem, ubi ex Acumeni ſententia ſalubriorum facit ambulationẽ in uijs, quam in curſibus ſub hiſce uerbis: Τῷ δὲ σῷ καὶ ἐμῷ ἑταίρῳ πειθόμενος Ἀκουμενῷ κατὰ τὰς ὁδοὺς ποιοῦμαι τοὺς περιπάτους. φησὶ γὰρ ἀκοπωτέρους τῶν ἐν τοῖς δρόμοις εἶναι, idest. Tuo autem, & meo
[illegible]. C 3 ſocio

ſocio obtemperans Acumeno, in vijs ambulationes facio, nēpe quas D minorem laſſitudinem ijs, quae fiunt in curſibus, parere dicit. Id quod ſi Ficinus recte penſitaſſet, melius Platonis uerba in noſtram linguam tranſtuliſſet, ſed de hac re plura inferius, quando de exercitationum locis, tractabimus. Eaſdem ambulationes intellexit Iuſtinus martyr, cum in principio dialogi ſui dixit: περιπατοῦντί μοι ἐν τοῖς τοῦ ξύστου περιπάτοις, hoc eſt, ambulanti mihi in xyſti ambulationibus, quod eius interpres haud exacte percepiſſe uidetur. Nemora, quae & in thermis publicis deputaſſe, & in ſuis iuxta Neronianas diruptis aedificijs Alexandrum Seuerum feciſſe ſcribit Lampridius, nulla alia fuerunt, quam platanones, & xyſta Graecorum.

De Balneis gymnaſiorum, atque etiam de ſtadio. Cap. X.

E

DEcima gymnaſiorum pars fuit Balneum, quā ob delicias, atq. ſanitatem omniū maxime aeſtimatam fuiſſe certum eſt, quamue cunctis alijs maiorem, & pulchriorē exſtitiſſe opinor ego, tum quia (ut Galenus ſua tempora deplorat) omnes fere homines quotidie lauabantur, quod tēpore Hippocratis, & antiquorum fere omnium uſq. ad Aſclepiadis & Pompei aetatem, non erat, quando vt ſcribit Hippocrates, & Galenus nondū publica balnea, aut priuata accommode aedificata uidebantur, rariq. & raro lauabantur: tum quia multis locis balnea indigebant, ꝓ varijs lauandorū cōmoditatibus, quae neceſſario ſpatium maius requirebant, & ob id columnis, ac ſuperbiſſimis marmoribus exſtruebantur. ut interim non omittam quanta priuati uiri uſi ſint in priuatis balneis aedificandis magnificentia, de qua ſcriptum eſt a Seneca, quod quiſq. pauper ſibi uidebatur, ac ſordidus, niſi parietes balneorum magnis ac pretioſis orbibus refulſiſſent, niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta fuiſſent, niſi illis undiq. operoſa, & picturae modo uariata circumlitio praetexeretur, niſi uitro conderetur camera, niſi aquam argentea epiſtomia fudiſsent. Ne ſtatuarum, & columnarum nihil ſuſtinentium ornamentum ſileatur, quod Libertinorum balnea habebāt, ut nil niſi gēmas calcare uellent. Etruſci balneum a Martiale, & Statio elegantiſſime deſcriptū qui lectitarit, non poterit maiorum in exſtruendis balneis magnificentiam, atque luxum ſatis admirari: ſed de his ſatis. Vt autem de gymnaſiorū balneis paullo plenior habeatur cognitio, haec in pręſentia ſolū (quando iam Andreas Baccius Elpidanus multae lectionis atq. doctrinae uir poſt primā horum cōmentariorum editionem

F

3. com. de uic. acu.

Epiſt. 87.

lib. 6.

lib. 1. Sil.

univer-

A uniuersā de Balneis materiā absolutissime tractauit) expli cabimus. Primo,qualia essent,& quae loca balneis destinata: Secūdo,quæ vasa,& aeris dispositio, ubi lauabantur: Tertio, cuius gratia lauarentur: Quarto,qui,& quando lauarentur:materiam enim,qua lauabātur,plerumq. aquā dulcem vel pluuia collectā, uel ab aquae ductibus,aut fluminibus, aut aliunde corriuatā omnes sciunt. & quamuis apud Galenum, aliosq. saepenumero de medicatis balneorū aquis mentio fiat,illis tamē aegroti,aut valetudinarij utebantur,nō gymnasia ingredientes,de quibus solis nos loqui intēdimus. nisi immensam Neronis & profusam libidinem in medium adducamus, qui dulcibus nō contentus aquis, marinas teste Lampridio, & Suetonio atque Albulas in suas thermas deduci curauit. Loca balneū uniuersum cōstituentia a Cicerone Balnearia uocata, plurima fuisse reperio, frigidam lauationem siue λοῦτρον, frigidarium, tepidarium, sudationem calidam, & calidā lauationem: Quae uero balneis inseruiebant, fuerunt hypocaustum, aquarium, & vasarium. Haec omnia loca cōcamerata & fornicū modo fabricata fuisse cognoscere possūt, qui Romanarum thermarū reliquias contemplari uoluerint. Nec quis miretur a nobis hic loca plura balneorum recenseri, quā a Vitruuio descripta inueniantur, quoniam, quae ipse descripsit, a Graecis omnia fere accepit, quando Romani nondum thermarum ea admirāda aedificia exstruere coeperant, in quibus multo Græcis lasciuiores, plura etiam loca disposuerunt. Frigida lauatio, siue λοῦτρον, locus erat, in quo frigidae aquae lauacra, & praesertim piscina, alias baptisterium a Plinio iuniore uocitata, pro natationis usu ab auctoribus citata posita erant, tum ob aestatem quando similis lauatio diligitur, tum ob eos, qui omni tempore illam prosequebantur siue ob ualetudinem, siue ob delicias, qualis Alexander Seuerus, quem rarissime in caldarijs, fere semper in piscinis lauisse scribit Lāpridius. De huius usu plura apud Oribasium ex Galeni sententia videri possunt in decimo collect. lib. auctor est Lampridius Heliogabalū nunquā in piscinis se lauari passum esse, nisi illae croco, alijsue pretiosis unguentis fuissent infectae. Ab hac aderat frigidarium ob eos fabricatū, qui statim post egressum tepidarij, aut calidarij frigido aere frui optabant: neq. enim ulla ibi aquae uasa reperiebātur, ut possent aestate plures conuenire. non defuerunt qui in hac parte piscinā pro natationis studiosis, de qua copiosius lib. 3. tractabimus, positā fuisse crediderint. At mihi verisimilius videtur eam in frigida lauatione, ubi alia frigida aqua seruabatur, exstitisse, cum in frigidario aquae nullius apud auctores mentio habeatur: In parte fieri

[Margin: B, C section letters; li. 3. epist. ad Q. Fra. epist. 1.]

potest, ut loturi exsuerentur quoque, tum quia apodyterium communis pro exercitatoribus spoliandis locus non parũ distabat, adeo ut loturos, si ibi uestimenta deposuissent, nudos per ephebeum, frigidã lauationẽ, & reliqua loca transire necessum esset: tum quia probabile est in Ephebaeo homines saepius inueniri consuesse, a quibus loturos haud quaq. nudos cõspici honestũ erat. ex quo ad haec omnia euitanda facile est in frigidario sese exsuisse, eo magis quod Varro atq. Plinius testati sunt, tam in urbibus quã ruri apodyterium quoq. fuisse balnei partem, quemadmodum etiã Galenus atq. Oribasius significare uisi sunt, ubi qua hora iuuenis temperati corporis balneo uti debeat, exponentes gymnasteriũ temperari debere mãdarũt, quod nullum aliud esse potest, nisi frigidarium ipsum: in quo & sudores detergebantur. siquidem Galenus. x. Methodi libro partes balnei enumerans quatuor statuit, calidarium, calidã lauationẽ, quam λοῦτρον uocat, frigidam lauationem, & quartam, in qua sudores detergerentur: sed haec potius coniectura, quam ullo certo iudicio intelligere cõceditur. nec quisquã hic dubitare debet quum Vitruuius unã partem, Galenus aliã λοῦτρον vocent, quandoquidem nõ est rationi dissentaneum, vtrasq. eo nomine designatas esse, cum in ambabus homines lauarentur. Illud etiã hoc in loco commemorãdum est, publicas balneas hanc partẽ admodum uastam, & cuiuis peruiã habuisse, ita ut vestimenta eorum qui lauabantur, facile surripi possent, ob quos lege cautũ fuit fures balneorũ grauius esse plectẽdos quemadmodum praeceteris copiose docuit Aristoteles sec. xxix. prob. xiiij. quamquam & capsa, reos uocatos in eum cõducere vsum consueuisse balneatores atq. alios sciam ut uestimenta, lauãdorum a furibus conseruarent, quod intellexisse puto Iuuenalem eo versu x. Saty.

2. de re rust. in pro. 5. epist. li. 3. de tu. val. 10. col. cap. 6.

D E F

Quem sequitur custos angustae vernula capsae

Et Ouidium lib. iij. de arte amandi.

Cum custode foris tunicam seruante puellae.
Certent furtiuos balnea multa iocos

Et Martialem lib. 12.

Lintea ferret apro vacuus cum vernula nuper
Et supra tegulam lusca sederet anus

Frigidario adnexum tepidarium duobus hominũ generibus inseruiebat, tum illis qui, tẽpore aeris aut aquae, uel vtriusq. ob voluptatẽ, siue valetudinem frui volebant, tum illis, qui aut frigida, aut calida lauari quaerebãt; hi etenim ne ab apodyterio siue frigidario ad calidarium, & rursum à balneo calido ad frigidarium, seu frigidam

A lauationem tamquam ab extremo ad extremum prodeuntes horrerent, aliterue offenderentur, tepidario pro medio quodam vtebantur, in quo exeuntes de frigido, seu calido loco tamdiu morabãtur, quousq. ad alterum eorum citra noxam recipiẽdum sese disposuissent. quamquam etiam fieri potest, ut in priuatis balnearijs tepidarium, & apodyterium idem locus fuerint, ob spatij paenuriam, vel quod ita maior commoditas haberetur. Cicero enim, cum Arpinatem villam, quae iudicio Quincti fratris sui aedificabatur, inuisisset, se assa in alterum apodyterij angulũ in balnearijs promouisse scribit. in quo satis aperte demonstrat, apodyterium, & laconicum, siue calidam, assamue, ut ipse & Celsus uocant, sudationem coniuncta fuisse eo prope modo, quo nos tepidarium & laconicum coniuncta interdum fuisse saltem post Vitruuij tempora opinamur, etsi is lib. v. cap. x. huic sententiae omnino adstipulari videatur. Calidarium, quod à Vitruuio, & Celso Laconicum nuncupatum fuit, cella erat nullã aquam intra se continens, ad prouocandum sudorẽ potissimũ instituta, & ob id à nonnullis calida sudatio, sicuti à Cicerone & Cor. Celso assa nuncupata. de qua sermonem faciens Columella, haec contra sui temporis mores scripsit. Mox deinde vt apti veniamus ad ganeas quotidianã cruditatẽ Laconicis excoquimus, & exucto sudore sitim quaerimus. In hac vapor calidus, seu calor siccus inclusus sudorẽ prouocabat, haud aliter, ac super Baias myrtetis, vbi tẽpore Celsi e terra profusus calidus vapor aedificio inclusus maximos sudores ciebat. cuius Horatius quoq. meminit in Epist. vbi ait.

li. 3. epist. ad Q. F. ep. prima.

Li. 5. c. 14. li. 2. c. 16.

B

li. 3. ad Q. F. epist. 1.

In pro. li. de re rustic.

lib. 1. ad Vallam.

sane myrteta relinqui
Dictaq. cessantes neruis elidere morbos
C *Sulphura*

li. 5. c. 10.

Qui apud Vitruuium Tepidarium, & Laconicum idem faciunt, verba ipsius Vitruuij lectitantes facile cognoscent, utraq. ab ipso separari, dum praecipit Laconicum, sudationesq. tepidario coniungi, praeterquam quod manifeste Celsus laconicũ vocat, ubi calor siccus eliciebat sudorem. quam condicionem tepidario minime conuenire quiuis intelligere valet. id quod etiam clarissime significauit Martialis, balnea Etrusci describens sub his verbis.

Lib. 6.

Ritus si placeant tibi Laconum,
Contentus potes arido vapore,
Cruda Virgine, Marciaq. mergi.

Scio quoque nonnullos, quod laconicum rotundum, ac ueluti turricula in hemisphaerium camerata foret, idem cum sphaeristirio à nobis superius explicato effecisse. quibus plane assentiri nequeo,

quoniam

quoniam mihi irrationabile videtur,ut in loco calido ſudationibus D
aedificato ludũ pilae atq; alias exercitationes,quas in ſphaeriſtirio
v.Epiſt. li. fieri cõſueuiſſe tradit Plinius,exercerẽt:fuiſset namq. (ut eſt in pro-
uerbio)camino oleũ addere, ſi exercitationes per ſe corpora ualde
calefacientes in calidiſſimis locis egiſsent.De laconico poſsunt uer
ba Iuuenal. intelligi, ſi uerſus ita reſtituatur. quidquid dixerint alij:

Qui Lacedaemonium proptyſmate lubricat orbem:

nam taxat quendã qđ in Laconici ſolio copioſe exſpuẽdo efficeret,
quo minus in ipſo pedes ambulantiũ firmari ualerent.Poſt Laconi-
cũ ſequebatur cella calida labris aquae cõtinendae poſitis referta.
in qua qđ lauarẽtur,calidae lauationis a Vitruuio,& a Galeno λου-
x. Metho. τρὸν nomen adepta eſt. hanc puto Archigenem apud Galenũ viij.de
cõpoſit.medicam.ſec.loc.vocaſse ϐισόν. Erat namq. primaria balnei
pars,& proinde a nemine de ipſa quidquã eſt in cõtrouerſia poſitũ. E
Cur Vitruuius in Balneis gymnaſiorum cõſtruendis nullã tepidarij
mẽtionẽ faciat,cuius, dum priuatorũ balnea doceret, aperte memi-
nit,nõ ſum admodũ certus. quoniã ſi illud ſub cõcamerata ſudatio-
ne intellexit,ſequeretur etiã in tepidario ſudari cõſueuiſse,cũ tamẽ
in ſuperiori capite ſudationes & tepidãriũ diſtinxerit; ſi ſub calida
lauatione tepidariũ ab ipſo comprehenſum fuiſse placeat. qũo er-
go calidaria,atq. tepidaria in decimi capitis eiuſdẽ libri initio tam-
quam diuerſa fecit? Itaq. dicendũ eſt forte concameratã ſudationẽ
& laconicum, & calidã lauationẽ cõplecti; tepidarium uero omiſ-
ſum,quia Graecorũ palaeſtrae id non haberẽt. Quod porro ſcripſit
Pollux libro ſeptimo,ἀλειπτήριον apud Alexim fuiſse balneorum par-
tem, nullo modo probare ualeo: cum idẽ alias ipſum inter gymna-
ſiorum partes adnumerauerit. niſi uelimus penes Antiquos βαλανεῖον F
ſignificaſse totum gymnaſium ipſum. Atque haec ſufficiant de pu-
blicorum in gymnaſijs balneorum partibus. Fuerunt & innumera
fere priuatorũ balnea, quae, & aliquibus ex praedictis partibus ca-
ruiſse,& alias habuiſse uerisimile eſt;ſed de huiuſmodi non eſt inſti-
tuti noſtri uerba facere. Quae autem loca non eſsent intra balneas,
ſed ipſis tantum inſeruirent,primo hypocauſtum continebãt, quod
ſecundum Vitruuij deſcriptionẽ erat fornax ſeu caminata ſtructura
ſubterranea calidario,calidae lauationi,atque uaſario ſuppoſita, in
qua ad calefaciendũ tum aquã,tũ praedicta loca ignis ſuccendeba-
tur, & ne exſtingueretur a ſeruis fornacatoribus ob id in Pandectis
a Papiniano uocatis,frequenter cum pilis,& glomis pice illitis exci-
tabatur,de lignis autẽ in hunc uſum adhibitis narrat Plutarchus x.
prob.lib.iij.ſympoſ.aediles cauiſse,ne ignis balnearum ex olea ſuc-
cende-

A cenderetur neq. in eum conijceretur lolium, quod horum nidores grauedinem capitis, & vertigines lauantibus inuehant praedictarũ pilarum apud Vitruuium lib.v.cap.x.mentio clara habetur,ubi docet solum caldariorum ita sternendum esse inclinatum ad hypocausim,vti pila cum mittatur non possit intro resistere, sed rursus redire ad praefurnium,atq. sic facilius flamma peruagari sub suspensione. De his loquebatur Statius in descriptione balneorum Etrusci. lib. 1.Sil.

Crepantis
Auditura pilas, ubi languidus ignis inerrat
Aedibus, & tenuem voluunt hypocausta uaporem.

Vnde cuiusmanifestum esse potest,in quam graui errore uersentur illi,qui Hypocaustum,& Laconicũ idem fuisse crediderunt. Auctor est Seneca iij.nat.quaest.cap.xxiiij.nec nõ epist.xci.tempestate sua
B inuentos esse parietibus impressos tubos, per quos circumfunderetur calor,qui ima simul,& summa foueret aequaliter:illum uero calorem immitti consueuisse ex Hypocausto,& a Iurisconsultis memoriae mandatum est,& ab Ausonio in Mosella sic expressum:

Quid quae sulfurea substructa crepidine fumant
Balnea, feruenti cum Mulciber haustus operto
Voluit anhelatas tectoria per caua flammas,
Inclusum glomerans aestu expirante uaporem.

Horum autẽ tuborum vestigia adhuc quamplurima Romae conspiciuntur in Diocletiani,atq. Caracallae gymnasijs. Ante hypocaustum via quaedã erat propnigeũ, quasi dixeris praefurniũ a Vitruuio uocata.Aquariũ cella erat calidae lauationi,atq. calidario adnexa,in qua alueus magnus aedificatus erat ad continendã aquã ex
C aquaeductibus,aut aliunde inuectam, atq. inde in frigidam lauationẽ,& calidã per fistulas corriuandã.Non longe ab hoc situm fuit vasarium,vbi vasa conseruabantur balneorũ seruitijs necessaria,& vbi aqua pro ipsis calefiebat.de hoc ita tradidit Vitruuius:Ahenea vasa lib.5.c.10
supra hypocaustum tria cõposita fuisse,unum calidarium, alterum tepidarium,tertium frigidarium,& ita collocata,uti ex tepidario in calidarium,quãtum aquae calidæ exisset,influeret,de frigidario in tepidarium ad eundẽ modum. De aere balneorum,qui extrinsecus admittebatur,(vt Vitruuius innuit) ea in calidissimo loco auerso a .9.co l
Septemtrione & Aquilone sita erant, tum caldaria atque tepidaria Cap.10.
ab occidente hiberno lumen habebãt.Quod Oribasium significasse puto, ubi ex Galeni sententia Architectos optimos balneorum domos ad octauam horam versas construxisse scribit.Sin autem natura loci impediuisset,utiq. a meridie,lumen uero ita capiebatur, ut in

medio camerae foramē latū relinqueretur, sub quo labrum exstrue D
batur: circa labrū erāt spatiosi quidā margines, aut porticus, a Vitru
uio scolae uocati, in qbus occupato à prioribus lauationis loco reli
Epist. 87. qui circūspectātes recte stabant, nec suis umbris lucem, q̄ superius ca
lib. 8. sym. piebatur, obscurare poterāt. De aeris porro intra balneum exsistētis
prob. 9. statu a Seneca, & Plutarcho auctoribus grauissimis scriptū reperio, antiquiores mollibus, ac moderate calidis balneis usos, ita ut Alex. in lauacro ēt febriēs, Galatarūq. mulieres pultis ollas in balnea ferētes una cū pueris lauarētur, & māducarēt; at eorū tēpestate maxime calidas in pretio habitas fuisse, adeo qđ de illis dicere licebat *Huc Cocytus, Phlegetonq. fluunt Acheronta petentes.*

Quales fortasse Neronianae thermae exstiterunt, de quibus Martialis sic scribit libro quincto. E

Si temperari balneum cupis feruens
Faustinae, quod uix Iulianus intraret,
Roga, lauetur, Rhetorem Sabineum,
Neronianas is refrigerat thermas.

Nihilominus tēpore Galeni, qui paullo post Senecam, & Plutarchū floruit, balnea vsq. adeo calida in vsu nequaquā fuerūt. Quinimmo etiam morem illum calidioribus utendi haudquaquā tūc omnibus
Epist. 87. cōmunem fuisse, sed aliquibus peculiarē, pro cōperto habeo: etsi Seneca testatur apud veteres hoc quoq. nobilissimos aediles officio functos esse, intrādi ea balneorū loca, quae populum recipiebāt, exigēdiq. mūditias, & utilē ac salubrem tēperaturā ꝓcurandi: sed tempore suo illud in desuetudinē abijsse, ut balnea tūc similia incēdio forēt, narrat Plinius lib. 33. c. 9. ut conualescentes balnearū aestus tolerare possent salē linguae subditū praestitisse. Vasa quibus lauabā F
tur, alia immobilia, alia mobilia fuerunt: Quae non mouebantur, ex lateribus, & marmore fiebant, alueiq., & labra in calida lauatione, in frigida piscinae & baptisteria nūcupabātur: adeoq. magna erāt, ut ēt in ipsis aliquo pacto natare concederetur: atq. horum uestigia adhuc Romae in aliquibus thermarū ruinis cōspiciuntur: Quae moueri poterant, tametsi in priuatis balneis ut plurimū fierent; attamē in publicis quoq., sed ob priuatorū forsan usus, exstitisse opinor: & haec diuersas figuras habuerunt alia quadratā, alia quadratā oblōgā; alia rotundiusculam, alia oualē, sicuti nunc apparet ex uetustissimis, quae adhuc Romae supersunt. Hic autē unā dūtaxat formā damus, a Pyrrho Ligorio ex suis praeclarissimis rerū antiquarū monumentis communicatā; quod eam & pulcherrimam, & pro multis rebus intelligendis sagaci lectori accommodatissimam putamus.

STRIGILI
LAVACRVM
OCEANVM VEL
LABRVM
ORCEOLVM
CACCAB
TRVLLA BAL-
NEARIA
SOLIV

Varia eorum porrò materia fuit, alia ex lapide, alia ex marmore, D
Lib. 7. alia ex aere; quorum omnium nomina a Iulio Polluce scriptis mandata leguntur, fuerunt, & qui lignea pro balneis lauacra facere tentarint, qualis Tucca a Martiale sub his versibus derisus.

Lib. 9.

Non silice duro, structili, ve caemento
Nec latere cocto, quo Semiramis longam
Babylona cinxit, Tucca balneum fecit,
Sed strage nemorum, pineaque compage
Vt nauigare Tucca balneo possit.

Tongillum quemdam ex Rhinocerotis cornu labrum fabricasse, crediderunt aliqui, his Iuuenalis versibus adducti.

Sat. 9.

Exitus hic est
Tongilli magno cum Rhinocerote lauari,
Qui solet, & vexat lutulenta balnea turba.

In bello quoq. solitũ portari haec labra ob imbecillorũ cõmoditatẽ, ex Paterculo conijcere licet, qui lib. 2. non longe a fine celebrãs Augusti curam erga imbecillos milites inter alia dicit non defuisse optãtibus, & indigentibus balinei instrumentũ. Sed eorũ sñiam admodum probare nequeo, potiusq. credo sub Rhinocerotis nomine nasutũ aliquẽ a maledico poeta notari. Finis, cuius gratia lauabãtur, non unus exstitit. (de sanis loquor, & gymnasiorũ studiosis; nam de aegrotantiũ, & ualetudinariorũ lauationib. sermonẽ haberi nõ postulat locus) Primã balneorũ institutionẽ semper fuisse existimaui, ut quotidianas sordes eluerent, possentq. mundo corpore coenare, qui singulis dieb. lauabantur: antiquitus. n. cum nondũ lineorũ pannorum, qui corpora a sorditie tuentur, usus inuentus: aut saltẽ infrequens esset; magnaq. ex parte corpora nuda ferrent a puluere, & omni alia illuuie cõspurcabantur, atq. ĩde uel saltẽ ter, quaterue in mẽse, uel, si semper mundi coenare gaudebant, singulo quoq. die lauari cogebantur: quod posteriores, qui in gymnasijs ante exercitationes ungebantur, & puluere, ac sudorib. conspurcabantur, ad eluendas sordes factitasse semper, & ob id in ipsis gymnasijs balnearum usum inuectũ rationi consentaneũ est. sicuti namq. primi illi locum, ubi iuuentus Romana exercebatur, Tiberi propinquũ constituerũt, ne longius ad deponendas inter exercendum contractas sordes ire cogerentur, quẽadmodum scribit Vegetius: ita, postq̃ gymnasia ob exercitationes instituta fuerunt, aequum erat, & balnea ibi ad mundanda corpora construere. Ab hoc autẽ usu etiam semel tantum in die coenandi, & in stratis dũ coenarent accumbendi, ut inferius copiose demonstrabo, consuetudo introducta fuit. Posteriori tempore maiorem hominum partem balneis ob delicias, atque mollitiem

E (margin, beside "In bello quoq.") · F (margin, beside "ni alia illuuie")

Lib. 1. de re milit. (margin, beside "cogerentur")

usam

A vsam esse clare constat,& praesertim tepidis quibus exsiccatas, haec ab exercitationibus, vel sole,vel frigore ardētes corporis partes attemperabant.Nec solū dulcibus aquis,sed & medicatis ob delicias vsos homines testatur Galenus in principio tertij de medicamentis localibus.Balneis aliquos vti consueuisse,quod non possent, neque ferrent cibos capere nisi loti,auctor est Plutarchus,qui Titum Imperatorē hac de caussa interijsse, ex relationibus eorū, qui aegrotanti ministrarunt,prodidit.Quod ēt qui inualidum ad concoquendos cibos ventriculū habebant,eius corroborandi, & cibos conficiendi gratia lauarentur,a Posidonio medico relatum est;vt nō temere Plinius in medicos inuectus sit,quod persuassissent balneis ardentibus cibos in corporibus coqui,a quibus nemo nō minus ualidus exiret, obedientissimi uero efferentur. Summatim ob quatuor causas balnea in vsu exstitisse scribit Clemens Alexandrinus. ἢ καθαριότητος ἕνεκα ἢ ἀλέας,ἢ ὑγιείας ἢ τὸ τελευταῖον ἡδονῆς,siue ob corpora mūdāda, tepefaciēdaue,siue ob sanitatē,siue ob voluptatē.Calidis balneis utebant Maiores ad leuādas lassitudines, necnō ad corpora emolienda: q ideo ἀνθρωπογναφεῖα vocarunt.Calidis & tepidis ad conciliandum somnū;Frigida lauabant,& ob voluptatē,& ut robustiores redderētur,calorq. naturalis intro repulsus maior euaderet;ideoq.fere post calidas balineas ea adhibebat.quē vsum primos oīum Euphorbum Iubae regis,& Antonium Musam Augusti medicos,fratres, mōstrasse refert Plinius lib.xxv.c.vij Charmis quoq. medicus Massiliensis, damnato calidorum balneorum vsu, hiberno tpe ēt frigida lauari hortabat,atque in lacus aegros mergebat,qua de re extat Senecae adstipulatio,sese phychrolutrē uocātis.pterq qd ēt(vt referunt Plinius,& Agathinus apud Oribasiū)ad ꝓrogādā vitā, multaq. alia pstāda,frigidā lauationē cōferre opinati sūt; haec.n. de seipso refert Agathinus. Equidē saepenumero a caena cū aegre in somnū delabor,pp aestum,in frigidam descendere cōsueui; & mirabile est quā iucūdam noctem transigam.Qui balneas ingrediebantur publicas, ante decimum quartum annum nihil soluisse,testatur Iuuenalis.

In libr. de tu. va.

Aeti⁹ li. 6 cap. 10.

Li.29.c.1

Li.3.paedag.c.9.

B

C

Li.xxvij. ca.4.

li.x colle. ca.7.

Nec pueri credunt, nisi qui nondum aere lauantur, Sat.2.

Alij quadrantem balneatori dabant,& ob id balneū rem quadrantariam uocauit Seneca,de quo Flaccus.

Dum tu quadrante lauatum
Rex ibis & Iuuenalis, Sat.6.
Caedere Siluano porcum quadrante lauari.

Queritur tñ Martialis,quod pluris sibi balnea cōstarent ubi scribit, Lib.10.

Balnea post decimam lasso, centumque petuntur,

Qua-

Quadrantes.

D

Quod forſan uel ob diuturniorem moram,vel alterius rei gratia, & ipſi,& aliquibus alijs contingere poterat. Sat eſt,quadrantem cõe pretium fuiſse:quin & Antoninum Pium balneum ſine mercede populo cõſtituiſſe, tradit Iulius Capitolinus,& Athenaeus viij.dipnos. ſcribit apud Phaſelitas fuiſse legem,ut peregrini carius lauarent ꝓpterea cum ita uili pretio liceret, nullum genus hominum a publico balneo arcebatur:pueri iuuenes,uiri ſenes, decrepiti, nobiles,& ignobiles lauabantur:ſed prae caeteris,phonaſchos, cytharoedos,
3.de cõp. med. ſ.G. praecones,tragoedos,comoedos, frequentare balnea ſolitos refert Gal.quod uocem oblaeſam, & aſſiduis vocibus exaſperatam aquarum dulcium humectatione curabant,integramq. ſeruabãt.Hoc ſimiliter uidetur Martialis in his de Menophilo uerſibus ſignificaſſe.

E

Lib. 7.

Menophili penem tam grandis fibula veſtit,
Vt ſit comoedis omnibus vna ſatis.
Hunc ego crediderum (nam ſaepe lauamur in uno)
Solicitum voci parcere Flacce ſuae.
Dum ludit media populo ſpectante palaeſtra,
Delapſa eſt miſero fibula, verpus erat.

Qui Menophilus comoedus erat,& ſicut caeteri,licet recutitus, infibulatus erat, atque ſaepe cum Martiale in communi thermarum balneo lauabatur. Mulieres Lacedaemoniorum in balneis gymnaſiorum lauari conſueuiſse perſpectum eſt, & nedum in his, uerum & vna cum viris promiſcue:quod tamen non in cunctis eueniſse credendum eſt,quando Heſiodus ſcriptor antiquiſſimus balnei muliebris mentionem ibi facit.

F

In fine. 2. ope. & die. Μηδὲ γυναικείῳ λουτρῷ χρόα φαιδρύνεσθαι. ἀνέρα.i.neque in muliebri balneo corpus abluito, vir. Vbi & foeminarũ lauationes etiam antiquitus apud Graecos diſtinctas fuiſse, & uiris eas ingredi ob ſalubritatem uetitum apparet:quod ꝑter turpitudinem ẽt a corporibus muliebribus, ac menſtruis recrementis effluxus quidam exeant,ut Proclus meminit.quibus ſi uiri inficiantur,tam per aquae cõis,quam per ſolius aeris ingreſsum ſtatim eorũ ſanitas inquinatur.An apud Romanos primis illis temporibus eadẽ utrumque ſexum promiſcue lauandi conſuetudo fuerit,neque prorſus infitiari,neque affirmare audeo:quoniam ex vna parte grauitati, atque priſcae illi educationi Romanae minime cõueniſſe uidetur: quando.5.nec parentibus cum filijs,nec Socero cum genero lauari licuiſse tradit Cicero primo offic. lib. ex altera Varronis teſtimonium mulieres una cum uiris ſi non eodem lauacro, eodem

ſaltem

A ſaltem loco etiam antiquitus lauiſſe comprobat,qui libro de analogia ſecundo tradit in balneo coniuncta fuiſſe aedificia bina, unum ubi uiri,alterum vbi mulieres lauarentur:praeterea,C.Gracchus in oratione de promulgatis legibus idem confirmare uidetur, cuius verba apud Gellium ita leguntur: Pudor enim nō patiebatur vtrūque ſexum ſimul lauari,ſed commoditas coniungi deſiderabat. Niſi dicamus iſta omnia non de publicis balneis, quae tunc uel nulla, uel anguſtiſſima, & viliſſima exſtitere,ſed de priuatis eſſe intelligenda: quemadmodum forſan Vitruuius intellexit, vbi vtriuſque ſexus lauacra coniungenda monſtrauit. uerum enim uero poſterioribus ſaeculis mulieres promiſcuis balneis vſas eſſe, quamplurimarū probatiſſimorum auctorum teſtimonijs comprobari poteſt, inter quos primo ſeſe offert Iuuenalis,qui diſſolutos Romanarum foeminarum B mores carpens haec ſcribit. li. 10. c. 3. li. c. 5. 10 Sat. 6.

Grauis occurſu,taeterrima vultu
Balnea nocte ſubit, conchas & caſtra moueri
Nocte iubet, magno gaudet ſudare tumultu,
Cum laſſata graui ceciderunt brachia maſſa
Callidus & criſtae digitos impreſſit Aliptes,
Ac ſummum dominae femur exclamare coegit,

ex quibus neminem eſſe exiſtimo, qui non uideat mulieres tempore Iuuenalis publicas balneas adiuiſſe, ibique & exercendo, & lauando ſine pudore ullo ſe viris immiſcuiſſe.quod ſimiliter eius tempeſtate Martialis confirmauit.

Omnia foemineis quare dilecta cateruis Lib. 11.
Balnea deuitat Blatara? &
C *Cum te lucerna balneator exſtincta* li. 3. in Veſtuſtinam.
Admittat inter buſtuarias moechas.

Clemens Alexandrinus, qui ſub Antonino & Seuero floruit, in eo, quem Paedagogum inſcripſit commentario non modo foeminas communes uiris balneas, atq. publicas in uſu habuiſſe teſtatur, ſed omni pudore depoſito externis quibuſque libidinis gratia ſeſe nudas in ipſis ſpectandas praebuiſse. Quos mores poſtea deteſtans Caecilius Cyprianus haec in libro de uirginum habitu ſcripta reliquit. Quid uero quae promiſcuas balneas adeunt: quae oculis ad libidinem curioſis pudori,ac pudicitiae dicata corpora proſtituūt, " quae cum uiros,ac a uiris nudae uident turpiter, ac uidentur, non- " ne ipſae illecebram uitijs praeſtant. Cui ſententiae multa etiam ſi- " millima a D. Hieronymo in Epiſt. ad Laetam de filiae inſtitutione " fuere prodita. His itaque omnibus cuiuis perſpectum eſse poteſt, non pauco tempore eum morem & Romae, & alibi perduraſſe,tu lib. 3. c. 5.

feminae atque uiri in promiscuis balneis lauarentur:quando etiam D
non desuerunt qui interdum hanc mulierum impuram procacitatem coercere tentarint: qualis fuit Hadrianus princeps, quem scribit Diō Cassius viros discretos a feminis lauari uoluisse:sicut & Marcum Aurelium Antoninum balnea promiscua sustulisse, eademque ab Heliogabalo renouata Alexandrum Seuerum prohibuisse, refert Capitolinus,& Lampridius. Ob quod item aliquando censoria lex lata traditur,ut mulieres a promiscuis balneis abstinerēt,nec commune lauacrum cum uiris libidinis causa intrarent, sub repudij,& dotis amissionis poena: quod postea in l.fin.titul.de repud. & in authentico de nuptijs pro sancito receptum fuit.Qua ratione fieri potest, ut balneae aliquae muliebres in foeminarum dumtaxat usum fuerint exstructae, quales Agrippinae Augustae Neronis matris:necnon Olympiadis in Saburra,& quas Ampelidem,ac Priscil E
lam trans Tyberim ad euitandum forsan hominum conspectum habuisse refert Victor. Tempus lauandi poenes veteres, quemadmo-
Epist. 87. dum narrat Seneca fuit, quod quotidie brachia, & crura abluebant:toti nundinis solum lauabantur. Caeterum post M.Pompeij aetatem coeperunt singulis diebus toto corpore lauari. Hora uero vsque a temporibus Homeri fere a pluribus obseruata fuit paullo
Li. de tre. rig. & spos. antequam cibus sumeretur. non deerant tamen Galeni tempestate, qui etiā. a cibo nulla ualetudinis habita ratione lauarentur. ob qđ ipse rigorem sine febre uisum tempore suo narrat,quem aetate antiquiorum medicorum,cum rari post cibum lauarentur,non esse uisum scribit. Vt plurimum autem maior pars liberorum hominum prius exercebāt,deinde balnea ingrediebantur,nonnulli sine exer
In lib. de paruae pilae ludo. citationibus lauabantur. Adnotauit Galenus,antiquos post pilae lu F
dum calidis balneis lauari consueuisse: quod similiter ante illum
Lib.4. innuisse Martialem eo uersu videri potest.

Redde pilam,sonat aes thermarum, ludere pergis?
Virgine vis sola lotus abire domum.

Nam dum hora balnearum appropinquaret,tintinnabulo quodam significabatur,quo pilae lusores,atque alij exercitatores statim accurrerent:alioqui in gelidissima Virgine, quam & tactu iucundissi-
Li. 31.c.3. mam,sicut haustu Marciam,refert Plinius, & sic dictam quod nullis sordibus pollueretur tradit Cassiodorus 7. Var.iam clausis thermis lauabātur.scribit enim Capitolinus,ante Alexandri Seueri tempora numquā thermas ante auroram apertas fuisse, & semper ante solis occasum claudi consueuisse, ipsumq. Imperatorem publicarum thermarum luminibus oleum addidisse, quo & in nocte paterent.

quod

A quod etiã fecisse Lyconem philosophum iuuẽtuti graecae scribit Laertius in eius vita. Non me latet quosdã alijs horis lauisse, sed uel extra gymnasia, uel in gymnasijs gratia alicuius affectionis, aut alterius rei uel consuetudinis, ut scribit Martialis de Fabiano. lib. 5.

Lassus ut in thermas decima, vel serius, hora
Te sequar Aggrippae, cum lauer ipse Titi

Hoc certum est, quod Vitruuius loco citato memoriae mandauit, tempus lauandi maxime a meridiano ad uesperum fuisse constitutum. cum enim semel dumtaxat in die saturarentur Maiores, nullum tempus hoc ipso opportunius habebatur, quod circa octauam diei horam paullo ante coenam erat, ut Martialis testatum reliquit.

Sufficit in nonam nitidis octaua palaestris, & Lib. 4.
Octauam poteris seruare, lauabimur vna. Lib. 11.

B Hadrianus Caes. referente Spartiano ante octauam horam neminẽ nisi aegrum lauari voluit, quam horam etiam Iulium Caes. prioribus saeculis seruasse, conijcere possumus ex Epistol. Cicer. ad Atticũ, ubi de Caesare loquens, haec ait: Ille tertijs Saturnalibus apud Philippum ad horam septimam, nec quemquam admisit, rationes opinor cum Balbo; inde ambulauit in littore, post horam octauam in balneum, tum audiuit de Mamurra, non mutauit; unctus est, accubuit, ἐμετικὴν agebat, itaque & edit, & bibit ἀδεῶς, & iucunde. Sed an perpetuo illam uitae rationem seruaret Caes. haud clare ex eo loco habetur; quando eius solius diei rationem exponit, in qua is secundum multorum consuetudinem uomere destinauerat, atq. ob id ἀδεῶς i. sine timore, & iucunde ederat, biberatque, ut (quod erat medicorum praeceptum) uarij generis potu, ciboque repletus C posset, dum iret dormitum, uomere. ita namque locus ille (ἐμετικὴν agebat) intelligi iudicio meo debet: quod sicuti διαιτητικὴ a Graecis simplici uocabulo dicitur ea medicinae ratio, quae in rebus ad humanum uictum spectantibus sita est, & κενωτικὴ, quae ad exinanitiones pertinet; haud secius ἐμετικὴ, est illa ἀγωγὴ, siue ratio, quae in rebus, & modis uomitum parantibus collocata est. Tot itaque de balneis gymnasiorum, ac priuatis breuiter dicta sufficiant, quorum usus cum apud antiquiores rarior esset, Asclepiades Prusiensis aetate Pompeij orator habitus ex illa arte nullum quaestum trahens, cum ad medicinam se contulisset, in eaque magnam gloriam, & auctoritatem breui comparasset, ob blandimenta, quibus aegros curabat, ob perpetuam sanitatis firmitatem, & quod Romae quendam pro mortuo ad sepulturam elatum miro gentium stupore, ut Cellus, Plinius, & Appuleius tradiderunt, uiuere cognouerat,

Margin notes: Li. 13. Ep. ultima. — Hippo. in lib. de sal. diaeta & ibi Gal. — lib. 2. c. 6. 27. na. hist. c. 3. 4. Flor.

cum frequentiorem reddidit. Vndecima, ac omnium postrema in D gymnasijs pars fuit Stadium, ubi populus cum uoluptate athletas certantes: spectabat: nilq. aliud erat, quam hemisphoerium quoddam, multis gradibus constructum, unde poterant commode spectatores, qui semper plurimi eo confluebant, certatores intueri. an autem inter ipsum & xystũ, seu peridromidas murus intercederet; atque inde per ostium ex platanonibus gymnasiorum athletae in arenam stadij prodirent, etsi a Vitruuio nil explicatum habeatur, rationi tamen consentaneum uidetur, uniuersum aedificium, ne cuiuis pateret (quod etiam supracitati Capitolini testimonio comprobari potest) muro conclusum, & propterea a gymnasio stadium muri septo diuisum fuisse. De alijs gymnasio fere necessarijs locis, ueluti lignario, uasario, latrinis, triclinijs, atque eius generis multis non loquor, quod horum in palaestrarum descriptione mentio E non habeatur, ad nostrumque institutum minus pertineat; sicut nec quomodo ambulationes illae substratis carbonibus, atque cloacis proximis exstruerentur. Quae omnia tamquam clara, aut alibi commodius explicata, a Vitruuio in describendis xystis praetermissa puto. Iuxta publicas thermas inuenio exstructas fuisse popinas, quas Isidorus lib. etymolog. xv. cap. ij. tradit huic inseruisse, ut, qui ob exercitationes, aut lauacra essent admodum exinaniti, dissolutiue, haberent, ubi statim refici possent. atque has forsan Plinius intellexit Epist. iij. lib. j. quando post balneum, & triclinia popinarum meminit. Hactenus de antiquorum gymnasijs.

De accubitus in coena antiquorum, & semel dumtaxat in die coenandi consuetudinis origine. Cap. XI. F

VONIAM balneorum explicatorum occasio iam suadet, nosque supra polliciti sumus de coenandi semel in die, & in coena accumbendi antiquorum consuetudinis origine sermonem habere; & si extra rem nostram videatur, atque a Galeno de accubitu nihil explicatum habeamus: haud praetermittendum est, quin sententiam nostram in medium proponamus, alias eam libentissime mutaturi, siquis meliori iudicio, ac eruditione praeditus, ueriorem aliquam, & magis rationi consentaneam demonstrauerit. Quod etenim maiores nostri mane exiguum quid comederent, quod prandium uocabant, & uespere tantum saturarentur, dum coanare dicebantur, (exceptis ijs, qui coitu usuri erant, quibus a medicis vespere coenare interdictũ

fuisse

A fuiſse ſcripſit Ariſtoteles,& exceptis Syracuſanis,quos bis in die ci- 3. partic.
bis impleri,quaſi res noua eſset,tradit Plato) ſatis ab Horatio, Mar- Probl. 32. Epiſt. ad
tiale, Plutarcho, atque Galeno (ne multos alios nominem) com- Dionem.
probatum eſt: ſed de his fuſius & melius in uarijs lectionibus noſtris tractatum eſt quod ſimiliter fere omnes dum coenabant in ſtratis accumberent, praeter lapides Romanos id clare oſtendentes, doctiſſimus Philander in ſuis in Vitruuium commentarijs auctorum antiquorum teſtimonijs clarum fecit, vt id amplius demonſtrandi laborem mihi omnem dempſerit. Ceterum vnde nam hae duae conſuetudines principium acceperint & quomodo vere accumberent, nemo, quem ego viderim, ſiue ex antiquis, ſiue ex recentioribus, ita appoſite & diligenter declarauit, quin poſteris dubitandi, & plura deſiderandi occaſionem reliquerit. Quod an ob rei obſcu-
B ritatem,an ob neglectum euenerit,ignoro. Ego ſane utraſque illas, & accubitus ſcilicet,& unius in die coenae cõſuetudines a balneorum uſu manaſse exiſtimo.& primo ut ita de accubitu ſentiam, pluribus, ijſque non ſpernẽdis coniecturis adducor, quarum prima eſt, quod Homeri tempore, quando non adeo frequenter balneis vtebantur, coenaturi ſedebant,vt in conuiuio Procorum apparet.

ἐς δ' ἦλθον μνηστῆρες ἀγήνορες, οἱ μὲν ἔπειτα 1. Odyſſ.
ἑξείης ἕζοντο, κατὰ κλισμούς τε θρόνους τε: id eſt,

At proci ingreſſi ſunt, qui mox inde ſuperbi
Ordine ſederunt ſcamnis, & ordine thronis

& ubi Telemachus,eiuſque ſocius a Menelao hoſpitio accepti poſt lotionem coenant ſedentes.

C ἐς ῥα θρόνους ἕζοντο παρ' Ἀτρείδην Μενέλαον: id eſt,

Thronis ſedebant prope Atridem Menelaum,

ſicque tempore maioris Scipionis, ac Plauti creſcente paullatim balneorum uſu, una quoq. huiuſcemodi accubitus incrementum, praeſertim apud Romanos cepit; neque tamen multum, quando 20. Etym.
ſcilicet uiri tantum,& non mulieres, ut Vitruuius, Valerius Max. & dip.noſ.
Iſidorus ex Varrone teſtati ſunt, accumbebant, nec cum ipſis lauabantur, & ſi Tyrrhenos una cum mulieribus ὑπὸ τῷ αὐτῷ ἱματίῳ accubuiſse legatur apud Athenaeum. Nam & Ariſtotelis tempore Graecos diſcubuiſse in publicis coenis credi poteſt ex eius in 7. Politic. ſcriptis, ubi puerorum inſtitutionem tradens Iunioribus praecepit, ne tragoedias, aut iambos audirent, priuſquam in comeſationibus cum alijs diſcumbere (κατακλίσεως uoce utitur) ualerent: a Pompeij uero Magni aetate uſque ad Galeni,

atque etiam Constantini Imperatoris tẽpora, cum in frequẽtissimo D
usu balnea essent, non solum penes diuites, atq. nobiles, uerum etiã quoscunque alios, tunc omnes fere, atque etiam mulieres caenãtes simul accumbebant, sicuti hisce uersibus innuit Ouidius.

2. de arte amandi.

Ergo vbi contigerint positi tibi munera Bacchi,
Atque erit in socij faemina parte thori. &,

lib. 1. amorum.

Cum premet ille thorum, vultu comes ipsa modesto
Ibis, vt accumbas.

Eleg. 4. lib. 2. c. 2.

& sicuti Valerius idẽ de aetate sua scribit. Quamquã apud Graecos numquã mulieres accubuisse iij. Verr. tradit Cicero, & apud Romanos diuerso situ mulieres a viris accũbentes caenasse rationi cõsentaneum est: non solum, quod honestatis, atq. dignitatis utriusq. ratio ita postulasse videtur, sed quia in Romanis lapidibus, in quibus E
mulieres cũ viris accũbentes repraesentantur, illae certe figura quadam ab ipsis aliquo pacto diuersa, quasiq. sedẽtes, & nulli alteri rei cubitis innixae accũbentes, & edentes cõspiciuntur. At quo pacto uiri accũberẽt, operae preciũ me facturũ auguror, si postquã locus

5. Sympt. Probl. 6.

inuitat, breuiter explicuero. Viros. n. scribit Plutarchus, in principio caenae cubito sinistro innixos pectoribus (ita interpretor πλατεῖς) mensam, vt plurimũ tetigisse. quo sola dextera manu illam circumire possent, in fine vero se ipsos in latus ita, vt acutã corporis figurã redderent, vertisse. οὐ κατ᾽ ἐπίπεδον, ἀλλὰ κατὰ γραμμὴν τῆς χώρας ἁπτομένους. i. non secundum latitudinem, sed longitudinem locum tangentes. Quam etiam rem Alexander ille, siue sit Aphrodisiensis, siue Trallianus, ut magis suspicor) libro problem. primo probl. 82. clariorem facit: vbi inter alias caussas, ob quas veteres in principio F
caenae arctius accumbebant, hanc esse vnam putat, quod tunc ἐπὶ τὸν θώρακα καὶ τὰ πλάτη τοῦ σώματος disponebantur: satiati verò ἐπὶ τὰ πλάγια uertebantur. ita, quod ubi edebant, capite erecto ac humeris, spina vero dorsi modice reflexa, ac reliquo corpore resupine locato, & iacente manebant. dum autem multa loqui volebant in latera versus auditores vertebantur, ob quod Iuuenalis.

Saty. 4.

Nam plurima dixit
In laeuam conuersus, at illi dextra iacebat
Bellua; sic pugnas Cilicis laudabat, & ictus
Et paegma, & pueros inde ad velaria raptos.

saturati pariter interdum vnũ in latus, nõnumquã supra dorsum supini, saepe more sedentiũ sese cõponebant. Sertoriũ enim cum molestas importunorũ cõuiuarum rixas, & fraudulenta conuicia auersaretur, mutata discumbendi forma sese supinũ locasse, atq. inde facilius

A cilius ab iniquissimis, qui in eum coniurauerant, conuiuis trucidatum esse in ipsius uita narrat Plutarchus. Quod accubitus in mensis apud veteres hunc in modū fieret, praeter allata scriptorū testimonia locupletissimā fidē unicuiq. facere possunt duae, quas infra ponendas curauimus, picturae, quarū alteram ad tripodē coenātium, ut plerumq. solebāt, Ligorius maximae auctoritatis antiquarius ex vetustis monumentis cōmunicauit; alteram ex antiquissimo, & omnium rarissimo marmore, quod in Paulli Rhamnusij viri optimi, ac bonarum litterarum, omniumq. pulcherrimarū rerū studiosissimi, luculentis aedibus Patauij cōspicitur, accurate, & fideliter repraesentari fecimus. Ex hac namq. postrema, nō modo sententia nostra, de vera accubitus forma, quam primi forsan omnium Romae Octauio Pantagatho, Onuphrio Panuino, alijsq. grauissimis viris, & po-
B stremo Patauij Ligorio, absque marmoris vllius testimonio, ac sola cōiectura ꝑposuimus, librorumq. auctoritatibus tutati sumus, apertissime confirmatur, quaeque fuerint veterum triclinia perspicuo cognoscitur, immo vero Lambini, ac aliorum qui ex ingenijs accubitum varijs modis describere aggressi sunt, opiniones refelluntur, simul plura scriptorū obscura, & praeclara loca illustrantur, ut non immerito debeant cuncti bonarū artiū, & antiquitatis amatores in primis doctissimi uiri Io. Baptistae, qui lapidē cōparauit, Manibus; tum Paullo Rhamnusio filio, qui eum egregie custodiuit, & nobis indicauit, immortales gratias agere. Etenim ei qd' Plutarchus de loco cōsulari, nec nō de tribus tricliniorū lectis disseruit, iam non obscurū est, quam mirifice quadret proposita triclinij Rhamnusiani figura. Similiter, & q̄ ab Horatio de conuiuarū situ varijs in locis nar- 1.d symp. probl. 3.
C rantur, nō aliunde melius intelligi possunt, ꝑsertim quando scribit.

Saepe tribus lectis videas coenare quaternos : Lib. 1. Sat. 4.
E quibus vnus auet, quauis aspergere cunctos
Praeter eum, qui praebet aquam.

Quem locū dum Lambinus exponeret, cur antiquos cōsueuisse in quolibet lecto magna ex parte quaternos caenare palā asseruerit, sane miror, quasi non sit cuiq. perspectissimum, vt narrat Varro. leges exstitisse quae numerum conuiuarum nouē excedere, nec pauciores tribus esse vetabant, sicut & adagium illud vulgatissimum, septem conuiuiū, nouē conuicium, attestatur. Quinimmo Iulius Capitolinus refert L. Verum Imperatorē praeter exempla maiorum, cum duodecim solemni conuiuio primum accubuisse, ita vt prioribus saeculis potius ternos, atque pauciores adhuc singulo lecto conuiuas discumbere solitos fuisse conuincatur: nisi epula publica, &

nuptiales caenas excipiamus,in quas cũ magna hominũ copia conueniret,nequaquã accumbentiũ numerus seruari poterat,vt ex Plutarcho, ac Rhamnusiano lapide colligitur,quo vel epulũ publicũ, vel nuptialẽ coenam repraesentari non est dubitandum, ut ob hoc Chacrephon apud Athenaeũ in vj. videatur admittere cõuiuas triginta duntaxat in nuptijs, in quibus verisimile est necessarium fuisse uocatorem illum,cuius meminit Seneca lib. iij. de ira cap. xxxvij. & qui secundum cuiusque dignitatem conuiuas ad loca debita vocabat. Quod autem Turnebus, & Lambinus idem de puero aquam praebente sunt interpretati, equidem non improbo.at forsan nec absurdum fuerit,si Flacci verba de eo puero exponãtur, quem tam omnes fere mensarum sculpturae antiquae, quam poetarũ testimonia conuiuijs semper frigidam,& calidã praebuisse ostendunt,quẽque cunctos, ne ab ipso male tractarentur, reueritos esse, & a quo mordendo abstinuisse verisimile fit. Iam vero Maria Magdalena ut stans retro pedes Christi coenantis lauerit, atq. Ioannes supra eiusdem Christi pectus recubuerit,ex hac eadem Rhamnusiani triclinij figura,secus quam pictores antiquarum rerũ ignari faciãt, & quam Gaietanus Cardinalis inutiliter commentatus est,facile cõijcitur, etenim hebraeos,ac Christum accumbendi Romanorum consuetudinem obseruasse praeter Architriclini accubitusq. nomen in Euãgelijs saepe vsurpatũ etiam id testari potest, quod iudaei frequẽter Romae conuersarentur,similiterq. Romani in Iudaea,ac in vsu positum sit vt populi principum mores frequenter aemulentur,neque pariter, arduum est percipere quid Martialis significare hoc disticho uoluerit.

5. Symp. 5. D E

Lib. 5. *Omnia cum retro pueris obsonia tradas,*
Cur non mensa tibi ponitur a pedibus? F

Siquidem coenantibus alte iacentibus spacia retro relinquebãtur in quibus seruis uaria ministrantibus multa offerre, & ablata recipere facile erat,seruos namque ad pedes caenantium stare ac ob id à pedibus, vel ad pedes vocari solitos ex multorum scriptis intelligere licet.Seneca lib.iij.de beneficijs. Seruus q coenanti ad pedes
,, steterat,narrat,quod inter coenam ebrius dixisset.Martialis.Mixto
,, lagaenã ad pedes replet uino.Suetonius in Galba.c. 22.Inter coe-
,, nam vero vsq. eo abundantem, vt congestas super manus reliquias circumferri iuberes,spargiq. ad pedes stantibus.Theophrastus in Characteribus hunc morem dandi ex mensa seruis à pedibus tribuit impudenti,de quo etia Athenaeus initio libri quarti.Lucianus in lapithis,&. Lucilius secundo epigramm. graec. tit. in gluttones.

A Sed praeter alia mox dicta, triclinium hocce tria non adeo vulgata monstrat nobis. Vnum est, quod memoriae prodidit Varro. scilicet quo tempore vsus camerae ignorabatur, vela ad excipiendum pulverem ne super mensas spargeretur, atque dapes simul conspurcaret, & conuiuas, solita in triclinijs suspendi atq. ab Horatio aulaea uocata, his carminibus designari.

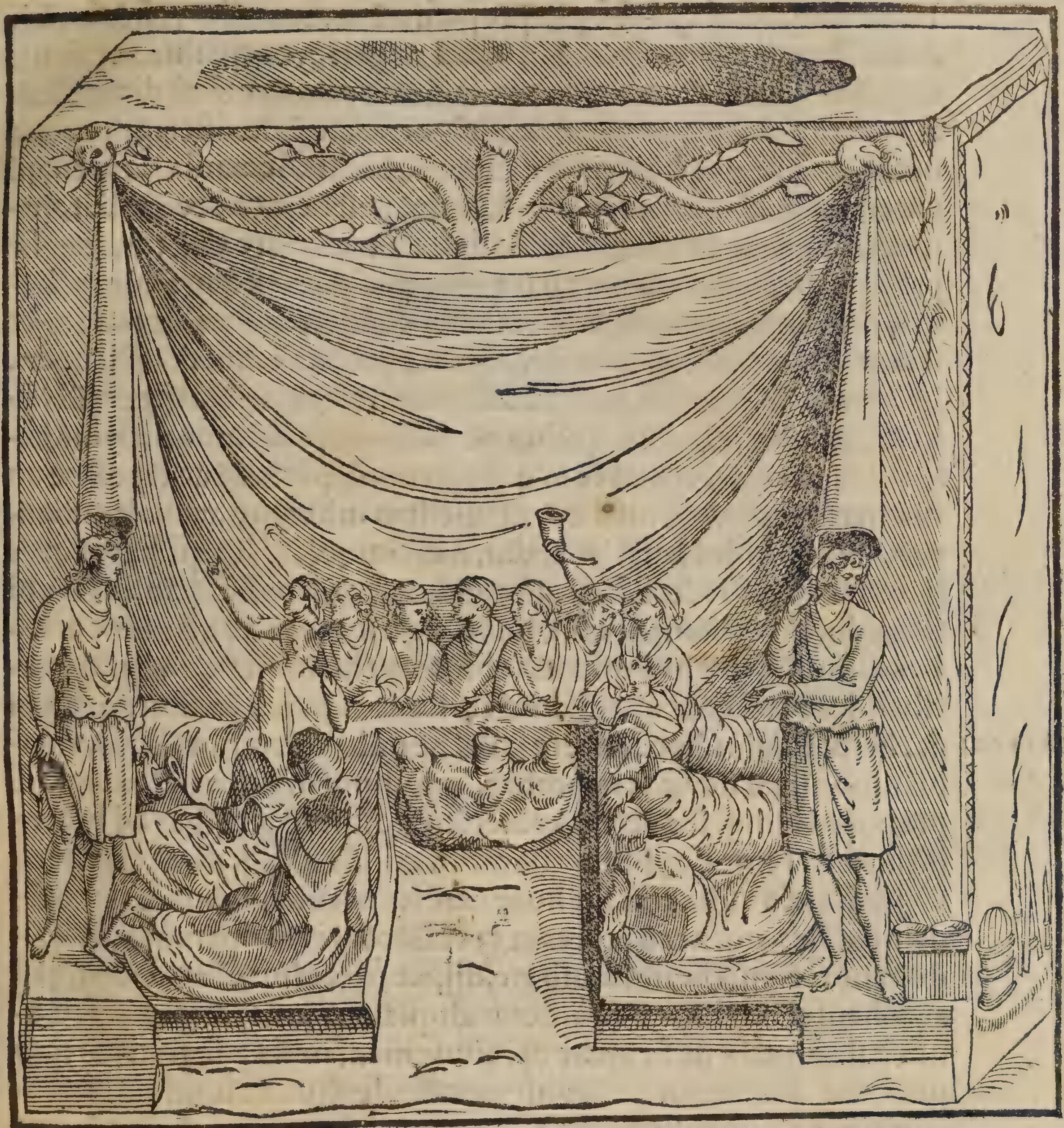
Interea suspensa graues aulaea ruinas
In patinam fecere trahentia pulueris atri
Quantum non Aquilo campanis excitat agris.

quem morem hodie Principes, & Monarchas seruare compertum est: apud quos, mensas sub quibusdam veluti tentorijs sericeis parari saepe videmus. Alterum est, quod in varijs nostris lectionibus docuimus, priscis illis temporibus priusquam coronae ex floribus, her
B bis, & auro in vsum uenirent, coenaturos, cum ad dolores capitis ex cibo & potu auerruncandos, tum ad ebrietatem compescendam, laneis, aut lineis uinculis tempora & frontem vincire solitos. quod minime puto absque ratione fuisse excogitatum, cum uenae, arteriae, caetetique capitis meatus, quo magis coacti, atque adstricti sunt, eo minus vapores a vino, & cibis sursum elatos, simulque molestias uarias inducentes recipiant. Tertium est, id quod luculentissime Athenaeus tractauit, apud quem scriptum & probatū inuenitur, priscos illos primum cornibus boum potasse, indeque κεράσαι, id est temperare vinum aqua ἀπό τῶν κεράτων id est, a cornibus uocatum esse: tum cornua illa non solum auro, & argento ornata, verum etiam argentea, & aurea esse facta, illisque conuiuas sibiipsis mutuo propi-
C nare consueuisse: ut ex his omnibus iure colligendum uideatur, lapidem Rhamnusianum esse vetustissimum, in quo & aulaea, & conuiuarum cinctae laneis, seu lineis vinculis frontes, & cornu facta propinatio clarissime repraesentantur, una cum alijs instrumentis nonnullis in dextro margine expressis, quae alijs, in antiquitate explicanda magis uersatis, relinquo declaranda; quos etiam monitos cupio, ne si quae discumbentium, & mensarum figurae in hoc ipso triclinio minus integrae conspiciuntnr, vlla admiratione capiantur, quoniam vt est hodie marmor ipsum vetustate corrosum, & pene deletum, repraesentare satius duximus, quam addentes aut dementes quicquam, fidem nostram suspectam reddere.

Dipnoso. phistõ. 11.

ACCVBITVS

MARMOREVM TRICLINIVM VETVSTISSIMVM Patauij, in Aedibus Rhamnusianis, post Curiam Vrbis Praefecti, in vico Patriarchae, ad Diui Petri.

Nunc itaq. ad id quod supra proposuerã rediens dico, cũ & lauãdi, D &accũbendi mores simul introduci,augeriq. coeperint, verisimile fieri, alterum eorũ ab altero ortum duxisse:non autẽ est dicendũ ab accubitu balnea utpote ualde antiquiora,ortũ duxisse: igitur remanet,ut accubitus a balneis principiũ habuerit.Secunda ratio est,qđ ueteres usq. ab Homeri tẽporib.statim post balnea coenitabãt,quinimmo ex locis Homeri a nobis supra citatis clare elicitur, mensas prope locũ ubi lauabantur,parari solitas fuisse.ex quo si cõmoditatis,uoluptatis,ac ualetudinis rationes cõsideremus,ualde rationi cõsentaneũ erat,illos praesertim, quibus priuata erant domi balnea, iam lotos, & detersos,ne noxã ullã incurrerent, sed lassitudinẽ effugerẽt,lectulos ingredi,a quibus nõ discederẽt,sed mox prope mensas,& caenã parari curarẽt,sicq. comederẽt,perinde ac tẽpestate nostra maior pars eorũ medicorũ faciẽdum iubet,qui aut ualetudinarios,aut etiã sanos lauari mandat, nam κλισμοὶ illi, in quibus procos lotos Homerus sedere facit,dũ coenant,haud multũ lectulis accubitorijs dissimiles erant,ut hinc quoq. conijcere valeamus,tunc accũbendi morẽ principiũ quoddã obscurum habuisse; quod posterioribus deinde saeculis paullatim crescens in eam formã terminatum E

li.14.c.22 sit. Nã & Plinius hoc innuere voluisse mihi videtur,quãdo nonnullos uino nimiũ deditos improbat, quod post balnea lectos ingredi prius,tunicamq. induere nõ paterẽtur;sed nudi protinus ad bibendũ accurrerent. Accedit tertia ratio, quod cũ neq. ob voluptatem, cõmoditatẽue ullã aliã,aut honestatẽ ita accũbere inchoarint,quãdo si sedẽtes,atq. accũbentes in coenãdo inuicẽ cõparemus,illi ualde maiori cõmoditate,facilitate,dignitate,ac honestate utũtur,quã accũbentes: conijciendũ uidetur aliqua alia iusta ratione cõsuetudinẽ illã inuectã fuisse,quae opinione mea, nulla alia fuit, nisi quia quotidie lauabantur; a lotione ne offenderẽtur, lassitudinemue incurrerent, & humectatione balnei magis fruerentur, lectos ingrediebantur, atque ibi uel lacerna alias ueste nuptiali uocata induti, uel nudi,ut in marmorib. aliquibus ostẽduntur,mensas sibi ipsis apparari iubebant. Ex quo paullatim huiuscemodi cõsuetudine crescente factum fuit,ut non modo semper mensae,& lecti simul pararẽtur,uerũ ẽt magnum dedecus foret,si quis coenans non accubuisset, ut ex hisce Plauti in sticho uerbis colligitur,potius in subsellio Cynice accipiemur, q̃ in lectis,& ut Martialis significauit, ubi Syriscũ damnat,ꝙ in popinis sellularijs nõ accumbens coenaret.Excipio tamen in bello uersantes vbi non est verisimile ullos accumbere potuisse,cum ẽt Augustum inter alios coenantem sedere solitum se uidisse F

A disse in exercitu narret Paterculus lib.2. Quod si quis sniae nostrae id refragari uelit, qd' uerisimile nequaq; uidetur in epulis publicis, in nuptijs, in coenis priuatis, semp balnea ante coenã adhibita, vt eorũ gratia in lectis accumberent;& quod magna pars hominum in publicis balneis gymnasiorũ lauabantur; in priuatis uero domibus coenabant; unde necesse erat exeuntes ab ipsis indui, & praeterea minime credendũ esse, artifices, & oẽs denique, qui accumbendo coenabant, semper antea lauisse, quando praesertim, ex Plauto, Terentio, & ex lapidibus Romanis scitur accubituris soccos & soleas detrahi solitũ. quod argumentum est, eos non semper a balneis tunc discessisse, & quãdo similiter constat triclinia a balneis separata fuisse, atque lectos accubitorios, & cubicularios, in quibus dormiebãt, diuersos exstitisse. Huic primo respondeo, minime mihi constare, B quod omnes indiscriminatim semper accumberent, uti certum est de nobilioribus, atque ditioribus, qui priuatas domi balneas habebant, quando Horatius priuatam sui ipsius uiuendi rationem exponens, accubitus nullam mentionem fecit, & quando Martialis eos, qui in sellularijs uocatis tabernis comedebant, minime accubuisse significat, ubi de Syrisco in hunc modum loquitur, lib.1. Ser. epist.6.

Infusum sibi nuper a patrono
Plenum Maxime centies Syriscus
In sellariolis vagus popinis
Circa balnea quatuor peregit.
O quanta est gula centies comesse.
Quanto maior adhuc nec accubare?

Sed esto quod accumberent, quin etiã omnes lauarentur, minime C negari potest, cum uel rarissime, uel numquam de accubitu apud auctores mentio habeatur, quin lotionẽ quoq. aliquo pacto nominari appareat. De publicis epulis, atq. nuptialibus conuiuijs, fateor quidẽ omnes in stratis tunc accubuisse: haudquaquam tamen iure quis infitiabitur, quod etiã quilibet ante separatim, aut simul in priuatis, aut publicis balneis non lauaretur: immo uerisimile fit, accessuros ad publica, uel priuata amicorũ cõuiuia prius se lauisse, ne sordibus in die necessitate quadã contractis infecti, ceteros mundiores perturbarẽt, & propterea ipsis numquam non stratos fuisse lectos, iam uero soleas, & soccos accubituris detrahẽdi mos certũ argumẽtum est prius sese lauare consueuisse, an ne inter eundum a balneis ad lectos pedes conspurcarentur, ijs tegere cõsueuisse, dumque accumberent semper detraxisse, ac forte Apostolos lotos, dum ad cubitum cum Christo irent neque soleas, neque soccos quibus minime

me utebantur habuisse propterea audiuisse a Christo sese quidem D
lotos fuisse, sed ut pedes lauarentur indiguisse. Addo huic nequaquam me sentire posterioribus saeculis omnes propterea accubuisse caenātes, quia statim e balneis exirēt, sed existimo accubitus originē inde emanasse, quoniam antiquiores balneis egredientes ad iam contractam, aut futuram lassitudinē uitandam post modicum tēporis interuallū lectos intrarent, atq. ibi modo nudi, modo lacernis, alijsue in id paratis uestibus induti caenarēt, atq. inde mox aucta balneorum cōsuetudine vsq. adeo accumbēdi morem creuisse, ut nobiliores in delicijs maximis eum habētes, lectos nunc marmoreos, nunc argenteos (quod de Heliogabalo ferunt) in id separatim exstrui curarint, neq. in ijs, in quibus tamen quā plures, (ut de Lucio Vero Imperatore tradit Capitolinus, & p̄sertim pauperes dormire consueuisse puto) sed in cubicularijs uocatis dormire uoluerint. quē morem accumbendi postea uiliores, & pauperes ad ditiorum imitationē, tam a balneis quā illoti, ita frequentissimum effecerūt, ut Columella praecipere coactus sit, ne uillicus nisi sacris diebus accūbens coenaret; in qua re nō secus cōtigit, ac euenisse cōspicitur in balneis, atq. plurimis alijs rebus, quae in honestum usum, & quasi necessitate quadā primū repertae, deinceps ad luxū, lasciuiā, uoluptatē, aliosq. usus traductae fuerunt. Quis est, qui nesciat ueteres in cōuiuijs oēs prope excogitasse uoluptates, nihilq. reliquisse, quod ad deliniendos animos faceret: sic enim sermones cōuiuales ad animi intelligentias afficiendas magno studio inuenerūt, ad auditum oblectandū musicae uaria genera adhibuerūt, unguēta pretiosissima odoratui dicarunt, sicut, & coronas ex folijs, floribusque cōtextas, quas modo manibus, modo collo, modo capite ut lapides Romani, Plutarchus, Galenus, & Clemens Alex. testantur, tenebāt; quo fragrātia, & colore naribus, atq. oculis arriderent, somnū conciliarent, ebrietatē uitarent. quantū porrò cibis, & potibus delicatissimis cōquirendis studiū adhibuerint, non modo fidē faciunt sexdecim illa eduliorum genera, ut ex Varrone refert Gellius, a longinquis regionibus Romā aducta, atq. alia quamplurima a Iulio Polluce nominatas, uerū etiā multa, & prope innumera Auctorum de re coquinaria cōmentaria ab Athenaeo citata. De antiquorū in die semel tantū sese cibis implendi cōsuetudine, eius etiā opinionis sum, ut cū ad emundanda corpora quotidie ante cibos, ut superiori capite diximus, ueteres lauari cogerentur, & a lotione lectos ingrederentur, uix semel comedendi in die otiū ipsis suppeteret: quoniā si priuata cuiusq. negotia spectemus, si & exercitationū, & balneorum,

Margin notes: lib. 11. de re rust. c. 1 [beside "cerūt, ut Columella"]; E [beside "mire consueuisse puto"]; 3. Symp. Prob. 1. [beside "tiosissima odoratui"]; 6. d simp. c. de anetho. [beside "cōtextas"]; F [beside "lapides"]; 2. Paeda. cap. 8. [beside "ciliarent"]; li. 7. c. 15. [beside "decim illa eduliorum"]

rum,

A rum,accubitusq. apparatum cōsideremus,magna tēporis pars ipsis insumitur, ut si bis in die saturari uoluissent, aut negocia omittere, aut balnea interdum uentre pleno adire, aliosq. multos errores, & in ualetudine,& in alia uitae ratione committere fuissent coacti. Comedendi uero horam,& modum balneorum tempore, atq. commoditate metiri institutum fuisse possumus a Galeno intelligere, 6.de tu.va. qui si interdum ob aegrotantium inspectiones tardius se lauandum dubitabat,panem mane sumebat,quo ceanae tempori sufficere ualeret,quādo alij simili de caussa,panem,uinum,oliuas, aut quid aliud capiebant,uti non modo Galenus falsus est,sed etiam Horatius,vbi de se scribit.

Pransus non auide, quantum interpellet inani
Ventre diem durare.

B Quod porrò vespertinam horam caenae dedicarint,in caussa fuisse praecipue uitae commoditatem existimo;siquidem difficile fuisset post exercitationes,balnea, & cibum,agēdis rebus operam nauare; praeterea cum accumbentes caenarent,alij statim somno capiebantur, alij modico temporis spatio uigilantes dormitum ibant:ex quo ad haec omnia nulla opportunior hora quam uespertina inueniebatur, quamquam etiam nonnullos, & praesertim medicos in hoc ualetudinis quoque rationem spectasse opinor, quando in nocte melius, quam interdiu, cibi conficiuntur, tuncque perspicuum est plus edendum,quando plus coquitur. Haec sunt quae de accubitus,& caenae antiquorum origine mihi παρέργως dicenda uolui.

APPENDIX AD CAPVT ANTECEDENS vbi iterum de accubitu, triclinio, & de Mariae Magdalenae historia tractatur.

IN antecedente capite dum accubitus ueterum rationẽ afferre multis seculis ante ignotam tẽtasſem, ex eiusque notitia significasſem ĩtelligi poſſe Mariae Magdalenae factum illud à Luca Euãgelista fideliter narratum, quã do illa discumbentem Christum apud Pharisaeum reperit, illiusq. pedes lachrymis lauit, capillis tersit, & vnguento precioso unxit, cõ-

plures meis rationibus incitati eam mulieris actionem repraesentare & sine coloribus,& cum coloribus sunt conati,quò factum est,ut eiusmodi figura tam solis typis, quam etiam coloribus expressa in varios orbis locos sit diuulgata; & quamuis plerisque eiusmodi repraesentatio tamquam verbis euangelij mirum in modum consona, maxime vero pictoribus, qui hactenus sese fefellisse agnouerint apprimè arriserit, attamen non defuerunt, quibus illud numquam probari potuerit,tum quia eiusmodi accubitus sibi ualde indecorus,atq. à Christi vita,& moribus alienus,simulq. edendo,& ibibendo non parum incommodus videretur,tum quia à cunctis praesertim antiquioribus Euangelij interpretibus sit penitus ignoratus, aut saltem omissus, minimeq. consideratus, tum quia à pictoribus numquam nec somnio quidem aut cogitatus, aut ullo modo expressus inuenitur quasi vero haud sit verisimile potuisse tãto tempore,totq. peritos artifices, atq. doctissimos interpretes latere rem non ita exigui ad percipiendam Euangelij veritatem momenti. Petrus Ciaconus,& Fuluius Vrsinus rerum antiquarũ peritissimi,quiq. multis annis post meam gymnasticam de triclinio scripserunt,proculdubio ad veritatem accubitus accesserunt,atq. si aequus lector nostras cogitationes illorum scriptis comparare velit, certe statim animaduertet, ferè quicquid hac de re boni dixerunt, è nostro libro accepisse, praeterita tamen memoria, secus quam fecit eruditissimus Galliae ocellus Petrus Faber, qui non modo summa ingenuitae in libris suis agonisticis incredibili doctrina refertis, non erubuit profiteri sese magnopere ex libris de re gymnastica nostris profecisse,verum etiam segetem,quam ego primus illius pene obliteratae artis renouaui,ita singulari studio, & vbertate propagauit, exornauitq. ut ab omnibus pro tanto beneficio sibi gratias immortales agi mereatur. Itaque ut omnem ex animis dubitantum eximam scrupulum, & aliquid maioris lucis tantae rei obscuritati afferam,a compluribus quoque rogatus, nonnulla hoc in loco tam de ipso accubendi ritu,quam de ipsius Magdalenae situ,& operandi modo adijcere deliberaui, ratus me hoc labore id effecturum, ut gentes tandem reipsa melius considerata paullatim incipiant uetustum errorem exuere, atque simplicibus animis pictura ueram eius facti historiam pijs, & veritatis amantibus repraesentare. Quod itaque Veteres tam Graeci,quam Latini,atque Haebrei epu tantes accũberent, nomen ipsũ apud hasce cunctas gentes receptissimum facile persuadere potest, quemadmodum a paucis dubitatum inuenio,quin triclinio pro commode, & faciliter edendo, atque

A que bibendo, passim aliquot seculis usi sint. Quid autem proprie antiquis esset triclinium non ita ab omnibus confessum habetur; Etenim qui nuper ad Athenaeum eruditissimas animaduersiones haud sine magna laude in lucem misit Caussabonus monstrasse sibi persuasit, triclinium interdum fuisse acceptum pro ipso habitaculo, ubi lecti sternebantur, proptereaque πεντάκλινον, δεκατρίκλινον, δωδεκατρίκλινον inueniri nominata, prout pauciores pluresue lectos capiebat; neque ipse id abnuo apud aliquos fuisse sic appellatum, sed quia in illo Athenaei conuiuio unusquisque in medium id proponere conabatur, quod infrequentius erat, atque aliquam scitu dignam raritatem habebat: iccirco existimandum est illud perquam rarum extitisse, & sicuti quae gentes Romanis seruiebant, ceteros ipsorum mores imitabantur, ita credere oportet, & in nominando, & in utendo triclinio eundem esse sensum
B secutos, quem & Regina urbium Roma sequebatur. Atque de hoc ipso cum loqueretur antiquus, & grauis scriptor Seruius in Comm. ad primum Virgilianae Aeneidos dixit Veteres stibadia non habuisse sed stratis tribus lectis epulasse (unde triclinium sterni dictum) atque eos errare, qui uocant triclinium ipsam basilicam, uel coenationem. Neque minus falluntur, qui putarunt tripodas illos, de quibus mentio est apud Athenaeum ex Eubolo comico, & in quibus duo uel tres edentes repraesentantur in marmoribus uetustis fuisse triclinia, quandoquidem nulla ibi trium lectorum imago, neque accubitus conspicitur, sed sunt dumtaxat sepulchralium coenarum effigies, de quibus tractant, qui sepul-
C chrales ueterum ritus describere sunt aggressi; Et Vulpianus, qui apud Athenaeum eius uocis insolentia offensus est, tamquam indignum mensae nomine reputauit. Neque vero alia forma tricliniorum, & accubitus est quaerenda ab ea, quam ex antiquissimo Rhamnusiano marmorũ nos primi ĩ gymnastica dedimus, & in qua praeter lectos tres, uestigia satis manifesta conspiciuntur eius mensae, quae quod quattuor pedes haberet, vsus obtinuit apud Graecos, ut uocaretur τράπεζα. Huiusmodi autem triclinij, & mensae tametsi non adeo frequentes figurae inueniantur in marmoribus arbitrandum est, id euenisse quod de plerisque alijs maiorum nostrorum rebus, quae quod populares & vulgatissimae essent, eas ad posteros consignare monumentis neglexerunt, sicut locupletissime in libello de rebus deperditis docuit nuper Guidus Pancirolus, Neque uero simile praedicto marmore quicquam aliud fictum, uel falsum repraesentari, quam ipsummet triclinium, at-

que accumbendi seu discumbendi morem tunc usitatissimum, D
ut plenius in primo de gymnastica ostendimus. Verum et si haec satis comprobata uideantur, illud tamen à plerisque in controuersia ponitur circa MARIAE factum, scilicet utrum CHRISTVS ita iaceret, sicuti pictura declarat, an potius sederet, sicut hactenus pictores omnes finxerunt. Pro qua lite dirimenda, (quae aliquid facit pro intelligentia texus Santi Euangelistae Lucæ) duo sunt constituenda; unum est haud potuisse aliter CHRISTVM fuisse collocatum, si quod Lucas capi. septimo, scripsit, uerum esse debet: alterum est vtrum Hierosolymis tunc in vsu esset more Romano discumbentes epulari, an potius sedentes. Quod spectat ad primum propositum tria Euangelista dicit maxime ad rem nostram facientia: quorum primum est MARIAM audiuisse CHRISTVM discubuisse apud Pharisaeum, atque statim ingressam ad eum fuisse: secundum est illam stantem sese penes illius pedes posuisse retro: tertium est ita stantem lachrymis eius pedes lauisse, capillis tersisse, atque unguento, quod secum attulerat, unxisse. Iam uero circa haec omnia declaranda coecutisse omnes hactenus eius loci interpretes facile unusquisque comprehendere poterit, qui illorum commentaria perlegere uolet. excipio tamen duos grauissimos iuxtaque doctissimos Iesuitarum familiae uiros Franciscum Toledum Cardinalem, necnon Ioannem Maldonatum, qui cum rei difficultatem gustassent, ueritati proximius accedere noua quadam industria contenderunt, haud quaquam ueriti aduersus imbibitam tenaciter pictorum falsitatem palam decertare, qui cum contra Euangelistae ipsius uerba CHRISTVM sedentem, Mariamque ipsam non retro, sed ante, neq. stantem, sed genibus humi procumbentem vsque ad haec tempora depinxerunt, & seipsos, & alios (si ita loqui licet) deceperunt, praeterquam enim quod vix imaginari potest huiusmodi omnia perfici à muliere potuisse, certum est etiam, neque à ministrantibus illud permissum iri debuisse, simulque indecorum ualde futurum fuisse, si mulier subtus mensam genibus sese humi pro abluendis, & exiccandis CHRISTI pedibus strauisset &c. quae omnia incommoda cum euitentur triclinio, & accubitu nostris, haud intelligere possum, cur debeant à quoquam ingenio, & gustu praedito repudiari, eo maxime quod nulla turpitudinis species in ijs spectatur, quae debeat ab ea re credenda quempiam pium deterrere, quinimo si accurate ingressus mulieris expendatur, ministros, & accumbentes F

bentes

A bentes latere potuit, haud secus, atque ubi sese in exteriore triclinij parte iuxta pedes CHRISTI locauit: quod si aliquid in illo accumbendi modo non ita laudabile forte apparebat, quisque sibi illud persuadere debet etiam quae indecora sunt ob populi consuetudinem saepè omnem foeditatem amittere, nam mulierum aliquibus non citra notam sponte conuiuij publici locum adire, ibique audere uiro adhaerere, eumque contrectare, & vngere proculdubio turpe, & indignum castitate CHRISTI potuisset videri, nisi mos prope omnium orientalium eam inuitasset. Certe Maldonatus intelligere non potuit, quomodo dicatur stetisse mulier erecta, quasi non essent lecti super quos discumbebant ita alti, ut ipsi licuerit sic stare, & pedes eius lachrymis lauare, interpretans stare pro consistere. Sed huiusmodi oscitantiam commisit ob veri triclinij ignorantiam, quod pedes altos habuisse non est dubitandum, ut, facile ex ipsa pictura elucet; & Virgilius de Aenea loquens accumbente dixit initio secundi libri.

Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto.

Atqui Toledus Cardinalis ob longam, quam Romae traxit, moram, uidendi, audiendi rerum vetustarum peritos uberem occasionem habuit, forsanque nostram sententiam, & picturam compertam habuit, quod eam iampridem cum doctissimis Iesuitis, quorum consuetudine delector magnopere „ communicassem, priusquam publicarem. unde facile consentit, toros tricliniorum ita altos extitisse, ut mulier nullo labore posset stans retro pedes epulantis contrectare, lachrymisque abluere: & certe licet uir doctissimus non explicate docuerit discumbendi modum attamen ex eius verbis veritatem sibi maxime omnium inno,tuisse patet. Itaque hoc iam constitutum sit triclinium dictum esse, quod tres lecti sternerentur, in quibus ita iacerent, ut versus mensam cubitis sinistris innixi dextera manu uterentur, pedesque in exteriorem partem protenderent, ubi ministri erant, & ubi stetit erecta MARIA, queadmodum diserte satis, & copiose alibi ex uarijs scriptoribus declarauimus, & sicut ex imagine antepofita clarissime elucet. Supra quid uero sternerentur lecti, non est ita proditum, attamen licet conijcere saepius supra tabulata altiuscula esse extensos, quae nonnumquam etiam apud Hebraeos

braeos, ex argento, auroue conflata fuisse colligitur ex primo capite Hester in illius magnifici conuiuij descriptione, quod pariter à Romanis factum testatur prae caeteris Plinius libro XXXIII. capi. vndecimo, fuisse uero facta lectisternia primum lignea conijcere licet ab eo quod narrat ex Seneca Agelius libro duodecimo, capi. secundo, nempe Sotericum lignarium fabrum extitisse, qui lectos tricliniares ligneos faciebat, ob idque data est occasio Adagij, vt cum uellent rem exigui precij, nec multi artificij significare Soterichi lectis assimilarent. Nunc uero secundum propositum aggredior, scilicet an apud Hebraeos, quo tempore CHRISTVS affuit coenae Pharisaei, mos fuerit discumbendi in triclinijs, quemadmodum Romae, qua de re cum consuluerim Vitalem Medicaeum Florentiae, artem medicam sanctae, ac feliciter exercentem, rerumque Hebraicarum longe peritissimum, is mihi adeo docte, & diserte respondit, ut in huiusmodi graui disceptatione uix quicquam doctius, & elimatius desiderari queat: quia tamen ab sententia nostra non nihil discessisse visus est, pro mea confirmanda necesse puto aliquid in medium afferre. Etenim dubitare minime oportet, quin apud uetustissimos Hebraeos uarius conuiuia agendi mos fuerit, siquidem libro Genes. in celebri illo conuiuio, quod Iosephus Fratribus, alijsque Magnifice, dedit, omnes sedisse memorantur, similis quoque moris libro Iudith, libro primo, Regum, atque alibi saepius mentio clarissima habetur: atqui si Thobiae, qui uixit ante captiuitatem Babyloniae liber legatur, ibi accubitus non obscuram mentionem fieri cognoscetur, quamquam fortasse dicere liceret tunc illum apud Assyrios vixisse, apud quos in usu erat coenantes accumbere. Iam vero de Troianis, atque Tyrijs similiter existimare debemus, cum apud Virgilium primo, & secundo libro discumbendi consuetudinis commemoratio fiat, sicuti libro septimo, non dubia memoria reperitur sedendi ad mensas vsus sub illis uerbis.

Hae Sacris Sedes epulis: hic ariete caeso
Perpetuis soliti patres considere mensis.

Vbi quamquam in aliquibus contextibus legatur loco (considere) accumbere, attamen Seruius eum locum interpraetans

dixit.

A dixit Maiores epulari consueuisse sedentes, atque illum habuisse morem à Laconibus, & Cretensibus, ut Varro docuit in libris de gente Pop. Rom. in quibus dixit quid a quaque traxerit gente per imitationem. Haec autem sedendi ad mensas consuetudo Romanis certe illis uetustissimis diu, & in aliquibus occasionibus usurpata fuit, sicut etiam monumentis relatum inuenitur Alexandrum Magnum aliquando sexcentos ut ait Athenaeus, vel sex mille ut est apud Eustathium duces conuiuio excepisse, eosque omnes sedilibus argenteis sedere fecisse. Atqui posterioribus temporibus tam florentis Reipub. quam IMPERATORVM non est dubium nobiliores saltem accumbere consueuisse, idque praeter innumeros latinae linguae auctores marmora quoque testantur, ut locupletissime alias
B demonstraui, atque alij quoque docuerunt. Graecos pariter constat eundem accumbendi morem esse sectatos, & quod turpius est, narrat Athenaeus matulas pro excipiendo à uesica exeunte uino gestare consueuisse in triclinia, quas saepe ubi uino incaluerant ad capita frangebant, introducto hoc more à Sybariticis populis sordibus omnigenis olim deditissimis. Verum de Hebraeis dubitatur an similiter illi ad Romanorum imitationem accumbere potius, quam sedere soliti fuerint, ut hac ratione liceat existimare CHRISTVM ita fuisse locatum, ac propterea Magdalenam potuisse stantem retro pedes illius lauare, exiccare, & ungere. Iam uero complura sunt, quae ex scriptoribus constat eos à Romanis fuisse mutuatos, & Iosephus in libro antiquit. narrat Hebraeos semper esse secu-
C tos ritus Romanorum postquam sub eorum ditionem deuenerunt, modo non contrariarentur patrijs legibus, & ut dicebam antea, manifestum est ex sacris libris ante captiuitatem Babyloniae eam gentem in conuiuijs tam publicis quam priuatis semper sedisse. Verũ postquam in Babyloniam ducti fuerunt captiui vtroque modo edere consueuerunt, senes scilicet sedentes, iuuenes uero accumbentes, ut mos erat Babyloniae, veluti Rabbini tradiderunt, apud quos etiam legitur accubitum fieri solitum, uel stragulis supra terram extẽsis, vel tapetibus preciosis, & puluinaribus, ita ut cubitis innixi firmum corpus uniuersum seruarent; facta autem fuit deinde lex, vt tempore Paschatis in durae sub Pharaone seruitutis, liberationisq. commemoratione quisque accumbendo epularetur, caeteris uero diebus liceret unicuique prout liberet sedendo, vel accumbendo coenare: ex quo

patet apud Iudaeos pariter accubitum gloriosum quandoque D fuisse habitum. Porrò modus, quo Hierosolymis in secunda domo scilicet post liberationem ab Aegypto, atque potissimum tēpore Christi conuiuia fierent, non ita compertus est; illud uero constat, & in vrbe semper quinque linguarum extitisse usum Hebreae, chaldeae, Syriacae, Graecae, & Latinae, quarum Syriaca in frequentiori vsu erat. Hebraea vero non nisi à doctis, & in disciplinis comparandis vsurpata, sicuti olim Romae Graeca, & nunc passim Latina. Fuit autem in Iudaeam Syriaca lingua intro ducta, quando decem tribubus à Salmazaro Assyriorum rege captis in earum locum missae sunt in Sammariam, partesque ei circumuicinas Assyriorum coloniae, ut legitur xvij. cap. quarti libri Reg. qui ob id ab Hebraeis deinde semper sunt Samaritani uocati, atque ideo auersati, quod Idolatrae essent, mosaicosque ri- E tus minime, ut par erat, obseruarent, etiam si à Sacerdote illuc in id misso instructi fuissent. Hunc ergo in modum Syriaca lingua apud Hebraeos inducta, propagata, & conseruata est, quemadmodum Chaldaeam Syriacae valde similem ipsi met Iudaei ex Babylonia, ubi illa vsurpabatur, sponte transtulerunt. Post hoc vero Graecis rerum potitis, Rabbini doctiores ipsorum linguam ita apprehenderunt, eiusque copia, & suauitate sunt delectati, ut Hebraicae ipsam aequarent. Vnde pariter successit, ut plerique eruditiores non solum Graece loquerentur, sed etiam satis eleganter scriberent, quales fuerunt Paullus, Iosephus, Philo, atque alij plurimi. Romani postremo cum Iudaeam subiugasent, necesse fuit, ille populus ipsorum linguam latinam addisceret, ea- F que pro negocijs agendis uteretur; quae etiam fuit ratio, quamobrem titulus crucis Christi Hebraice, Graece, atque Latine scriptus fuerit: illud tamen de hisce linguis, & potissimum de Syriaca uere constat ipsam fuisse omnium Hierosolymis usurpatissimam, atque multis Graecorum uocibus permixtam, siue id fuerit ob graecae delectationem, qua Iudaei afficiebantur, siue alia de causa: solent enim qui peregrinis linguis gaudent, saepe illarum uocabula proprijs commiscere. Ergo hisce constitutis, cum Iudaei linguam Romanorum Graecorum, & Assyriorum, apud quos in usu erat accubitus, uterentur, verisimile est quoque eosdem accumbendi morem ab ijs accepisse, quod forsan à peruicacibus negari potuisset, nisi complures Euangelij loci, ubi discubitus, & accubitus fit mentio, aperte testarentur. Vtrum autem accumbendi modus Hierosolymis esset, qualis

apud

A apud Romanos in triclinio ſcilicet lectis tribus altioribus circa menſam ſtratis uel ligneis uel argenteis, aut aureis quales habuiſse aliquos narrant Plinius, Athenaeus, & alij, haud ita clarum eſt. Sed ut omittam Iudaeos ueteres, apud quos forſan uox triclinij vſitata in ſacris libris cubiculum dumtaxat, in quo coenabatur, ſignificare poteſt, de quo Vitruuius lib. Architecturae quarto tractauit, certe cum in Euangelio nominetur Architriclinus, negari nequit Iudaeos imitatos eſse Romanos, & Graecos, in quorum conuiuijs erant ἐσιαρχαί, ideſt, conuiuij principes. Caeterum doctiſſimi uiri, qui accubitum quidem in conuiuijs Phariſaeorum conceſserunt, ſed more Hebraeorum ſtratis ſupra terram lectis, non autem alte locatis more Romano, in eam deuenerunt ſententiam potiſſimum, quòd contextus ſacrorum
B librorum Syriacus ubi de architriclinio, & triclinio legitur, ſimpliciter accubitum, non autem modum ſignificet, & quod Phariſaei iuxta praeceptum leuitici cap. xviij. conarētur in cunctis ſeſe à ritibus quibus uis peregrinorum alienare, maxime Romanorum, quos quotidie intuebantur Idolis ſeruire vſque adeo à lege damnatis. Quantum uero ad Magdalenae actum, animaduertentes quam difficile ſit eam ſecundum Lucae litteram acommodare, ſi lecti ſupra terram dumtaxat ſtatuantur, ad euitandum eum ſcopulum imaginati ſunt, primum ingreſſam Magdalenam rectam aliquo tempore illachrymantem ſtetiſse, demum ſeſe inclinaſse genuflexam, ſicque Lauiſse Chriſti pedes, terſiſse, atque vnxiſse. Verum pace horum, cogor ab hu-
C iuſmodi placito longe diſsentire, ſimulque oſtendere figuram triclinij, & accubitus Chriſti non aliam potuiſse eſſe, quam à nobis deſcriptam, atque tunc temporis paſſim à Romanis uſitatam. Quis enim ignorat eam ſemper uiguiſse conſuetudinem, ut populi principum mores, quantum fieri poteſt, imitentur? maxime uiri nobiles & in exiſtimatione habiti, quales erant Phariſaei; quos ſi non ob aliud ſaltem ut Herodi & Pilato tunc pro Imperatore Tiberio gubernantibus, ſimulque Romanorum mores, ut ait Ioſephus introducere ſatagentibus, rem gratam facerent, uero ſimile eſt conatos in accubitu, qui nil legi repugnabat, ſicut & in multis alijs forſan minoris momenti Romanos imitari, quod Chriſti tempore omnes Orientis nationes faciebant. Quod porrò Hebraei in alijs pleriſque Romanorum ſequerentur ritus, abſque multo labore indicabo; tum id quod imaginantur de Maria haud quaquàm conſiſtere poſse monſtrabo.

Itaque

Itaque non est negandum post redactum à Pompeio in Roma- D
norum potestatem Iudaeam, & post Archelaum iussu Augusti in exilium expulsum eam nationem per procuratores fuisse gubernatam, qua occasione Hierosolymis, atque in omni Iudaea innumeri milites, ciues, atque equites Romani omni tempore habitabant, quos aequum est existimare secundum Vrbis ritus uixisse atque ipsis Iudaeis, ut contingere ubique solet, eos communicasse, neque id Hebraeos potuisse aspernari, ne multo magis odium principis sibi adsciscerent. Et si recte expendantur quae de Romanorum moribus in côuiuijs scripserunt Varro, Cicero, Seneca, Plinius, Plutarchus, Suetonius, Galenus, Athenaeus, & alij, proculdubio intelligere concedetur fere omnes eos tempore Saluatoris Nostri fuisse à Iudaeis obseruatos, ueluti ex uarijs E
Euangelij locis colligere licet. Nam ut antea dictum est, triclinij conclauis, & coenaculi nomina clara habentur in Euangelio; haud secus atque à prophanis rerum Romanarum scriptoribus memorata reperiuntur. Habebant Romani, sicuti recitant Plinius, & Martialis, in more patinas grandes adeo vsurpare interdum, ut posʃent ex unis eis conuiuae accipere, quod similiter fecisse Christum in coena discipulorum memoriae mandatum est. quod etiam dixi in primo de gymnastica Romanos fere semper lauari, soccosque reponere solitos prius quam mensae accumberent, idem factitasse Saluatorem nemo inficias ire ualet. Iam de ungendi usu post balneum, & ante coenam copiosissime scripsit praeter Clementem Alexandrinum Athenaeus quintodecimo lib. Dipnosophist. apud quem proprium, & odoratum un- F
guentum singulis corpori partibus dicatum legitur, ut ob id Maria quoque Romano, & Graeco more utens, uoluerit, & caput & pedes Christi, tam uiuentis quam mortui ungere, qui quasi increpans Pharisaeum quod similiter non fecisset, certum indicium attulit, sibi placuisse Romanorum, & Graecorum ungendi consuetudinem obseruari. Et quod dixit Christus de illo, qui accedens ad conuiuium nuptiale, lacerna adhuc indutus uestem nuptialem non induisset, dubio procul ex ritibus Romanis totum fuit captum. De loci nobilitate tum in pontificali, tum in ciuili, tum in consulari conuiuio habebant Romani, ut narrat Plutarchus in Symposiacis, atq. Macrobius, non exiguum discrimen, ut interdum medius medij lecti, interdum imus eiusdem, atq. primi nobiliores reputarentur, cuius rei illustre exemplum est id, quod dixit Christus aduersus illos, qui primos accubitus

ambie-

A ambiebant,in quo accubitu ita locabantur,ut posset facile quisque reclinare sese, & recumbere in sinu proximioris, quemadmodum fecisse Ioannem ipsemet in suo Euangelio testatur, qui cum carus esset magistro,non est mirum si penes ipsum accubuit, veluti Romanis usitatum erat in priuatis, & publicis conuiuijs vxores,filios,aliasque personas chariores iuxta sese collocare. Cum igitur ex his,ac pluribus alijs certo conijciatur Iudaeos fuisse Romanorum mores in conuiuijs maxime sectatos, cur non etiam in triclinijs construendis, atque altioribus faciendis eosdem non sint imitati, caussam nullam uideo. Neque moueor ab hac sententia, quod Syriacus Euangelij contextus ambiguus uideatur, potiusque uetustum Hebraeorum super terram accubitum, quàm in altis toris insinuare uideatur, quandoqui-
B dem in miraculo quinque panum, & duorum piscium ita facile est accipere, pro quo faciendo iussit, ut turbae super foenum discumberent; at in conuiuio nobili coram ipsis Romanis idem facere dedecus plane non exiguum attulisset; Praeterea si Iudaei interdum Christum murmurarunt, quasi discipuli eius non lauarent manus, antequam mensae accumberent, multo magis fuisset immurmurandum, si accubuissent lectis, & ceruicalibus super terram constratis, non autem alte positis. Qui uero Syriace Euangelium scripsit, uel transumpsit,cum forsan nomen sibi haud suppeteret proprium, quo explicare posset uerum Romanorum triclinium,maluit quod habebat usurpare, quam rem penitus indeclaratam relinquere. At nihil hoc est, prae ipsi Magdalenae ingredienti, stanti retro secus pedes eius, quae omnia uti accommodari nullo pacto queunt si supra terram si ut
C immediate positi lecti, sic triclinio nostro iudicandum unicuique permitto, quam apte congruant. Neque enim credibile est,si sese mulier genibus in terram inclinasset fuisse id Euangelistam taciturum postquam minime silendum putauit, quod staret retro, & secus pedes,lachrymisque eos rigaret: nam qui tanta diligentia retulit,quaecumque ibi contigerunt,non debebat etiam genuflexionem omittere,& multominus postquam iam dixerat ipsam stetisse. Quare iam satis monstratum arbitror Christo accumbente eum ita alte fuisse locatum,ut MARIA, quae nec paruae staturae erat, potuerit stans erecta rigare ipsius pedes lachrymis, nec non manibus eos contrectare, & capillis siccare, demumque ungere.Quod totum luculentissime exprimi in antepofita triclinij nostri figura,neminem negaturum confido.

Cum

Cum hucusq. oratione peruenissem, iamq. ea ad praelum missio- D
nẽ accelerarет, oblata est occasio Alphõsi Salmeronis olim Iesui
tæ doctissimi prolegomena in Sacrosanctam Euangelicam histo-
riam singulari eruditione referta legere: atq. inter legendum cũ
mihi Canon quadragessimus sextus prolegomeni undecimi oc-
currisset, ubi disertissime de uniuersa accubitus ratione, de quõ
Magdalenę in lauãdis atq. ungendis Christi pedib. situ, nec non
de Ioannis in eiusdem Christi sinum recubitu disputat, incredibi-
lem quandam laetitiam simul, & admirationẽ mihi peperit, ete-
nim laetatus sum, quod meas cogitationes, quas semper nouas, &
forsan a nemine alio propositas existimaui, a uiro sapientissimo
& rara doctrina praedito ita clare confirmatas, quasique incon-
cussas redditas inuenerim, Admirationem vero caepi non exiguã
quomodo fieri potuerit, ut in re usq. adeo obscura nec uetusta si- E
mul nos conuenire, ac in nulla re discrepare licuerit; Et si enim
quo tempore gymnastica mea in lucem exiuit, is adhuc uiueret,
quippe quem saepius concionantem Romae auscultauerim, ubi
eos libros dum Cardinalis Farnesij medicum agebam, & com-
posui, & in lucem edidi, attamen vtrum eos uiderit haud quam-
que affirmare audeo, Neque uero credibile est me ab eius scri-
ptis, quae disserui de accubitu accepisse, cum ea hactenus latue-
rint, neq. ipsum eadem de re ita diligenter scripsisse, ne somniare
quidem ualuerim. Vnde quæ solet esse ueritatis ingens uis, puto
eodem spiritu ambos nos ad ea scribenda fuisse impulsos, & pro-
pterea quicquid ea de re dictum fuit pro, uero & irrefutabili ha
bendum esse; ea namque est gens Iesuitarum, ut in qualibet disci F
plina, immo in tota rerum tam diuinarum quam humanarum na-
tura, nihil ita rarum excultum, & reconditum habeatur, quin ab
aliquo ipsorum sit perfectissime elaboratum, & felicissime poste-
ris ipsis traditum.

De

A

De Auctoribus Gymnasticae, & gymnasiorum ministris. Cap. XII.

VEMADMODVM caeterae artes proprios auctores habuerunt, qui earum facultates, regulas, atque vsum scriptis mandarunt: similiter gymnasticam illis nequaquam caruisse constat qui, & ipsam uoluminibus illustrarint, & ab obliuione uindicarint; sed factum est, ut quam iacturam plurimae res hominum subierunt, isti quoque auctores fe-
B cerint, quando quidem hisce temporibus neminem eorum habemus, quos Galenum, atque alios antiquiores uidisse, ac lectitasse certo scimus. Quis etenim aetate nostra Hippocratis, Dioclis, Praxagorae, Philotimi, Erasistrati, Herophili, & Asclepiadis de hac re scripta, a Graecis, atque Latinis auctoribus citata uidit? quorum praeclarissima commentaria nisi hodie desiderarentur, forsan haec ars, quae iam dudum pene abolita est, non minus caeteris dignitatis, atque splendoris haberet; neque nos hunc laborem ad lucem eam reuocandi assumeremus: praetereo Theonis de hac eadem libros, Diotimi gymnastae de exercitationibus, & sudoribus a Theophrasto celebrata commentaria: quibus dum nos carere considero, non magnopere commoueri nequeo, atque interdum etiam ab incaepta opera ual-
C de deterreri, sed haec dimittentes iam gymnasiorum ministros declaremus, inter quos primum locum tenebat gymnasiarchus, cuius munus erat toti gymnasio praeesse, & veluti princeps quidam omnia moderari, tempus, & horas praescribere, ordinem ponere, & alia denique, quae ad artium, & locorum publicorum principes spectant, sedulo curare: hunc Lydus paedagogus apud Plautum gymnasij praefectum uocauit, his uerbis: In Bacc.
„ Ante solem exorientem nisi in palaestram ueneras: Gymna-
„ sij praefecto haud mediocres poenas penderes. Ex quo loco
„ gymnasiarchum colligitur in adolescentes, si quid peccasent, animaduertere magno Imperio consueuisse: ut etiam clarius
„ in amatorio Plutarchus docuit. de hoc & Cicero in sexta Ver-
„ rinarum: Demoliendum curauit Demetrius gymnasiarchus,

quod

quod is loco illi praeerat. Secundum locum habebat xyſtarcha. hic ambobus xyſtis, ſtadio, & denique cunctis athletarum exercitationibus praeerat, ut ſcriptum reliquit Tertullianus in libro ad martyres, & ut ex inſcriptione conijcitur, quae Romae in foro Traiani in baſi ſtatuae Graecis litteris notata a nobis ſic latine reddita eſt. D

DEMETRIVM. HERMAPOLITAM. ALEXANDRINVM. PANCRATIASTEM. PERIODI. VICTOREM. PALAESTRITAM. ADMIRABILEM. ALIPTAM. PONTIFICEM. TOTIVS. XYSTI. PERPETVVM. XYSTARCHAM. BALNEIS. AVGVSTI. PRAEFECTVM. PATREM. E

M. AVREL. ASCLEPIADES. QVI. ET. HERMODORVS. ALEXANDRINVS. HERMOPOLITA. MAGNI. SERAPIDIS. AEDITVVS. PANCRATIASTES. PERIODI. VICTOR. ALIPTA. QVEM. NEMO. DETRVDERE. POTERAT. INCVLPATVS. XYSTARCHA. FILIVS. PONTIFEX. TOTIVS. XYSTI. PERPETVVS. XYSTARCHA. ET. BALNEIS. AVGVSTI. PRAEFECTVS.

Ab hoc, ſententia mea, diuerſus fuit Praefectus luctae a Galeno ἐπιστάτους παλαίσματος uocatus, qui perinde, ac Paedotriba quidam luctantium dumtaxat magiſter erat, cum xyſtarchus plurium exercitationum moderator, victorumque, & omnium praemiorum decernendorum iudex foret. nominatur, & ab Hippocrate παλαιστροφύλαξ, nos cuſtodem palaeſtrae dicere poſſumus; quod non ſolum ipſe luctaretur, verum etiam palaeſtrae curam haberet. Agoniſtarcham vero eum fuiſse puto, qui certaminum publicorum praefectus eſset, qui ue & in amphitheatris, & in gymnaſijs, vbi athletae in publicos ludos prodituri prius exercebantur, munus ſuum obibat. eius habetur mentio in hac vetuſta inſcriptione a Ligorio mihi communicata. F

6. epidim. ſect. 8. prope finem.

APOLI-

A

APOLLINI. INVICTO
SACRVM
M. AVRELIVS. M. AVG
LIB. APOLLONIVS
AGONISTARCHA. COM-
MODIANVS.

Post hos aderat Gymnastes, quem Galenus secundo de tu.va.vo luit magistrum omnium exercitationum exstitisse, qui eorum uires, ac potentias ad sanitatem conducentes callens, quo modo fieri deberent, quam diu, & quae quibus conuenirent, tam athle-
B tas, quam caeteros omnes exercitatores edocebat; eo quod uel medicus esset, uel medico in multis par, ut ex Platone xj. de legibus colligitur. ubi si quis seruum aegrum medico, aut gymnastae vendat, non esse redhibendum vult, quasi vterque languentes à sanis dignoscere scire debeat, immo Basilius hom. in Hexameron xj. de hominis natura aeque Gymnastem, ac medicum speculari, & quaerere solitum docet. hunc Xenophon, ut refert Iulius Pollux, Progymnastem appellauit, Plato uero Paedotribam, referente Galeno, uocare maluit. is enim in tertio de republica Herodicum medicum, qui primus gymnasticam medicinae iunxit, Paedotribam nominauit, & in Protagora ita scriptum reliquit: ἔτι τοίνυν πρὸς τούτοις εἰς παιδοτρίβας πέμπουσιν, ἵνα τὰ σώματα βελτίω ἔχοντες ὑπηρετῶσι τῇ διανοίᾳ χρηστῇ οὔσῃ. Praeter haec adhuc ad paedotribas mittunt, ut corpora meliora habentes menti bonae exsistenti inseruiant. Galenus tamen in consilio pro
C puero epileptico paedotribas rudes, & bardos, ac ex ignaris hominibus electos fuisse tempore suo, tradit. Protogymnasios uidetur Seneca epist. 83. eos uocasse qui simul exercentur uocabulo (quod equidem sciam) nulli alteri vsurpato, quamquam Muretus progymnastas legendum maluerit in suis ad eum locum notis. Ἀλείπτην quoque ab Aristotele 2. Ethic. cap. 6. a Paulo Aegineta ἰατραλείπτην, & a Latinis Aliptam hunc eundem uocatum reperio: si quidem Celsus, ubi dixit sanum hominem nullis sese legibus obligare debere, neque medico, neque alipta egere; nullum alium nisi gymnastam intelligere uoluit; sicuti etiam Cicero in epistola quadam ad Lētulum, in qua haec scripta reperiuntur: Sed

[Margin notes: In lib. ad Thras. (beside "blica Herodicum medicum"); li.3. c.47. (beside "tis. Ἀλείπτην"); lib.1.ca.1. (beside "gineta ἰατραλείπτην"); » » » (beside "Praeter haec adhuc … in consilio pro")]

tur: Sed

„ tur:Sed vellem non solum salutis meae,quemadmodum medici, D
„ sed etiam,vt aliptae, viriũ,& coloris rationem habere uoluissent.
„ Ex quo clemens Alexandrinus vj. Strom. dixit, sanitatem per me dicinam, bonam uero corporis habitudinem per alipticam com parari·quamquam etiam aliquando pro unctore ipso,uel pro un ctorum magistro aliptam accipi sciam:ut apud Plutarchum in li bro de tuenda valetudine,& Coelium Aurelianum saepius ui de re est. quo in casu Hippocratem ἀλείπτην potius dicere uoluisse, notat Galenus in linguarum explanatione. Post Gymnastẽ erat Paedotriba,qui licet secundum Platonem ab eo differre non vi deretur,Galenus tñ eos valde diuersos fuisse scribit, dũ Gymnastam medico & Imperatori,Paedotribam militi,& coquo assimilat,merumque gymnastae ministrum nuncupat.nam sicuti miles nihil eorum,quae ad bellicam scientiam pertinent, & coquus eo rum, q̃ ad medicinam,nouit, sed alter Imperatoris,alter medici dumtaxat mandata exsequitur,pariter Paedotriba exercitationũ omniũ facultatem ignorabat, gymnastaeque praecepta solum fa ciebat,vtpote qui & vsum,& differentias, & modum exercitationum experientia quadam calleret,sed ob ignorantiam saepenumero aberraret, vt innuere voluit Galenus in libello de puero Epileptico,ubi dixit,difficile fuisse prudentem paedotribam inuenire.Hanc gymnastae, & paedotribae differẽtiam Aristoteles quoque philosophus cognouisse vr,dum 8.Politicorum concludit, Adolescentes gymnasticae atque paedotribicae tradendos fore:quarum altera qualem quendam facit corporis habitum,al tera operationes:& quarto Politic.loco antea citato:dicit: μηδὲν ἧττον τοῦ παιδοτρίβου καὶ τοῦ γυμναστικοῦ παρασκῶν ἀσασθαι, καὶ ταύτην ἐστὶ τὴν δύναμιν. Gymnastes itaque erat p̃fectus exercitationũ,paedotriba uero minister,& panifici,coquo, ac aedificatori proportione respondens,facere panes,obsonia,aedes scientibus quidẽ, minime tamen,quid in ipsis optimum sit,quid nõ optimum,intel ligentibus,quamue facultatem ipsorum unumquodque ad sani tatem haberet,non dignoscentibus. Haec duo nomina apud Ho merũ non exsistere narrat Galenus:quod,vt antea declarauimus, semina dumtaxat artis gymnasticae tunc temporis apparebant, neque ars ad regulas ac formam redacta,& proinde neq. artifex, & minister erant. Aderat & Sphaeristicus,eorũ,qui pila ludebãt, institutor,ac ueluti paedotriba,quiue secundum Galenum, omnem pilae iactum,exceptum,repulsumue callebat,minime tamẽ,

In lib. ad Tharf.

E

Cap. 5.

F

I. 2. d tu.

quem

A que corpori affectum parerent hi,noscebat. Aderant serui fricandis corporibus destinati,qui ad praescriptum gymnastae,aut paedotribae,modo nudis manibus,modo vnctis, modo cum linteis alias duris,alias mollibus,alias asperis,alias mediocribus,uario, ac diuerso modo,prout opus erat,corpora fricabant. Post hos erant & reunctores ita a Plinio,ac Celso nuncupati,quod corpora iã exercitata vngerent,reungerentue.hos,fuere qui crediderint,a Paulo Aegineta ἰατρολεύπτας vocatos:sed decepti sunt, cum alium fuisse ab his ἰατρολεύπτην ostenderimus. Mediastini quoque gymnasijs ministrabant pauimẽta euerrentes,necnon multa alia pro seruitijs gymnasiorum obeuntes. Pyrrhus Ligorius inter alia antiquitatis eius praeclarissima monumẽta hanc inscriptionẽ hẽt,in qua Mediastinorũ fit mẽtio. li.3.c.45.

DIIS. MANIBVS. S.
B TITO. FLAVIO. OLENO
SERVO. ET. PROCVRAT
BALNEI. T. FLAVI AVG
VCT. MEDIASTINO
VIX. ANN. XC. MEN
VII D. VIIII.
T. FLAVIVS. T. L.
POLYMNESTVS
MEDIASTINVS
AVG. N. FAC. CVR

Aderant serui balneares,lotos in balneis primo cum spongijs, modo purpura tinctis,vt refert Plinius,modo candefactis, deinde cum C linteis exsiccantes.hos quoque arbitror ego consueuisse strigilibus corpora exercitatorum distringere, atque a strigmentis depurare. Aderant pilicrepi, qui sphaeris pice oblitis curabant,ne ignis balneorum exstingueretur. quidquid alij dicant,qui pro pilicrepis lusores pilae, vtpote obstrepentes intelligendos putant,male sententias Martialis & Statij,de quibus nos locis suis loquemur,interpretantes. Alipili,qui(ut refert Seneca)ad vellendos ab aliquibus corporis partibus, & praesertim alis pilos adhibebantur: nisi uelimus, vt docti uiri censuerunt,pedicrepos,& alipedos apud Senecam legere,quasi in gymnasijs essent, qui a pediculis homines purgarent, & inter occidendum ipsos magna voce singulos enumerarent,ita vt Seneca ab huiuscemodi vocibus offenderetur.quorum tamẽ sentẽtiã non probo,quod Iuuenalis certo testatũ faciat,fuisse in thermis, qui ab alis pilos auellerent, ubi seruos suos describens Persico ait: Epist. 57

Nec pugillares defert in balnea raucus
Testiculos,nec vellendas iam praebuit alas. Sat. 11

Atque hos modo volsellis ad id obeundum vsos esse: nunc resina, D (hanc enim in euellendis virorum corporibus pilis maximum honorem obtinuisse confitetur Plinius) nunc psilothris, opinor, quando narrat Suidas in collectaneis, Ephoros, morum apud Lacedaemonas censores, coactos aliquando fuisse, lege, & edicto cauere, ne in balnea inferretur pix, vtque omnes depilatores exploderentur. Ianitores quoque gymnasiorum vnum quodque habuit; Fornacatores, de quibus supra locuti sumus. Ministrabant praeterea gymnasijs variarum rerum venditores, vt possent illi, qui in ipsis uersabantur, & cupiditatibus, & necessitatibus satisfacere. inter quos adnumerantur a Seneca libarij, hoc est, vt prudenter notat Rhodiginus, liba vendentes, botularij, crustularij, &, quoniam inter exercendum saepe vulnera, contusiones, contorsiones, luxationes, multaque alia fieri solent, ob id gymnasia medicos similiter habuisse opinor, qui mane & vespere huiusmodi casibus occurrendi, atq. medendi gratia praesto adessent, quemadmodum, & in ludis, seu publicis spectaculis. quod eo magis verum puto, cum Romae inuentae sint hae duae antiquae marmoreae inscriptiones, quibus medici ludi Matutini, & Ludi Magni explicata habetur mentio. E

li.14 c.20. li.29. c.1.

DIS. MANIBVS
M. CALPVRNIO. M. F. MEN
VOSENNIO
VIX. ANN. XXX. M. IIX
M. CALPVRNIVS. M. F. MEN
HILARIVS. MEDICVS
LVDI. MAGNI
FRATRI. PIISSIMO. FEC. F

EVTYCHVS. AVG. LIB. NERONIANVS. MEDICVS. LVDI
MATVTINI. FECIT. SIBI. ET. IRENE. LIB. CONIVGI
CARISSIMAE. BENEMERITAA. ET. LIBERTIS
LIBERTABVS. Q. POSTERIS. Q. EORVM

Qui autem essent ludi Matutini, & Magni, ita proditum inuenio, quod spectacula, quae ad populum fiebant, partim mane, partim post prandium, quod in vrbe publice dabatur populo, edebantur. Mane belluarum inter se, & hominum cum belluis certamina proponebantur, ut ex Seneca epist. vij. necnon in fine tertij libri de Ira. cuiuis perspectum esse potest. Post prandium hominum inter se pugnae committebantur: quod genus gladiatorium munus apud Historicos saepe nominatum inuenitur: de quo etiam meminit idem Seneca epist. vij. Illos, qui aduersus bestias certabant, bestiarios; gladiatores autē meridianos a Suetonio in Claudio uocatos, facile est intelligere. Cur autem meridianum spectaculum sit uocatus ludus magnus,

A magnus, exiſtimo cauſsam; quia maior pars ſpectatorũ confluebant ad uidenda hominum, quam beſtiarum certamina; ut iure omnes, & praeſertim Seneca hanc populi in ſpectandis homicidis delectationẽ ſint inſectati. Non eſt tamen illud ignorãdum, ſcholas quaſdã Romae magnos, & matutinos ludos eſse uocatas, forte quod in illis meridie, in his mane homines exercerẽtur. Cõcludo igitur gymnaſia hos omnes habuiſse miniſtros, gymnaſiarcham loci principem, xyſtarchum, athletarum magiſtrum, gymnaſtam omnibus exercitijs praefectum, atque non ignobilem, cum eorum facultates pro ſanitate, modum, & tẽpus utendi ac alia dignoſceret. Subiecti gymnaſtae multi erant miniſtri, paedotriba, qui palaeſtrae miniſtrabat, exercitationib. luctae praefectus, ſpaeriſticus, fricator, reunctor, & mediaſtinus, pilierepus, alipilus, lanitor, fornacator. Vtrum autẽ tem-
B poribus luctus gymnaſia aperirentur Romae non mihi conſtat. Athenis ſcribit Laertius in morte Socratis fuiſse clauſa publica gymnaſia, cauſa quod Athenienſes poenituiſset eum occidiſse. Atq. haec de gymnaſijs antiquorum a nobis ſatis dicta ſint.

De trium gymnaſticae ſpecierum differentijs, bellica, legitima ſiue medica, & uitioſa ſeu athletica. Cap. XIII.

QVicumque artem, aut rem aliquam ſibi exacte tranctandam proponunt, operaepretium eſt, ut non modo illius naturam, atque ſingulas condiciones explicent, uerum etiam illam ab alijs, quae ſimilem naturam perinde, ac nomen obtinere uidentur, ita diſtinguant, ne lectores aequi-
C uocatione decepti, uel circa res ipſas inſigniter decipiãtur. & ideo cum nos gymnaſticam ueram tractare propoſuerimus, quae medicinae pars eſſe definita iam a nobis fuit, aliaeq. ſint gymnaſticae circa eadem fere uerſantes. neceſſum arbitror de his ipſis ſermonem facere, quo habito poſsit diuerſitas omnium facillime internoſci. repetentes igitur quae ſuperius diximus, tres ſtatuimus gymnaſticae totius ſpecies gymnaſticam ueram ſeu legitimam (ut Galeni more loquar) bellicam, tertiam uitioſam a Galenum nuncupatam: hae omnes licet circa eaſdem fere humani corporis exercitationes tractationem, operationemque habeant, nihilominus finibus, quorum gratia ſingulae inſtitutae ſunt, magnopere, ſicut etiam ſupra monſtrauimus, differunt. Nam gymnaſtica ſimplex, & medicinae pars id ſolum curat, ut homines exercitationum moderatarum ope, & ſanitatem acquirant, tueanturue; & bonum habitum adipiſcantur; ὁμολογῶ (dicebat Plato) μὴ τὰ πολλὰ, ἀλλὰ τὰ μέτρια γυμνάσια τὴν εὐεξίαν ἐμποιεῖν τοῖς ἀνθρώποις, id eſt, Fateor haud In lib. de Philos.

 multas,

multas, sed moderatas exercitationes hominibus bonum habitum inserere. Hoc ita esse quoniam Galenus tũ in libello ad Thrasybulum, tum in libris de tuenda ualetudine non minus copiose, quam luculenter demonstrauit, & nos quoq. superius aliqua ad hanc speciem pertinentia declarauimus, haud amplius in ea celebrãda verbis immorabor, sed ad Bellicã transibo: cuius unũ studium erat homines, pueros, atque etiã apud nonnullos mulieres earundem exercitationum adiumento ita disponere, atque aptare, ut & in bello sese fortiter gerere, & hostes propulsare, & patrias tueri, & omnem denique militarem peritiam tenere ualerent. quamuis enim haec quoque sicut & superior bonum corporis habitum compararet, & sanitatem quodammodo tueretur, quia tamen proprius illius finis erat homines bellis gerendis idoneos atque fortes efficere, propterea eandem nõ esse satis aperte constat. quod uero bellica gymnastica nullam aliam naturam habeat praeter a me explicatam, locupletissimum testem Platonem in medium afferam, qui in septimo de legibus (postquam declarauit iuuenum, & puerorum educationem maiorem partem in rebus pub. obtinere) decernit publicos magistros habendos, qui gymnasticam pueros, atque puellas, & uirgines edoceãt, quod ad assequendam militarem peritiam, nil melius palaestrica & saltatoria gymnasticae partibus inueniatur, id quod etiam elegantissime in tertio de repub. & alibi saepe prosecutus fuit. Post Platonem Aristoteles similiter gymnasticam bellicam in octauo Politicorum expresse indicauit, ubi tam eas, quae athletarum habitudinibus corpora iuuenum deformare, & eorum augmentationem impedire student Ciuitates, quam Lacones efferatos laboribus adolescentes efficientes reprehendit, eamq. pueris gymnasticam tradendam consulit, quae mitioribus laboribus, & magis mansuetis exercitationibus illos robustos, & in bellicis negotijs uere fortes reddere queat. de hac gymnastica clare locutum Galenum non reperio, nisi velimus ipsum dum legitimam celebrat sub ea istam comprehendere, quod & ipsa bono habitui comparando incumbat, licet ad bellicam peritiam, & aptitudinem cuncta sua studia dirigat; atque illi qui medicinae gymnasticae operam nauant, etiam dum oportet, bellica uti ualeant. Vegetius inter latinos quãtopere conferret haec gymnastica militiae, quomodoque addiscenda, atque exercenda sit, in suis de re militari libris luculenter edocuit: ut non sit ulli dubitandum, quin huiusce modi ars apud Graecas, & Latinas nationes in pretio habita fuerit. Praeter has duas est etiam gymnastica alia uitiosa, & athletica a Galeno nuncupata, quae hominibus robustis efficiendis (talis enim fuit Milo Crotoniata, & athleta ille, quem Olympiodorus quarto meteorolog.

A rolog. cap. de duro & molli τὰ βώλια comminuere solitum scripsit) quo in certaminibus uincere, & praemia, ac coronas mereri possent, operam nauabant, quamue pluribus nominibus apud auctores uocatam inuenio. Nam Graeci modo ἀγωνιστικὴν, modo ἱεροὺς ἀγῶνας, modo ἀθλητικὴν, modo γυμνικὴν appellant. Latini alias gymnica certamina, alias sacra, alias ludos, alias gymnicos ludos, alias athleticam artem dicunt. Prout huiuscemodi certamina in honorem alicuius Deorum celebrabantur, uel sacra certamina, uel ἱεροὶ ἀγῶνες dicebantur: eorumque exercitatores aliquando sacrorum certaminum athletas uocatos inuenio, ut apud Xenophontem in libro de dictis, & factis Socratis: ὥσπερ οἱ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων ἀθληταὶ ῥαδίως πρωτεύσαντες ἀμελοῦσι τῆς ἀσκήσεως, idest, Quemadmodum gymnicorum certaminum athletae facile primas tenen-
B tes, exercitationem contemnunt, alijs vero nominibus uocabantur, quando aut in amphitheatris, & circis ad oblectandum populum peragebantur; aut in gymnasijs, vel alijs publicis locis exercitationis gratia dumtaxat fiebant, nomen hoc tamen omnes secundum Iulij Pollucis sententiam huiuscemodi certatores commune Lib.#. habuisse reperiuntur, quod athletae ut plurimum uocati sunt simplici nomine uel a fine, qui ἆθλον, siue praemium erat, cui operam nauabant, uel ἀπὸ τοῦ ἄθλου idest a certamine nisi potius (quod maluit Galenus) dicamus nomen illud ἀπὸ τοῦ ἀθλίου, siue ἀπὸ τῆς ἀθλιότητος deductum, ad significandam huiusce generis hominum incredibilem miseriam, quod tamen non est necesse credere. Dixi quoscumque exercitatores tales gratia praemij certantes simplici nomine athletas appellatos, quoniam Plato etiam in gymnasticae bel- In suas ar. ad 60. ai.
C licae professoribus interdum eo nomine, sed non simplici utitur, immo fere semper aliquid apponit, sicuti in 3. de Repu. ubi athletas ueros a bellicis distinguens ita inquit: κομψοτέρας δέ τινος ἦν δ' ἐγὼ ἀσκήσεως δεῖ τοῖς πολεμικοῖς ἀθληταῖς οὕς γε ὥσπερ κύνας ἀγρύπνους τε ἀνάγκη εἶναι idest, Elegantiore quadam exercitatione, inquam ego, athletis bellicis opus est, quos tamquam uigiles canes esse necessariũ est. & rursum septimo de republi. τὸ δὲ δ' ἐννοῶ λέγων ἅμα οὐκ ἀθλητὰς μέντοι πολέμου ἔφαμεν τούτους ἀναγκαῖον εἶναι νέους ὄντας; idest, hoc autem inter dicendum mihi in mentem uenit. Nonne belli athletas iuuenes esse debere diximus? Atque alibi similiter. Ex quibus omnibus apparet, quod ubi Plato athletas appellat gymnasticae bellicae exercitatores, semper apponit, πολεμικοῖς, uel πολέμου, uel aliud, ut in fine septimi de legibus, τοῖς παρ' ἡμῖν ἀθληταῖς, nõ ob aliam rationem, nisi ut eos ab athletis ueris distinguat. Quare cõcludens dico, primae, & secũdae gymnasticae professores numq̃ proprie athletas uocari, sed tantũ ꝓfessores tertiae, quo nomine uere proprie palaestritas,

pugiles pancratiastas ceteros, gratia praemij certantes, minus proprie vocatos fuisse confitetur Galenus primo de alimentorum facultatibus libro, qui palaestritae, & reliqui, cum id solum propositum haberent, ut ad certamina se compararent, in quibus interdũ totum diem, aut luctari, aut παγκρατιάζειν cogebantur, icciirco cibo indigebant corruptu & euaporatu difficili, cuiusmodi est cibus ex suillis carnibus, quibus soli veri athletae uescebantur, atque tales erant, qui in ludis, in amphitheatris, & etiam in alijs locis ob praemium, & gloriam certabant, in hoc a ceteris diuersi, quod solum uincere, & coronam assequi studerent, cum alij uel bono habitui corporis acquirendo, & sanitati tuendae; uel militari fortitudini, & peritiae acquirendae intenderent, quos simpliciter gymnasticos, & exercitatos, vel athletas bellicos nuncupari inuenio. ex quo colligitur alium esse simpliciter athletam, alium simpliciter gymnasticum, necnon tres fuisse artes in exercitationibus uersantes communi nomine gymnasticae vocatas, quarum medica omnibus magis proprie ita dicta fuit, altera nempe bellica (apud medicos loquor, quod alij forsan hanc primariam effecerint) minus; tertia omnium minime, nimirum, quae a praedictis degenerans, uitiosa appellata sit: quaeue robori, non sanitati operam daret: robur enim diuersum habitum a sanitate exigere, testis est Aristoteles viij. sect. problem. vj. quo in loco pinguem habitum robori, sanitati uero rarum conuenire scribit.

De vitiosa Gymnastica, siue Athletica. Cap. XIIII.

Ostquam de bellica gymnastica, atque etiã de gymnastica simplici, quantũ ad praesens negotium spectabat, satis disseruimus, iam opportunum erit de athletica sermonẽ habere: quae quoniã tẽporibus Galeni, atq. etiã superioribus maximã auctoritatem sibi uendicauerat; ideo ei opus fuit, ut eam longissima oratione, atque impurissimis contumeliosissimisq. uerbis insectaretur. quod quã sapienter simul ac iuste fecerit, ex his, q̃ de illius professorũ moribus, alijsq. conditionibus dicturus sum, facillime clarum futurum spero. & ut a principio exordiar, Plinius auctor est gymnasticos ludos a Lycaone, athleticã ab Hercule olympiae inuentã fuisse: ut tota haec ars duos parẽtes habuerit, qui tametsi insignes fuerint, atq. artem illustrẽ, & admiratione dignam primo cõdiderint, illa tamen lõgo postea temporis interuallo, atq. prauis hominũ moribus ita corrupta, ac adulterata est, ut uerius κακοτεχνίας, quã artis nomen ei conuenisse dixerit Galenus, si quidem illius exercitatores dum spe uictoriae, & praemij (quorũ gratia qui certa-

[Margin notes: In suas. ad bo. ar. — lib. 7. c. 56 — In lib. ad Thras.]

A certabant omnes, athletas vocatos proprie docuimus) corpori incrassando,roboriq. cōparando nimium incumbebant,mentē etiam crassam,sensusq. omnes hebetes,torpidos,ac segnes reddebant.vnde non immerito Plato athletas somnolentos,segnes,ignauos,desides,vertiginosos,tandemq. morbosos nuncupauit:Hippocratē medicum secutus,qui habitus athletarū veluti periculosos, maximisq. aegritudinibus obnoxios vbique detestatus est,sicut & Plutarchus eos saxis,atq. gymnasiorū columnis similes effecit,alias itē confessus qđ Graecis nihil aliud mollitiē,atq. seruitutem inuexerit,nisi haec gymnastica vitiosa, cuius opera torpentes atq. relanguescentes ab armis delapsi sunt,contenti prostrenuis,atq. fortibus militibus seipsos bonos palaestritas, & athletas dici. Cassiodorus lib. v. variarum c.42.loquēs de solemnibus ludis, qui ab athletis exercebantur eos

Tertio de rerub. 1.Aph.lib. In lib. de tu. val.

B ab Atheniensibus in honorem Dianae primum inductos tradit.vbi etiam longa satis oratione,vt fierent,& qua arte,quibusq. instrumētis aduersus immanissimas feras decertarent,morteq. praemia consequerentur diserte docet. Porro hāc rem ita esse nemo sane dubitabit, si totā eius naturā breuissima oratione ab Aristotele explicatā ppēderit: is enim in primo Rhetoricorū lib.de Agonistica (sic ēt athleticā appellatā superius diximus)haec scripta reliquit: ἀγωνιστικὴ δὲ σώματος ἀρετὴ σύγκειται ἐκ μεγέθους καὶ ἰσχύος καὶ τάχους καὶ γὰρ ὁ ταχὺς ἰσχυρός ἐστιν, ὁ γὰρ δυνάμενος τὰ σκέλη, καὶ ῥίπτειν πως, καὶ κινεῖν ταχὺ καὶ πόῤῥω δρομικὸς ὁ δὲ θλίβειν καὶ κατέχειν παλαιστικὸς, ὁ δὲ ὦσαι τῇ πληγῇ πυκτικὸς ὁ δὲ ἀμφοτέροις τούτοις παγκρατιαστικὸς ὁ δὲ πᾶσι τούτοις πένταθλος .i. Agonistica autē corporis virtus ex magnitudine,& robore, & celeritate cōponitur:nam & celer fortis est: qui.n.quodammodo crura

Cap.5.

C proijcere,& uelociter,ac longe mouere potest,cursor,qui vero cōprimere,& cōtinere luctator;qui percussione impellere, pugil ; qui autē vtrisq. his,pancratiastes, q vero omnibus his, quinquertio est. vtrum autem uox(τάχους) in Aristotile sit retinenda an vero(τέχνης) scribendum dubitari posset ob verba sequentia,quibus inuit robur esse suapte natura coniunctum cum pernicitate ; verumtamen , ut non inficior etiam uocem τέχνης.i. artis quadrare, cum ars maxime valeat in athletica,in qua eam robori & magnitudini primum omnium addidisse Thesеum testatur Pausanias in Atticis, sic non uideo cur à robore quoque celeritas separari,nequeat cum res ipsa doceat plerosque viribus magnopere valere,qui tamen in agendo tardi potius,quam celeres sunt.Sed ut cumque sit clare patet athletarū omniū institutionem,atq. disciplinam huc tantum spectasse,ut corporis magnitudinem,robur,atq. celeritatem compararent,quibus soli ceteros antagonistas superare , & praemio, honoreq. potiri ualerent. id quod licet pluribus certaminum generibus contende-

rent, quinq. tamen praecipua erant, in quibus vel semper, vel ple- D
rumq. tam in sacris certaminib. quã in ludis, amphitheatris, & publicis spectaculis, sed praesertim in stadio, quod fere solis athletis proprie destinatũ erat, certabant, lucta, pugilatus, cursus, saltus, & discus. vnde luctatores, pugiles, cursores, saltatores, discoboli nuncupabantur, qui separatim in singulis pollerent, sicuti Pãcratiasta dicebatur, qui in lucta, & pugilatu valebat: q vero in cũctis quinque, pẽtathlus, & vocabulo Romano quinquertius vocabatur, ut docet Festus; etsi Quinquertiones apud Liuiũ Andronicũ athletas significare scribat idẽ Festus, apud quẽ ẽt periodon vicisse dicebatur is, qui Pythia, Isthmia, Nemea, Olympia vicisset, nomine a circuitu eorũ spectaculorũ accepto. narrat Laertius Democritum Philosophum esse uocatum pentathlum, forsan quod in iuuentute vicisset. Erant postmodũ
Halteres, iacula, atq. nõnulla alia, quorũ quoq. certamina athletae E
obibãt, at in publicis ludorũ, & sacrorũ certaminũ celebrationibus raro illa peragebantur, vna excepta monomachia, q̃ Graecos sacerdotes aestatis tẽpore in pergamo exercere cõsueuisse memoriae ꝓdidit Galenus.
3. de ar. 23 Quamquam monomachos, siue gladiatores apud veteres ab Athletis diuersos fuisse sciã, quod M. Cicero testatum fecit Epist. fam. lib. vij. Epist. j. his verbis, Nã quid ego te athletas putẽ desiderare, qui gladiatores cõtempseris? Nisi dicamus qd' memoriae proditũ habetur à Dionysio Halic. antiq. Rom. lib. x. athletas alios fuisse leuiorũ, alios grauiorũ certaminũ, atque hos posteriores fuisse gladiatores. De ijs in Digestorũ li. 9. t. l. Aquilia ab Vlpiano scriptũ reperio: Si in colluctatione vel in pãcratio, vel pugiles dum inter se
exercẽtur alius aliũ occiderit, cessat Aquilia, quia gloriae caussa & F
virtutis, nõ iniuriae, videtur damnũ datũ. vnde patere arbitror apud Maiores, hãc athleticã ĩ maxima existimatione habitã. cuius ea erat ratio, qd' homines semper illas res extollere, ac honore dignas efficere solẽt, a quibus voluptates, ac delectationes obtinere student. ob quod cum athletica in publicis ludis, ceterisq. spectaculis maximas voluptates publice afferret, in honore habita atq. a multis expetita fuerit quando athletis ludos ingrediẽtibus vt refert Plinius
li. 16. c. 4. oẽs assurgebant, etiam senatus, ijq. senatui proxime sedebãt, necnõ cũ patribus, auis paternis, a quibusuis muneribus uacabant, & uictores in patrias triumphantes inuehebãtur, immo Athletis ingenuos caedere, atque occidere, qd' alijs vetabant leges, non modo licuisse, verum etiam honorificum fuisse auctor est in iij. hypot. Pyrrhon. Sextus Empiricus. Ne dicam, qd' Eusebius in v. de Praeparatione euangelica multo sermone damnat veteres, s. eo superstitionis, atq. insaniae interdum deuenisse, vt pugiles, atque athletas in Deorum numerum referrent. Quibus omnibus rationibus satis clarum esse

potest,

A poteſt,athleticam antiquitus magnae auctoritatis fuiſſe: & propterea non temere illam Galenum inſectatum eſſe,dum animaduerteret,quantũ dãni ex ea artis athleticae reputatione humano generi accederet;ſi quidẽ nõ mõ cũcta animi,verũ ẽt corporis bona ita corrũpebãtur,ut nihil inueniri poſset,quod maius hominib.q. gloriae, & pmiorũ ratione illã vndiq. ambiebant,detrimentũ afferret, quẽadmodũ Euripides quoq. elegantiſſime teſtatus fuit ſub hiſce uerbis.

Κακῶν γὰρ ὄντων μυρίων καθ' ἑλλάδα,
Οὐδὲν κάκιόν ἐστιν ἀθλητῶν γένους,
Οἳ πρῶτον οἰκεῖν οὐδὲ μανθάνουσιν εὖ,
Οὔτ' ἂν δύναιντο, πῶς γὰρ ὅστις ἔστ' ἀνὴρ
Γνάθου τε δοῦλος, νηδύος θ' ἡσσημένος,
Κτήσαιτ' ἂν ὄλβον εἰς ὑπερβολὴν πάξας,
B Οὐδ' αὖ πένεσθαι, κἀξυπηρετεῖν τύχαις.
Ἔθη γὰρ ἄνδρες οὐκ ἐθισθέντες καλὰ,
Σκληρῶς μεταλλάσσουσιν εἰς ἀμείνονα.

ideſt, *Cum mala innumera per Graeciam ſerpant,*
Nullum deterius Athletarum genere eſt,
Qui primum bene incolere haud diſcunt,
Neque poſſunt etiam, quo etenim modo
Quis eſt gulae deditus, ventrique indulget,
Diuitias parabit, vt alat familiam?
Neque item egeni eſſe, & fortunis inſeruire
Sciunt: nam in malis diu verſati
Moribus, non facile mutantur in melius.

Quibus nihil eſt meo iudicio, quod magis athleticae ſtatũ prodat. Neq. tamen defuerũt, qui hãc pniciosam artẽ cõmẽtarijs celebrare niterẽtur, quales fuerũt Tryphõ,ac Theon Alexandrinus,qui ab athletica,in qua excellebat, cognita eius prauitate ad gymnaſticã tãdẽ deſciuit.Ne taceã Platonẽ,quẽ Seruius,& Laertius pdiderunt athletã fuiſse,& ea dimiſsa ad philoſophiam ſe contuliſse.Sed quia athletas praemij gratia certare, atque vitam mille necis generibus exponere conſueuiſse nõ ſemel dixi,id hoc in loco nequaquã praeterire uolo,athletis non eadẽ quocumq. tẽpore fuiſse pmiorum genera propoſita,verum,vt Clemens Alexan. ij.Paedag.c.viij.memoriae prodidit,primo fuit δόσις ſeu donum,ſecundo plauſus,tertio foliorum coniectio,poſtremo corona.δόσιν autẽ apud Clemẽtem, niſi aliquid in eius vulgato codice deſideretur,puto nil aliud quã congiarium ſignificare: quo pacto apud Herodianum quoque ea uox uſurpata inuenitur. niſi potius leue aliquod munuſculum deſignet, quod poſterioribus omnibus vilius exſtiterit, quamque non abnuo poſse quoque legi ἀθλοδόσιν.i. praemiorum largitionem,vt doctiſſimus Suetonij interpres ppoſuit Atqui de plauſu cuius uox graeca eſt

(C at margin beside "re niterẽtur"; margin note: 7 Aen. in vita. Plat.)

ca est Clementi ἀπεργεμὸσ, varias Criticorum doctissimorum inuenio sententias cum aliqui eam interpretentur exercitationẽ, aliqui scribendum uelint ἐπαγερμὸν, quem dicunt fuisse morem Athletarũ colligendi munuscula à singulis spectatoribus. D

De viuendi Athletarum ratione. *Cap. XV.*

VONIAM de athletica prauitate quamplurima egregie simul, ac eloquenter ab Hippocrate, Platone, atque Galeno disputata sunt, nosq. etiam illos imitati nonnulla diximus, iam athletarum eorum, qui proprie uocati sunt palaestritae, uiuendi rationem in medium proponere decreuimus. qua perspecta, facile cuiuis erit iudicare, quod genus hominum, quaeue illorũ ars foret, & quam sapienter illi fecerint, qui ipsam explodere, & cõtumeliosa oratione improbare conati sunt. sed, quoniam tota uiuendi ratio in sex rebus, quas non naturales appellare medici uoluerunt, collocata est, videlicet cibo, & potu, somno, & uigilia, quiete, & motu, aere, animi affectionibus, atq. excrementorum euacuationibus, quomodo in uno quoque horum genere sese gererent, explicabo. Primum itaque in cibo ac potu quadrupliciter errasse cõspiciuntur, qualitate, quantitate, ordine, ac tempore. Quod ad qualitatẽ pertinet, varijs cibis athletas vsos diuersis tẽporibus inuenio. si quidem primis illis antiquioribus vesci caricis praescriptum scribunt Plinius, atque Oribasius. quod, vt pinguescerent, factitasse. existimo. Quis vero primus carnes eis concesserit, auctores inter se dissentiunt: Plinius exercitatorem quendam Pythagoram athletis primum carnem comedendũ exhibuisse scribit, Oribasius Pergamenus Goram caricarum vsum, & antiquam viuendi illorum consuetudinem sustulisse, primumq. Eurameni Samio carnes apposuisse, atq. talem viuendi rationem in posteros emanasse tradit. vtcumque sit, ante Hippocratis aetatẽ athletae carnibus vescebantur, & praesertim suillis, vt ipse de Biante pugile refert in v. Epid. Caeterũ neque vno carnium genere semper illi victitarũt, quoniam interdum caprinis vescebantur, quemadmodum Thebanus quidam athleta, quẽ Clitomachus Carthaginiensis nouae academiae sectator praeclarus reliquos sui temporis athletas viribus superasse refert, quod caprinas carnes manducaret. Apri glandulas etiam athletis pro cibo fuisse innuit Martialis in libro tertio, vbi Zoili cuiusdam procacitatem, & ob scoenos mores describens ait. E F

Li. 23 c. 7
Li. 1. colle. cap. 40.

Inter catellas anserum exta lambentes
Partitur apri glandulas palaestritis.

Attamen

A Attamen illos in frequentiore usu habuisse carnes tũ bubulas, tum suillas, satis constat ex Galeno, qui ex illis, & pane cũ caseo sine fermento confecto, quod Coliphium uocatum est, uictitasse scribit, ut duritie, ac alimentorum crassitie nõ modo uberius nutrirentur, sed etiam diutius saturi permanerent, quo genere uictus cum Biantes pugil πολύβορος immodice uteretur, eos morbos incurrebat, quos refert in quinto Epid. Hippocrates: scribit Plinius, Valerianus nullum athletarum cibum absq. anetho exstitisse, forsan quod crederent ab eo nutrimentum solidum produci, aut quo huiuscemodi herbae odore alij cibi condirentur, sicque magis ipsis saperent, aut quo somnus illis maior prouocaretur pro conficiendis cibis duris; anethum enim somnum prouocare sciunt medici. Quantitas cibi athletarũ quam fuerit ceteris hominum mensuris superior, sciri potest ex ijs, quae scriptis mandauit Galenus secundo de digno. pulsuum, uidelicet carnis minas duas paucum cibum athletis fuisse, ut aliqua ex parte fabuloso illi fidẽ adhibere ualeamus, quod de athleta Milone Crotoniata, & Heraclide pugile celebratur. quorum alterum carnium minas uiginti deglutisse, & panis totidẽ, uini choas persiccasse tres, ac aliquando taurum, quẽ per stadiũ retento anhelitu gestarat, solum absumpsisse; alterum prope infiniti cibi, ac potus capacem, nulliq. parem exstitisse ferunt; atque hinc perspicuum fit, quam uere Arist. 4. de gen. animalium dixerit, saepenumero athletis membra uarijs formis affici, cũ ob multam edacitatẽ natura haud ualet aeque in toto corpore omnes cibi partes conficere, & confectas aequaliter distribuere, sicut octauo Polit. cibum eorũ, qui exercebãtur athletice, mod βίαιον τροφὴν modo ἀναγκοφαγίαν uocauit, ut Gal. iij. de tuen. ual. ἐσθίειν πρὸς ἀνάγκην quasi plus, quam ferre (quãquam scio non defuisse, qui aliter eam uocem apud Arist. sint interpretati,) possent, edere cogerentur: qua etiam utitur Clemens Alex. li. ij. Paedagogi cap. j. Ex hoc autem loco corrigendus est Themistij locus in orat. (Quae sit principalissima uirtutum,) ubi pro ἀναγκοφαγίας perperam legitur ἐναγκοφάσιας. Tertullianus etiam lib. de pallio meminit siccae saginationis athletarũ, quae ut fieret ab aliquibus dubitatur, ego uero semper putaui xerophagiam illam apud Caelium, & Ioannem Cassianum cõmemoratam, qua. s. ficus aridas, nuces, & nil coctum, nil humidũ sumebant, non placentas, ut ait Arrianus in Epicteto, non frigidum potum, & de qua Plautus in Mostellaria, ubi adolescens quidã ita loquitur, quo neque industrior de iuuentute erat arte gymnastica, disco, hasta, pila, cursu, armis, equo, uictitabam uolupe parsimonia, & duritia. Ordinẽ similiter nullum, aut perpusillum athletas in comedẽdo seruasse, ut & temporis nullam rationẽ habuisse, satis ex superiorib. clarum esse potest, nisi qd refert

[Margin notes: 4. de re me. c. 27. — B — Cap. 3. — C — 7. meth.]

refert Galenus, eos non aeque mane, ac uespere cibos ualidissimos D accipere cõsueuisse, sed dũtaxat in coena, nõ modo ratione, uerumetiã experientia docti cibos in somno, quando calor magis viget intus, facilius cõfici, alioqui cõcoctu difficillimos ipsis, cũ ob qualitatem eorũ ualde calori resistentẽ, tum ob immensã quãtitatẽ. quãuis
li. 11. c. 53 secus ui deatur sensisse Plinius, qui scribit athletas maluisse semper cibos ambulatione, quã somno perficere, ratos somnũ ad corpulen-
Prob. 4. tiam, quã ad firmitatem magis conferre. quod si Plutarchus 4. symposiacorũ eosdem simplicissimis cibis uictitasse, omnemq. uarietatẽ prorsus effugisse tradit, eius sententiam ita accipere debemus, ut uoluerit athletas uno solũ carnis, & panis genere, quodcumq., & quãtumcumq. fuerit, usos. qđ neq. nos negamus, qui supra diximus frequentissimos eorũ cibos fuisse solas bubulas, aut potius suillas carnes. Atqui somno, & uigilia qualẽ moderationẽ coeteris uitae eorũ E partib. respondentẽ athletae adhibuerint, clarissime demonstrauit Plato, eos ubiq. somnolentos appellans. In motu quoque & quiete nullam mensuram seruare solitos athletas testatur Galenus, qui eos modo tota die laborare, quando. s. exercitium τέλειον, siue κατασκευὴν apud Galenum tertio de tu. val. ij. uocatum inibant, modo nocte, modo a cibo, modo ante consueuisse narrat. quasi propositũ in omnibus tenuerint Hippocratis praecepta haec de sanitate uniuersa contemnere, (labores, cibi, potiones, somni, venus, omnia moderata) illudq. unum sibi proposuerint, immoderate, semper, & nulla habi-
38. parti. probl. 5. ta regula elaborare. quod cũ Aristoteles intelligeret caussã quaerens, qua mediocriter insudantes statim ab exercitatione colore amoeno hilarentur, Athletae uero pallidi lõge euadant, dixit ideo euenire, quia Athletae prorsus nimium laborant, nimius uero labor F colorem cum sudore, & spiritu extrudit, palloremque inducit, sicuti mediocri calore in summa corporis retento leuiter colorẽ prouocat, & ad corporis superficiẽ inuitat, ut calefactis, aut pudefactis accidere solet. Qui igitur sine mensura semper laborabant, Athletas
In lib. de morborũ teporibus minime mirum est Galenum dixisse quinque annis ad summũ ἰσο-σθένεις perdurasse. Iam quoque aeris ipsos nullum discrimen effecisse credere possumus, quod sub ardenti sole exercerentur, nec uentorum, aut aliarũ boni aeris condicionum ullam rationem haberent. quamuis dum se ad futura certamina exercerent, antiqui curarint, ut illud in salubri aere factitarent, sicuti manifestũ est e xystis, quas ideo fabricatas in gymnasijs scribit Vitruuius, quo athletae in hieme ad uitãdas aeris iniurias inibi in salubriori aere cõmodius exer
Homilia 54. ceri ualerent, quo tẽpore multas plagas, ut tradit Basilius Magnus, perferebant, ex paedotribis, nec non uictum haud iucundum, sed a magistris exercitationum praescriptum sequebantur. Ita etiã apud Stra-

A Strabonē legimus, veteres consueuisse athletas Rauennā mittere, vt ibi in salubriori aere cōmodius exercerentur. Ab animi affectionibus athletas uehementius, q̄ par sit, affectos fuisse nemo negabit, qui consideret q̄ leui ex caussa certatores omnes excandescant, quātopere uicti tristentur, quantū victores exsultent, & denique quo semper animo uiuant illi, qui tum immodice saturi, tum ieiuni, quales athletae, excruciantur. lib. 2. de ira Seneca Pyrrhum maximū certaminis gymnici praeceptorē solitū ait ijs, quos exercebat, praecipere, ne irascerentur quod, ira perturbet artem, id quod ēt apud Cassianū c. 7. lib. 6. legitur. De excrementorū exinanitionibus (qđ erat sextū, & ultimū) pauca dicēda forent, quod forsan in his errarent minus, q̄ in ceteris: at qm̄ uenus inter necessarias sanitati inanitiones a medicis reponitur, quo modo sese gererent in illa, videamus. Dum B enim & Hippoc. & Gal. venerē moderatā esse debere praeceperūt, tam eos, qui immodice, quam eos qui nimium parce illa uterentur, coarguisse ab omnib. in re medica, vel mediocriter eruditis iudicātur. unde magnopere in hac athletae peccasse conspiciuntur, qui perpetuo seipsos coitu interdicebant, cū ceteris forsan ob nimiam alimenti, & sanguinis copiā magis necesse haberent, de his namq. Gal. 6. de loc. affe. cap. v. loquebatur, quādo multos calidae, & humidae naturae ὑπὸ ἀσκήσεως. i. ob exercitationem (non prae pudore, aut sobrietate, ut interpretes pleriq. transferunt) à ueneris usu abstinentes torpidos, atq. pigros effectos sese uidisse scripsit. Qđ porro a Venere prorsus athletae abstinuerint, praeter Platonem, qui Astylum, Diopompum Crissonem, Iceum Tarentinum tales exstitisse memoriae prodidit. Gal. quoque testatum fecit, & post Galenum Basilius C Magnus, qui in homilia 52. scripsit, paedotribas cōsiderantes ex ueneris uoluptatibus corpus imbecillius, & ad necessariorum operationes pigrum, atque debile reddi, tēperantiae legem promulgasse, quae adolescentum corpora a uoluptatibus tuta conseruaret, & decertantibus ipsis ne aspicere quidem uenustas formas permitteret. Id etiam significauit Martialis, qui de Blatara quodam athleta sermonem habens, ita scriptum reliquit.

Geograp. lib. 5.

8. de legib.

6. de loc. affec. in fi.

Cur Lacedaemonio luteum ceromate corpus.
Perfundit gelida virgine? ne futuat. lib. 11.

Et Horatius

Qui studet optatam cursu contingere metam.
Multa tulit, fecitque puer, sudauit, & alsit.
Abstinuit venere, & Baccho;

vbi pro puero accipiendum esse adolescentem cum Pausania non dubito, alioquin pueri ante decimum quartū annū nō hoc egent, cum ad venerē nondū stimulētur, nā dū, atq. post solitos appellari uiros, nā & pleriq. alij scriptores testātur & Plutarchus 9. Sympo. 3. docet pueros interduci cōsueuisse ad lu-

ctandum,

ctandum,pueros quoque cōsueuisse in palaestris exerceri,et praescr D
tim Plato 8.de leg.qui tria genera fecit palaestritarum , pueros,imberbes,& uiros.Non modo enim se athletae ad inhibendā uenerem frigida lauabant,verum etiam laminas plumbeas renum,& lumborum regionibus ad arcendas nocturnas pollutiones,& libidinis impetus frangēdos adhibebāt,ut testati sunt Plinius, Galenus, & Ioannes Cassianus lib.vj.c.vij.quam rem ēt intelligere voluisse D. Paulū arbitror,dum dixit. Qui in stadio currunt,ab omnibus abstinent,& hi quidē vt mortalē coronam,nos vero ut immortalem accipiamus. Quā sniam fusi⁹ enarrās Tertullian⁹ haec dicebat:Nēpe cū & Athletae segregētur ad strictiorē disciplinā,ut robori aedificādo vacēt,cōtinētur a luxuria,a cibis laetioribus,a potu iucundiore:cogūtur,cruciātur,fatigantur,& D. Chrysostomus 1.ad Corint.c.9. atq. Aelianus: Idē & Clemēs Alexan. lib.3.Stromatū,& Simplicius in cōmentario supra Epictetū intellexit, qui studio coronae athletas a uenere abstinere scripsit,& Caes.6.de bello gallico scribit sueuijs anteuigesimū annū fuisse ꝓhibitū veneris vsū, vt corpora,velociora , & ꝓceriora euaderēt. & q̃uis alibi Plini⁹ athletas interdū coitu vti solitos sentire videatur,vbi eos torpētes restitui,u enereisq. voce,cū e cādida declinat in fuscā, reuocari dicit, id tn̄ intelligendū est, vt Eustathius,nimirū toto certaminū tpe cōgressū uenereū athletas euitasse, reliquo tpe usos moderate fuisse.Hoc itaq. fuit athletarū uiuēdi institutū,ꝙ q̃tum sanitati detrimentū afferret, ut Hippocratē silcā,affectū athleticū haud scd̄m naturā esse dicentē, argumēto esse possūt, quae ipsis quotidie euenire solita recenset Gal.videlicet repētinae obmutiones, sensus, & motus amissiones, suffocationes, uasorum ruptiones.ut nō sine maxima rōne D.Hierony.athletas nequaq̃ diu viuere potuisse scripserit,Hipp.& Gal.auctoritate vsus. Igitur nō satis mirari possū,qua rōne ductus Cornelius Celsus medicus alioqui & eruditissimus, & eloquentissimus in laterū inueterato dolore victu athletico vtendū consulat:nisi pro ualido,& firmādis uirib, acōmodato ciborū gn̄e,ut Budaeus,interpretemur. Sed de athletarū professione,qm̄ ad institutū nostrū plura dicere nō ꝑtinet,haec sufficiēt, si unū addidero,ꝙ Clemens Alex.quasi ludens memoriae mandauit, Athletas hanc vnā honestatis imaginē habuisse, ut nunq̃ in publicū ad certandū sine subligaculis prodirent, quē morē ab Hercule primū inuectū, sicut a Palaestra Mercurij filia pudēdos locos obtegēdi consuetudinē inter mulieres, quae cursu, & alijs exercebantur, introductā,esse memoriae mādatū est.Quamq̃ Dionysius Halicar.scribat ex Homero colligi,apud priscos illos turpe habitum esse nudos certare,primum aūt omniū Olymp.xv.Neāchum Lacedaemonium Olympiaco stadio decurrentem totum corpus denudasse, pudēdis tantum subligaribus campestribus obtectis.

Margin notes: li.34.c.18 / 5. de tue. ua. c. ult. / lib.ad martyres. / li. 28.c.6. / In suas. ad bo ar. / In lib. ad Thras. / lib. 2. ad uer.Iouin. / 3.li. paedagogi. c. 9. / lib. x. antiq Rom.

E

F

A

ARTIS. GYMNASTICÆ
LIBER SECVNDVS

Quid sit exercitatio, & quomodo differat a labore & motu. Cap. I.

OSTQVAM de Gymnastica, quid sit, eius originem, nec non verae, & non verae differentiam satis explicauimus, consequens est, vt, ceteris non prorsus omissis, illam praecipue oratio-
B ne nostra prosequamur, quae ad medicinam facit, & de qua tractationem habere polliciti sumus. Quoniam uero, dum gymnasticae definitionem in medio proponeremus, eam esse artem quandam facultates omnium exercitationum noscentem, earumque uarietates opere ipso gratia sanitatis edocentem indicauimus: recta doctrinae ratio postulare videtur, ut, quid sit exercitatio, prius cognoscatur, deinde in proprias species diuidatur, atque illarum vnaquaeq. singulatim explanetur. hoc etenim facto, cum ars (dicebat Aristoteles,) sit recta operandi ratio, videbimus, quae sit in obeundis exercitationibus haec recta ratio, quomodo illarum unaquaeque, uel ad parandum bonum habitum, vel sanitatem defendendam conferat. 6. Ethic.
C Exercitationem itaque definiuit Galenus, secundo de tu. val. & ipsum secutus Aetius, esse motum vehementem, anhelitum alterantem, ubi γυμνάσιον, κίνησιν, & πόνον, siue exercitationem, motum, atq. laborē inter se differre demonstrat: propterea qđ motus est res quaedam magis communis, atq. pluribus conueniens quam exercitatio, cum saepe multi moueantur, neq. exerceri dicantur, exercitatio uero non sit, nisi vehemens motus: similiter labor licet sit vehemens motus, tamen non omnis labor proprie uocatur exercitatio, si quidem fodientes, atq. metentes laborare, sed non proprie exerceri dicūtur; tametsi etiam aliquando communi quadam appellatione labor, exercitatio uocatur: quemadmodum Galenus ab Hippocrate uocatum esse censet, quando is dixit, Labores cibum praecedāt, & ubi fames, laborandum non est. ibi enim vocē hanc πόνος, quae, & dolorem & laborem, siue damnum, ut Erotiano placui, & exercitationem significare solet, pro exercitatione dumtaxat accipi debere iudicat. ergo exercitatio nihil aliud erit ex sentētia Galeni, & Aetij 6. đ morb. vulg. cō. 4. tex. 31. 2 Aph. 16. In Onomastico. 2. đ tu va. lib. 3. c. 2.

nisi

nisi motus vehemens anhelitum alterans, γυμνάσιον a Graecis appel- D
latus,quod plerũq.nudi,aut saltem cum paucioribus uestibus exer-
cerẽtur;quemadmodum etiam locum, ubi fiebat γυμνάσιον appella-
tum superiore libro abunde monstrauimus. Sed quoniam posset ali
quis etiam in gymnasijs ab altero per uim vehementer moueri,qui
tamen nullo pacto exerceri diceretur,iccirco haec Galenica exer-
citationis(pace eius dicam)definitio haud quaquam integra est.&
proinde Auicenna Arabum omnium doctissimus cum animaduer-
Li. 1. fen. 3. doc. 2. c. 1. tisset haud plene exercitationem a Galeno definitam fuisse, aliam
definitionem in medium attulit, uidelicet quod exercitatio est mo
tus uoluntarius,propter quem anhelitus magnus, & frequens est ne
cessarius.Quo in loco eos quoq. merito damnat,qui leuem quamli
bet ambulationem exercitij nomine compellant: non enim appo-
suit(vehemens)quod,vbi magnus,& frequens sit anhelitus, semper E
necessario sequitur motum illum vehementem exsistere. sed neque
haec definitio Auicennae mihi plene satisfacit: quoniam,etsi con-
ueniat omnibus triplicis gymnasticae exercitationibus, eas tamen
proprie non complectitur:de quibus ad medicum tractare spectat,
& nos etiam loqui instituimus: siquidem omnia quatuor caussarum
genera haud quaquam complectitur, cum neq. materialis explice-
tur, neque caussa cuius gratia. Accedit item illud, quod multi uo-
luntarie uehementer,& cũ anhelitu aucto mouentur, qui nullo pa-
cto dicentur proprie exerceri,sicuti serui cum celeritate dominorũ
mandata exsequentes,& sicuti illi, qui vel inimicorũ impetum, uel
quid aliud triste effugientes,& vehementer mouentur, & frequen-
ter,ac magnopere anhelant: ex quo Auicennae definitio haud per-
6.coll.c.2. fecte totam exercitationis naturã cõplectitur; sicut neq. illa Auer- F
rois,qua dixit in libro collectaneorum,exercitationem esse mẽbro-
rum motum aliqua uoluntate factum. Ideo nos aliter definiẽtes di-
camus,quod exercitatio,de qua medici interest tractare, ꝓprie est
motus corporis humani uehemens,uoluntarius,cum anhelitu alte-
rato uel sanitatis tuendae, uel habitus boni comparandi gratia fa-
ctus. ita namq. definitio omnes caussas comprehendit, atq. soli de-
finito conuenit: uerum enimuero posset aliquis merito a me scisci-
tari, numquid motus equitando, vel nauigando peractus exercita-
tionis nomen mereatur, eo quod non libere a uoluntate hominis,
sed ab alio dependere uideatur? cui respondeo, non minus equi-
tantes,& nauigantes alijs exerceri dici debere,si nõ proprie,saltem
communiter, dum modo gratia sanitatis, uel etiam militaris stu-
dij illud efficiant: quandoquidem proprie exerceri dicuntur, qui
exercitationem nuper a nobis definitam suscipiunt,quibus vero ali-
qua

A qua ex conditionibus necessarijs deest, illi potius communiter, quã proprie exerceri dicentur, siue a seipsis, siue ab alijs moueantur, quemadmodum equitans, qui uoluntarie ideo mouetur, quoniam motus equi, ratione cuius ipse mouetur, ab equitantis appetitu, & dirigitur, & peragitur; id quod de alijs quoque similibus a nobis semper erit intelligendum. atque hanc fuisse Galeni ipsius sententiam, eius uerba in secundo de tu.val.scripta indicant: vbi ait, eos, qui fodiunt, & qui equitant, non laborare modo, sed etiam exercitari communi saltem exercitationis appellatione, quemadmodum clarius adhuc adstruit quinto de tu.va.ca. 11.ubi omnem motum communiter exercitationem uocat, proprie vero motum uehementem, vt etiam uidetur appellasse Paullus Aegineta lib. ij. cap. xlix. vbi exercitationem a gestationibus, ambulationibus, & uociferationibus distinguit. B Praeterea, quoniam dixi exercitationẽ a graecis γυμνάσιον uocatam fuisse, haud secus ac locum, in quo fiebat: ambigeret fortasse aliquis, num exercitationes, quae extra gymnasia peragebantur, proprie tales essent, an non? cui responsum esse uolo, definitione exercitationis cum non sit appositus peculiaris locus, indicari eum haud quaquã exercitationi necessarium fore, & propterea motum voluntarium uehementem cum anhelitu alterato gratia sanitatis tuendae, uel optimi habitus comparandi factum, ubicumq. locorum ageretur, nihilo secius exercitationẽ uocari debuisse, atq. debere, quam in gymnasijs actum. nam ambulationes per uias, pilae lusus, iaculationes, & similia quis sanae mentis non uocet exercitationes? etiam si ruri, & in uicis efficiantur, dummodo ceteris conditionibus minime careant? qua re ita sese haben C te, etiam ad gymnasticam facultatẽ de exercitationibus omnibus siue in gymnasijs fiant, siue extra, tractationem spectare dicendum erit, eo magis, quod Galenus alioqui uerborum proprietatis obseruantissimus etiam in aquis γυμναστικὰς παιδὰς a pueris tempore suo exerceri solitas fuisse in 4. de loc.affect.libro scriptum reliquit.

De Gymnasticae medicinae diuisione. Cap. II.

TRACTATVRI medicinae gymnasticam, quid sit exercitatio, declarare coacti fuimus ordini autem nunc nobis proposito ualde consentaneum est, gymnasticam ipsam partiri; ex qua diuisione sese clarum offeret iter, quo ad inueniendas exercitationum omnium singulas antiquis vsitatas species incedamus. Quod enim huiusce gymnasticae uerum,

atque praecipuum principium a natura acceptũ ſit,animantia bru- D
2 de leg. ta fidem facere merito ſcripſerunt & Plato, & Galenus: ſiquidem
2.de tu.va. illa ſtatim ac in mundanã hanc lucem ueniunt, ſeſe mouere, agita-
re, ac ſaltare conſpiciuntur: ueluti quoque pueri factitant, qui ta-
metſi in hoc brutis imbelliores ad fruendum hac uita exeant,nihi-
lominus & ipſi, quantum conceditur, ſeſe mouere nituntur; atque
ex motibus non parum voluptatis accipiunt. qui motus poſtmo-
dum creſcentibus annis dum cõdiciones ſupra deſcriptas recipiũt,
nil aliud plane ſunt, niſi ipſiſſima facultatis gymnaſticae opera: vt
omnino dicere cogamur ipſam,ſi non a natura factam, ſaltem ſecun
dum naturae propenſionem eſse. Huiuſce facultatis cum Plato
duas primarias, atque uniuerſales partes effecerit;proinde allatam
ab ipſo gymnaſticae diuiſionem in mediũ proponemus, non quod
ſub ipſa omnium exercitationum ſpecies appoſite contineantur, E
ſed quod a nullo alio artem hanc melius diuiſam hucuſque uidere
contigerit.neque nos quiſquam reprehendere debet,quod in plu-
ribus Platonis, quem medicum nemo ſanus reputat, auctoritatem
in tractanda re medica tanti faciamus:quando Galenus ille, cui nõ
minus medici, quam Pythagorae eius diſcipuli credere tenentur,
ſcriptum reliquit, Platonem Hippocratis imitatorem fuiſse, nec
vſquam ab illius placitis receſſiſse: nam Galenum hoc in loco ſe-
qui non poſsumus,quoniam, ubi ſimilem diuiſionem aggreſsus eſt,
exercitationum potius, quam ipſius artis partitionem inſtituiſse vi-
detur. Plato igitur libro de legibus. vii. cum demonſtraſset ſini-
ſtras manus a natura nihilo dexteris imbecilliores effici,atque earũ
apparentem debilitatem potius conſuetudini, exercitationique,
quam naturali defectui adſcribendam fore,tradit ad eos pertinere, F
qui pueris alendis,ac educandis praeficiuntur,ut eos ſiniſtris etiam
exercendis aſsuefaciant. poſtea docens quae ſint illae diſciplinae,
ductu quarum pueri excoli debeant,alteram muſicam ex ijs eſse, al
teram gymnaſticam ſcribit: gymnaſticae rurſus duo membra fa-
cit, unam τὴν πάλην,alteram τὴν ὄρχησιν appellat:atque ὀρχήσεως alte-
ram eſse dicit eorum, qui res turpes motibus imitantur, alteram
eorum, qui bonae corporis habitudini, agilitati,membrorumque
pulchritudini operam nauant. Quo in loco tametſi Plato de gy-
mnaſtica bellica dumtaxat ſermonem habere uideatur,nihilomi-
nus eadem fere eſt ac medicinae gymnaſtica, fine ſolum differens,
nec prorſus fine, eo quod Plato quoque bonum corporis habitum
parare, valetudinemque conſeruare intendit, ſicut medicus, ſed
alium finẽ addit,nempe ut eius exercitationis ope ad bella gerẽda
aptiores

A aptiores homines euadant. Nos itaque dicamus ſecundum Plato-
nem gymnaſticam diuidi in ſaltatoriam, atque palaeſtricam, ſub
nomine palaeſtricae intelligẽtes uniuerſam illam exercitationum
ſeriem, quae uel in palaeſtra gymnaſiorum, vel in loco palaeſtrae
uicem gerente peragebantur. Cum enim gymnaſtica facultas
quaedam exſiſtat, ut ſaepius diximus, quae & naturam, qualitateſq.
exercitationum noſcit, & eis utendi modos, ac regulas ſanitatis, aut
boni habitus gratia praeſcribit, cunctę fere exercitationes cum ar-
te factae, quae nil aliud ſunt, quam motus quidam humanorum
corporum, aut a ſaltatoria, aut a palaeſtrica deſcribuntur, praefi-
niunturque, id quod forſan Galenus innuere uoluit, quando in ſe-
cundo libro de muſculorum motu ſcriptum reliquit: ὀρχηστικοὺς καὶ
παλαιστικοὺς ſolos facile crura flectere: neque enim ſum neſcius (vt
B paullo ante dixi) minime hanc gymnaſticae diuiſionem perfectam
exſiſtere, neq. ab illa ſingulas exercitationum ſpecies comprehen-
di poſſe, quoniam ambulatio, equitatio, & ſimilia gymnaſticae ex-
ercitationes ſunt, nihilominus ſaltatoriae aut palaeſtricae nequa-
quam ſubſunt. Attamen hanc etiam ueluti antiquam, & a grauiſſi-
mo auctore traditam aliqua ex parte ſequemur. quod ſi nos etiam
eam magis illuſtrantes dixerimus gymnaſticam duplicem eſse, alte-
ram, quae motus hominum a ſeipſis factos ſolum, alteram, quae mo-
tus ab alijs factos contemplatur, atque primam tum in palaeſtri-
cam, tum in ſaltatoriam diuidi, non modo cum Platone ſentie-
mus, uerumetiam ipſius rei ueritatem fortaſse aſsequemur; ſi qui-
dem nullam exercitationem poterit quis cogitare, quam ſub ali-
qua praedictarum ſpecie contineri non oſtendamus. Nec quid-
C quam ſententiae noſtrae obſtabit, quod Galenus in libro qui ἰατρὸς
inſcribitur, (ſi is eſt Galeni genuinus, aut potius, quod alij credunt,
Herodoti medici) ſub alio artis genere palaeſtricam, & orcheſti-
cam, ſub alio medicinam, cuius partem gymnaſticam effecerunt
ueteres, collocarit; quia ibi loquitur de ſaltatoria, quae erat hiſtrio
nicae ſpecies, ut inferius declarabimus, & non de qua nos loqui-
mur; ſimiliter & de palaeſtrica uitioſa, quam athleticam nos uo-
camus, & omnino a medicina alienam cum Galeno ſtatuimus;
non autem de palaeſtrica, neque de ſaltatoria a Platone, & a nobis
intellectis.

De Saltatoria. *Cap. III.* D

VM itaq. gymnaſtica tota in eam diuidatur, quae motus hominũ a ſeipſis, & quae ab alijs factos ſpeculatur, atque prima adhuc in ſaltatoriam & palaeſtricã partiatur, ne cõfuſa euadat tractatio noſtra, primo ſaltatoriã, deinde palaeſtricam omnes in palaeſtra, uel loco ſimili actas exercitationes complectentẽ explicabimus, poſtremo eã, quae circa motus ab alijs factos verſatur, gymnaſticam adnectemus, quibus tractatis uniuerſa gymnaſtica nota fiet. Saltatoriae igitur, ſiue ὀρχήσεως, tres ſpecies Homerum nouiſſe, qui eius libros lectitarunt, intelligere facile poſſunt. Prima eſt cubiſtica, quã Xenophon, atq. Suidas ſcribunt fuiſſe artẽ quandam, qua homines uarijs modis pedes, ac manus contorquentes in caput ſaltabant, quomodo ẽt tẽpeſtate noſtra circulatores nonnulli faciunt, qui lucri gratia homines decipiẽtes uarias vrbes comoedijs recitãdis pererrant; hãc, κυβίστημα uocauit Lucianus, & in gloſſario habetur, cernulat κυβιστᾷ, quã uocem ẽt uſurpauit Seneca Epiſt. 8. etſi cernuat plures codices habeant. Secunda ſpecies eſt ſphaeriſtica, ſiue pilae ludus. nã qđ ludentes pila ſaltarent, praeter Homeri teſtimoniũ, qui ſexto Odyſſeae de Nauſicaa haec tradit: E

σφαίρῃ ταὶ δ᾽ ἄρ᾽ ἔπαιζον ἀπὸ κρήδεμνα βαλοῦσαι
τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς.

ideſt: *Ludebant pila, vittis vellisque remotis,*
Atque his Nauſicaa ob niueas ſpectabilis vlnas
Principium ludo dabat.

teſtatur quoque Athenaeus ex auctoritate Demoxeni, ſicuti inferius indicabimus. Tertia ſpecies eſt ὄρχησις ſimpliciter dicta, nos ſimpliciter ſaltationem dicere poſſumus. Tota hac orcheſtica quãuis maiores noſtri ut plurimum ad uoluptates, ac laſciuiam potius, quam ad aliud uterentur, qui mos etiam uſque ad haec tẽpora perdurat, nihilominus gymnaſticam bellicam, athleticam, atque medicam illa quoque prorſus non caruiſſe conſtat, ſicut nec ceteras exercitationes ab ulla ferè harum trium omiſſa fuiſse demonſtrabo, ubi in ſingulis exercitationum ſpeciebus declarandis, quo modo unaquaeque gymnaſticae illis ſeparatim uſa ſit, indicare conabor. Bellicam enim abſque ſaltatoria non fuiſſe, locupletiſſimum teſtem Platonem habemus, qui in ſeptimo de legibus ſaltationem in tres diuiſit, militarem, paci aptam, atque mediam; militaremque vocauit eorum, qui modo exſilitionibus in altum, modo depreſſionibus, modò inclinationibus hoſtilium incurſuum in F

uaſio-

A uasiones,euitationesq., imitabantur;quiq. figuris uarijs iaculatores, & percussores simulabant; atq. hanc tanti fecit, ut uoluerit in Republica magistros haberi, qui mercede publica conducti uiros simul,ac mulieres hanc edocerent,arbitratus hac una non parū adiumenti accessurum ad adipiscendā militarē peritiā.& nobilis author Quintilianus lib. 1.inst.c.2.testatur Lacedaemonios saltationē quandam tamq̃ ad bella utilem inter exercitationes recepisse. Quod uero athletica gymnastica inter ceteras exercitationes habuerit aliqn̄ saltationes,cōprobari potest ex Plinio,qui Stephanionē togatae saltationis primū inuentorem vtrisq. saecularibus ludis,& D.Augusti, & Claudij Caesaris saltasse memoriae prodidit: quemadmodū & Plato loco nuper citato saltationē a nobis mediā, ab ipso ἀμφισβητεμβύλω nūcupatā in sacrificijs, atq. expiationib. fieri solitā,q̃ a Mā- li.7. c.48.

B tinensibus,& Arcadibus corā Cyro factā refert Xenophon, tradens, aperte insinuare uidetur, athleticā, cuius & ludos & sacrificiorū celebritates esse iā decreuimus,saltatoriā habuisse. Gal.porrò nec medicinae gymnasticā saltationes a se respuisse tamq̃ sanitati, & bono habitui inutiles plane confitetur,quandoquidē in secundo περὶ ὑγιεινῶν multos imbecilles ualetudini restitutos a se luctis, pācratijs,saltationibus, atq. alijs huiuscemodi exercitationib. refert.id qđ Antyllus pariter testatum fecit, ubi inter ceteras exercitationes hominibus ad sanitatē conferentes hanc ponit, mediamq. inter choreā, & umbratilem pugnam naturam retinere, & ob id pueris, mulieribus,atq.senibus,quorum corpus mirum in modū imbecillum,& gracile est,conducere scribit. An uero haec ea sit saltatio, quam Plato εἰρηνικὴν,siue paci aptam nuncupauit,quamq. animi in prosperitati- libro 6.de Cyr.Exe. cap.vltim. Orib.6.

C bus, & in moderatis uoluptatibus temperati exsistere scripsit, haud tuto affirmare audeo, sat sit nobis hactenus ostendisse nullum gymnasticae genus hac saltatione caruisse, in quam, & in palaestricam exercitationum artem a Platone diuisam esse iam diximus.

De Sphaeristica. Cap. IV.

SALTATIONEM in cubisticam, sphaeristicam, & orchesticam, siue communi nomine uocatam saltationem diuisimus, quarum unaquaeq. iam nobis fusius declarāda foret. Sed quoniam de cubistica ab auctorib. pauca admodum tradita reperiuntur,omissa illa,reliquas duas prosequemur. Atque primo sphaeristica sese offert, quae tametsi Homeri temporibus simplicior esset,attamen posterioribus saeculis miram

uarietatem acquisiuit, ita ut & ipsa in gymnasijs tam locum σφαιρηστήριον, quam praefectum σφαιριστικὸν vocatum habere meruerit. Quis vero primus sphaeristicam hanc, siue pilae ludum inuenerit, D
l.7.c.56. scriptores diuersa sentiunt. Plinius inter Latinos Pytho cuidam hunc acceptum refert. Agalis Corcyrea grammatica Nausicaam ludi pilae inuentricem, sed ignoro qua ratione, apud Athenaeum facit: Hippasus Lacedaemonijs, Dicaearchus Sicyonijs inuentum istud attribuerunt. Ex quo fit, vt certi quidquam sentire nequeamus, & eo magis quod Timocratis Laconis, aliorumue de hoc ludo commentaria non habemus, quibus fortassis & tantae uarietatis rationem intelligere, & incognita prope ludēdi pila genera certius cognoscere possemus. in quibus explicandis cum huc usq. scriptores non parum confusi fuerint, atque interdum a ueritate longe recesserint, nos, quantum fieri poterit, tractationem hāc clariorem, E
minusq. antiquorum scriptis repugnantem efficere studebimus. Pila itaque ludendi genera quatuor duntaxat apud graecos exstitisse reperio, μεγάλην σφαῖραν, μικρὰν σφαῖραν, κενὴν σφαῖραν, & κώρυκον, siue paruam pilam, magnam, atque pilam inanem, & corycum, repono corycum inter pilae genera, quod licet Galenus, Oribasius, & Paullus ab illis secreuerint, instrumentum illud, ut demonstrabimus, uel pila erat, uel pilae assimile. Paruae lusus secundum Antyllum tres species diuersas habuit. prima erat, pila ualde parua, in qua qui exercebantur, corpore maxime elato ludebant, & colludentes manus manibus proxime admouebāt. secūda erat pila maiuscula, qua cubitos cubitis ludendo immiscebāt, nec corporibus mutuo haerebant, nec annuebant, sed uarijs modis mouebantur, & propter uarios pilae iactus huc, atque illuc digrediebantur: tertia erat pila adhuc maior secunda, in qua homines inter se distantes ludebant, & F
in qua cum stataria, ac motoria pars esset, qui manebant, pilā emittebant cum uehementia, & concinnitate. inter has species adnumerari debere genus illud iudico, quod penes Athenaeum ἁρπαστὸν & φαινίς uocatur, tum quia a Galeno in libello de paruae pilae ludo simul cum alijs id quoque explicatum habetur, tum quia Cle-
3. paedag. cap. 10. mens Alexandrinus, scriptor grauissimus, ubi demonstraret ludum paruae pilae, & praesertim φενίνδα, exercitationem esse uiris ualde accommodatam, eam paruae pilae speciem fuisse hac oratione clarum facit: οἶδα καὶ σφαίρῃ τῇ μικρᾷ παιζόντων τὴν φενίνδα παιδιὰν ἐν ἡλίῳ μάλιστα. quod & a Polluce confirmatum inuenitur, ubi etiam harpastum uocatum innuit. huius etenim inuentorē exstitisse Phanaestrium paedotribam, scripsit Iubas Maurusius, cuius item descri-

ptionem

A ptionem Antiphanes in hunc modum attulit: Σφαῖραν λαβὼν, τῷ μὲν διδοὺς ἔχαιρε τὸν δ᾽ ἔφυγ᾽ ἅμα. τὸν δ᾽ ἐξέκρουσε, τὸν δ᾽ ἀνέστησεν πάλιν κλαγκταῖσι φωναῖς. Vocauit autem Antiphanes ludũ iſtum Φενίνδα, ἀπὸ τῆς ἀφέσεως τῶν σφαιριζόντων, quaſi ſic ludentes ſibiipſis pilam mutuo mandarent: niſi ἐφετίνδα legatur, vt nonnullis placuit ex Euſtathio corrigendum, vel ſic vocata eſt a Phennido primo inuentore, aut ἀπὸ τοῦ φενακίζειν, ideſt, a decipiendo, quoniam alio ſimulantes in aliam partem mittunt, decipientes credulum, ſicuti memoriae prodidit Pollux; apud quem legitur, epiſcyrum luſum fieri ſolitum, ubi paribus ad pares in duas turmas diſpoſitis, media linea educebatur, quam ſcyrum vocabant, cuiq. pilam impoſitam quiſq. contendebat, ut intra alias duas lineas poſt vtrorumq. ordinẽ deſcriptas aduerſariorum, metas ſcilicet, immitteret, nimirum quibus contactis a pila ui-
B ctoria haberetur. nam luſores dum pilam capiebant, atque alteri mittebant, alterum fugiebant, alterum expellebãt, alterum magnis vocibus eleuabant, ſiue euertebant, veriſimile ſit ſpectatores, atque etiam ſeipſos magna delectatione affeciſſe, eo magis, quod interdum motuum concinnitati operam dabant. vnde Demoxeni concinnitatem, laetitiamq. ex tali ludo partam apud eundem explicaturus haec pdidit: Νεανίας τις ἐσφαίριζεν ἐτῶν ἴσως ἑπτακαίδεκα, Κῷος (θεοὺς γὰρ φαίνεθ᾽ ἡ νῆσος φέρειν) ὃς ἐπεί ποτ᾽ ἐμβλέψειε τοῖς καθημένοις, ἢ λαμβάνων τὴν σφαῖραν, ἢ διδοὺς, ἅμα πάντες ἐβοῶμεν, ἡ δὲ εὐρυθμία, τό τ᾽ ἦθος. ἥ τε τάξις, ὅση ἐν τῷ τι λέγειν ἢ πράττειν ἐφαίνετο. πέρας τι κάλλους. ἄνδρες, οὔτ᾽ ἀκήκοα ἔμπροσθεν, οὔθ᾽ ἑώρακα τοιαύτην χάριν. Κακὸν ἄν τι μ᾽ ἔλαβεν, εἰ πλείω χρόνον ἔμεινα, καὶ νῦν δ᾽ οὐκ ἐμοὶ ὑγιαίνειν δοκῶ. ideſt, Iuuenis quidam annis fere decem, & ſeptẽ natus pila luſit, Patria erat Cous (nã
C illa inſula Deos producere uidetur) qui cum in ſedentes intueretur vel pilam capiens, vel tradens, omnes ſimul clamabamus: quãta autem concinnitas, ordo, ac venuſtas, dũ aliquid diceret, aut faceret, ſupra omnem pulchritudinẽ exſiſtit. O viri neq. vmquam antea audiui, neque talem uenuſtatem uidi, certe aliquid mali cõtigiſſet mihi, ſi diutius ibi permanſiſſem, neque multum mihi ſanus uideor. Ex quibus Demoxeni verbis pilae luſores compte, & concinniter ludere ſolitos perſpicuum efficitur. Hae itaq. ſunt pilae paruae ſpecies, de quibus a Graecis mentionem habitã ſcio, & in quibus Epigenes philoſophus, nec non Cteſibius Chalcidenſis philoſophus, quo cum multi ex Antigoni regis familiaribus ludẽdi gratia exſuebantur, multum excelluiſſe dicuntur. Atqui Pollux alia pilae paruae ludorum genera proponit, Aporraxim, & Vraniam, in quo ſcilicet ſeſe reclinantes pilam in coelũ proijciebant, & antequã ter-

Athenae. 1. Dipnoſophiſt.

ram attingeret, excipiebant. Coeterum pilam magnā duos quoq; D ludendi modos non solum ex ipsius pilae magnitudine, uerū etiam ex manuū figura a superioribus diuersos effecisse, Oribasius ex Antyllo testatur, quorum unus erat ludentium magna, alius maiore, hoc tamen ambo commune possidebant, vt sicuti in coeteris praedictis lusores summas manus sēper humeris humiliores, ita in hac semper capite altiores tenerent, quandoq. etiam summis pedibus ambulabant, ut manus altius extollerent, quandoq. saltabant, cum scilicet pila super eos ferebatur, in qua proijcienda vehemēter brachia agitabant. Inanis porrò, siue vacua, quod tertium pilae genus fecimus, qualis fuerit, haud satis explicatum habetur: si quid tamen coniectura ex Antylli verbis assequi licet, credo hanc pilā, quemadmodum & coeteras, ex corio cōsutam fuisse, in hoc ab alijs differentam, quod illae uel pluma, uel alia materia; haec solo vento, siue E aere plena foret, atq. tantae magnitudinis, ut ipsa difficulter luderetur. Corycus uero quis esset, quomodoue ludus ille peragere tur, cum Antyllus apud Oribasium clarissime expresserit, eius orationem huc traducere statui, quae ita in Vaticano codice se habet. Κώρυκος ἐπὶ μὲν τῶν ἀσθενεστέρων ἐμπίπλαται κεγχραμίδων, ἢ ἀλεύρων, ἐπὶ δὲ τῶν ἰσχυροτέρων ψάμμου, τὸ δὲ μέγεθος αὐτοῦ πρός τε δύναμιν, καὶ ἡλικίαν συναρμοζέσθω, κρεμάννυται ἐν τοῖς γυμνασίοις ἄνωθεν ἐξ ὀροφῆς ἀπέχων τῆς γῆς τοσοῦτον, ὥστε τὸν πυθμένα κατὰ τὸν ὀμφαλὸν εἶναι τοῦ γυμναζομένου, τοῦτον διὰ χειρῶν ἔχοντες ἀμφοτέραις αἰωροῦσι, τὴν μὲν πρώτην ἡσύχως, ἔπειτα σφοδρότερον, ὥστε ἐπεμβαίνειν ἀποχωροῦντι αὐτῷ, καὶ πάλιν προσιόντος ὑπείκειν ἐξωθουμένους ὑπὸ τῆς βίας, τὸ δὲ τελευταῖον ἀφίασιν αὐτὸν ἔξω τῶν χειρῶν ἀπώσαντες, ὥστε ὑποστρέψαντα σφοδρότερον ἐμπίπτειν σώματι ἐκ τῆς προσελεύσεως, τὰ δὲ ὕστατα τὰ ἐπὶ πλεῖστον οἰκίσαντες F αὐτὸν ἀποπέμπουσι, ὥστε ἐκ τῆς προσόδου, εἰ μὴ σφόδρα προσέχοιτο ἀποστρέφεσθαι. ποτὲ μὲν ἐν ταῖς χερσὶν ἀντιβαίνουσιν αὐτῷ προσιόντι, ποτὲ δὲ τῷ

lib.6.coll. στέρνῳ τὰς χεῖρας ἀναπετάσαντες, ἄλλοτε ἀποστρέφοντες κατὰ μετάφρενον. i.

„ Corycus in corporibus imbecillioribus grano ficulneo, aut farina, „ in robustioribus arena impletur: eius uero magnitudo ad uires cor„ poris, & ad aetatem accommodatur, suspenditur autem in gymna„ sij superne e culmine, tantumq. a terra distat, ut fundum ad eius „ qui exercetur vmbilicum pertineat, hunc vtrisq. manibus tenen„ tes qui exercentur, primum quidem quiete, postea uero uehemen„ tius gestant, ita ut ipsum recedentem consequantur, & iterum re„ deunti cedant violentia compulsi, postremo vero cum e manibus „ reijcientes emittunt, ut cum reuertitur, uehementius corpori ad„ uentu suo occurrat, ad extremum uero in sedem suam saepissime restituendo dimittunt, ut ex congressu si non ualde aduertant, retrocedat,

A trocedat, ex quo fit, ut quandoq. manibus occurrant, dum propin-„ quat, quandoque uero pectore manibus passis, quandoque vero ijs „ ad terga revolutis. Hactenus Antyllus. qui tametsi figuram Coryci ut pote omnibus tunc temporis notam non exprimat, coniectura tamen assequi possumus, & ipsum sphaericum, aut saltem rotundum ex materia coriacea exstitisse, alioqui si angulare fuisset in occursu, & manus, & pectus non sine laesione percussisset. Haec autem si uidisset Fuchsius, sane intellixisset, Valeriolam non sine ratione aduersus ipsum contendisse, follem, & corycum paullo minus, quam coelum, & terram distasse. Neque etiam satis mirari soleo antiquissimum scriptorem Caelium Aurelianum, qui lib. v. tard. pass. cap. vlt. dicit variam uolutationem in palaestra esse uocatam B à Graecis celadian, atq. coricomachian, nisi sit in codice deprauatissimo error, vt puto. De hoc intelligendum est adagium illud, πρὸς κώρυκον γυμνάζεσθαι quo genere certamins Apuleio in Thessalia certatum est. De hac quoq. exercitatione verba fecit Hippocrates, siue Polybus, ubi κωρυκομαχίαν, falso a Cornario follem interpretatam, ad attenuandum corpus probauit: quemadmodum & eandem intellexit Aretaeus, ubi pro elephanticorum exercitationibus κορυκοβολίας probauit, quas bonus ille interpres, nescio quo spiritu, perae, aut sacculi iactus, inepte satis transtulit. Eandem quoq. intellexisse Coelium Aurelianum existimo, cum ad polysarciam diminuẽdam corycomachiam (sic enim legendum est) commendauit ijsdẽ prope remedijs vsus, quæ ab Hippocrate loco citato proposita sunt. vnde argumentatus sum, Auctorẽ sicuti cetera, ita & corycomachiã C ab Hippocrate mutuatũ esse. quamuis textus iudicio meo deprauatus sit. Locum vbi ludebatur, Coryceum apud Vitruuium appellari, censuerunt aliqui: quorum sententiam postquam in superioribus refutauimus, nil aliud dicendum est. Atq. haec de quatuor pilae ludi graecorum generibus, videlicet pila parua, pila magna, pila inani, & coryco. quae omnia diuersa inter se exstitisse, non modo ex descriptionibus nuper allatis manifesto constat, uerum etiam ex Galeni verbis in secundo de tuenda ualetudine scriptis: vbi inter caeteras gymnasiorum exercitationes corycum, pilam paruã, & pilam magnã, separatim recenset, sicut & Paulus Aegineta ipsum imitatus. quod profecto non fecissent, nisi quaedã inter se diuersa exstitissent pilarum genera, & diuersae etiam cum ijs factae exercitationes. Quae nunquid omnes in Graecorum gymnasijs exercerentur, parum scire refert. sat sit intelligere, medicam gymnasticam, atque bellicam, & praesertim pueris edocendis incumbẽtem pilarũ exer-

citationes vſurpaſſe, neque ad valetudinem, ac agilitatem compa- D
randā, augendamue eas ceteris inferiores exiſtimaſſe. atque ad hoc id maxime facit quod Euſtathius ſcripſit ad Xodyſs. Herophilo me dico poſitam fuiſſe ſtatuam ac prope eā inter alia gymnaſticae inſtrumēta ēt pilam. Admirari aūt nemo debet, ſi nos in ſuperioribus ludos inter athleticas exercitationes repoſuimus, & ſubinde multas quoq. bellicas, medicasq. exercitationes ludos vocamus, vt nuperrime de pila dictū eſt a nobis: quoniā & veterū, & recentiorū tā Graecorū, q̄ latinorū loquendi mos obtinuit, vt multas exercitationes παιδιὰς, & ludos vocarent, aut quod a pueris q. παῖδες Graece dicuntur, vt plurimū fierent, aut qđ illi, q. exercentur, non ſerio, ſed ioco agere videantur, ſiue gratia ſanitatis, ſiue alterius rei id efficiant. ludi vero, quos athleticae eſſe nos dicimus, ita proprie uocabātur, quoniam ſolatij, & voluptatis ſolius gratia in otijs feſtiuis agebātur. E

De Pilae ludo ſecundum Latinos. Cap. V.

POSTQVAM pila ludendi Graecis uſitata genera ſatis explanauimus, ſupereſt & ea quae a Latinis; & in vſu habita, & ſcriptis tradita reperiuntur, explicare: vnde, in quibus ambo conuenerint, & in quibus diuerſi fuerint, perſpicuum futurum ſpero. Quatuor igitur fuiſſe pilae genera etiā apud Latinos, quibus ludebant, inuenio, follem, trigonalem, paganicam, & harpaſtum, quae omnia ſub nomine Italicae ſphaerae a Coelio Aureliano medico complexa nonnulli credunt. Follis erat pila magna ex aluta confecta, ſoloq. uento repleta, quae ſi maior erat, brachijs impellebatur, & ſimpliciter pila interdum nuncupabatur, ut apud Nonium ex Varrone, Purgatum ſcito, quoniam uidebis Romae in foro ante ianuas pueros pila expulſim ludere; & apud Propertium lib. 3. F

Cum pila veloces fallit per brachia iactus.

interdum quoq. pila velox, ut apud Horatium Sat. lib. 2. Sat. 2.

Seu pila velox
Molliter auſterum ſtudio fallente laborem,
Seu te diſcus agit.

Huiuſmodi etenim pilae exercitationem licet uidere in Gordiani tertij Imp. Rom. nummis, quos hic depictos adpoſuimus, & ex quibus conijcere licet, unumquemque luſorum propriam pilam habuiſſe, atque eum ludum in ſacrificijs Pythijs apud Apolloniatas adhibitum eſſe, ut tum ex uoce ΠΥΘΙΑ tum ex palma, atque ſacrificatorijs uaſis colligere non eſt difficile.

MYΘIA

Si vero minor erat,pugnis eijciebatur,atq. pugillaris follis, vt apud D
Plautũ in Rud. extemplo Hercle ego te follem pugillatoriũ faciã; uocabatur. Interdũ quoq. hanc eãdem pilam Folliculum appellatã credo,ſicuti a Suetonio in uita Augusti, quem hoc pilae ludo ualde delectatum narrat. Quomodo uero Martialis lib. 4. dixerit.

Plumea,ſeu laxi partiris pondera follis,

cum ex corio uento repleto pila haec conſueretur,& non pluma,ut omnes fere Latini auctores uno ore fatentur, quidquid alij reſpondeant,opinor ego ob leuitatem follis pondera plumea dixiſſe. cuius leuitatis gratia neque pueri, neque ſenes alioqui imbecilles inter ludendum vel nimium quid defatigabantur, & propterea idẽ Martial. alibi ſcriptum reliquit.

lib. 14. *Ite procul iuuenes, mitis mihi conuenit aetas.*
Folle decet pueros ludere, folle ſenes, E

Nam ut hoc genere ludi corpora imbecilliora exerceri ualerent, non modo leuis pila efficiebatur, uerum etiam dicatus luſui locus nullis lapidibus aut lateribus ſternebatur, ne laberentur pedibus ludentes,&, ſi forte lapſi eſſent, ex caſu damnum non paterentur; & propterea,cum ſolum minime pauimentatum foret,ex cõtinuo terrae attritu puluis excitabatur: quamq̃ etiã fieri poteſt,ut pauimento luderent,ſed puluere humili & exiguo illud adſpergeretur,ita ut pilam reſilire non impediretur, atq. ludentiũ pedes magis firmarentur. Nam in puluerulento ſolo fieri hanc exercitationem conſueuiſſe,innuit Martialis lib. 12. ubi Menogenem quendam ex Thermis ob delectationem exire neſcientem in hunc modum carpit.

Effugere e Thermis, & circa balnea non eſt,
Menogenen, omni tu licet arte velis, F
Captabit tepidum dextra laeuaque trigonem,
Imputet exceptas ut tibi ſaepe pilas,
Colliget, & referet lapſum de puluere follem,
Et ſi iam lotus, iam ſoleatus erit.

Numquid autẽ ludus iſte fuerit unus ex ijs, quos ſuperius ſecundum Graecos auctores enarrauimus,uariae ſententiae fuerunt. Alij enim crediderunt pilam magnã Graecorũ,& follẽ Latinorũ idẽ fuiſſe, inter quos fuit Thomas Linacer,qui cum in 2. de tu. val. corycũ follẽ traduxiſset, in ſexto poſtmudum libro magnam pilam iterum follẽ
2. de tu. ua. tranſtulit, quaſi corycus, & pila magna non differret apud Galenũ, qui expreſse & pilã paruam, & magnã,& corycũ diſtinxit. Alij maluerunt corycum Graecorum,follẽ Latinorũ fuiſse: atq. hanc opinionẽ maior pars recentiorum ſcriptorum habuit, inter quos fuere quidam, qui apud Oribaſiũ caput Coryci, de folle pugillatorio inſcriben-

A ſcribendum iudicarunt. ſed hi oẽs magnopere hallucinantur:& primo,qui crediderũt follẽ, & magnam pilam idẽ fuiſſe, duabus rationibus redarguuntur,quarum altera eſt, qđ ludẽtes magna pila ſemper ſummas manus capite altiores tenebant, quandoq. etiam ſummis pedibus ambulabant,ut manus altiores tenerẽt: altera eſt,quod Oribaſius ludũ pilae magnae nõ modo aegrotis, ſed etiam cõualeſcentibus, atq. bene ualentibus inutilẽ iudicauit, quorum neutrum habuiſſe follem,facile eſt ex ſuperioribus iudicare.Qui uero follem corycum fuiſſe exiſtimarunt,multis rationibus & ipſi erraſſe deprehenduntur.Primo,quoniã corycus e culmine gymnaſiorum ſuſpendebatur,follis libere emittebatur. Secũdo corycus ficulneo grano, aut farina,aut arena implebatur, follis ſolo vento. Tertio follis in puluere exercebatur,corycus uero nõ. Fuerũt itẽ qui follẽ pilã inanem ſuperius a nobis ex Antyllo deſcriptam fuiſſe crediderũt. quibus ego libenter aſſentirẽ,niſi Martialis dixiſſet, follẽ mitiori aetati cõuenire, & Antyllus pilae inanis exercitationẽ non admodũ facilẽ,neq. aptam,& ideo omittendam eſse cenſuiset. Colligo igitur ex his omnibus, quod cũ follis,neq. inanis pila Graecorũ, neq.magna eorundẽ,neq. corycus fuerit, eum illos ignoraſse. nemo enim eſt, q paruam pilam follem reputauerit. Porrò Trigonalis pila,qua ludebatur,parua erat,ita nuncupata uel a loco,ut uoluerũt nonnulli, ubi ea exercebãtur, qui locus triangularis erat; uel potius a ludẽtiũ (qđ magis credibile eſt)numero,figura, & ſitu.hanc eſse aliquando pilã ſimplici nomine appellatam inuenio, ut apud Martialem lib.vij.

B

Non pila, non follis, non te paganica Thermis
C *Praeparat, aut nudi ſtipitis ictus hebes:*
Vara nec iniecto ceromate brachia tendis,
Non harpaſta uagus pulueru lenta rapis.

Si enim ſola quatuor pilae genera facimus,neceſsario cum ceterae nominentur, Trigonalis ſub pila ſimplici cõplectetur:de hac ſimiliter locutum credo Celſum, quãdo dixit,ab aluo citata uexatis pilã, lib.1. c.6. & reliqua ſuperiores partes exercentia conuenire, quoniam in huiuſcemodi ludo partes inferiores fere ſemper firmae manebant, ſuperiores perpetuo agitabantur. Quomodo uero perageretur exercitatio iſta,facile conijcere poſsumus ex Martialis uerbis,in quibus demõſtrat,luſores ita triãgulari ſitus figura colludere ſolitos,ut manibus utriſque modo ſiniſtra, modo dextra pilam uiciſſim expellere,& excipere ualerent, ne unquam caderet. in quo ſummã ludentium laudẽ fuiſse ueriſimile ſit,ſicut in lib. 7. ubi Polybum quendã laudat ob agilitatem ſiniſtrae manus in iacienda,excipiendaq.pila.

Sic

D

Sic palmam tibi de Trigone nudo
Vnctae det fauor arbiter coronae,
Nec laudet Polybi magis sinistras. & libro. 12.
Captabit tepidum dextra, laeuaque trigonem. & libro. 14.
Si me mobilibus scis expulsare sinistris
Sum tua, si nescis, rustice redde pilam.

Ex his mehercle patet consueuisse trigone ludentes a se inuicẽ modo mittere, modo excipere pilam, modo sinistris, modo dexteris, eo prope modo, quo nostrates pila parua supra funiculum ludunt, & quo etiam Antyllus tertium paruae pilae lusum descripsit. Cur vero Mart. tepidum trigona dixerit tum loco supra citato, tum lib. 4.

Seu lentum ceroma teris, tepidumue trigona:

haud satis mihi constat. attamen, si quid diuinare conceditur, dicerem propterea trigona tepidum dixisse, uel quod homines ludendo ob uehementem utriusque manus laborem, & assiduo motus pilae tenore magis incalescerent: uel quod locus, vbi ludebatur tepidario in gymnasijs uicinus foret, & propterea ludentes tam loci, quam pilae teporem quendam perciperent. ita uero fuisse, uerisimile uideri potest: cum supra tum ex Galeni, tum ex Martialis sententia demonstrauerimus, post pilae ludum statim consueuisse balnea calida ingredi. Nisi malimus dicere, poetam trigona tepidum dixisse, quia ex continuo motu pilae in manibus ipsa tepida euadebat, eo modo, quo Propertius lib. 1. in Elegia Ianuae conquerentis, dixit Tepidum limẽ, quod ex cõtinuo supra ipsum statu tepesceret. E

Nulla ne finis erit nostro concessa dolori,
Turpis, & in tepido limine somnus erit?

Exẽplum trigonalis pilae mihi uidetur illud, quod in nummis M. Aurelij Antonini apud Byzantios excussis hũc in modum apparet. F Quem itẽ ludum in sacrificijs Apollinis Pythij Actiaci adhiberi solitũ, memoriae proditũ est. de hac pila quae dicit Seneca 2. de ten. f. c. 19. esse intelligenda putant aliqui. Eundem propè aut similẽ paganicae pilae lusum describi existimo à Petronio arbitro in satyricis, ubi hũc in modum scribit. Videmus senem caluum tunica uestitum russea inter pueros capillatos ludẽtes pila. Nec tam pueri nos, quamquam erat opera eprecium ad spectaculum duxerant, quam ipse paterfamilias, qui soleatus pila sparsiua exercebatur, nec eã amplius repetebat, q̃ terrã cõtingeret, sed follẽ plenũ habebat seruus, sufficiebatq. ludẽtibus. Notauimus ẽt res nouas. Nam duo spadones in diuersa parte circuli stabant, quorum alter matellam tenebat argenteam, alter numerabat pilas, non quidem eas, quae inter manus lusu expellentes uibrabantur, sed eas, quae in terram decidebant.

ΠΥΘΙΑ. ΑΚ

Succedit paganica pila ſic appellata, quod eſſet vulgaris admodũ, D
& in uillis pagis uocatis;uel in pagis urbis ut plurimum in uſu haberetur. Nam Dionyſius antiquitatum lib. 4. refert, Romam in quatuor tribus olim partitam fuiſſe,quae & pagi,ſicut earum habitatores Pagani,nominabantur. ſiue igitur ab iſtis pagis, ſiue a uillis paganica pila denominata ſit,parum referre credo.ſat eſt,pilam fuiſſe ex corio pluma repleto,trigonali latiorem,non ita tamen ut eſt follis,laxam, ſed duriorem; ſiquidem follis, qui uento replebatur,etſi quanto durior erat,tanto facilius eo ludebatur,quanto laxior,tanto difficilius,ut etiam tempeſtate noſtra quotidiana experientia comprobat,tamen paganica pila quo etiam durior eſſet, & pluma replebatur,& non ita replebatur,ut laxa uſquam foret, ſed vndequaque duriſſima,& propterea difficulter ea ludebatur,quemadmodum ue E
nuſtiſſime Martialis hoc diſticho oſtendit libro 14.

Haec quae difficilis turget paganica pluma,
Folle minus laxa eſt, & minus arcta pila.

Sub nomine enim ſimplici pilae intelligi aliquando follẽ,aliquando trigonalem, paullo ante ſignificauimus. Iterum illud ignorari hoc in loco nolo, etiam in gymnaſijs paganicae pilae exercitationem in vſu exſtitiſſe,ut idem Martialis lib. 7. teſtatum reliquit.

Non pila, non follis, non te paganica thermis
Praeparat, aut nudi ſtipitis ictus hebes.

Nam cum ſaepius a nobis indicatum ſit, conſueuiſſe fere omnes, qui ſeſe in gymnaſijs pila exercebant,prius pila ludere,& deinceps ſtatim balnea ingredi,Martialis illis uerſibus demonſtrat, inter ceteros pilae ludos in gymnaſijs ſe exercentium ad balnea praeparatorios paganicam quoq. adnumeratam eſſe. Vltimum & quartum F
Latinorum pilae genus harpaſtum fecimus. quod ob nominis ſimilitudinem idẽ prorſus uidetur quod ἁρπαςὸν Graecorum:erat enim pila, quam ludentes alter alteri eripiebat cuius uero magnitudinis,& ex qua materia foret,haud quaquam ab ullo auctore explicatum habemus, niſi quod Athenaeus his uerbis manifeſtum facit, harpaſtum rotundum fuiſſe. τὸ δὲ καλούμενον διὰ τῆς σφαίρας ἁρπαςὸν, φενίνδα ἐκαλεῖτο, ὃ ἐγὼ πάντων μάλιςα ἀσπάζομαι. ideſt, Luſus autem pilae harpaſtum nuncupatum pheninda uocabatur, quem ego maxime omnium diligo. Sicut etiam veriſimile ſit ex corio ſicut ceteras pilas conſtaſse. quae omnia,propterea quod tunc temporis nulli ignota erant, auctores ſcribere dimiſerunt. Ceterum eius magnitudinem omnino explicaſse Galenus uidetur, qui dum in libro de ludo paruae pilae harpaſtum appoſitiſſime deſcribit, illud

paruam

A paruam pilam,& non mediam inter paruam & magnam; quemadmodum uoluerunt nonnulli,fuisse comprobatur. unde & ludus,qui hodie a calce nuncupatur,etsi in aliquibus assimiletur harpasto, in hoc tamen ab harpasto antiquorum differre uidetur, quod illud paruum erat;pila autem,qua nostrates calce ludunt,maior est.Nam & antiquiores in puluerunlento solo hac pila ludebant, ut testatus est Martialis lib.4.

Siue Harpasta manu puluerulenta rapis. & libro 7.
Non Harpasta vagus puluerulenta rapis & libro 14.
Haec rapit Anteai velox in puluere Draucus,
Grandia qui vano colla labore facit,

Quae omnia argumento esse possunt, hanc exercitationem perarduam fuisse,solisque ualidioribus hominibus conuenisse, quod etenim
B nequaquam mulieres hoc genere ludere ualerent, praeter Ouidij testimonium de ludis uirorum ita scribentis,

Hos ignaua iocos tribuit natura puellis,
Materia ludunt vberiore viri.
Sunt illis celeresq. pilae, iaculumq. trochique,
Armaque, & in gyros ire coactus equus:

Eiusdem poetae versus comprobant, ubi Philaenim quandam tribadem exprobrans, quod omnibus fere uirorum munijs fungeretur,quasi rem mulieribus prae alijs maxime insuetam ageret, post multa dixit, 3. de arte amandi.

Harpasto quoque subligata ludit.

Ideo mirari soleo,cur Coelius Aurelianus in curanda puerorũ epilepsia uelit nutrices sphaerae ludo, uel aliqua saltatione exerceri, nisi sit sphaera apud ipsum follis,quem,& pueros, & senes vsurpasse,supra docui.Auicenna cuiusdam pilae ligneae mentionem facit, de qua posterius uerba faciã,cum ad praesentẽ de sphaeristica altera saltatoriae parte tractationẽ minime pertineat, de qua haec satis. Lib.1.ser. 3.trac.2. cap.2.
C

De Orchestica,siue tertia saltatoriae parte. Cap. VI.

TRES saltatoriae partes,cubisticã,sphaeristicã,& q̃ nomine generis uocatur simpliciter, saltationẽ, in superioribus effecimus: quarũ duabus iam declaratis tertia modo subnectẽda uenit de qua haec a nobis declarabũtur, primo q̃d fuerit,secũdo quot species habuerit, tertio cur ea vterentur maiores nostri,quarto & ultimo in quo loco, & a quibus exerceret. Aristoteles itaq. in principio suae poetices,cũ dixisset, oĩa poeseos genera in hoc conuenire, quod imitationes sint, imitationes diui-

dit, quarum alias tradens diuersis generibus imitari ut vel harmonia, uel rythmo, uel nudo sermone; alias diuersas res, vt vel meliores, vel similes, uel deteriores; alias diuerso modo, vt vel agentes, vel introducentes, vel narrantes, atque aut alienam personam indutos, aut non mutatos; de saltatione haec concludit: αὐτῷ δὲ τῷ ῥυθμῷ μιμοῦνται χωρὶς ἁρμονίας, οἱ τῶν ὀρχηστῶν, καὶ γὰρ οὗτοι διὰ τῶν σχηματιζομένων ῥυθμῶν μιμοῦνται, καὶ πάθη, καὶ ἤθη καὶ πράξεις. i. Numero uero ipso sine harmonia, imitantur saltatores: isti enim numerosa gesticulationis uarietate, mores, passiones, & actiones imitantur. Ex qua oratione apparet, ὄρχησιν, siue saltationem, nihil aliud fuisse, quam facultatem quandam motibus, ac gestibus corporis, artificio quodam, numero, & ratione factis, imitandi hominum mores, affectus, D

Cap. 4. & actiones. qui enim in 7. ciuilium dixerat, nihil esse in rerum natura, quod magis exprimat rerum similitudines, quam numerum, E & cantum, sapienter etiam scripsit, saltatores in imitandis actionibus numero uti. Quomodo haec per numerosos motus efficeretur imitatio, unus omnium clarissime post Aristotelem expressit Plu-

Prob. 5. tarchus, qui in ix. Conuiuialium saltationem tres partes habuisse scripsit, lationem, figuram, & indicationem; eo quia tota ipsa ex motibus, & habitudinibus, & quietibus constaret, perinde ac harmonia ex tonis, atq. interuallis: lationem dicit ipse nil aliud fuisse, quam motionem affectus alicuius, vel actionis, uel potentiae repraesentatiuam: figuram uero fuisse habitudinem, dispositionemque, in quam motio siue latio terminabatur, nempe quando saltatores quiescentes secundum Apollinis, uel Panis, uel alicuius Bac-

7. de leg. chae (ut est apud Platonem) figuram dispositi in corporis similibus formis graphice aliquantulum persistebant, indicationem au- F
tem fuisse non proprie imitationem, sed alicuius rei, nempe terrae, caeli, vicinorum numerosis, atque ordinatis motibus factam declarationem. quemadmodum namque poetae, dum imitantur, alias nominibus fictis, alias translatis utuntur; dum uero indicant, propria nomina usurpant: similiter saltatores imitantes, figuris, & habitudinibus; declarantes autem, res ipsas praedictis indicationibus utuntur: adeo ut, secundum Platonem, Aristotelem, atque etiam Plutarchum, tota haec saltatoria facultas in imitatione solo motu facta consisteret. ipsiq. saltatores nil aliud actitarent, nisi quod sese mouentes numero, & ordine gesticulantes, aut lationibus, & figuris mores & affectus imitabantur, aut indicationibus declarabant, aut omnibus simul mores, perturbationes, atque actiones hominum repraesentabant. unde non absque summa ratione Simoni-

des

A des poeta ſaltationem poeſim tacentem, ſicuti poeſim ſaltationem loquentem uocare ſolebat: quamquam refert Plutarchus, tempeſtate ſua ueram ſaltationem a muſica, cui aſſociabatur, deprauatam fuiſse; atque a caeleſti illa decidentem in tumultuoſis ac indoctis Theatris inſtar tyranni cuiuſdam imperium tenuiſse, idq. poſtmodum uſque ad tempora noſtra permanaſse, in quibus omnis ſaltatio corrupta eſt, omnes cordati uiri cognoſcunt. Quibus autem primus huiuſcemodi ſaltationem hominibus demonſtrauerit, ſatis cōpertum non habetur, niſi quod Theophraſtus apud Athenaeum refert, Androna Cataneum tibicinem, dum ſonaret, motiones atque numeros corpore effeciſse, & ob id apud ueteres ſaltare uocatum fuiſse ſiceliſsare; poſt quem Cleophantus Thebanus, & Aeſchylus multas ſatatoriae figuras inuenerunt, quas βαλλίσμους B Sicula uoce appellatas Epicharmi auctoritate inſinuat Athenaeus. unde & hodie apud multas Italiae nationes Balli nomē adhuc perdurat. Fuit porrò haec ſaltatio tantae exiſtimationis, atque honoris apud antiquiores, ut Apollinem ſaltatorem uocarent, quemadmodum Pindarus:

Loc. citat.

8. dipnoſ.

Ὀρχηστὰ Ἀγλαιας ἀνάσσων εὐρυφαρετρ' Ἄπολλον: ideſt:
Saltator rex ſplendoris, pharetrateque Apollo.

atque illa quandoq. ad tibiarum, uel lyrae, uel alterius inſtrumenti ſonitum, uel ad cantum, uel abſque alia re peragebatur. Species autem illius innumeras fere recenſuerunt Homerus, Plato, Xenophon, Ariſtoteles, Strabo, Plutarchus, Galenus, Pollux, & Lucianus: quae illarum praeſtantiores, & illuſtriores habebantur, uel a regionibus. in quibus in uſu erant, aut repertae, & illuſtratae fuC erant, nomen ſuſceperunt; uel ab inuentore, & modo, quo efficiebantur: a regionibus appellatae ſunt Laconicae, Troexenicae, Epirephyriae, Cretenſes, Ionicae, Mantiniacae, Gaditanae, de quibus ſic Iuuenalis.

Forſitan exſpectes ut Gaditana canoro
Incipiat prurire choro, plauſuq. probatae
Ad terram tremulo deſcendat clune puellae,
Irritamentum veneris languentis, & acres
Diuitis vrticae

Sat. 11.

& huiuſcemodi aliae. Ab inuentore autem, & modo uocatae fuerunt aliae Pyrrhichiae a Pyrrhicho quodam Lacone, ſeu, ut alij malunt, a Pyrrho Achillis filio inuentae, in quibus armati ſaltabant cum cantu, & ſine cantu. ut uidere licet ex icone ab antiquis lapidibus excepto, quem hic ponendum curauimus.

PYRRHICHIA SALTATIO

A (Pyrrhichias autem nostris temporibus aemulantur illa pugnarum genera, quas Morescas populari uocabulo appellant.) Atque hae uaria nomina obtinuerunt, ut Orsitis, & Epichedios penes Cretenses, Carpaea apud Aemanenses & Magnetes, de qua Xenophon. 6. de exp. Cyri. libro, apochinos siue mactrismos, quam mulieres saltabant, & ob id Martypiae uocabantur, & quae stabiliores, & uarietate maiore praeditae erant, ut dactyli, iambici, molossica, emmelia, chordax, sicinnis, persica, phrygia, nicatismus, thracius, calabrismus. Telesias a quodam uiro Telesio, qui primus eam armatus saltauit, sic uocata, qua utentes Ptolemaei milites Alexandrum Philippi fratrem sustulerunt, aliae tornatiles siue uersoriae, quod se in circum uertentes saltarent. Erotianus, qui Andromacho Neronis, quod scribit Galenus, archiatro contemporaneus exstitit, has
B saltationes δίνους uocatas scribit, aliae insanae, ut caudifer, mongas, Thermaustris, nec non anthema, quam saltantes obibant, ita dicentes, vbi mihi rosae, ubi mihi lilia, ubi mihi apia: aliae ridiculae, ut igdis, mactrismus, apochinos, & sobas, morphasmus, Glaux, & leo: aliae scenicae, quales tragica, comica, & satyrica: aliae lyricae, quales pyrrhichia, gymnopaedica, & hyporchaematica. quae omnes quomodo fierent, non est praesentis tractationis declarare: satis sit intelligere, hanc tertiam saltationem totatque plures adhuc diuersas species, quibus libellum proprium dicauit Lucianus, habuisse, sicut etiam diuersis motibus tam pedum, quam manuum utebatur. cum enim motus omnis ex sententia Aristotelis ex impulsu, atque tractu cōponatur, saltantes aut impellebant corpus, aut trahebant; & hoc sursum, uel deorsum, uel prorsum, vel retrorsum, uel dex- 7. Phys.
C trorsum, uel sinistrorsum: a quibus postea motibus componebatur simplex ambulatio, flexus, procursus, saltus, diuaricatio, claudicatio, ingeniculatio, elatio, iactatio pedum, permutatio: quibus tota saltatio perficiebatur.

De fine saltationis, & de loco. Cap. VII.

CVM antiqui in certaminibus, atq. uenationibus, pedum exercitationibus fere semper studerent, manibusq. mouendis nullam curam adhiberent, uerisimile sit, ut prius saltatoria partes inferiores dumtaxat exercens inuenta sit, deinceps χειρονομία, quae ordinatas manuum motiones edocebat, ei adiuncta sit, ut una cum ceteris praedictis motionibus manuum connexionem, consertionem, compectinationem, distentio-

nem, complexum, alternationem saltatores peragerent: atque ita D vniuersa saltatio ex motibus tam manuum, quam pedum ad repraesentandas res formatis conflata sit. quod autem saltantes praecipue brachia mouerent, significauit & Ouidius ubi dixit:

1. & 2. de arte amã.

Si vox est, canta, si mollia brachia, salta.
Brachia saltantis, vocem mirare canentis.

Huius finis primarius licet (vt diximus) imitatio foret, nihilominus alios etiam fines eam habuisse comperio; nam ad theatra, & ad ludos voluptatis gratia, nec non ob religionem quandam ad sacrificia in usu fuisse praeter Platonem atque Plutarchum testatur Galenus, qui in principio curatiuae artis uehementer contra sui temporis homines inuehitur, quod saltatoriae nimis operam darent, quasi solis uoluptatibus, & ludis dediti bonas artes negligerent. Quod E pariter ad quaerendam corporis fortitudinem militaremque peritiam eadem saltatione maiores nostri uterentur, tametsi supra ex Platone comprobatum fuerit, tamen addendum est illud, quod omnis armata saltatio pyrrhichia uocitata nõ ob aliud inuẽta fuit, nisi quo uirtute illius tam pueri, quam uiri, & mulieres modo hostes effugere, modo inuadere, aliosq. gestus bellis gerendis necessarios perdiscerent. unde apud Xenophontem Paphlagones Mimam saltatriculam a Myso pyrrhicham saltare iussam conspicati, admirãtes graecos interrogarunt, numquid mulieribus etiam in pugna uterentur. in hoc quidem saltationis genere cum Phrynicus se excellenter in fabula gessisset, illum sibi Imperatorem Athenienses delegerunt. Neque etiam difficile est indicare hanc eandem saltationem, & bono habitui comparando, & sanitati conseruandae nõ F parum conduxisse. quandoquidem de manuum gesticulatione, quam χειρονομίαν uocant graeci, scriptum reperitur & ab Hippocrate & ab Aretaeo, atque alijs, pro exercendis & sanis, & interdum aegris corporibus usurpatam esse. Temporibus uero nostris saltationes alias tempore, ordine, & certo modo factas talem utilitatem praestare nemo negaret, quemadmodum Galenus se plurimos sanitati restituisse, aliosque in ea solius saltationis auxilio conseruasse confitetur: qui similiter & saltatorum exercitationes inter cetera a medico petita recensuit. dum dixit: ὀρχηστῶν αἱ σύντονοι κινήσεις ἐν αἷς ἅλλονται μέγιστα, καὶ περιδινοῦνται στρεφόμενοι τάχιστα, καὶ ὀκλάσαντες ἐξανίστανται, καὶ προσύρουσι, καὶ διασχίζουσιν ἐπὶ πλεῖστον τὰ σκέλη. idest saltatorum uehementes motus, in quibus maxime saltant, & uelocissime uolutati circum circa uertuntur, nec non genua flectentes sursum exsurgunt, atque crura plurimum attrahunt

loc. citatis

2. de diaeta. 1. de cur. cron. cap. 1.

A hunt, diuaricantque. ut dubitare nemo debeat, quin Orchesticam in gymnastica medicinae iure collocauerimus; praecipue quod Socrates in conuiuio Xenophontis se saltatoriam tum ad ualetudinem efficiendam, conseruandamque, tum ad corporis robur comparandum exercuisse palam profitetur, cuius quoque gratia eum sibi amplam domum optasse ferunt. Qui uero hanc orchesticam exercerent, uarios fuisse reperio. Cinaedos maxime omnium saltandi arti operam nauasse significauit Plautus: apud quem Periplectomenus senex sic ait. Tum ad saltandum: non Cinaedus vsquam magis saltat, quam ego. quamquam Nonius Marcellus Lucilij testimonio, atq. etiam Plauti, vult, cinaedos dictos a ueterib. saltatores ipsos, atque pantomimos, ἀπὸ τοῦ κινεῖν τὸ σῶμα. Poetae similiter omnes non modo histriones motus figuratos edocebant, uerum & ipsi In Mis. glor. act. 5
B quoque interdum saltabant; nam Thespias, Pratinas, Cratinus, Phrynicus poetae omnes iccirco saltatores nuncupabantur, quia nō modo propria drammata inter saltantes choros repraesentabant, verū etiam extra propria poemata, uolentes omnes saltare edocebant. pueri quoque, & mulieres omnium frequentissime in saltationibus uersabantur, post quos etiam saltationi operam nauabant quibuscumque ualetudinis, & roboris gratia uel a medicis, uel a gymnastis illud agere praeceptum erat. Loca autem, in quibus saltationes peragerentur, primo, dum nondum excultae forent, fuerunt uici, & plataeae publicae; deinde, cum maiorem dignitatem, atque ornamentum recepissent, ad theatrorum partes quasdam translatae fuerūt, quae & ab Aristotele, & a Polluce ob id orchestrae uocatae fue-
C runt, unde etiam chorea nomen saltationis perelegans emanauit. a theatris ad palaestras, siue gymnasia illas traductas fuisse auctor est Athenaeus, cui assentiri uidetur Plutarchus in nono symposiacon, Li. 14. dip. ubi mentionem cuiusdam facit, qui pyrrhicam adeo egregie saltauerat, ut pueros in palaestra gesticulantes excellere visus esset. quo etiam in loco Meniscum paedotribam saltationis iudicem effecit, ut inde plane coniectare ualeamus paedotribas gymnasiorum ministros orchesticae non paruam cognitionem habuisse. In cōuiuijs item saltationem exerceri solitam fuisse testatū clarissime reliquit in Symposio suo Xenophon, sicuti Plutarchus, & Plinius, nec theatra eandem respuisse memoriae prodiderunt. Concludo itaque saltationem a gymnastica omni acceptam esse, sicuti sphaeristicam, quae fuerunt duae orchesticae partes, in quam, & in palaestricam uniuersam ipsam gymnasticam diuisimus: atque haec satis de ipsa:

De Luctatoria. *Cap. IIX.* D

ECLARATA iam satis, quantum ad hanc tractationem spectabat, saltatoria, modo palaestricam, quae erat altera gymnasticae pars, ut aggrediamur, operaepretiũ est, cui post modum & reliquas exercitationes tam in gymnasijs, quam extra factas subiungemus. Palaestram multas sub se exercitationes habuisse demonstratum superius fuit, inter quas cõtinuo primum locum obtinuit lucta a Graecis communi nomine πάλη, quandoque καταβλητικὴ, siue deiectoria a Laconibus nuncupata. quae illa ipsa fuit, quam habuisse Loth cum Angelo, ac inde fuisse pede laesum narrant sacri libri, qui quod aiunt contigisse Iacob, & Esau in uentre matris, id etiam cõtigit Epeo Equi Troiani Fabro, quem Eustathius ex Lycophrone narrat in uẽtre matris cum gemillo luctasse, & ueluti uincitorẽ prius sibi uiam ad exitũ parasse. Haec nihil aliud fuit, nisi exercitatio quaedam in loco gymnasij peculiari nempe palaestra, siue porticu tecta, quae xystus uocabatur, fieri solita, ĩ qua luctatores bini nudi, uncti oleo, & puluere aspersi sese brachijs complicantes, inuicemque concertãtes, alter alterum deijcere humi contendebant, ad quod peragendum embolae, parembolae, partheses, & systases necessario requirebantur, illudque praeceteris quaerebatur, vt pedes primo cõprehenderentur, quod Pseudolus ebrius apud Plautum significauit, de uino dicens. Captat pe- E

Act.5. „ des primum, Luctator dolosus est. Sed antequam certamen inirent, „ musculos prius calefaciebant, perfrictionibusque, ac lenibus motibus explanabant. quod si aliquando haec agere intermisissent, ijs quaedam partes rumpebantur, conuellebanturque, sicuti tradit Ga F

Cap.8. le. 4. de locis affectis: qui etiam alibi scriptum reliquit, hũc a gymnasticis in luctis obseruatum esse ordinem, vt numquam uehementes inirent, nisi prius faciles, & simplices essent edocti, neque has aggredi solitos antequam fricarentur, neque fricari, priusquam ungerentur. Dixi, binos, quoniam etsi plures possent uno tempore eodem in loco lucta contendere, tamen semper unus uni dumtaxat complicabatur, & apud nonnullos non solum viro uir concertabat, sed puellae quoque iuuenibus contendebant, quemadmodum apud Lacones, & sicuti de Chijs refert Athenaeus. Luctam, quam non temere

2. de diff. pul. gymnasticae artis minimam partem credidit Galenus, non defuerunt inter antiquos, qui omnibus alijs exercitationibus vetustiorem exstitisse autumarint, nominis illius qualitate ducti, quippe cũ (πάλαι) apud Graecos nil aliud, quam uetustatem iudicare uideatur:

nam

A nam & locum exercitationum palaeſtram nuncupatum, πάλην primo nominatum conſtat. quamquam etiam non defuerint, ut refert Plutarchus, qui non palaeſtrae nomen ἀπὸ τῆς πάλης quaſi antiquiſſima res ſit lucta, deductũ eſſe voluerint, ſed potius quod ſolum haec exercitatio πηλοῦ ideſt luti, pulueris, & ceromatis egeret; atque ad id magis impugnandum aliam quoque rationem addebant, uideli cet haud quaquam veriſimile uideri, ut lucta, quae omnium exercitationum artificioſiſſima, & aſtutiſſima exſiſtit, omnium etiam uetuſtiſſima fuerit, cũ manifeſte appareat, primo in vſum ea uocari, quae ſimplicia ſine vlla arte, & via magis quam methodo conſiſtũt: vnde Soſicles πάλην ἀπὸ τοῦ παλεύειν, quod eſt dolo & inſidijs deijcere, fuiſſe deriuatum maluit. Philinus autem ἀπὸ τοῦ παλαιστοῦ, ideſt a coniunctis, ſimulque connexis quatuor digitis, quia luctatores hac manuũ B parte praecipue operantur, quaſi ita ipſa appellata ſit, perinde ac pugillatoria a pugnis. quam ſententiam aperte refellere uidetur Iulius Pollux, ubi nomen illud ſolam quatuor digitorum menſuram ſignificare ſcribit, a qua menſura deduci poſtmodum exercitationis nomen valde longinquum eſt, & proinde melius ſenſiſse uidentur illi, qui ἀπὸ τοῦ παλῆναι natam, & dictam πάλην, credunt, ſiue ἀπὸ τοῦ πάλλειν καὶ πάλλεσθαι, quorum alterum apud poetas, deijcere, & proijcere & ſpargere, quod poſtremum ab Homero quoque ac Hippocrate uſurpatum teſtatur Erotianus; alterum apud Platonem in Cratylo a terra, vel in manibus eleuare, quae omnia a luctatoribus intenduntur, ſignificare conſtat: niſi quoque uelimus, ut alij, ita dictam ἀπὸ τοῦ πλησιάζειν, καὶ γίνεσθαι πέλας, hoc eſt appropinquari & ui-C cinos fieri: quandoquidem curſores ſemper diſtabant, nec vmquam appropinquabãt; pugillatores pariter a deſignatoribus numquam complicari permittebantur, ſed ſoli luctatores hoc agebant: vt omnia melius in Syracuſanorum nummis recognoſcere poſſumus, in quibus ſic luctatores uarios repraeſẽtari, indicauit nobis Ligorius. Et ad hoc propoſitum Tertullianus in lib. de ſpectaculis ita locutus eſt: Palaeſtica diaboli negocium eſt. Primos homines diabolus eliſit: ipſe geſtus colubrina vis eſt, tenax ad occupandum tortuoſa ad obligandum, liquida ad eludendum: Quamquam nõ defuerint qui abſque hiſce geſtibus, ſed tãtum ſtando, & manus extendendo colluctatores uincerent, qualem fuiſse Melancomam quendam à Tito Imperatore uehementer adamatum narrat Themiſtius in orat. x. de pace.

2. Sym. prob. 4.

LVCTATORES

A Tota haec facultas in gymnaſijs tres fines habuit, temporeq. Gale-
ni mirū in modū eius peritia creuit, nempe quando refert ipſe pri-
mo de art.xxiij.luctandi magiſtros uarias,ac multiformes membro-
rum diſtorſiones,circumnexionesq. inueniſſe : primum, ut Athletae
in illis exercerentur,quo in ludos,ſacrificia,& amphitheatra exeun-
tes,victoriā adipiſci poſsent : atque huius luctatoriae auctores fuiſse
Antheū, & Cercionē ſcribit Plato : Secundum ut ad bella homines 7.de leg.
exercerentur,quod exercitationis genus,primo in vſu poſitum alij a
Theſeo Athenienſiū principe; alij a Phorbante Theſei paedotriba
referunt. tertiū ut homines, & pueri luctantes optimū corporis ha-
bitū acquirerent,ſicque ſanitatē curarent; in quo uſq. adeo elabo-
rabant, & totis uiribus contendebant, ut non raro ſic luctantibus
oſsa aliqua frangerentur, & luxarentur, quae illis palaeſtrico quo-
B dam pacto ab alijs diuerſo ſe remittere cōſueuiſse teſtatur Galenus. lib.de machinamē.
Hoc tamen animaduertendū eſse duco, Galenū non modo luctam
athleticā,quā reſpub.bene inſtitutas odiſse ſcribit, improbaſse,ue-
rū & ſanitati ſtudētē interdū parce laudaſse, ut pote qua robur qui-
dem augetur, at luxationis, ac fractionis oſſiū, necnon ſuffocationis
periculum immineat. ſimiliter & Clemens Alexandrinus qui tem-
pore Galeni Romae floruit, in iij. Paedag. lib. ubi exercitationum
tractationem habet, luctas omnes improbat, eam tamen honeſtio-
rem,& magis uiro dignā facit, quae μετ' εὐσχήμονος & gratia bonae,
ac utilis ualetudinis efficitur. Praeterea, quoniam Plutarchus ſolū-
modo luctam,& pancratium uolutatorium in palaeſtra exerceri ſo-
litum ſcribit,duo cōſideranda ſunt. Alterū, ꝙ palaeſtra aliquando
ſignificat totū gymnaſiū, ut ſupra declarauimus, aliquando locum
C in gymnaſio, ubi tot exercitationes a nobis in primo libro enume-
ratae peragebantur; aliquando locū, in quo ſoli luctatores, & pan-
cratiaſtae uolutatorij exercebantur,quorū certamina grauia apud
Galenum lib.iij.de tuen.ualet. cap.ij.appellantur.quemadmodum
hic innuit Plutarchus, atq. etiā innuere uiſus eſt Galenus in fine li-
bri de ludo paruae pilae.Alterū ꝙ duplex erat pancratiū, primū,de
quo agemus infra, ex lucta & pugilatu compoſitū.Secundum ꝙ uo-
lutatoriū nuncupabatur, ſpeciesq. luctae erat, nā in lucta certantes
ſeſe deijcere ſtudebant,rectiq. manebant; in pancratio autem uolu
tatorio humi proſternebātur;atq. ibi inuicem cōplicati,ſeq. mutuo
conuoluentes, alter alterū ſibi ſupponere nitebātur : quemadmodū
clariſſime mōſtrant depicti hic nummi cuiuſdam Saluſtij Auctoris,
qui ſub Valentiniani,& Placidiae Auguſtae principatu Africae re-
gno ui occupato ludos ſimiles, atq. alios ob uictoriam edidit.

PANCRATIVM VOLVTATORIVM

A De hac exercitatione uerisimile mihi fit, Aristotelem verba fecisse, ubi nullum erectum, & stantem continenter, & tuto incedere posse demonstrat, quia perinde se moueret, ut palaestritae, qui per puluerem in genua subsidentes procurrunt. De hoc item alicui probabile uideretur, locutum esse Martialem, ubi dixit. Lib. de cõi animaliũ gressu.

Non amo qui vincit, sed qui succumbere nouit
Et dicit melius τὴν ἀνακλινοπάλην.

nisi potius exponendũ esset ἀνακλινοπάλην, reflexionẽ, qua palaestrita reducto pectore aduersariũ retrahebat, ac ictũ illius deuitabat, aut potius (vt erat Poeta semper obscoenitatũ amator) eã lecti luctã interpretemur, q̃ κλινοπάλην Domitianum vocasse tradit Suetonius. & quã a spurcissimis tam uiris q̃ foeminis exerceri consuesse narrant Spartianus, Lãpridius & Capitolinus. De eodẽ itẽ loquebatur An- 6. collect. cap. 27.

B tyllus apud Oribasiũ, dũ duplicẽ luctã effecit, alterã erectam, alterã super pauimento; pro lucta super pauimento nil aliud intelligẽs, nisi Pancratiũ uolutatorium, quod tamen ualde diuersum erat ab altera uolutatione, ab Hippocrate ἀλινδήσιος nomine significata, qua homines in palaestra humi prostrati uel soli, uel cum alijs circumuoluebantur, & de qua Coelius Aurelianus uerba fecit, ubi uolutationem in palaestra pro diminuenda carne laudauit; siquidem in ea nec certabant, neque complicabantur, sed solum celeriter supra pauimentum nitidum, aut puluere conspersum sese rotabant. unde Galenus eam inter celeres motus non sine ratione posuit. li. de diaeta. 6. de diaet. 2. de tue. val.

De Pugilatu, & Pancratio, & Cestibus. Cap. IX.

C Pugilatoriam πυγμικὴν a Graecis uocatam ante Troianorum tempora in usu fuisse, testati sunt Plinius, & ante Plinium Homerus, quem etiam Plutarchus in 2. Symp. obseruauit, continuo pugilatum luctae & cursui iccirco praeponere, quoniam hoc exercitationis genus prius illis originem accepit, sicuti quoq. Lucr. hoc uersu innuere uidetur. Prob. 5.

Arma antiqua manus, vngues, dentesque fuerunt. Lib. 3.

Quid vero esset haec exercitatio, quomodoque perageretur, pauci (quod ego sciam) diligenter explicarunt, & minus ceteris hãc rem intellexerunt illi, qui pugnã cestuũ, & pugilarum idẽ penitus exstitisse uoluerunt. ex auctorum tamen scriptis coniectura cõsequi possumus, in hac exercitatione homines nudos concertare cõsueuisse, pugnisq. strictis uel nudis, uel aenea, uel lapidea sphaera plenis, unde σφαιρομαχεῖν, uel loris, laminaue circumsepti sese inuicem percutere, modo caput, modo dorsum, modo brachia petentes, neque vnquã sese mutuo complicantes; in qua pugna superabat qui uel aduersa-

rium

rium pugnorum ictibus in terrã prosternebat,vel grauius & damno- D
2. Symp. Prob. 5. sius feriebat;quamquam non desunt qui ẽt calcibus huiusmodi pugnam factitatam tradant,ob idq. apud Senecam epist.81. non σφαιρομαχίαν sed σφυρομαχίαν legendum putant. Quod ẽt victoriae signum esset ipsius aduersarij confessio ore,uel manu, uel aliquo alio gestu facta, qui negaret plane expers rerum esset. Tyrrhenos ad tibiam πυκτεύειν solitos fuisse, ex sentẽtia Eratosthenis refert Athenaeus 4. Dipnosoph. Hoc certamen Plutarchus quidẽ exercẽdo corpori inseruisse,testatũ reliquit.ego uero ita sentio,pugilatum inter exercitationes a Galeno in 2.de tu.ual.adnumerari,sed pro sanitate tuenda.proq. bono corporis habitu comparando parũ in vsu in gymnasijs fuisse.ad quod credendum duabus potissimum rationib. adducor,quarũ prima est, qđ Gal.bis, vel ter solummodo pugilatum nominauit;& Antyllus,qui hanc rẽ diligẽtissime tractauit,nullum poene uerbũ de hac exercitatione habuit, sicuti nec vllus alius fide dignus medicus excepto Aretaeo, qui in uertiginosis pugilatũ cõmẽdare uidetur:nisi(quod ego suspicor) sit Graecus contextus deprauatus. Quod si pugilatus medicae gymnasticae exercitationis genus exstitisset,aequũ certe erat,non adeo ab oĩbus silentio praeteriri.Altera ratio est,quod,si naturã pugilatus exacte spectemus, cũ ꝑcussiones, & euitationes bellum gerentibus necessarias aemuletur, ut dicebat Plutarchus, edoceatq. quin militarem peritiã magnopere adiuuet,infitiari non possumus; at cũ solum brachia,atq. pugnos exerceat,interdumq. potius plagis,ac grauibus percussionibus corpus offendat,quomodo ualetudinis conseruationi,bonique habitus acquisitioni cõferre possit,nõ uideo : ut tuto dicendũ sit,pugilatum in gymnastica medica exiguũ usum habuisse, in militari uero multum,in athletica plurimum:cuius principes,& auctores fuisse Amycum, atque Epeum, prodiderunt Plato,& Galenus; nec non in qua adeo Glaucus Carystius excelluit, ut quinta & vigesima Olympiade coronatus pictae, i. pugilatoris nomine per excellentiam meruerit uocari. Pugilatores istos pinguedini comparãdae operã dedisse,legitur apud Terentiũ.quod agebãt, ut grauius percutere ualerent,& plagas ipsis illatas minus sentirent: est enim experientia & ratione cõprobatũ, obesos minus ex carnibus iniurias sentire. Cur autẽ Tesprio ille Plautinus,ab Epidico interrogatus, quomodo herilis filius ualeret,respõdeat,pugilice atq. athletice, nõ est admodũ difficile coniectura cõsequi.quod etiã Galenus scriptũ reliquit, Luctatores potissimũ athletas ueros esse uocatos,sed paullo ante ipsius tempora etiã eodẽ nomine appellatos fuisse pugiles,& pãcratiastes, qua

(margin: E, F; In Eun. act.2. sce. 3.; 1.de alim. fac.c.2.)

A qua de re fieri pôt ut Plauti aetate pugiles ab athletis diuersi essent, vtriq. tamen robori, & corporis crassitiei studerēt, & iccirco seruus ille merito pugilatum, & athleticam separauerit, herumque suum robustum, & pingui uentre esse significarit. Ex lucta & pugilatu tertium quoddam excitationis genus componebatur, quod pancratium communiter gymnastici omnes appellabant, in hoc (ut testatur Aristoteles primo Rhetoricorum) qui exercebantur, aduersarios, & pugnis ferire, & comprimere, & continere, & deijcere studebant: nam pugiles solis pugnis contendebant, nec umquam complicabantur; ut commendanda sit urbanitas Horatij, qui 3. Satyr. li. 2. uenustè admodum phreniticos, quod pugnis ministros, & adstãtes ferirent pugiles vocauit. luctatores complicabantur, & comprimebant, ut deijcerent, sed pugnis minime percutiebant, pancratiastae B tum utroque utebantur, & tum etiam quacumque alia ratione, ut dentibus, genibus, calcibus, talitris, denique toto corpore (ut dixit Pausanias) aduersarium uincere contendebant, atque in eo a pugilibus differebant. quod illi pugnis strictis, hi digitis solummodo inflexis certabant. atque hoc significare voluit Galenus vbi scripsit: εἰ δὲ ἕκαστος τῶν δακτύλων καμφθῇ, τὸ σχῆμα τῆς χειρὸς γένοιτο μάλιστα τοῖς ἐν παγκρατίῳ προτετακόσιν αὐτὴν ὅμοιον, hoc est, sin autem unusquisque digitus flectatur, manus figura ijs maxime similis euadet, qui ipsam in pancratio protenderint. talis etenim manuum figura prehensandis aduersarijs, cui maxime studebant pancratiastae, ut nomen quoque significare uidetur, ualde accommodata erat, his de causis exercitatio haec παμμάχιον uocata est quandoque, sicuti Plato Euthydemum πάμμαχον dixit, necnon ambobus difficilius certamen habebatur, ob quod Galenus in 6. Epid. vbi renibus affectis exercitationem commendat Hippocrates, sub tali exercitatione non debere pancratium ob magnitudinem laboris intelligi credit. qua item ratione permotum opinor Platonem, dum 8. de legibus sua illa parũ ab aliquibus approbata feminas exercendi ratione ductus, mulieres solummodo post nubilem aetatem pancratio exerceri consulit. de Pancratij specie quapiã loquebatur mea sententia Galenus, quando in commentarijs super libellum de salubri diaeta dixit, gymnastas fere, quos impinguare uolebant constituisse, inter exercendum προσάπτεσθαι, καὶ σωματομαχεῖν, (erant enim quaedam exercitationum genera) ut scilicet iungerentur, & toto corpore certarent, sed nudi, ac sine complexu. Panaetius quoque apud Gellium lib. 13. cap. 26. pancratiastarum gestus, & lusus hunc in modum pinxit. Vt sunt Athletarum qui pancratiae (melius pancratiastae) uocãtur, nam si- cuti illi

Plau. i Epidico.

Cap. 5.

lib. 5. elia.

1. de motu muscul.

" cuti illi ad certandum uocati proiectis alte brachijs consistunt, ca- D
" putq. & os suum manibus oppositis,quasi vallo praemuniunt,mem-
" braq. eorum omnia,priusque pugna motu est,aut ad uitandos ictus
" cauta sunt,aut ad faciendos parata,&c.Hanc exercitationem ex his fuisse, quae in gymnasijs peragebantur, perspicue significauit Propertius,ubi palaestrarum Lacedaemoniorum exercitationes decantans dixit:

Et patitur duro vulnera pancratio.

Neq. tamē ob id colligere decet,Prancratium apud medicos multum in sanitatis vsum uenisse,quoniam,si pugilatus & lucta rarius ab ijs corpori exercendo probabantur, tāto minus Pancratium ex pugilatu,& lucta constans sanitati multum ex vsu esse potuisse credendum est. quod si Galenus aliquando scripsit, se plurimos Pancratio sanitati restituisse,aut in ipsa conseruasse,illud effecit in ijs, qui exercitationibus huiuscemodi solis dediti erant, atq. tunc magna prudentia,& dexteritate adhibitis: ut nequaquam inferendū sit, Pancratium in gymnastica medicinae locum aliquem praecipuum habuisse; quamuis secus plurimum eius auctoritas in athletica ualuerit,atque etiam in bellica;quandoquidem in ludis,& certaminibus vsque adeo Pancratiastarum spectaculum oblectabat atque reputabatur, ut etiam nobiles illud exercere non recusarent, qualis fuit Phrynon Atheniensium dux Pancratiastes clarissimus,quē Pittacus Mitylenaeus singulari contendens certamine reste sub clypeo latente inuoluit,atq. hoc modo superauit:qualis item fuit Autolicus,cui ob gloriam Pancratij in Prytaneo loco Athenis dignissimo statua erecta fuit. Inuenio etiam quoddā pugnae genus apud ueteres pācrapum nominatum,sed aduersus bestias, tantummodo id committebatur,vt uidere licet apud Cassianum lib.collat.v.ca.xiiij.Simile profecto pugilatui uel potius eius quaedā species erat certamen illud,quod cestibus peragebatur.ij autem erant laminae aeneae manibus alligatae,quibus autem alligabantur, erāt lora quaedā pūctis interstincta;quae manibus & brachijs circumcirca alligabantur,vt non modo pondere aliquo,& crassitie,verum etiam soliditate cestibus certantes seipsos ferirent.vnde patet,hos aliqua ex parte diuersos fuisse a pugilibus proprie uocatis, nēpe qui solis manibus in pugnos coniunctis inter se dimicabant: quamuis etiam ita certantes nonnumquam pugiles uocari scio,ut apud M. Tullium 2. Tusculanarū quaestionum lib.Cestiphoros in gymnasijs quoq. exerceri solitos testatum fecit Propertius,qui li.3.in palaestris Spartanorū puellas etiam cum cestibus exerceri consueuisse, in hunc modū scribit.

Margin notes: 2 de tu.ua. cap.vlt. (beside "dum est. quod si Galenus…") — E — F

Nunc

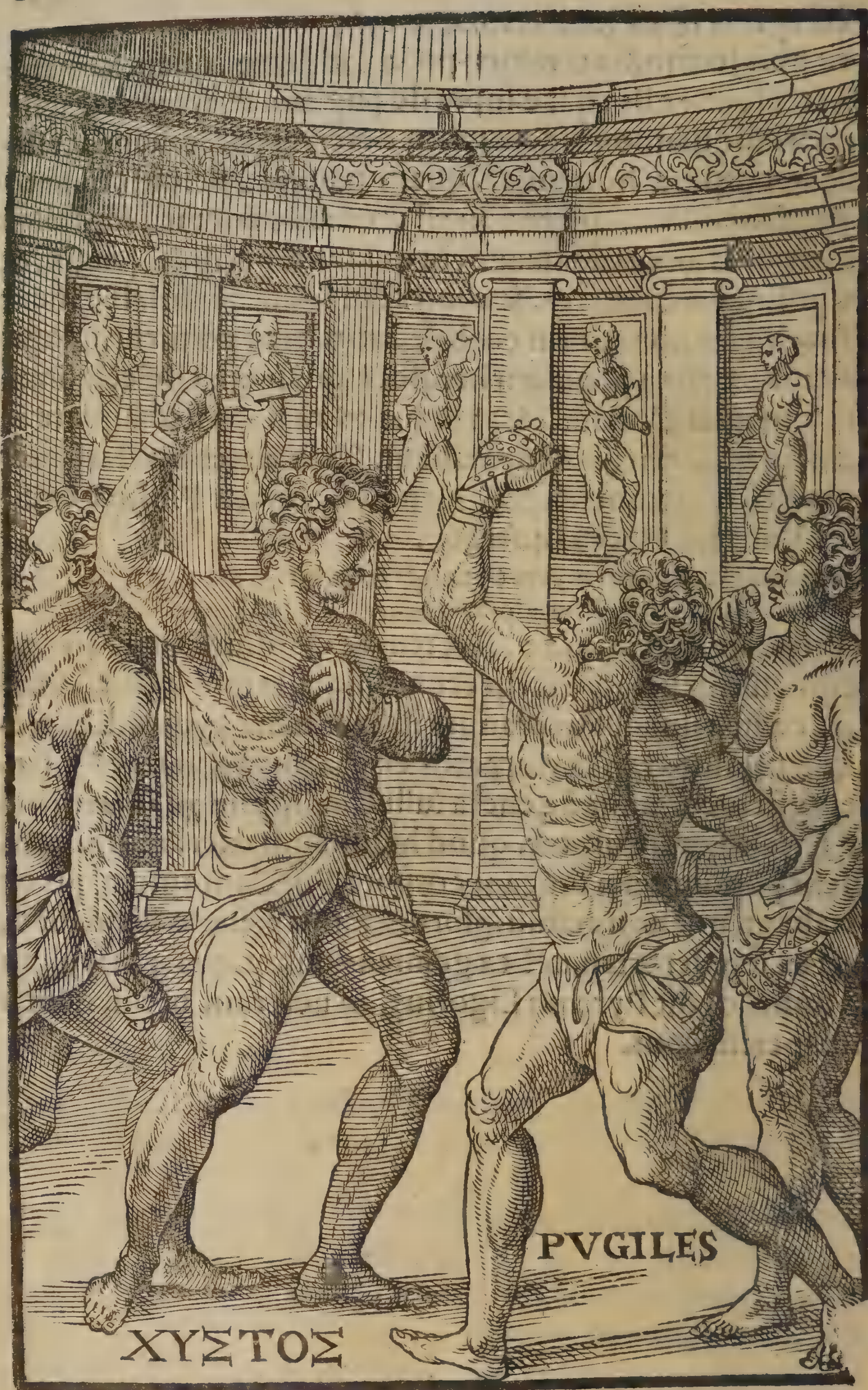
A *Nunc ligat ad ceſtum gaudentia brachia loris.*

Quod uero huiuſcemodi certamen potius athletae, quam ſanitatis ſtudioſi exercerent, ex ijs, quae ſupra de pugilatu ſcripſimus, facile cognoſci poteſt: quandoquidem tanto deterius percuſſiones ceſtibus impactae corpora hominum, quam pugnis afficiunt, quanto pugni expanſis manibus. quare non eſt credibile ſanitatis ſtudioſos hoc exercitationis genus adamaſſe, & qui ſe verberibus, plagis, & ictibus, pugnisque exponeret, ſanitati admodum conſuluiſſe: ſicut ex aduerſo athletas non parum eo delectatos, hinc conijcere poſſumus, tum quia maxima populum huiuſcemodi pugna delectatione afficiebat, tum quia gloriam, & praemia ex ea populi uoluptate in amphitheatris, & ſacrificijs comparabant. Ceſtibus enim clarũ fuiſſe Amycum Bebryciorum regem, Neptuni filium a Polluce occi-
B ſum, ſcripſit Valerius Flaccus 4. Argon.

Sparta terapnaea pugilem cum Gymnade pinguem
Stratum Bebrycijs Amicum ſuſpexit arenis.

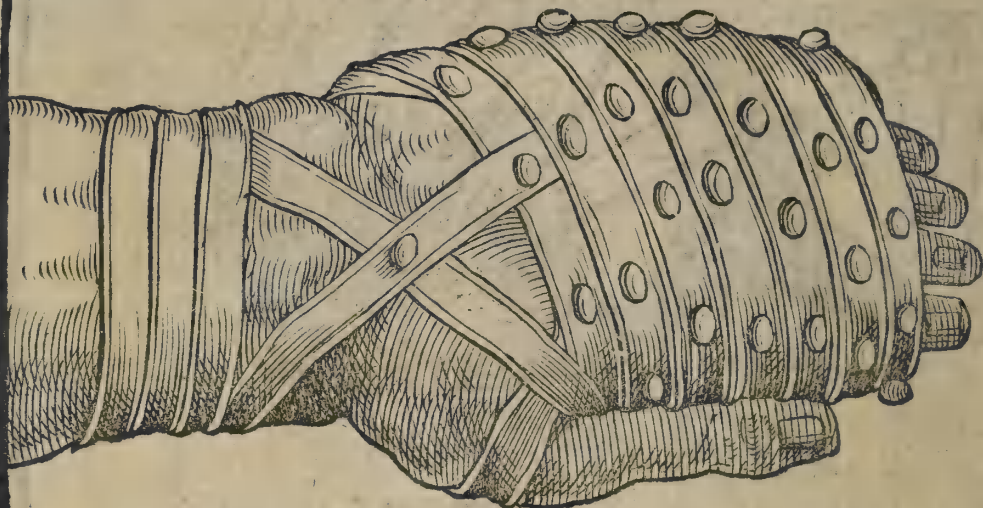
ſimiliter Virgilius Entellum, ac Daretem, & Ouidius Brotheam, ac Ammonem ceſtibus ualuiſse ſcripſerunt. itaque inter pugilatũ, Pancratium, & ceſtus, unum Pancratium in medicina gymnaſtica frequẽtius, ceteros duos rarius vſurpatos eſse iã liquet. narrat Plutarchus Lycurgũ ea certaminũ genera ſuſtuliſse, ĩ, q̧bus χεὶρ ἀνατείνεται manus ad feriendum attollitur, quod huiuſmodi exercitia frangãt, & debilitent potius quam foueant corpora. Pugilum autem, qui ceſtibus certabant, nec non ceſtuũ ipſorum varias picturas hic damus, ut ipſas uel ex ſepulcrorum, uel ex gemmarum antiquarum ſculpturis captas nobis dedit Pyrrhus Ligorius, in ueterum monumentis
C renouandis peritiſſimus.

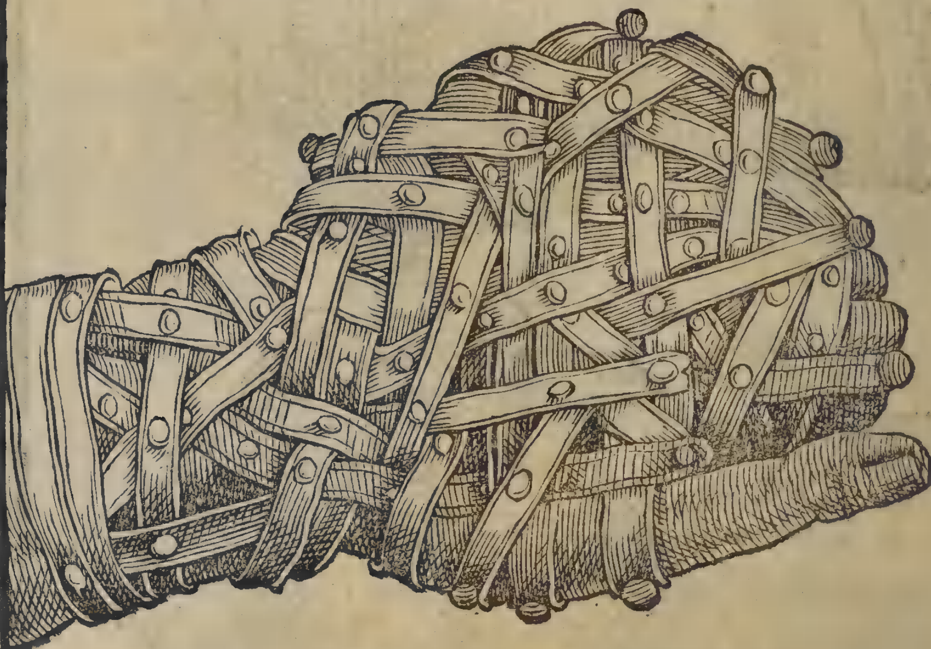
5. Aeneid.
5. metam.

PVGILES
ΧΥΣΤΟΣ

CAESTVS

CAESTVS

A *De Cursu Cap. X.*

Nter cetera,quae ob uitae conseruationem animalibus a natura tributa fuerunt,currendi potestatem praecipuam esse,omnes,qui eorum statum considerare uolent,sine labore intelligent, si quidem cetera quaeque,quibus se ipsa tuentur,uel non statim connascuntur,uel nō perfecte corpora defendere ualent,quin ab insidiantib.aliqua ex parte laedātur,at cursus cunctis fere ab ortus principio donatur ,atq; ita corpora ab insidiatorū,& omnium offendere ualētium iniurijs tuetur, ut nullā laesionem ea sustinerepatiatur . quo magis homini ualde cōquerendū esset,cū multo tpe ad currendū ineptus degat ; nisi & ipse,cui crura ambulationis , & cursus gratia a natura in eā figurā fabricata Arist. & Gal. prodiderunt, hanc iacturam custodia parentū, sub qua tunc uiuit,facile emendaret , qui ēt naturae donis non modo ad uitā cōseruandam,uerum ēt ad eam iucunde simul,atq; sane traducendam uel solus,uel oīum animaliū maxime uti nouit,sicuti in cursu uidere possumus , qui cum uitae duntaxat conseruandae caussa hōī tributus foret,eo tamen ad gloriam,ad uoluptatem, ad sanitatem consequendam uti nō aegre tulit . Quis nescit,maiores nostros inter alias exercitationes, ut disputat Plutarchus ij. Sympos. v. ad spectacula , ad militares exercitationes,ad sanos habitus acquirendos institutas cursum quoque habuisse? cui locum peculiarem in gymnasijs assignatum nullum uidere licet, quod haec exercitatio in uijs ipsorum communibus , dum ab alijs non occuparentur, fieri posset, atque etiam quandoque in loco , ubi altus puluis stratus erat, si credimus Luciano , ageretur. neque enim peridromidas ad cursum , etsi nomen innuat, sed ad deambulationis usum institutas scimus ex superioribus.Athletae,qui ludorum & certaminum gymnicorum celebritates repraesentabant,usque adeo currendi uim interdum aestimabant,ut (quod refert Plinius) lienem sibi ipsis inurendum curarent,quominus ille currēdi celeritatē,sicuti solet,impediret. Huiusce cursus certamen , sicut & luctae primos Eleos sine ullo ueteris memoriae exēplo instituisse auctor est Pausanias : apud quē similiter legitur,Endymionē filijs de imperio tale certamen in Olympia proposuisse;nec non currendi morem Nemiacis, & Isthmicis intermissum ab Hadriano restitutum esse . Ex quo loco scire possumus & seruos, & ingenuos antiquitus in cursus certaminibus contendisse: eo magis quod tradit Lampridius, Alexandrum Seuerū numquam cursorem nisi seruum uoluisse,quod diceret,ingenuum nō nisi in sacro certamine currere debere. Et laconicos,unaque Cynicū Dioge-

[Marginal notes: B (beside "uiuit,facile emendaret"); C (beside "Luciano , ageretur"); lib. de cōi aīal. gres. li.15. d vsu partium. ; In dialogo de gymnasijs. ; li.11.c.37 ; 5.& 6.Eliacorum. ; 8.de leg.]

Diogenē cursum tanq̃ militib. futuris inutilē dānasse constat, quod D quoq. in lib. ad Thrasybulū cōfirmauit Gal. illud tamen puto uerissimū, non oēs seruos, nec in oībus agonib. cōtendisse, sed tm̄ in ignobiliorib., a quib. arcebantur ingenue sacris duntaxat adduci: sicut ēt liberti praesertim Imperatorū quos singularibus priuilegijs eos donasse historici pleriq. referūt. Et Arist. qui 3. pol. c. 3. scribit apud Cretenses ad certamina seruos nō fuisse admissos, innuere uidetur apud alias gentes seruis quoq; esse concessū. Ex altera parte Plato ad bellicas exercitationes ita cursum cōmendauit, ut non modo uiros, & iuuenes, uerum ēt virgines, pueros, eos qui grandiores erāt, & mulieres, omnesq. tā nudos, q̃ armatos ad currendū exerceri uoluerit, nō in stadio solū, sed & in dolicho, in diaulo, & in ephippio, ut iure disputetur apud Plutarchum ij. symp. antiquior ne fuerit in bellico, & cōcertatorio usu lucta, & pugilatus, an cursus. Platonis snīam secutus Vegetius in cōmentario de militari exercitatione scriptū reliquit, ad cursum praecipue iuuenes, qui militari disciplinae incumbunt, assuefaciendos esse, ut maiore impetu in hostē currant. ut loca opportuna celeriter, cū usus venerit, occupent, uel aduersarijs idē facere uolentib. praeoccupent, ut ad explorādū alacriter pergāt, alacrius redeant, ut fugientiū facilius terga cōprehendāt. Refert Sallustius de Magni Pōpeij exercitatione eū cū agilibus, saltu; cū uelocibus, cursu; cū ualidis, uecte certasse, neq. aliter Sertorio aequandū umq̃ fuisse, nisi se, & suos milites huiuscemodi frequentib. exercitijs ad bella praeparasset. Ex quib. colligitur, cursum hunc in gymnastica bellica maximi momenti fuisse, & quemadmodū athleticū quatuor praecipuas habuisse species, stadiū de quo D. Paullus loquebatur, quando dixit currentes in stadio ob corruptibilē coronā certare; dolichum, diaulum, & armatum, in quorum postremo bis Callicratem uicisse scribit Pausanias, unde σαδιοδρόμοι, δολιχοδρόμοι, διαυλοδρόμοι ὁπλιτοδρόμοι dicti sunt, horum exercitatores. Qui praeterea Arist. j. lib. mag. moral. & Gal. medicū in 2. & in 6. de tu. ua. lib. non oscitanter uidit intelligere facile pōt, cursum inter exercitationes sanitati, ac bono corporum habitui conferentes non exiguam partē habuisse, quādo ēt Seneca inter exercitationes corporis, quarū rationē habendā censuit, primū locum cursui dedit, etsi non admodum percipio, quid epist. 3. indicare uoluerit dum se Hieram fecisse, quod raro euenit cursoribus, ait: nam si (vt eruditissimus Muretus putat) pro Hiera mediā stadij lineam cōcipiamus, quomodo cursores eā raro facere dicat, non satis assequor. Huius tres tantum species effecisse Antyllum reperio, alterā in anteriora currēdi, alterā in posteriora,

Margin notes: Lib. 1. c. 9. — Lib. Epo. 1. xv. — E — F

A riora, alterã in orbem. quãuis itẽ apud Galenũ, & dolichũ, & diaulũ reperiri sciã, quorũ alterũ refert ipse, Graecis continuatũ diu cursũ significare, quem tamen maior pars auctorũ duplicis stadij spatium exstitisse censet, alterũ verò definiunt fere omnes fuisse cursum, quo stadium semel currebant, & recurrebant. Itaque stadium erat cursus vnius tantũ stadij, dolichus duplex uno cursu stadiũ; diaulus duplex, & ipse stadium, sed reflexo cursu. ut fieri posse credã perystilij interioris ambitum, quem diaulum, ob duorum stadiorũ mensuram uocatum tradit Vitruuius, huiuscemodi cursui inseruisse. Qua propter falsum illud esse deprehenditur, quod apud Suidam legitur, stadiodromus longiorem tractũ metiri cursu dolichodromis, cum huius contrariũ manifesto intelligatᷣ ex Parmenionis epigrammate. 2. de tu. va. cap. 10.

B

> Φημὶ πολυστιχίην ἐπιγράμματος οὐ κατὰ μούσας
> Εἶναι· ζητεῖ ἐν σταδίῳ δόλιχον.
> Πολλὰ ξηνακυκλεῖται δολίχου δρόμος ἐν σταδίῳ δὲ
> Ὀξὺς ἐλαυνομένου πνεύματος ἐστὶ τόνος.

Idem ex prouerbio μὴ ζήτει ἐν σταδίῳ δόλιχον a Polluce lib. iij. citato magis adhuc confirmat[ur], quo significatur, in re minori non esse quaerendam maiorem. Ad haec habuit cursus multas species a locorum uarietate desumptas, quoniam si quando extra gymnasia cursitabant, prout necessitas, commoditasue postulabant, aut per plana loca, aut per aspera, aut per aequalia, aut per inaequalia, aut per prata, aut per montes cursum agebant. Neque hic mirari debet quisquam, quod ualetudini studentes extra gymnasia quoq. currerent; propterea quod loca similia cum haud quaquam omnes for-

C mas exercitationibus quibusuis aptas habere possent, cogebãtur interdum homines, prout ualetudinis ratio exigebat, extra gymnasia prodire, ubi perinde ac in illis modo induti, modo nudi currebant. de quibus omnibus extat Aristotelis, sententia, quod currẽtes nudi vestitis coloratiores redduntur, ut oẽs qui loca libera, & aspiratiora incolunt, melius colorantur, quam qui impedita & silentia tenent. 2. partic. prob. 30. & partic. 38.

De Saltu. *Cap. XI.*

VRSVI saltus, ἅλμα a Graecis gymnasticis uocatus, non parum assimilatur, nempe qui, sicut cursus est continuatus saltus, ita ipse sit intercisus cursus; hunc a saltatione, de qua superius sermonem habuimus, longe differre, nullus ambigit, cum opus alterius ὀρχεῖσθαι, alterius ἅλλεσθαι, & a Platone, & a Galeno, & a reliquis probatis auctoribus dicatur. Huius exercitationes nullum fere ad bellicam exercitationẽ effatu dignum, aut

non saltem necessarium, aut non admodum crebrum vsum exstitis- D
se, inde conijcerem, quod Plato inter alias nullā prorsus de illo mē-
lib 1 de re tionem fecerit, sed vnius Vegetij in hac re non contemnedi aucto-
mili.c.9. ris testimoniū me secus sētire cogit, vbi scribit iuuenes, qui militiae operā nauant, ad saltū praecipue exercēdos esse, quo vel fossae trāsiliuntur, uel impediēs aliqua altitudo superatur, vt, cū eiusmodi difficultates euenerint, possint sine labore transire. In athletica uero facultate saltū locū habuisse, praeter Pindaricos interpretes, qui inter ludos in pentathlo contentos, saltum primū hoc versiculo fecerunt.

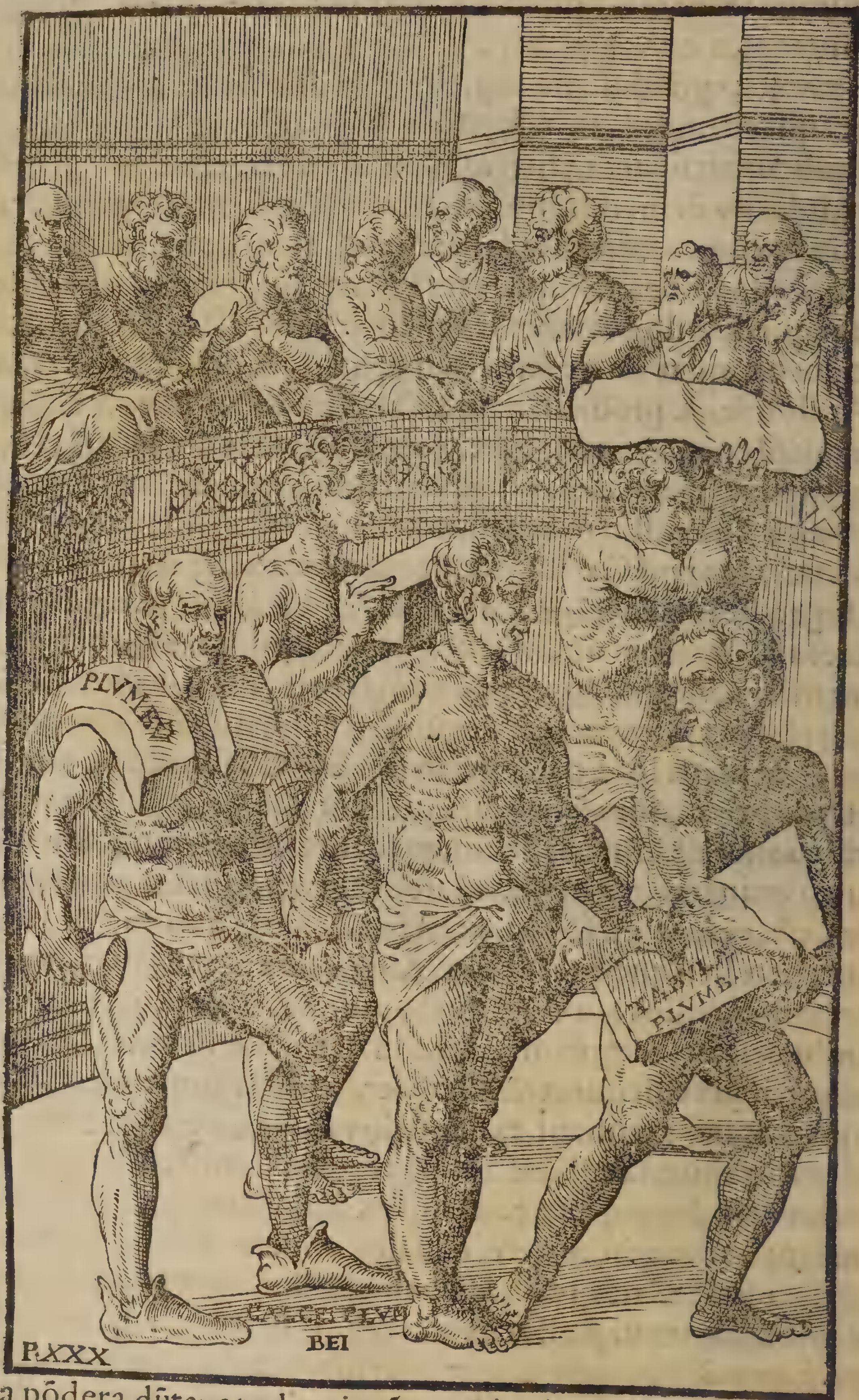
ἅλμα, δίσκος, ἀκόντιον, δρόμος καὶ πάλη, idest,

Saltus, tum discus, tum lucta, & iacula, cursus,

testatur abunde Aristoteles, qui in libro de communi animalium gressu scriptum reliquit, pentathlos athletas halteribus utraque manu comprehensis maiorem, & concitatiorem saltum edere, quam E
non comprehensis, quod itē post ipsum Theophrastus in libro περὶ κόπων plane confirmauit. Porro gymnasticam medicinae saltu nec ipsam caruisse, satis comprobauit Galenus, dum eum inter ceteras palaestrarum exercitationes saepius recensuit: sed Antyllus penes Oribasium diligentius omnibus, & saltum exercitationem sanitati idoneam esse, & quid sit, demonstrauit, ubi hanc sententiam habuit: quod exsilire, & saltare inter se differunt, quoniam πηδᾶν, siue exsilire, est motus quidam cursui similis, quando scilicet eodem in loco corpus manet poplites inflectendo, & circumuehendo, saltus siue ἅλμα est motus ferme continuus in sublime, vel tamquam medium, uel tamquam metam, nullis certis legibus, neque imitationibus terminatus, ob quod a saltatione differre apparet, nempe quam legibus, numeris, & imitationibus uti ostendimus. has saltus species Se- F
Lib. 2. necam intellexisse existimo, dum pro exercendo corpore saltū com-
Epist. v5. mendabat, uel qui corpus in altum leuat, uel qui in longum mittit, uel qui saliaris, aut fulonius dicebatur. Exsilitione olim utebantur Lacaenae mulieres ad nates saltando, quae retroflexis cruribus ita saltabant, ut calcibus nates attingerent, quandoq. cruribus alternatim inflexis, quandoq. uero vtrisque uno & eodē tempore. Has mulieres postmodum aereis statuis repraesentasse Callimachum statuarium, ob nimiam diligentiam Cacirotechnum nūcupatum, auctor
Li. 14. c. 8. est Plinius. quem autem proprie saltum Antylli auctoritate uocamus, in gymnasijs duplici modo vsurpatum inuenio; altero, quando saltantes uacuis manibus seipsos in sublime agebant: de quo uerba faciens Aristoteles scripsit, arduum & difficile esse, saltu continē-
Lib. de cōi aialgressu tem agere motum, argumentum afferens equorum illorum, quos

pompae

A pompae gratia sessores sustinere, nec progredi sinere solent, & qui
ita sese mouentes cito lassantur, & fatigationem sentiunt; altero
quando manibus pondulcula capiebant, ut illis firmati uehemẽtius
saltarent, quae pondulcula tametsi ab Aristotele, & Theophrasto In libro περὶ κό-
ἁλτῆρας nuncupari sciam, tamen ἁλτῆρας aliud exercitationis genus πων.
exstitisse, inferius demonstrabo. Interim lapsum Cornarij adnotare
placet, qui in commentarijs in secundum Galeni de composit. me-
dicament. sec. loc. librum, huiusce rei ignarus, damnandum putauit
Budaeum, qui dixerit, certantes saltu halteribus vsos esse; nã ut illi
fortasse donem, quae ait de halterum, & halcterũ diuersitate; nihilo
minus Aristoteles v. problem. viij. & Theophrastus libro de lassit.
aiũt, (quod ipse negat) Quinquertiones, & alios melius saltare, si la-
pidẽ, vel halteres manu gestent, quam si brachio inani iactentur. id
B quod etiam à Themistio in quarta oratione cõfirmatum reperitur,
Vnde fortasse & apud Galenum 2. de tuen. valetu. & apud Artemi-
dorum legendũ non ἁλκτῆρες & ἁλκτηρία, sed ἁλτῆρες & ἁλτηρία: quan
do scilicet apud nullum alium auctorẽ hanc uocẽ ἁλκτῆρες usurpatã
inuenire mihi contigit. Quomodo uero saltatio ista tam ab athletis,
quam ab alijs perageretur, haec equidem conijcio, uidelicet quod
interdum per plana loca continuatis saltibus saltabant, atq. tunc li
mitem, unde principium saltandi capiebant, βατῆρα appellatum, &
mensuram κανόνα dictum habebant, quemadmodum quoq. & termi
num, quem attingere, magnam, praeterire, maximam laudem fuisse
verisimile est, σκάμμα seu forsan, ut est in Glossario antiquo, interdũ
uocatum puto. Et si quoque scamma & ἐσκαμμένα significasse scio ag-
geres, & terminos illos qui constituebantur decertantibus, perinde
ac hodie lusoribus, & monomachis constituuntur funes, uel ligna,
quae nec attingere, nedum trãsilire licet, unde factum est adagium
in eos, qui metam transiliunt, πηδᾶν ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, aliquando ex
humili loco in altum saltabant, aliquando ex alto in humilem, inter
quos maiorem laborem afferebat, qui ex humili in altum efficieba
tur, cum simpliciter adscendere, quã descendere cõtinuo laborio-
sius praedicauerint Aristoteles, & Theophrastus. Neq. solũ manibus v. Sect.
pondulcula saltantes, ut melius exercerentur, habuisse inuenio, im- pb. lib. de
mo uero & grauiora pondera interdum supra caput, nonnunquam lassit.
supra humeros, aliquando in pedibus gestasse. quemadmodum ui-
dere est ex hac uetustae tabulae pictura, in qua saltantes appositis-
sime repraesentantur: quamque ut antiquam, & ueram a Ligorio
accepimus.

An ea pōdera dūtaxat ad maiorē exercitationē faciēdā īseruirēt, ita existimo, ijs, q grā valetudinis exercebant, hūc finē habuisse. At alijs ad gloriā quādā inanē potius tēdebāt, qđ.s. q maioribus pōderibus onerati longius, & altius saltarēt, ij maioribus p̄mijs, atq. honoribus

A decorarent. Erãt quoq. q̃ supra vtres oleo unctos & uino plenos pedib. saltarẽt; inter quos uictores ij cẽsebant, q ita sese dextere gerebãt, vt p lubricitate humi nõ caderẽt. atq. hi p uictoriae pmio vtrẽ cũ vino ferebãt: q vero terrã natib. pcutiebãt, nõ sine magna uoluptate spectatorib. risũ mouebãt. Id aũt antiquitus obseruatũ in ludis Baccho dicatis, quos ἀσκώλια uocabãt, proditur, in quib. utres caprinis pellib. cõflati saltib. calcabãtur in caprarũ contẽptũ, q̃ adeo uitib. infestae creduntur. De hoc Aristophanes in Pluto: ἀσκωλία ζεῖν ταῦθα πρὸς τὴν αἴθρ' αν. i. hic sub dio supra vtrẽ salta. & Eubulus apud Aristophanis interpretẽ καὶ πρόσγε τοῦτο ἀσκὸν εἰς μέσον καταθέντες εἰσάλλετε, καὶ καγχάζετε ἐπὶ τοῖς καταρρέουσιν. i. Quare utrem in medio collocantes supra ipsũ saltate, & eos qui humi ceciderint, cachinno prosequimini. De his etiam Virgilius 2. Georg. *Atque inter pocula laeti.*

B *Mollibus in pratis vnctos salicere per utres.*

Sed illud nõ ignorãdũ, qd̃ scriptũ est apud Iul. Poll. ἀσκωλιάζειν, tã de his, q̃ d̃ uno subleuato ped̃, altero solo saltãtib., dictũ eẽ apd̃ ueteres.

De Disco & halteribus. *Cap. XII.*

Disci iactũ inter exercitationes gymnasiorũ haud q̃q̃ infimũ locum habuisse, non modo Gal. clarissimis uerbis affirmauit, Propert. pdixit, uerũ ẽt Vitruuius elegãtissima quadã historia aperte insinuare visus est, apud quẽ legitur, qd̃ cũ Apaturius Alabãdeus Trallibus scenã excellẽtissime finxisset, adspectusq. eius pp asperitatẽ eblãdiretur oĩum uisus, & iã id opus pbare fuissent parati, tũ Licinius Mathematicus pdijt, & ait Alabãdeos satis acutos ad oẽs res ciuiles haberi, sed pp nõ magnũ uitiũ ĩdecẽtiae insipiẽtes eos esse iudicatos, qd̃ ĩ gymnasio eorũ, q̃ sũt, statuae oẽs, sũt 2. Ptur. ua. Libro 3. lib. 7. c. 5.

C caussas agẽtes, ĩ foro aũt discos tenẽtes, aut currẽtes, seu pila ludẽtes: notauit. n. mathematicus qd̃, sicuti statuae caussas agẽtes fori sũt ppriae ita discũ tenẽtes gymnasij, & ob id indecentẽ inter locorũ pprietates statũ signorũ publicae ciuitati vitiũ existimationis adiecisse dixit. Erat itaq. antiquis illis discus gymnasij exercitatio, q̃ an bellicae peritiae studiosi inter ceteras exercerẽt, nõ admodũ mihi cõstat, nisi Plato inter iaculationes illas uarias, quas magnopere futuris optimis militib. cõmendat, disci quoq. iaculationẽ subintelligi uoluerit, queẽadmodũ Homer⁹ quoq. 2. Ilia. significauit, ubi finxit Achillẽ Agamẽnoni iratũ Myrmidonas suos a pugnãdo remouisse, atq. illos ipsos ne torpescerẽt ĩ maris littore sese discis, atq. iaculis, tãq̃ militib. aptis, exercuisse: quasi si nõ laedẽdis hostib., saltẽ uariae agilitati ipsorũ cõparãdae hmõi exercitatio accõmodata esset. Athletas uero ĩ eo se exercuisse, nec nõ ĩ publicis certaminib. cõtẽdisse, manifestũ facere põt cõis auctorum snĩa, qui inter athletarũ certamina discum oẽs uno ore adnumerãt, & praeter hos pictura, quã hic damus.

ſicut etiam Galenus, Aetius, Paullus, & Auicenna inter exercitationes ſanitati & bono corporis habitui conferentes diſcum recenſent. Sed, priuſquam longius progrediar, rationi conſentaneum puto admonere, Diſcum penes ſcriptores uaria ſignificaſse, nã teſtatur Suidas, diſcum

A ſcum fuiſſe inſtrumentum quoddam rotundũ,quod aliq̃n adeo graue erat,ut uix ab uno hoĩe eleuari poſſet;uel uti a D. Hieronymo de ſeipſo ſcriptũ eſt. De hoc equidẽ locutum opinor Solonẽ apud Lucianum, ubi interrogans Anacharſin, nunquid in gymnaſio globũ quendam iacentem aeneum,atq. teretẽ,in parui ſcuti figurã formatum,neq.lorum,neq. baltheum habentem uidiſſet,qui grauis,& cõprehenſu difficilis erat, eum manu ſurſum extortum in aerẽ aliquos iaculari conſueuiſſe,ſubiũgit:Aliq̃n ẽt inuenio, inſtrumentũ illud figurã ſolis corpori ſimilem habuiſſe,quod ab Alexandro in ij. probl. (ſiue is Aphrodiſienſis,ſiue Trallianus,qđ magis ſuſpicor,exſtiterit) ſolis corpus δίσκος uocetur. Vocatus ſimiliter fuit diſcus quadra rotunda,qua epulae in menſas ferebantur. Vnde δισκοφόροι appellati ſunt,qui quadris ferendis deſtinãtur. Sic legimus caput D. Ioannis B Baptiſtae ſaltatrici in diſco oblatum eſſe. Poſtremo diſcum inſtrumenti,de quo nos loquimur,genus deſignaſſe reperitur. Quale porro inſtrumentum is eſſet, ita proditum inuenio. Interpres Homeri Euſtathius exponens uerba illa ij.Iliados.

δίσκοισιν τέρποντο,, ideſt, *ludebant diſcis*,

inquit: δίσκος ἐστὶ βαρὺς λίθος, ὃν ἐρρίπτουν σγυμναζόμενοι, τὸν γὰρ σιδηροῦν, σόλον προσαγορεύουσι Vnde ſecundum huius ſñiam patere poteſt, diſcum fuiſſe lapidem grauẽ,quẽ exercentes ſe proijciebant, &, cũ ferreus, erat,maſsam uocabãt. Huic atteſtari uiſus eſt Martialis his uerſibus.

Splendida cum volitant Spartani pondera diſci,
Eſte procul pueri, ſit ſemel ille nocens.

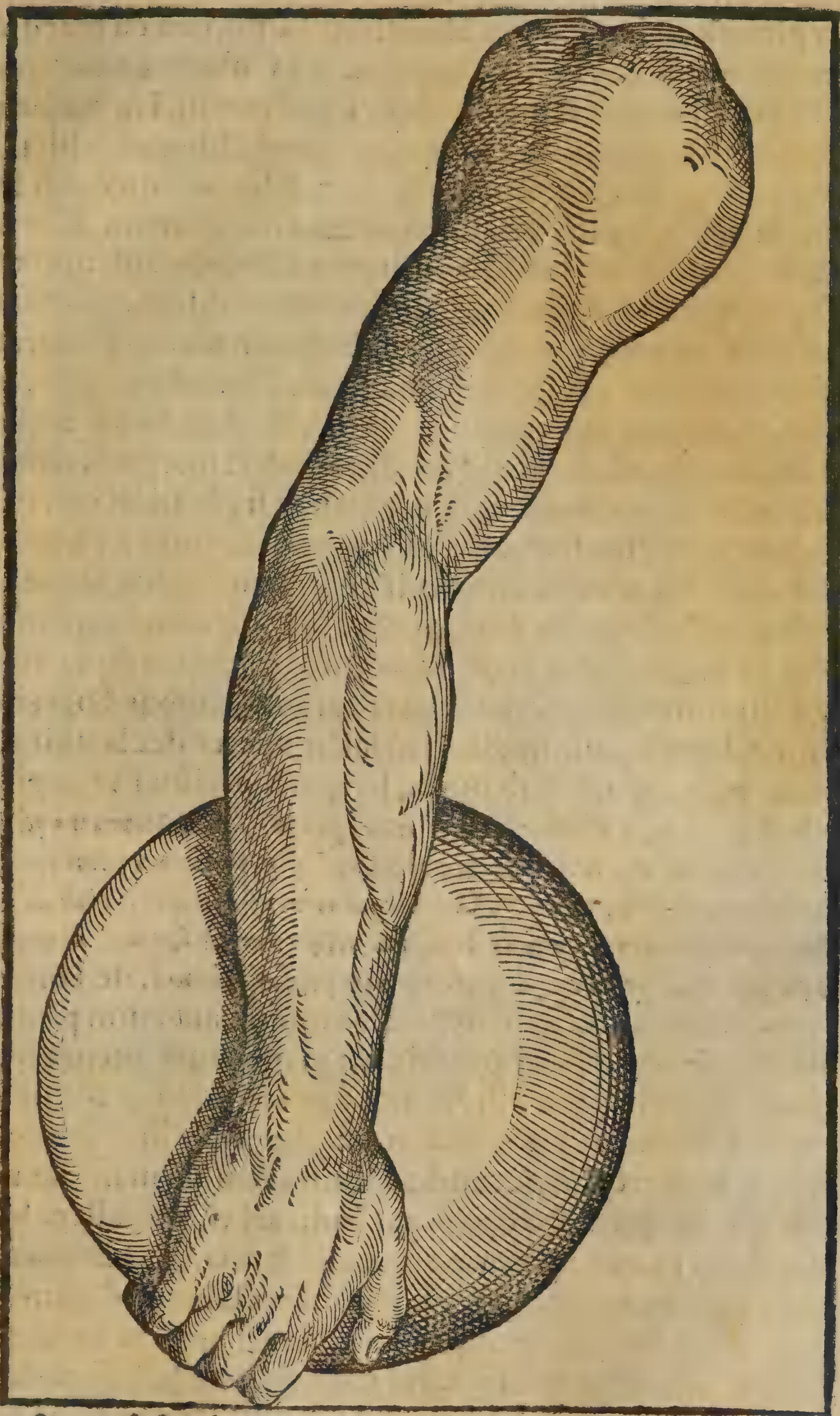
Alij,quibus ego aſsentior,crediderunt diſcum fuiſse laminam quãdam trium uel quatuor digitorũ craſſitudine, lõgiorem paullo plus C pede,alias lapideã,alias ferream,(aeneam quoq. ex ſepulcro Marci Mannij Philopatris Athletae in via Salaria poſito ſe uidiſse,teſtatus eſt nobis peritiſſimus Ligorius) cuiuſmodi maiorem partem, ne, dũ ex alto rueret, frãgeretur,fuiſse puto, planam, quaſi lentis ſpeciẽ referentem,quam in aerem proijciebant,ſed modo a iaculorũ miſſione diuerſo, ſi quidem in mittendis iaculis brachia pandebant,mox prorſum impellebant contra in diſco manu ad pectus adducta, atq. extrorſum & deorſum reducta, rotationis inſtar illum in aerem eiaculabantur, ut perbelle explicauit Propertius hoc uerſiculo.

Miſſile nunc diſci pondus in orbe rotat.

Quod enim diſcus figuram, quam diximus, lenti ſimilem habuerit, praeter Dioſcoridem lenticulam δίσκον nuncupantem,expreſsa hic comprobat Diſcoboli marmorea ſtatua, quae hodie Romae in aedibus Ioannis Baptiſtae Victorij ſeruatur, in cuius manu diſcum figura a nobis expreſsa poſitum uidere licet.

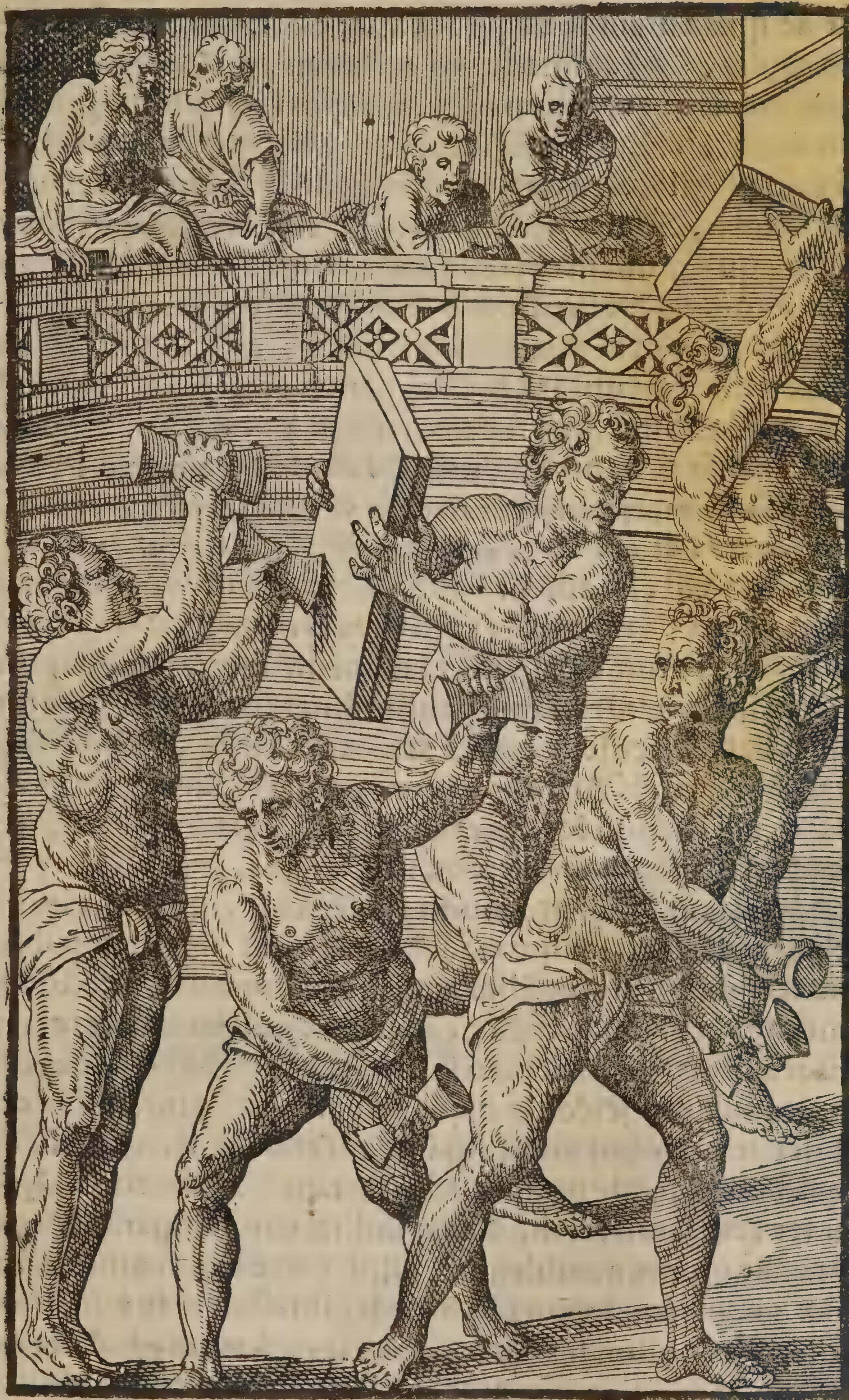

qđ itē oſtēdit alterius diſcoboli brachiū Lapideū hodie in mangi Tuſciae ducis aedibus Pittis uocatis ſeruatū, ex quib. ſimiliter diſcū eiaculādi modū intelligere licet, ut prudēter nos monuit doctiſſimus Petrus Victorius aetatis noſtrae ornamētū, qui brachij figurā ad nos miſit.

Harum ſtatuarũ ſimiles alias duas diſcobolorũ fuiſſe uériſimile eſt. quarum unã ex aere Myronem praeclariſſimum ſtatuariũ finxiſſe. a Quinctiliano celebratam, aliã Tauriſcum pictorẽ illuſtrem excellenter

lenter pinxisse, refert Plinius. Hanc formã disci una cũ praedictis testimonijs si uidisset, ac mature examinasset Gulielmus ille Choulus, nũquã certe affirmare ausus esset, discũ pilã rotundã in medio perforatã fuisse; nisi bonus ille vir nomine pilae quãlibet rẽ orbiculatam praeter Latinae linguae vsũ intellexerit. Atq. hoc dico, qm̃ D. Cyprianus in lib. de spectaculis discũ uocat orbẽ aeneum, & in Marci Aurelij Imp. nũmis quibusdã Apolloniae Illirij excussis, quorũ exẽplar supra positũ est, huiusmodi Discobolorũ lusus repraesentatur, in quo discũ quadrã quandã orbiculatã, & in medio perforatã fuisse apparet. Vt hinc conijciã, nõ vnã discorũ formã exstitisse, qua siue in sacrificijs, siue in gymnasijs vterenẽ. Illud attamẽ praetereũdũ nõ est, in disco iaculãdo artẽ quãdã, vt Pindari interpres ostẽdit, necessariã exstitisse; alioqui iaculatores laude frustrati deridebãtur, & saepe damna insignia spectatoribus afferebãt, quod a Phoebo actũ fuit, quẽ disco Hyacinthũ interfecisse fabulãtur. Disco simile erat alterũ exercitationis genus, ἁλτῆρες a Graecis appellatũ, qd' in palaestra actitari solitũ scribit Galenus. hoc ab halteribus supra nominatis, quos saltatores, vt vehementius saltarent, manibus cõprehẽdere cõsueuisse, demõstrauimus, diuersũ fuisse aperte declarauit Antyllus cuius, verba apud Oribasiũ ita scripta reperiũtur in capite περὶ ἁλτηροβολίας. Διαφορὰ δ' ἐστὶν αὐτῶν τῶν ἁλτήρων, ἢ γὰρ βάλλονται παρὰ μέρος τῶν χειρῶν ἐκτεινομένων τε, καὶ συγκαμπτομένων, ἢ κρατοῦνται μόνον ἐν προτάσει τῶν χειρῶν ἡσυχαζουσῶν ὡς τὰ πολλὰ βραχεῖαν τε κίνησιν κινουμένων αὐτῶν τε τῶν γυμναζομένων ἐμβαινόντων, καὶ ἀνασειόντων τοῖς πύκταις ὁμοίως, ἢ κατὰ σύνθεσιν τοῦ ῥάχεως ταῖς χερσὶ παρὰ καμπτὸν τῶν γυμναζομένων. i. de Halteris iaculatione. Differentia autẽ est halterũ ipsorũ. aut enim proijciũtur manibus extẽsis, & uicissim inflexis, aut in manuum ꝓtensione, quae quiescunt, & ut plurimum breui motu mouenẽ, solum cõtinenẽ; ipsi uero, qui exercebantur, nõ secus, ac pugiles, introibant, & concutiebant, vel q se exercebãt, secundum dorsi assensum manibus uicissim se flectebãt. Ex quibus verbis plane indicari vr̃, quod, licet halteres huiuscemodi ex eadẽ materia, atq. eadẽ forma, qua saltatorum pondera esse possent, nihilominus ab illis differebãt, quod nõ modo manibus, ut saltatores, tenerenẽ; uerum etiã uarijs modis emitterentur, perinde ac tẽporibus nostris apud multos in vsu habeẽ, qui sese exercẽt, aut pilã, aut lapidẽ vel ferreũ, vel plumbeũ manibus, ac brachijs extẽsis, & circumactis in altũ mittentes, de quibus locutus fuit Aretaeus, auctor nõ minus probatus, quã antiquus; ubi in dolore capitis τῶν ἁλτήρων βολὴν cõmẽdauit. Et vt possit certior formae huiusce exercitationis notitia haberi, adponẽdas curauimus halteristarũ imagines, quas ex gẽmis antiqs sculptis acceptas ad nos misit Pyrrh' Lig.

Et ne quis a nominū aequiuocatione errandi occasionem aliquando capiat, illud animaduerti uolumus, ab ἁλτῆρος ἁλτῆρα non parum differre: quandoquidem ἁλτὴρ exercitationis genus iam a nobis descriptum, nec non pondera a saltatoribus manibus apprehendi solita significat, ἀλήτηρ uero genus fuisse orchesticae, siue saltationis apud Sycionios vsitatum refert Athenaeus. quo nomine Ithacenses quoq. unam exercebant, quam non sine Vlyssis fortuna atque aerumnis constitisse arbitror; si quidem ἀλήτηρ ex Homeri uersibus, ex Hippocratis usu, atque Galeni interpretatione mendicum atq. erroneū significat. Quales porro fuerint huiusmodi halteres, nihil aliud explicatum reperio, nisi id quod Pausanias in v. Eliacorum scripsit in hunc modum: Οἱ δὲ ἁλτῆρες οὗτοι παρέχονται σχῆμα τοιόνδε· κύκλου περιμηκεστέρου, καὶ οὐκ ἐς τὸ ἀκριβέστατον περιφεροῦς εἰσιν ἥμισυ, πεποίηνται δὲ ὡς καὶ τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν διιέναι, καθάπερ διὰ ὀχάνων ἀσπίδος. idest, Hi autem halteres circuli oblongioris figuram habent, neque dimidio ad exactissimam rotunditatem perueniunt. Ita uero facta eorum est figura, ut manuum digiti tamquam per clypei ansam immittantur: a quo paullo diuersius sensisse uidetur Coelius Aurelianus medicus inter Latinos antiquos Methodicos non infimus, ubi scribit, Arthriticis conuenire ceram digitis emolliendam dare, uel manipulos tenendos, quos palaestritae halteras appellant, tum mouendos cereos, uel ligneos, primo cum paruo plumbo interfuso, tum pro modo profectus grauiores. Ex quibus uerbis elicitur Halteres fuisse massulas quasdam, siue manipulos ex uarijs materijs modo leuioribus, modo grauioribus confectos, ea magnitudine, ut manu quilibet caperetur. qui mea sententia nedum solis manibus, uerum etiam funiculis halteribus ipsis circumfusis, deinde inter proijciēdum explicatis, emittebatur, perinde ac faciunt hisce temporibus multi, qui sic aut rotulas ferreas, aut caseos, aut quid aliud simile proijciendo certant. An uero ἁλτῆρες a Platone inter ceteras ad fortitudinem militarem comparādam excogitatas exercitationes nominentur, nihil certe explicatum habetur: opinor tamen ego, ipsum ubi 8. de legibus, haec de mulierum proprijs exercitationibus scribit, καὶ λίθοις ἰσχυρός τε καὶ σφενδόναις ἁμιλλωμένων, nil aliud animo concepisse, nisi quod illae tum lapidibus a manibus, tum a fundis emissis inter se certare deberent. nam, & ἁλτῆρες aliquando lapides erant, quos a manibus exercitatores eijcere consueuisse indicauimus; unde sub nomine lapidis a manibus emissi ἁλτῆρα Platonem intellexisse non est prorsus rationi dissentaneum: ueluti certum est, fundam ab halteribus diuersam funiculum

Margin notes: D (line 1); E (beside Greek quotation); li. 4. chro. cap. 2. (beside "Aurelianus"); F (beside "tudine").

A lum quendam fuisse, qui duobus capitibus manu capiebatur, altero cum ansula ne exiret, altero sine, ut dimitti posset, atq. in medio latior erat, ut ibi lapis contineretur, quem, circumacto ualide funiculo, & ab uno capite dimisso, uehementer proijciebant funditores. quam proiectionis formam duabus de caussis a Phoenicibus, quos Plinius fundae inuentores fecit, repertam credo; altera, ut minus manibus ex lapidum asperorum attrectatione nocumentum accederet, altera, ut longinquius & maiore impetu lapides proijcerentur. unde Dauidem ad prosternendum Goliatem funda uti uoluisse existimo, quoniam aduersus robustissimum Gigantem maxima ui, & maximo armorum impetu opus esse cognouerat. Hoc genus certaminis apud Balearium insularum populos usq. adeo celebrabatur, ut matres filios suos alijs auibus uesci non paterentur, nisi quas funda sibi ipsis comparassent. Lib.7.c.56

B Et ideo Virgilius fundam cognomine Balearem hoc versu appellauit.

Stuppea torquentur Balearis verbera fundae. 1. Georg.

& Statius libro primo.

Roboraque & grauidas fundae balearis habenas;

Ouidius lib.ij. Metamorph.

Non secus exarsit, quam cum balearica plumbum
Funda iacit: volat illud, & incandescit eundo.

Quod uero bellica gymnastica huiusmodi exercitationem in usu haberet, faciliter ex Vegetij commentarijs unusquisque cognoscere potest.

C

De Iaculatione. Cap. XIII.

Vamuis τῆς πάσης ῥίψεως siue iaculationis omnis nomine apud Platonem quandoque omnem siue lapidis, siue iaculi, siue alicuius alterius proiectionem nosse ualeamus, nihilominus duas praecipuas illius species effecisse 8. de legi. dialogo uidetur, alteram τοξικὴν, alteram ἀκόντισμα uocans, quarum duarum Apollinem atque Aesculapium praesides exstitisse tradit Galenus; nos primam sagittationem, secundam iaculationem cunctos fere Latinos secuti nuncupabimus. sagittationem tribus praecipuis modis fieri solitam inuenio tum, solis amentis, de quibus Silius lib. 14. 7.de leg.

hasta iuuatur amento

tum arcubus, tum balistis, quibus sagittas subtiles, exilesq. infigen-

tes,ac primo tendentes, deinde remittentes illas eiaculabantur,atq. D
hi communi appellatione τοξῶται,uel τοξόται uocabantur; vnde uenenum quoddam τοξικὸν nominari ſcribit Paullus Aegineta medicus,quod Barbari ſagittas ad feriendum lethalius illo inficerent:Iaculatio uero non modo ſine amento, arcu,baliſtaue efficiebatur,uerum etiam grandiores ſagittas, craſſioreſque virgas, & plerumque graues palos requirebat;quinimmo ſagittarij ſolis brachijs ſeſe mouebant, ἀκοντίζοντες autem ſiue iaculatores in iactu brachia contorquebant,extendebantq. & praeterea dorſum,necnon femora pedibus immotis flectebant,agitabantq. quemadmodum tēporibus noſtris, quos pali iaculatores appellant,factitare conſpicimus:utrique tamē in huiuſcemodi exercitationibus obeundis nō paucis viribus
li.de aere, aquis, & locis. indigebant, unde non ſine ratione Hippocrates, multos ex Scythis E
prae impotentia humiditatis humerum,neq. arcum intendere, neque telum contorquere potuiſſe memoriae mandauit, qui pariter in initio libri de fracturis dicebat brachij figuram aliam eſſe ἐνἀκοντισμῷ κατὰ φύσιν,ἄλλοδ᾽ ἐν σφενδόνησιν,ἄλλοδ᾽ ἐν λιθοβολίησιν,ἄλλοἐν πυγμῇ. ideſt,in iaculatione fundarum, & lapidum emiſſione,necnon pugilatu. Habebant uero,qui ſic exercebantur, terminos,& ſcopos ſibi propoſitos, quos modo praeterire,modo attingere, uictoriae gratia quiſque conabatur.quod explicauit Horatius hoc uerſu.

Saepe diſco,
Lib. 1. car. ode. 8. *Saepe trans finem iaculo nobilis expedito.*

lib. de re milit. Ceterum hoc in loco id praeterire nolo,quod baliſta fuit tormenti quoq. genus,quo ſecundum Vegetium lapides,& ſagittae eiacula-
li. 10. c. 15. bantur; & quod ſimiliter ſagittas catapultis, & ſcorpionibus antiquos eijcere conſueſſe ſcripſit Vitruuius,de quibus tractare ad inſti- F
tutum noſtrum minime pertinet: quas uero nos ſagittationes, & iaculationes tractamus,illae ſunt,quas gymnaſtica facultas tamquam proprias ſibi exercitationes complectitur. Quod enim medicinae gymnaſtica iaculationes, atq. ſagittationes pro ſanitatis adminiculis in vſu habuerit, (licet apud auctores raro ſcriptū inueniatur) in-
In ſuaſ. ad bo. ar. de tamen conijcere poſſumus, quod antiqui, referente Galeno, eoſdem medicinae & ſagittationis, iaculationiſue Deos Apollinē nempe,atq. Aeſculapium effecerunt. At iaculationis vtriuſque tam cum arcu quam ſine, praecipuum in bellica gymnaſtica vſum apud priſcos fuiſse, locupletiſſimum teſtem Platonem habemus,qui mulieres,& viros futuros bellis aptos hiſce in primis exercendos curauit, id quod mulieres Scytharum antea facere ſolitas ſciebat, quas
Loco cit. Hippocra. & pedibus, & ex equis arcubus uti, & ſagittas eiaculari

con-

A consueuisse, scriptum reliquit; ut sileam Homerum, qui Myrmidonas Achillis milites, dum a bello uacarent, sese iaculãdo exercere, ne peritiam militarem amitterent, finxit. quam peritiã quantopere iaculandi, & sagittandi exercitatio, adiuuet, quantumq. eadem roboris lacertis afferat, clare indicauit Vegetius in 1. de exercitatione militari lib. Athleticam neq. iaculandi exercitatione caruisse, Hercules illius auctor fidem facere potest, quem sagittãdi peritissimum ea facultate centaurum Nessum quamuis remotum, & ceruam aeripidem transfixisse, harpyasq. uolucres in medio aere confecisse, tradit Seneca; atque cum eo alij. Ad haec etiam diuersae illae, atque multiplices belluae, quas in publicis spectaculis, ac ludis athletae modo sagittis, modo alijs armis interimebant, clarissimum argumentum praebent, certatores illos athleticos iaculationem quoq.
B exercuisse, nec modo ignobiles, uerum etiam maxime illustres uiros, atque etiam Imperatores ipsos, inter quos duo adnumerantur, Commodus uidelicet Faustinae Pij & prioris Faustinae filiae, & Marci principis filius; nec non Domitianus, quorum hunc centenas uarij generis feras in Albano secessu sagittis plerumque multis uidentibus confodisse, scribit Tranquillus; illum centum ictibus in arena totidem feras strauisse, tam ualidis uiribus, ut multas uno conficeret ictu, tradit Herodianus: qui similiter scribit adeo illi certam manum fuisse, ut, quidquid oculo destinasset, iaculo & sagitta contingeret. Ergo iaculationem, & in bellica, & in athletica, & in medicinae gymnastica locum habuisse, compertum est; cuius quidem iaculationes duo potissimum instrumenta fuisse, diximus, arcum, & sagittas, quos alij Scythen Iouis filium, alij Persen Persei
C filium inuenisse dicunt. Iam uero sagittarum multas species fecimus, alias subtiles, & exsiles, quae arcubus, & balistis eiaculabantur, quasque plumbatas fuisse existimamus: quamplurimorum, & praesertim Pacuuij in Paullo ita loquentis, Sagittis, plumbo, & saxis grandinat, niuit: nec non Aristotelis auctoritate ducti, qui in 2. de coelo scripsit, sagittas per aerem latas ipsum ignire, atque ipsum ita ignitum plumbum postmodum, quod in eis continetur liquefacere: alias crassiores, iacula Latinis uocatas, a Graecis ἀκόντια, quarum inuentorem Aetolum Martis filium, credit Plinius: alias adhuc crassiores & grauiores, palos nostri uocant.

Lib. 1.

Plinius. li. 7. c. 56.

Explicit Liber Secundus.

ARTIS GYMNASTICAE

LIBER TERTIVS

De agendis, & de ratione praesentis tractationis. Cap. I.

VLtas exercitationum species ab antiquis in vsu habitas superiori libro, qua potuimus perspicuitate, enarrauimus; multae adhuc restant non minus fortasse scitu dignae, quam illae, quarum maior pars tametsi haud quaquam in gymnasijs praecipue perageretur, neque item ad saltatoriam pertineret, in quam, & palaestricam uisi sumus superiori libro vniuersam gymnasticam distribuere, cuncta tamen tractari oportere duximus, quia illa etiam si non proprie, saltem communiter exercitationes uocari merentur, & propterea nullo pacto a gymnastica excludi debent. Amplius eadem ad bonum habitum corporis, atque ad valetudinem conferre omnes medici fatentur: unde, cum studium nostrum in hoc praecipue uersetur, ut eas omnes corporis exercitationes tradamus, quae & ualetudinem iuuare, & optimum corpori habitum parere iudicatae sunt, de hisq. singulis gymnasticam considerare statuerimus, uel vnum aliquod intractatum relinquere praeter ordinē, & praeter institutū nostrū foret. Neq. uero nobis illud uitio obijci debet, quod de medicinae gymnastica sola sermonē habere in animo habentes, multa de athletica, plurima de bellica immiscuerimus, atq. adhuc in sequētib. idē facturi simus: propterea quod primū atq. praecipuū consilium nobis fuit de medicinae gymnastica uerba facere. at postea tribus de caussis reliqua adiunximus, tum, ut aliarū duarū cōdicionibus breuiter cognitis, tota tertiae illius natura magis perspecta foret, tum, ut quae cōfuse de singulis simul, uel indistincte saltē ab auctoribus tam Graecis, quam Latinis tradita fuerunt, ex distinctionibus nostris perfecte discerni possent, neq. ulla lectoribus errandi occasio relinqueretur, tum, quia eaedē exercitationes ab athletis, a militiae studiosis, & deniq. a sanitatis professoribus usitatae reperiuntur. quod si de medicinae dumtaxat gymnastica sermonē habuisemus, necessario paene secuturum erat, ut uel hanc unam exstitisse crederent lectores, uel saltem alias ab hac una & normas, & originem suscepisse. quod quantos in auctoribus legendis errores peperisset,

A rifset, nemo uel mediocriter in bonis artibus uersatus uidere non potest, praeterquã quod si quae de gymnastica medica scripsimus, quaeque vberius in sequentibus dicturi sumus, ijs, quae de ceteris duabus a nobis dicta fuerunt, alicui comparare placuerit, cognoscet profecto illa minimam partem obtinuisse, & proinde numquã iure infitiabitur, quin manifeste appareat nos de gymnastica arte medicinae subiecta, & non de ulla alia tractare uoluisse: haec est enim illa, quae tametsi corporis uni curae operã nauare uideatur, ita tamen, & illius, & animae simul exercitationis, quod in Timaeo admonebat Plato, curam gerit, ut non sinat ita corpus prae robore, atque crassitie insolenter ferocire, quin animi motionibus secundũ rationem sese domandum, castigandum, atque dirigendum subijciat: id quod athleticam non effecisse, & iccirco ab omnibus recte B institutis rebus publicis summopere damnatam, atque ignominiose explosam fuisse, Galenus saepius praedicauit. vt etiam hac ratione merito excusari debeamus, si plura quam par aliquis iudicasset, de ea locuti sumus, qd ob id facere potuimus, ut eius natura ex vngue (ut aiunt) aestimata, & exercitationum, & in viuendo, ac conuersando athleticorum morum prauitatem cognoscere, cognitam detestari, atque euitare liceret.

De ambulatione. Cap. II.

QVANTVM commodi humanae huic uitae deambulatio praestet, satis aperte sapientissima natura demonstrauit, quae mirifico quodã artificio, singularique, & prope C diuina prouidentia nobis pedes non ob aliud fabricauit, nisi ut deambulare, atque deambulantes actiones illas, ad quas nati sumus, perficere ualeremus. quod cum Praedo ille circa Coracesium Pamphiliae animaduertisset, ne homines, qui in eum incidebant, ambulare amplius, & reliqua uitae munia plene, honesteq. obire ualerent, pedes illis, sicut refert Galenus, memorabili 3. de usu partium. quodam crudelitatis exemplo amputabat. Deambulatio ergo, quã veluti necessariam, atque in primis commodam siue natura, siue Deus nobis tribuerunt, quanto studio custodienda, atque adiuuanda sit, nullus non uidet; eo praesertim, quod si ullae exercitationes corporis inueniuntur, quae valetudinem conseruare, imbecillitatem a morbo contractam pellere, & bonum corpori habitum comparare ualeant, quaeq. apud omnes homines, omnesq. nationes in frequentiori usu sint, una profecto exsistit deambulatio, quam non

modo medici praecipuam eorum gymnasticae partem effecerunt, D uerum etiam antiqui omnes usque adeo aestimarunt, ut inter cetera priuatis exercitationibus destinata, & in gymnasijs, & extra loca, nullius maiorem curam gessisse, nulliq. magis studuisse uideantur, quam ut accommodata omni tempore deambulantibus loca exaedificarent. Nam (vt ceteros auctores fide dignissimos omittam) Vitruuius quantopere in deambulacris fabricandis inuigilandum cẽsuerit, unusquisq. ex eius scriptis facile comprehendet: ego certe ante, & post Vitruuij tempora innumera in urbibus deambulationibus loca magnifice extructa scio. quae omnia apud me tribus generibus complectuntur, quia uel porticus erant, uel subdiales loci, uel subterranei. Porticus enim quandoq. theatris, quandoque templis, & illustrium uirorum domibus adiungebatur. ante balnea similiter fuisse porticus ambulationi dicatas, scribit Galenus; quandoque solae, & separatae exstruebantur, quales plurimae Romae olim fuerunt, quarum uestigia nunc admirationẽ spectatoribus pariunt, & qualis fuit Pompeiana, de qua & Ouid.

li.5.c.9.

5.d tn.va. cap.11.

Tu modo Pompeia lentus spatiare sub vmbra.
& propertius libro 2.
Scilicet vmbrosis sordet Pompeia columnis,
Porticus aulaeis nobilis Attalicis & lib.4.
Tu neque Pompeia spatiabere cultus im vmbra,
Nec cum lasciuum sternet arena forum. & Martial.li.11.
Cur nec Pompeia lentus spatiatur in vmbra.

Ex quibus trium poetarum uerbis clare patet, Pompeianam porticum ad deambulationes exaedificatam fuisse, quemadmodum, & quamplures alias in id constructas esse, apud Ciceronem tertio de F oratore libro disputatur. Quod porro subdiales quoq. locos ad deambulãtium tam commoditatem, quam iucunditatem maiores nostri extruerent, atque illos modo arboribus consererent, modo nudos relinquerent, praeter, Vitruuium, qui eos in gymnasijs, & extra gymnasia quomodo fieri deberent, copiosissime edocuit, argumento quoq. sũt xysta illa a nobis superius declarata, & praecipue deambulatorium illud Athenienssium in Academia, quod pulcherrimis platanis consitum ad id fuisse scribit Plinius, & ad cuius imitationem Alexandrum Seuerum nemora in publicis thermis, atque in suis aluisse existimo. Subterraneos uero locos quosdam ambulationibus destinatos fuisse, quos ob id hypogaeos Hegesippus, & Petronius uocarint, haud uero dissimile uidetur: quoniam temporibus, quibus mirum in modum luxus creuerat, fieri potest, ut una

l.12.c.2.

cum

A cum innumeris alijs blandimentis excogitati ſint ad uitandas aeſtiui caloris moleſtias. niſi eos potius credamus fuiſſe crypto porticus vndiq. parietibus tectas, iccirco in eam formam fabricatas, ne ambulantes a uentis, & a reliquis aeris iniurijs laederentur, qualis hodie Romae in uiridario Vaticano uiſitur, & quales fuiſſe illos ueriſimile eſt, quos ſe inter ruinas uillarum Luculli tam in agro Tuſculano, quam in monte Pauſilippo uidiſſe, teſtatus eſt nobis Ligorius; quosue Plinius ſecundus in uillae ſuae Laurentini, & Tuſcorum deſcriptionibus pluribus uerbis depinxit. De his Varro apud Nonium, Non uides in magnis periſtylis, qui cryptas domi non habent, ſabulum iacere a pariete, aut Euripis, ubi ambulare poſſint? Qui enim ambulationibus ſeſe exercebant, omnes fere ſanitatis gratia illud agebant, ut neceſſario cogerentur ſecundum B temporum mutationes uarios locos habere, quibus citra ualetudinis offenſionem ambulationes perficerent. Soſtratum Gnidium architectum celebratiſſimum ambulationem etiam pēſilem primum omnium Gnidi feciſſe, refert Plinius lib. XXXVI. cap. XII. Nam athletas ambulationibus numquam uti ſolitos ex eo credere debemus, quod neque in ludis, neque in amphitheatris, neque in ſacris certaminibus, quibus omnibus inſeruiebant, vmquam eos ambulando contendiſſe legitur. Quod ſi locus in gymnaſijs athletarum exercitationibus, & locus ambulationibus deſtinatus, quem Xenophon, & Vitruuius Xyſtum uocatum ſcribunt, uicini erant, non ideo inferre debemus, athletas deambulando exerceri ſolitos, ſed alios in Xyſtis ambulare, athletas ſeorſum exerceri conſueuiſſe: niſi C dicamus athletas quoque poſt uehementes exercitationes ambulaſſe, atque illam ambulationem apud medicos ἀποθεραπείαν uocatam eſſe, & non proprie exercitationem: quid autem apotherapia foret, inferius declarabimus. Militari ſimiliter peritiae ſtudentes ambulationem parum curaſſe credendum eſſet, poſtquam nec Plato ullam eius mentionem fecit, nec in ullo bellorum genere ad iumentum effatu dignum praeſtare uidetur, niſi Vegetius edocuiſſet ualde militibus futuris ex uſu eſse, ut aſſiduo exercitati ambulare celeriter, & aequaliter diſcant, atque ob id ueterem conſuetudinem permanſiſſe, nec non D. Auguſtini, atque Hadriani conſtitutionibus praecautum fuiſſe, ut in menſe tam pedites, quam equites educerentur ambulatum, & non ſolum in campis, ſed etiam in cliuoſis, & arduis locis deſcendere, atque adſcendere cogerentur, quo nulla res uel caſus pugnantibus accidere poſset, quā non ante boni milites aſſidua exercitatione didiciſſent. Habuit uero haec exercitatio

li. epiſt. 2. & 5.

In Oecō

li. 1. de re mil. c. 9. & penult.

tatio multas species tum a natura illius, tum a loco, tum a fine de- D
sumptas; a natura quidem, quoniam, cum ambulationem definie-
3. de usu partium. rit Galenus ex crurum motu, ac quiete constare, motus ille, & per consequens ambulatio, aut erat magna, uel parua; aut uelox, uel tarda, aut uehemens, uel remissa: a loco autem uariabantur pariter ambulationum species, quandoquidem modo in urbe fiebant, & in gymnasijs, modo extra urbem, quemadmodum Phaedrus, & Prodicus apud Platonem faciebant, nec non Iscomachus apud Xenophontem, qui dum in agrum pedibus seruum suum equum ducentem sequeretur, meliori se exercitatione uti dicebat, quam si in xysto ambulasset; modo in locis planis, modo asperis, modo arenosis, quos pro paralyticis Asclepiades, Erasistratus, ac Themison male commendabant, modo aequalibus, modo inaequalibus, modo longis, modo breuibus. de quibus omnibus copiosissime disseruit Arist. in 5. probl. parti. A fine demum accipiebantur deambulationes, nempe quando uelut auxilia sanitatis, ac boni habitus adhibebãtur, uel ad corporis recreationem peragebantur. postquam enim grauiores exercitationes confecerant, ne statim ad quietem tamquam a contrario ad contrarium transitus fieret, ambulationes paucas, & remissiores adhibebant, sicut & post medicamenta, ac uomitiones, atq. uniuersum hoc exercitationis genus ἀποθεραπευτικὸν appellabant: quamquam etiam gymnastae in medijs laboribus, potissimumq. in ijs, qui graues uocatas exercitationes obijsset, apotherapia interdum utebantur, quod Galenus summopere laudandum iudicauit. Apud Varronem quoque, ut meminit Nonius, habetur, aliquos ad excitandam sitim ambulatione usos esse. nam in lege Maenia ita scriptum erat: Exercebam ambulando, ut siti capacior ad caenam ueniret guttur.

In Oecõ.

Coelius Au. li. Chron. 2. c. 3. lib. de causis p. cat.

E

3. de tu. ua. cap. 2.

F

An Erectum stare sit exercitatio. Cap. III.

QVI rerum ipsarum naturas leuiter perscrutati sunt, nihil ambulationi ipsi, motuiq. dissimilius esse, quam pedibus erectum stare iudicarunt. At quoniam profundius quaerentes in hanc sententiam eunt, erectos. s. pedibus stantes si non ambulãt, saltem aliquo pacto moueri, propterea que statum huiuscemodi ab exercitationum censu excludi minime debere: ideo etiam de hoc sermonem facere decreui; eo praesertim quod multi falsis rationibus ducti hanc opinionem ita animis imbiberunt, ut pertinaciter credant, stantes pedibus nullo modo

A modo ſeſe exercere, ſententiam ſuam hunc in modum probantes, uidelicet quod definitum apud omnes auctores reperitur, exercitationem motum exſiſtere, cui motui ſtatum plane contrarium eſse: praeter ceteros Plato ubiq. praedicat, dum inter prima rerum principia ſtatum & motum ueluti duo contraria collocat, quos tamen apertiſſime allucinari facile conuincitur; quandoquidem omnes illi, qui pedibus erecti ſtant, licet moueri ſenſibiliter nullo modo uideantur, attamen ratio ipſa, quod aliquo pacto moueantur, certiſſime perſuadet. Nam & multorum ueterum ſententia fuit, non quae moueri uideantur, ea moueri ſola, ſed multa immobilia apparere unum eundem locum obtinentia, quae nihilominus moueri efficaciſſimis rationibus, ac fere ſenſu ipſo demonſtrantur. Aues etenim non tam quando modo ſurſum, modo deorſum uolitant, in motu B eſse cenſentur, quam dum in aere locum unum fere immobiliter occupant. id quod ſic probatur, quia ſi auis quae ſtare in aere immobiliter uidebatur, in eo ipſo inſtanti moriatur, protinus in terram decidit (ut de apode illa aue manucondiata, quam niſi mortuam in terris uideri, & uiuam ſemper in aere manere ferunt) non ob aliam profecto cauſsam, niſi quoniam corpus illud in ſublimi motus alicuius ab anima in corpore facti auxilio conſiſtebat, quo motu poſtea priuatum corpus, atque naturae ſuae dimiſſum ad centrum declinat, ſicuti dum cōtra naturae ſuae inclinationem ſurſum ſuſtinetur, haudquaquam cadit, neque item perfecte quieſcit, ſed quaſi duobus motibus contrarijs agitatur, altero corporis deorſum a natura acti, altero animae ſurſum contra naturam corpus mouentis. Idem ferme euenit in hominibus erectis ſtantibus, quorum C corporibus natura ad terram inclinantibus, & anima contra ſurſum illa ſuſtinere obnitente, motus quidam ſenſui immanifeſtus ſuboritur, cuius indicium illud habetur, quod ſi anima a corpore erecto ſtante exeat, illico ipſum in terram delabitur, quia motus ille deficit, cuius beneficio anima corpus naturaliter ad terram inclinatum, ſurſum eleuatum continebat: ut his rationibus omnino cuiuis perſuaſum eſse debeat, eos, qui pedibus erecti ſtant, ob continuos, & contrarios animae, corporiſque obnixus aliquo pacto moueri, atque ipſorum muſculos omnes corpus geſtantes, & a terra attolentes, erigenteſque uehementer intendi: cuius intenſionis, atque etiam ipſius occulti motus merito poſtea efficitur, ut ſtare maiorem laborem, ac laſſitudinem moleſtiorem pariat, quam ambulare, ſicuti praeclariſſime a Galeno ſcriptis mandatum eſt. Neque Plato ubi inter principia rerum ſtatum perinde ac motui contrarium.

In Soph.

Li. de tre. & rig.

rium collocauit, uera prorsus locutus est, cum Aristoteles. 5. Physi- D
corum libro longa oratione non statum motui, sed motum motui contrarium esse demonstrauerit; nisi potius aliquis dicat, Platonem aliud genus motus ac status mystice (ut solet) intellexisse, cum ex ipsis naturas quoque diuinas constare asserat. Si igitur tot rationibus satis comprobatur; erectos stantes aliquo pacto moueri, atque interdũ non modice laborare, consentaneum uidetur, ut non ob id status ab exercitationũ ordine remouẽdus sit, quod exercitatio definiatur esse motus, & ipse minime motus appellationem mereatur, quinimmo sicuti quãplures motus, qui sanitati, & bono habitui cõferre iudicantur, etsi uere ac proprie exercitationes non sint, cõmuniter tamen esse a nobis supra abunde ostensum fuit: similiter & stare erectum communi notione exercitationem esse censemus. Vnde sapientissimus Hippocrates, qui vlcera curanda quiete indigere E
alias praedicauit, stare, & sedere ipsis inimica esse scripsit: quasi innuere uoluerit, dum corpus sursum uel sedendo, uel stando detinetur, musculos magnopere contendi, atque etiam motum quendam inter animam & corporis naturam generari, qui ulcera ipsa in cicatricem coalescere minime permittat. atque hoc esse puto, quod a Coelio in Epilepsiae curatione stans exercitium uocatur. Num uero antiqui gymnastae inter alias corporũ exercitationes huiusce modi statum receperint, nil certi affirmare audeo. Athletae enim cum nullum fere usum in stando haberent, nisi quando Milonis imitatores recti stantes sese ceteris a loco dimouendos ostentandi roboris gratia praebebant, vel statu non per se, sed ob alium utebantur: ideo haudquaquam seipsos in hoc genere exercuisse mihi uerisimile redditur. Quod quaeso certamen in stando solum effe- F
ctum cerni poterat, quod aut spectatoribus delectationem afferret, aut sacrificijs, uel alio modo amphitheatris, aut stadijs inseruiret, ut horum gratia athletas sese exercere, uel certare stantes solitos dicamus? stabant tamen qui athletas certantes spectabant, sed non ob aliud, nisi ut amphitheatra illa lignea maiorem hominum multitudinem capere ualerent, quandoquidem antiquitus subsellia quisq. sibi ferebat, quibus ad commode, & citra molestiam spectandum, necnon aliquando pro telis, dum pugnabant de loco, utebantur, isque usus primum M. Messalla & Cassio Cos. creuit, mox P. Scipione Nasica censore S. C. cautum, ne cui in urbe, propiusue mille passuum subsellia posuisse, sedentiue ludos spectare licitum esset. Quod porro traditum est antiquis Romanis lege cautum fuisse, ut adorantes starent erecti, stantesq. Ioui sacrificarent, quemadmodum

A dum Valerius Martialis de quodam scribit.

Multis dum precibus Iouem salutat,
Stans summos resupinus vsque in vngues.
Aethon,

Minime ad athletas in sacris certaminibus, uel in celebrandis sacrificijs ludere solitos pertinuisse arbitror, quin potius altiori, & aequiore caussa illud factitatum pro certo teneo, ne scilicet sedentes, siue iacentes in adorando, somno (quod intente speculantibus saepenumero contingere consueuit) caperentur, sed attente simul, ac uigilanter diutius in adorationibus perseuerarent: nisi dicamus, illud pariter ueteres effecisse ad praestandam Dijs ipsis reuerentiam maiorem. Nam multa huiuscemodi pro maioribus reuerentiae signis apud maiores nostros habebantur, quae hodierna die secus re-
B putãtur, veluti cooperto capite sacrificari pro maxima reuerentiae significatione habebatur, ut in Romanis probl. scriptum reliquit Plutarchus, & ut Curculio ille apud Plautum insinuat dicens. Quis hic est, qui operto capite Aesculapiũ salutat? cũ detecto capite sem-,, per ambularet. Haud secus itaque & erectum adorare pro maxima,, honoris demonstratione reputabant, sicuti nos genuflexum: quamquam & Pythagoras, uel secundum Plutarchum Numa adorationes fieri sedendo uoluit, quo sic uota rata, firmaq. esse debere significaretur. Vnde quod erecti sacrificarent, nequaquam athletas in sacrificijs statu uti consueuisse, argumentum est. Bellicae similiter disciplinae amatores parum utilitatis in stando consequi potuisse, ut in eo genere exerceri potuerint, mihi valde rationi consentaneum uidetur; si quidem sola excepta tolerantia militibus profecto
C necessaria, quam alteram militarem uirtutem aut efficere, aut adiuuare queat erecta statio, nusquam uideo, praeterquam quod neque Plato, neque Xenophon, neque Aristoteles, neque Vegetius futuros bellatores stando sese exercere praeceperunt; tametsi Flauium Vespasianum patrem dicere solitum acceperimus Imperatorem stantem mori oportere. Verum enim vero medicorum gymnastas tam sanos, quam ualetudinarios aliquos interdum stando exercuisse, numquam negarem; quoniam plurimos usus tam ad conseruandam sanitatem, quam ad praestandum cruribus robur habere conspicio: dum enim musculi omnes contenduntur, & corpori anima obnitens laborat, vtrique ualidiores efficiuntur, interim quoque humores, & excrementa promptius ad inferiores ductus feruntur, cibiq. in uentriculi fundo, ubi perfecta concoctio absoluitur, honestius accommodantur. ex quo conijcio, hoc vnum exercita-

tionis

tionis genus post sumptos cibos in usu esse potuisse, quando non D
minus ad accommodandum in stomacho nutrimentum, quã ad ex-
citandum natiuum calorem, somnumq. prohibendum ualet, sicuti
vulgaris illa, & non penitus absurda opinio, quod a prandio stan-
dum a coena ambulandum sit, comprobare videtur. Illud uero hoc
in loco praeterire nolo; differre, quisne erectus sub sole stet (ἡλιθερεῖ-
αν uocat Galenus) an in umbra, quod in umbra nullam aliam al-
terationem patiuntur, nisi eam, quam ratione status oriri demon-
strauimus; at illi, qui sub sole perstant praeter iam dictam alteratio-
5. partic. nem, non parum a calore solis mutantur: nimirum cum Aristote-
Prob. 34. les scripserit, ipsos etiam uehementius incalescere, quam illos qui
mouentur, quod ipsi ea aeris perfrigeratione careant, quam istos
opera motus obtinere omnes quotidie experiuntur, ne taceam me-
dicos, a quibus febres ex huiuscemodi sub sole statu generari cre- E
Epist. lib. ditur. ex quo minime satis mirari soleo, quomodo Plinius Caeci-
3. & 6. lius memoriae mandarit, auunculum suum Plinium alioqui in ui-
uendo solertissimum post cibum saepe, quem interdiu leuem, &
facilem ueterum more sumebat, aestate, si quid otij, in sole iacere
(quod ego stare interpretor) consueuisse; atque etiam paullo ante-
quam ex Vesuuij concrematione interiret, sole usum frigidam bi-
bisse. Non est praeterea ignorandum, erectum stare, perinde atque
ceteras exercitationes, ante cibum quoquo prodesse, sententiamq.
nostram, qua post cibos ueteres stare consueſſe iudicauimus, ita in-
terpretandam esse, ut sola haec exercitatio frequentius post men-
sas usurpata fuerit, non quod in usu quoque ante cibum non exsti-
terit, cum quisque apprime cognoscere ualeat, eos, qui ceteris exer
citationibus obeundis haudquaquam apti sunt, siue sani, siue uale- F
tudinarij, posse aliorum loco, si non aeque bene, saltem paullo mi-
nus pro sanitatis conseruatione in stando sese exercere; atque pro
ambulatione leui diuturniore statu ante cibos uti, modo reliquae,
quas inferius demonstrabimus, condiciones obseruentur.

De pugnarum generibus. *Cap. IV.*

VAMVIS Pugnae nomen apud Latinos, atq. Graecos
scriptores multa significare comperiatur, ea tamen, de
qua nos hic tractare debemus, non aliud fuit, nisi exer-
citatio quaedam, in qua duo ut plurimum inter se dimi
cabant, uel ut ad bellicas pugnas ineundas, & fortitudinem & pe-
ritiam compararent, uel ut in ludis, amphitheatris, atq. alijs publi-
cis

A cis certaminibus,ſpectaculisq. coronas uictoriae conſequeretur,populumq. oblectarent;uel ut optimum corporis habitum,atq. ſanitatem ipſam acquirerent,tuereturq. Hos apud Euſeb.viij. Hiſt. Eccl. cap.xviij.Μαχήτας nuncupatos exiſtimo, ut ij,qui pugiles eo in loco tranſtulerũt,inepte feſellerint. Quomodo uero efficeretur, quoniam ſatis quiſq. ex ſe conijcere ualet, in hoc explicando haudquaquam immorabor:illud ſolum praetermittere nolo, apud Oribaſiũ duplicẽ pugnam in medicinae gymnaſtica exſtitiſſe:alteram cũ telis ſemper,alteram plerumq. ſine telis, quam σκιαμαχίαν Graeci,umbratilem pugnam uocarunt noſtri.telorũ pugna efficiebatur,quando ſinguli inter ſe armis rudibus,uel incidentibus, & pungentibus certabant, unde μονομαχίας nomen antiquitus utraq. ſortita fuit, & a Coelio Aureliano hoplomachia, hoc eſt armorum ficta confrixio 5.chro.pa. cap.vlt.

B uocata,nec non ad diminuendam πολυσαρκίαν laudata fuit. At ſciamachiam fuiſſe,quando homo aduerſus umbram,& brachijs,& cruribus pugnabat,praeter Platonem,qui & in Apologia, & alibi σκιαμαχεῖν de pugnãtibus ſine aduerſario dixit, auctor eſt Oribaſius, qui ex Antylli ſententia tradit, ita certantes conſueſſe non ſolum cum umbra manibus,atque cruribus pugnare,verum etiam aduerſus columnam,& aduerſus palum,de quo fecit mentionem Iuuenalis, aut Sat. 6. murum,nec non aliquando ſummis pedibus pugiles imitari, & interdum tamquam ſalientes, interdum,tamquam pedibus cedentes, id quod tunc potiſſimum ueteres facere conſueuiſſe opinor,quando antimachus,ſiue aduerſarius deerat,ſiue quando ita exercendus adeo delicatus erat,ut non poſſet minimum quid damni pati,quod accidere ſolet illis,qui armis quibusuis aduerſum alterum contendere ſolent.

D Primum enim illud innuiſſe videtur,Plato,ubi dixit:καὶ ἔτι πάντων τε ἐμψύχων,καὶ τῶν ἀψύχων ἀπορήσαντες ποτε ἐρημίᾳ συγγυμναστῶν, 7. de leg.
ἆρά γε οὐκ ἐτολμήσαμεν αὐτοὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ὄντως σκιαμαχεῖν:hoc eſt, Si »
omnibus animatis & inanimis careamus nũquid nos ob eorum,qui »
nobiſcum exerceantur,inopiam,aduerſus noſmetipſos vere vmbratili pugna certare audebimus.& poſt ipſum Plutar.in 7. Prob. conuiuialium: ἀλλ᾽ ὁρῶ, εἶπεν, ὑμᾶς οἵους τε ὄντας ἤδη σκιαμαχεῖν πρὸς τὰ εἴδωλα: Prob. 10. ideſt,Sed uideo,ait, uos iam vmbratili pugna aduerſus idola certare paratos. Neq. vero admirari quis debet, qđ antiquos cum umbris pugnaſſe(quaſi id ridiculum ſit)affirmarim, quoniam etiam hiſce temporibus non pauci reperiuntur, qui ex ſeipſis, ut exerceantur,aduerſus aerem pugnis,brachijs,armiſq. certant,uel quãdo aduerſarius abeſt,vel qñ a nemine uideri amant. De hac Paullus Apoſtolus loquens dixit: οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων,i. Ita pugnis,certo,quaſi

to,quasi aerem non caedens. Iam uero non minus telis,quã pugnis, D
& brachijs nudis huiuscemodi exercitationem usurpatã esse rationi est consentaneum. Hae itaq. fuerunt duae pugnae species,quas maiores nostri exercitationũ loco in usu habuisse reperit:ita ut nulla gymnastica exstaret,q̃ inter alias exercitationes hanc nõ receperit.quod enim athletica uetustissimis vsq. temporibus pugnandi armis incidentibus exercitatione uteretur, locupletissimũ testem Plu

2.Prob. tarchũ habemus,qui in 5. Sympos. scriptũ reliquit, antiquitus monomachiam. s. aut singulare certamen in Pisa ciuitate, & in Elide Peloponnesi regione iuxta Alphaeum fluuium,circa quam quincto quolibet anno,hoc est,ut Pindari interpres testatur, alternis olympiadibus,siue mensibus quadraginta octo,aut quinquaginta, certamina olympica Ioui sacra celebrabãtur, vsq. ad mortem deuictorũ, cadentiumq. iugulationem procedere cõsueuisse.Praeterea narrat E
Galenus,sacerdotes in Pergamo priscum morẽ retinuisse, ut aestatis tẽpore monomachias uocatas exercerent,quas ne quis credat soli Graecorũ nationi proprias exstitisse, adeũdus est Athenaeus,qui in quarto dipnosophiston auctoritate Nicolai Damasceni Philosophi peripatetici refert,Romanos monomachorũ spectacula nõ modo in festis,atque amphitheatris,uerum ẽt in conuiuijs a Tyrrhenis consuetudinẽ mutuatos adhibuisse; quamuis Romani nõ monomachos,sed gladiatores hos oẽs nuncupare maluerint,quos Iulij Caesaris aetate in foro nouissime pugnasse,quosq. pugnãtes Smaragdo

Lib. 15.c. 18. & lib. 37.c.5. Neronẽ spectasse scribit Plinius.Hi quoniam artẽ plurimis absurdis plenã exercebãt,ut a ceteris pugnantium exercitationibus integre dignosci possint,nonnulla de ipsis breuiter exponã. Nam illud primum detestandũ plane habebant, quod certantes quã grauius poterant,sese ferire studebant,& non solum(quod scripsit Scribonius Largus,qui Tiberij Caesaris,& Messalinae aetate medicinã Romae exercuit)cõtusiones in luctationibus patiebantur, sed etiã non raro vsq. ad alterius, uel etiam amborũ pugnantium interitũ certamen protẽdebatur: quemadmodũ, praeter Athenaeum,atq. Plutarchũ, F

3. de cõp. me.p gen. Galenus quoq. testatur, qui se gladiatores grauiter vulneratos curasse, & ob id a suae ciuitatis põtifice in eorũ medicum cooptatum

Li.7.ca.3. fuisse scribit. Quin auctor est Gellius,gladiatori composito ad pugnãdũ pugnae hanc propositã sortẽ fuisse, aut occidere si occupauisset,aut occũbere,si cessasset. vt id uerum putare debeamus,quod M.Tullius.2. Tusculanarũ quaestionũ memoriae mandauit, athletas etiã vulneribus confectos ad dominos mittere solitos,qui quaererent,quid uellent,si satisfactũ ijs esset,se uelle decũbere. nam usq.

adeo

A Adeo mortem,ac vulnera intrepide obibant,ut nec ingemiſcerent, nec multũ mutarent,huiuſmodi uero nefandas hominũ caedes cum ſuſtinere oculis nõ poſſet optimus Imperator Antoninꝰ, narrat Diõ cũ edicto cauiſſe,ut gladiatores nõ acuto ferro, ſed obtuſis gladijs, & teretibus dimicarent, quod hodie factitant, qui pugnãdi arti diſcendae operã nauant. Secunda turpitudinis ſpecies,qua monomachiae huius profeſſio notabat̃,fuit ciborũ genus,ſiquidẽ Plinius memoriae prodidit gladiatores hordearios vocatos, quia antiquitus hordeo uictitabant, ſicut Poſt Plinium Galenus eoſdem & faba, & ptiſana ueſci ſolitos ſcriptum prodidit. Tertium gladiatorũ abominandum inſtitutum erat, in ipſo certamine ſanguinẽ ex vulnere aduerſarij bibere,tamquam ijs ad confirmandũ animũ, & uires efficaciter conferret,nec non poſt pugnam cinerem pro medela potare, li. 17.c.7. Primo de alim.fac.

B quod retulit Plinius. itaq. de his,praeclare admodum ſic a Cypriano declamatũ eſt. Paratur gladiatorius ludus, ut libidinẽ crudeliũ luminũ ſanguis oblectet. Impletur in ſuccum cibis fortioribus corpus, & a ruinae thoris mẽbrorũ moles robuſta pingueſcit,ut ſaginatus in poenã carius pereat. Homo occiditur in hominis uoluptatẽ; & ut quis poſſit occidere,peritia eſt,uſus eſt,ars eſt,ſcelus non tãtum geritur,ſed docet̃:quid poteſt inhumanius,quid acerbius dici? diſciplina eſt,ut perimere quis poſſit,& gloria eſt,qđ peremit. Quid illud,oro te,quale eſt,ubi ſe feris obijciũt,quos nemo damnauit,aetate integra,honeſta ſatis forma,ueſte pretioſa viuentes in vltroneum funus ornantur,malis ſuis miſeri gloriant̃, pugnant ad beſtias nõ crimine,ſed furore:ſpectant filios ſuos patres, Frater in cauea,& ſoror li.28. c.1. & li.36.c. ulti. li.2. epiſt.

C praeſto eſt, & ſpectaculi licet pretiũ largior muneris apparatus amplificet, ut maeroribus ſuis mater interſit:hoc, proh dolor,mater & redimit,& in tam impijs ſpectaculis,tãq. diris eſſe ſe non putant oculis parricidas. Hactenus uir ille Chriſtianus, cuius orationẽ hic exſcribere placuit,qđ ad gladiatoriae exercitationis prauitatẽ oſtendendam,nil luculentius haberi poſſit. Qua tñ prauitate illud mihi ualde turpius exiſtimare in mentẽ uenit,qđ & Reipub. libertatis,& Imperatorũ temporibus rari fuerint ſiue nobiles,ſiue ignobiles,ſiue cõſulares,ſiue Imperatores,qui ſpectacula adeo inhumana,ac omni flagitio,& ſaeuitia plena libenter, atq. maxima cum uoluptate non intuerentur. Numquid autem cuiuſuis generis homines, an ignobiliſſimi dumtaxat,gladiatoriã exercerent,anceps ualde ſum.quod enim Lentulus Capuae,ut ferunt,gladiatores aleret, quod C. Terentius Lucanus, auctore Plinio,gladiatorum quadraginta paria in foro per triduum auo ſuo,a quo adoptatus fuerat,dederit,quod ue- li.35. c.7.

nales essent,& tria illa nefanda a nobis praedicta profiterentur,mi- D
hi certe persuadente ex omnium hominum ignobilissimo simul, ac
impurissimo genere,ueluti seruis exstitisse.Ex altera parte cũ Gale-
3.de frac. nus referat,sacerdotes monomachiam exercere solitos,cum Athe-
lib.hist.1. naeus scribat illustres uiros, atq. Duces monomachiam exercuisse,
cum Herodianus, atq. Iulius Capitolinus Commodum Imperatorẽ
Spartia-- gladiatorem eximium fuisse,& in publicis theatris, spreta Impera-
nus in Pu toria dignitate,gladiatoris partes adimplesse scribant,cum tradant
pieno; & alij Imperatores ad bellum profecturos munus gladiatorium,ac ue-
Albino. nationes edere consueuisse,ut ciuiũ sanguine sic effuso pugnae qua-
dam imagine Nemesis se,idest Fortunae uis quaedam expleret, uel
ut insuescerent milites vulnera,atq. caedes inspectare. qua item ra
tione Solon apud Lucianum narrat legem Atheniensibus fuisse, ut E
In Anach. iuuenes coturnicibus siue qualeis, ac gallis pugnantibus spectãdis
studium impẽderent, quo illi uolucres vsq. ad extremam uiriũ de-
fectionem rostris certantes intuentes,ad fortiter subeunda pericu-
la,& contemnenda vulnera, ne auibus ingenerosiores apparerent,
inflammarentur,cuius studij mentionem quoq. fecit Aeschines cõ-
tra Timarchum,& Columella libri octaui cap.2.Cum inquam haec
omnia mente contemplor,quasi credere cogor,tum nobiles aliqñ,
tum ignobiles ut plurimum athleticam hanc atq. gladiatoriam pu
gnandi speciem exercuisse: quando etiam apud Athenaeum repe-
rio,nonnullos testamento cauisse,uti pulcherrimae etiam puellae
monomachorum instar decertarent, aut qui in delicijs fuissent im-
puberes.Sed gratiae Deo Immortali sunt habendae qui ad abolen
dum huiusmodi nephandum morem quoq. principes impulerit,qđ F
primum ab Honorio Imperatore factũ esse perhibet Theodoretus
ca.26.lib. quinti historiae ecclesiasticae. Atque ex his clare patet,
armorum acutorum pugnam inter athletarum exercitationes ad-
numerandam esse. quos sciamachiam quoque interdum, siue um-
bratilem pugnam exercuisse, inde satis coniјcere possumus, quod
Glaucus Carystius athleta strenuus non minus ob pugilatoriam,
quam in umbra pugnandi excellentiam celebratus sit, eique sta-
tua habitu, formaque in umbra pugnantis erecta, ut Pausanias
5.eliac. narrat, tradatur: nisi certius comprobarent illud haec Dionysij in
cap. libro de diuinis nominibus uerba: ὅπερ ὁ σοφὸς οὐκ ἐννοήσας μιμεῖται
περὶ δυ- τοὺς τῶν ἀθλητῶν ἀπειρονίκας, οἳ πολλάκις, ἀσθενεῖς εἶναι τοὺς ἀνταγωνιστὰς
νάμεως ὑποθέμενοι, κατὰ τὸ δοκοῦν ἑ πρὸς ἀπόντας, αὐτοὺς ἀνδρείως σκιαμαχοῦν-
» τες, οἴονται τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν κεκρατικέναι: idest. Quod sapiens
minime intelligens inexpertos uincendi athletas imitatur, qui
saepe

A saepe antagonistas imbecillos esse supponentes, prout ipsis videtur, necnō aduersus eos absentes fortiter vmbratili pugna certātes, aduersarios ipsos uicisse putāt. Habuit & Athletarū gymnastica pugnae aduersus palum exercitationē: cum Vegetius scribat, palorum usum non tm̄ militibus, sed ēt gladiatoribus plurimū profuisse, nec umquam aut arenam, aut campum victores vllos declarasse, nisi qui diligenter ad palum fuissent exercitati. Huius meminit quoq. Plato 7. de leg. Aristoteles in Polit. & Iuuenalis Saty. 6. lib. 1. de re milit.

aut quis non videt vulnera pali.
Quem cauat assiduis sudibus, scutoque lacessit,
Atque omnes implet numeros,

Ad haec bellicā gymnasticā, pugnarum armatarū vtrarumq. exercitationibus minime caruisse, abunde demonstratum est & a Platone, 7. de legi.
B & ab Aristotele, qui in libris Politicorum semina quaedam huiusce exercitationis monstrauit, ac fortasse in illis perfecit, quos ab eo scriptos a nobis desiderari oēs docti sciunt. quamuis credibile est, dum ad perdiscendum exercerentur, rudia tela plerumq. in usum uenisse. quod enim huiuscemodi concertationes maximā ad belli peritiā utilitatē praestarent, nemo qui hisce tēporibus eorū professores spectauerit, negaret, quando similiter Plato tanti eas facit, ut ceteris exercitationum generibus pro offensione simul, & defensione praeposuerit, in ipsisq. mulieres & uiros elaborare uoluerit. Hanc rudibus armis factam militarē monomachiam illam fuisse, quam Hermippus Mantinaeos inuenisse, & Cyrenaeos aemulatos esse scribit, Athenae. lib. 4.
ego ferme credo: sicuti similiter existimo, quam scrimiam uulgus dicit, eam ipsam, & non umbratilem pugnam, ut Budaeus in Com. ad
C Pandectas, Gulielmus Choulus, & alij nonnulli falso autumarunt, esse, de qua locutus Plato mea sententia uidetur, quando in Lachete scripsit, iuuenibus cōducere, ut armis pugnare discant, quoniam sic habitus corporis robustus acquiritur, nec ulla exercitatione inferior haec est, aut minus laboriosa. In hac haudquaquam certatores, quemadmodum gladiatores se usque ad necem feriebant, sed rudibus telis quasi sese petere inuicem simulantes, quandoque etiā re uera ferientes, & plagarum inflictiones, & auersiones ediscebant. Aliquando tamen cum umbra armis ēt pugnabāt: quod Celtas post coenam factitasse, Possidonius auctor est. Iam uero omnium frequētissime pugnam aduersus palum exercebant, qui militarem disciplinam comparare optabant, quam exercitationem ita factitatam scribit Vegetius, quod a singulis tyronibus singuli pali defigebantur in terram, ita ut micare non posset, & sex pedibus eminerent: contra li. 1. de re milit. c. 11.

 illum

illum palum ueluti contra aduersarium scuto,& claua tamq̃ gladio D
se quisq. exercebat,nunc quasi caput aut faciẽ peteret,nunc a lateribus minaretur,interdum contenderet poplites,& crura ferire,recederet,insultaret, insiliret, & quasi praesentẽ aduersarium, sic palũ omni impetu,omni bellandi arte tẽtaret. exerceamur ad palum ait Seneca Epist.18.Quomodo aũt medicinae gymnastica hoc exerci-
6. collect. tationis genus receperit, facile cognoscet ille,qui Antylli orationẽ apud Oribasium pensitauerit. Is quidẽ veteres Graecos haud quaq̃ armorum pugnam pro valetudinarijs in vsu habuisse, sed duntaxat ad efficiẽdos in bellum paratiores milites, scribit, additque Romanos primos eam,quae pro sanitate exerceretur, inuenisse, quos idoneis quibusuis locis, rudibusq. telis primo eam exercuisse, & deinde in gymnasia inuexisse uerisimile sit, cum Galenus inter alia gym nastae munera etiam armorum exercitationẽ tamq̃ bono corporis E
habitui conducentem recenseat. Nam gymnasticos tam armorum, quam umbrae pugnam,proposita sanitate,usurpasse,satis clare mõ-
2. de tu. va. cap. 11. & 12. strauit Galenus,ubi ad exercenda brachia,atq. crura sciomachiam commendauit,hoplomachiam uero a Damea inuentam multorum membrorum optimo statui conferre tradidit. Quam enim armis peragebant exercitationem, hoplomachiam uocatam fuisse, praeter nominis ipsius rationem , non modo Galenus testatum reliquit , uerum etiam Coelius Aurelianus, ut paullo ante demonstrauimus,
Lib. 8. nec non Martialis, qui medicum quendam hoplomachiam praue exercentem, siue potius aduersarium grauiter,& praesertim in ocu lis ferientem, hisce uersibus carpit.

Hoplomachus nunc es, fueras ophtalmicus ante,
Fecisti medicus, quod facis hoplomachus. F

Quamobrem ex his omnibus perspicuum cuiuis esse potest, pugnã tum armorum vtramque, tum umbrae in omni gymnasticae specie locum habuisse.Iam ad alias,quae restant enarrandae,antiquorum exercitationes, transeamus.

De nonnullis alijs exercitationum speciebus. Cap. V.

Raeter exercitationes, quas iam perspicue quantum in tanta licuit rei obscuritate, explicauimus, multae aliae exstitere,quae licet ubique locorum,prout temporũ, & hominũ uariae occasiones postulabant,agerentur,praecipue tamen in gymasijs effici consueuisse,Galenus sentire uidetur. Eae uero sũt τὸ διὰ σχοινίου ἀναρριχᾶσθαι, τὸ ἀκροχειρίζεσθαι, τὸ ἐκπλεθρίζειν,
τὸ

A τὸ πυτιλίζειν id est, per funem adſcendere, manibus colluctari, ac plethriſare, & pytiliſare. Quomodo ſeſe per funes adſcendendo exercerent, ſine labore cognoſci poteſt ex hac, quae in ſculptis gemmis ueterum ſpectatur, deſcriptione. Vnde iure ſimilem exercitationem inter uehementes Galenum repoſuiſse colligitur. nam funambulos, ſchenobatas a Martiale Satyra iij. uocatos, qui hoc tempore lucri gratia per orbem uagantur, etiam ueteres ad populum oblectandum adhibuiſse, non modo ex praedicto icone recognoſcitur, verumetiam Terentij in Hecyra locupletiſſimo hoc teſtimonio cōfirmatur. Ita populus ſtudio ſtupidus in funambulo animum occu- „ parat. „ Funambulis non admodum diſſimile fuit genus id ludi, quod apud Heſychium, & Pollucem σκαπέρδα vocatum inuenitur, in eo enim trabs ſolo depacta erigebatur, in cuius ſummo foramen
B erat, per quod funis traijciebatur ex una parte funiculi, alter auerſus circum ligabatur, alter ab altera trahebat, ſique trahens ſocium, uſque ad ſummum traxerat, protinus victor denunciabatur, ſin alter reſiſtens minime ſe trahi ſinebat, penes ipſum uictoria iudicabatur.

FVNABVLI
ΣΧΟΙΝΟΒΑΤΗΣ

A ἀκροχειρίζεσθαι non defuerunt, qui luctae partem quandam fuisse pu-
tarint, quando scilicet luctatores, primoribus tantum digitis inser-
tis, periculum roboris faciebant. Sed hos male sentire, unus Galenus
fidem facit, qui in 2. de tu. valet. c. 8. statim luctam ab acrochirismo
disiungit. Erat igitur acrochirismus colluctatio quaedam summis
tantum manibus facta, in qua nulla reliqui corporis pars ab ipsis di-
gitis tangebatur, donec aduersarius deficeret, perdurans. Hac athle
tae perraro in publicis spectaculis contendebant, aliquando tamen
eam ad vsum reuocabant, si quidem apud Pausaniam legimus, So-
stratum cognomine Pancratiastem in huiuscemodi certamine ma- 6. Eliac.
ximam laudem consecutum, & ob id ἀκροχειριστὴν quasi per excellen-
tiam nominatum, cum aduersariorum summas manus tam fortiter
apprehenderet, ut non prius eos dimitteret, quam elisis digitis dolo
B re confectos intelligeret. Quicunque pariter militari gloriae inui-
gilabant, interdum ἀκροχειρίζεσθαι solebant, nimirum qui, & brachia
fortiora, & agiliora simili ratione effici sibi ipsis persuaderent. De
Celtis refert Posidonius, quod in armis exercitati inter se acrochi-
rismo certabant. Porro ualetudinis studiosos huic exercitationi
operam nauasse, & Galenus, & Paulus Aegineta concorditer asse-
runt Hippocratem, siue Polybum secuti, qui in libris de diaeta acro 2. de tu. va.
chirismum varijs corporis affectionibus commēdauit. Quid autem lib. 2.
fuerit τὸ ἐκπλεθρίζειν, tam Galenus, quam Auicenna Arabum omniū li. 1. fen. 3. doc. 2. c. 2.
doctissimus explanauit, dum vterque uerbis plane ijsdem scripsit,
ecplethrissare, fuisse, cum in plectro, id est in sexta parte stadij, quis
prorsum, retrorsumque vicissim, idque saepe in utramque partē sine
flexu cursitans, uno quoque cursu breue quiddam de spatio deme-
C bat, quoad denique in unico gressu constitisset, uel, ut dixit clarius
Auicenna, donec in fine illius in medio stetisset. Ceterum πιτυλίζειν
idem fuisse quod gesticulari, & crebro motu manus ciere, opinatus
fuit Politianus, quem alioquin eruditissimum, toto caelo aberrasse, In Misc.
facillime ex Galeni, ac Auicennæ oratione conuincitur, a quibus
pytilissare definitur fuisse, si quando summis pedibus quis ingre-
diens, uel stans, ut sentit Auicenna, tensas in sublime manus hanc
antrorsum, illam retrorsum celerrime mouisset. qua exercitatione
maxime ante parietem stantes uti solebant, quo si interdum aberras
sent facile pariete apprehenso erigerentur. De hoc sermonem ha-
buisse potest Plutarchus, cum dixit, Lycurgum olim proposito de- In vita Ly
creto illas exercitationes, quae manibus in altum sublatis efficiebā- curgi.
tur, uetuisse, ne quis laborādo consuesceret defatigari. de hoc item
locutum esse Iuuenalem arbitratus Scaliger legebat.

Qui Lacedaemonium pitylismate lubricat orbem. A

Sat. 11

Sed nos aliter superius legendum demonstrauimus. Praeter haec enumerantur aliae exercitationes a Galeno, veluti si cuipiam alter iussisset, ut se uiolenter detraheret, inflecteretque, dum ipse non manibus modo, verumetiam cruribus, spinaque constans, & non flexus resistebat: quo genere Milonem ipsum exercuisse se ferunt, dũ alios conuellere se, mouereq. e disco inuncto, super quem erectus manebat, (vt ex praesente pictura apparet.) mãdabat inter quas etiam reponi potest id, quod de eodem Milone narrant Galenus & Aelianus, quem referunt manu punicum malum adeo arcte tenere solitũ, ut illud a nullo praeterquam ab ipsius Amasia eripi posset, nempe quae ea in decertatione saepius cum ipso sese exercuisset.

2. de tu. va.
2. de tu. va.
2. de uar. hist. c. 24.

uolenti permitteret, alias uti que si manus exercitandas curabat, pugnum aperire iuberet, qui similiter malum punicum aut tale quippiam manibus complexus auferendum cuiuis praebebat. quamuis enim haec potius ad roboris ostensionem efficerentur, nihilominus ad bonum corporis habitũ firmandũ conferre credebatur, quẽadmodum item, cum alterum quis medium cõplexus, aut etiã ipse medio cõprehensus manibus digitisq. pectinatim iunctis, aut quem cõplectebatur absoluere sese iubebat, aut ipse se a cõplectente soluebat. Ita quoque si quis alterum, qui ipsum uersus se inclinabat, a latere aggressus ilia manibus complexus, ceu onus aliquod sublatũ inuicem protendebat, reducebatq. ac magis, si dum gestabat ipse, nutu renutuq. corporis usus esset, exercitationem agere dicebatur, perinde ac illi, qui a ceruicibus pendentes deorsum trahebant, ac alij multi ab Auicenna relati, quos enarrare nolo; quoniam omnes similes motus potius luctatorum uariae roboris iactationes, quã exercitationes per se separatae erant. Quales item erant illae quae a Socrate in Platonis Theaeteto significantur sub his verbis: κατὰ σμικρὸν γὰρ προϊόντες λελήθαμεν ἀμφοτέρων εἰς τὸ μέσον πεπτωκότες, καὶ ἂν μή πη ἀμυνόμενοι διαφύγωμεν, δίκην δώσομεν, ὥσπερ οἱ ἐν ταῖς παλαίστραις διὰ γραμμῆς παίζοντες, ὅταν ὑπ' ἀμφοτέρων ληφθέντες ἕλκωνται εἰς τἀναντία. i. Paullatim enim procedentes in medium amborum ignoranter cecidimus, & nisi aliquo modo nosmetipsos defendẽtes euadamus, poenas luemus, perinde atque illi, qui in palaestris in linea ludunt, quando ab utrisq. capti, in contraria distrahuntur. De his enim loquitur Iulius Pollux, quando describẽs ludum distractorum haec uerba habet: ἡ δὲ διελκυστίνδα παίζεται μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν ταῖς παλαίστραις. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀλλαχόθι. δύο δὲ μοῖραι παίδων εἰσὶν ἕλκουσαι τοὺς ἑτέρους οἱ ἕτεροι, ἔστ' ἂν καθ' ἓν α μεταστήσονται, παρ' αὐτοῖς οἱ κρατοῦντες. hoc est. Dielcystinda autem, plerumq. in palaestris luditur, ueruntamen etiam alibi. Duae autem sunt puerorum partes, alij trahentes alios, sique ad vllam partem transmigrauerint, penes illam uictoria est.

De Spiritus cohibitione. *Cap. VI.*

SPIRITVS etiam cohibitionem inter exercitationes, & praesertim apotherapeuticas ab optimis gymnasticis repositas fuisse memoriae tradidit Galenus 3. de tu. va. lib. & ante ipsum Coelius Aurelianus inter medicos nõ infimus. Hanc uero tunc effici omnes docti sciunt, quando cuncti thoracis

A thoracis musculi, qui circa costas habentur, usque adeo intenduntur, coguntur que, ut expiratio uocata perfici nequeat: nam duae sunt, quae uniuersam spirationem complent, inspiratio scilicet, & exspiratio. Inspiratio ea est, quando aer ad temperãdum cordis feruorem, spiritusque generandos in pectoris spatia trahitur. At expiratio tunc agitur, cum fuligines in corde genitae per caua ipsius pectoris extra educuntur. unde cum per musculos thorax, ceteraq. spirationi deseruientia instrumenta coarctãtur, ita ut nec aer intus ingredi, nec fuliginosa recremẽta exire queant, respirationem intercipi siue cohiberi dicimus. qua cohibitione tum gymnastae medicorum in primis, tum athletae exercitationis, & auxilij loco non raro utebantur. Medici quidem uel medicorum gymnastae duplicẽ spirationis cohibitionem in vsu habebant, alteram, in qua uniuersi
B thoracis musculi tendebantur, remissis, qui sunt in septo transuerso atque abdomine, ut facilius excrementa deorsum truderentur; alteram, in qua abdominis quoque musculi tendũtur, quo videlicet ea, quae sub septo sunt, viscera, exercitationis fructum sentirent. in ambabus uero fascias quasdam adhibebant, quibus thoracem, atque costas, nec non ventrem cingentes, felicius propositum assequebantur. Propositum autẽ habebant huiuscemodi exercitatione, modo calorem in exercitationibus acquisitum, siue ipsum natiuum auctũ confirmare, modo spiritualia membra iuuare, modo excrementa pectoris expurgare; si quidem spiritus in tali inhibitione undique cõpulsus, dũ in angustos se meatus recipere cogitur, eosque, si amplius trusus propulsusque fuerit, etiam penitus pertransire, extenuati iã excrementi secum nonnihil arripit; quinimmo, quanto is ulterius
C per uim coactus impellitur, tanto magis ab ipso quaedam impellũtur, quaedam attrahuntur. impelluntur quidẽ, quae ante occurrunt: attrahuntur, quae ad latus sunt posita, impetu ipso motus utraq. coacta. ut nemo his rationibus perspectis mirari debeat, quod Erysimachus medicus in conuiuio Platonis ad curandum Aristophanis singultum, spiritus cohibitionem in primis commẽdarit, quam postea Aristoteles non solum ob antedictas causas singultum exstinguere, Prob. sect. 33.
uerum etiam partes corporis interiores calefacere, pluribus uerbis probauit. quod idem Galenus, & asseuerauit, & clarissima oratione 3. de Sym
confirmauit. In hunc igitur modum, atque his de caussis a gymna- pto. causis.
sticis institutam spiritus cohibitionem, legitur, quos, ut melius res ipsis succederet, etiam hanc regulam obseruasse arbitror, nempe ut primo leuiter, ac breuiter, deinceps uehementius, & diutius spirationem inflatis in buccis contineri, imperarent, demum relaxari iuberent,

berent, ita namque secundum praeceptum illud Hippocraticum D
omnia ἐκπροσαγωγῆς agẽda, antiquos medicos uoluisse reperio. Athle
tae autem quamuis hoc exercitationis genere forsan non vteren-
tur, nimirum quod nullibi ad gloriam, siue spectatorum oblectatio-
nem assequendam ipsis deseruiret, nihilominus eos inter ceteras
obeundas exercitationes, spiritus quoque retentione duabus de
caussis usos credo, tum ut a lassitudine recrearentur, perspirabileq.
3. de tue. simul, & purum ad subsequentes labores corpus redderetur, quem-
val. cap. 2. admodum Galenus significasse uidetur; tum (quod rationi magis
consentit) ut maius robur in impulsionibus, compressionibus, salti-
bus, atq. similib. ex spiritu retento cõpararent. in his. n. omnib. agen
dis maiores quodã modo uires effici, si spiritus detineatur, quotidie
declarant onera gestãtes, nec non ceteri omnes grauiores operarij,
quos, ut maximos labores facilius sustinere queant, spirationẽ cohi- E
bere cernimus, quasi ex tali retentione spiritus intus aucti, & robur
crescere faciant, & impetus efficaciores reddãt. Accedit his, quod,
2. partic. sicuti dicebat Aristoteles, retentus spiritus venas implet, itaq. humo
prob. 1. res exire, difflariue non patitur: unde postea retentis illis, neq. labo-
rantes sudoribus diffluunt, delassanturue, neque uis, quam in hu-
moribus, spiritibus, & membris solidis consistere medici omnes fa-
tẽtur, vlla ex parte flacessere, aut diminui solet. Scribit Plutarchus
in libro de praeceptis sanitatis, consueuisse aliptas, dum athletas fri
cabant, ipsis iubere, ut spiritum interciperent, sicque fricationibus
contra niterentur, quasi ita partes corporis inunctas, & contrecta-
tas distenderent. quo in loco apud graecos cum legatur τηροῦντας,
τείνονται, legendum esse, omnis ratio persuadet: etsi bonus Erasmus
diligens nimis interpres hoc non uiderit. Ex quibus omnibus cla- F
rum efficitur, athleticam gymnasticam non parum ex spiritus retẽ-
tione adiumenti capere consueuisse, quemadmodum medicinae
gymnasticos eandem quam plurimum aestimasse (ni fallor) abũde
probatum est. Immo vero etiam athletas ostentationis, & spectato-
rum uoluptatis gratia in spiritus retentione se quãdoque exercuis-
se, inde conijcere licet, quod Milonem illum capite, & praesertim
fronte ac etiam costis, & pectore robustis vittis ligato, tamdiu spiritũ
retinuisse legimus, quousq. prae impetu intumescentes venae liga-
mina illa discinderent. id quod satis confirmare possunt imagines,
quas Ligorius inter aenea Illustrissimi Ferrariae Principis summi
bonorum patroni signa se inuenisse, atque ab eis hasce.

propria manu expressisse nobis significauit. In ipsis namque videre D
licet fascias pectori,& costis; vt meminit Galenus; circumuolutas, tum ventres atque scrota (sicut fit in validis spiritus retentionibus) magnopere inflata:cur vero sint raso capite,solis quibusdam in summo vertice capillis apparentibus, simulque halterem e brachio sinistro pendenté gerant,puto quod & serui essent, & halteribus quoq. valerent,qui ueluti in spiritu retinendo celebres ab artifice repraesentati fuerunt.etenim seruos apud multas nationes caput rasisse legimus, quemadmodum & Dacas seruitijs nobiles, toto capite raso, atque cirrho tantum in summo vertice relicto, incedere cõsueuisse, memoriae proditum est.

De Vociferatione, & risu. Cap. VII.

E

INTER ceteros,quos plurimos,atque necessarios in humana vita vsus habet spiratio, non infimum locum obtinuit vociferatio. quae cum nil aliud sit; quam aeris uehemens percussio, tam materiam, quam effectorem, & formam,uel a respiratione sola,vel saltem non absque ipsa suppeditari, Aristoteles, & Galenus praeclarissimis in id editis commentarijs probarunt. & iccirco non ab re futurum esse duxi, si, postquam de spiritus retentione uerba feci, statim uociferationis tractationem subiungerem. Neque enim ab hac me remouere debuit, quod Galenus medicorum princeps aut nulla, aut quam paucissima de vociferatione scriptis tradiderit, quasique eam inter exercitationes numerari debere non censuerit: quandoquidem Antyllus apud Oribasium medicus celebratissimus non modo eam exercitationem esse uoluit, uerumetiam cum ad morborum diuersorum curationem,tum ad uocis ipsius cultum ualde aestimatam fuisse scripsit. quemadmodum item Aetius Amidenus, & Auicenna Arabs uno ore posterioribus saeculis comprobarunt. Nunquid uero athleticae professores, aut militaris disciplinae studiosi hoc exercitationis genus in usu haberent, & si apud nullum auctorem notatum aduerterim: persuasum tamen mihi est, neutros horum uociferationem tamquam propriae ipsorum professioni aut conuenientem aut saltem necessariam exercuisse. Quod si dicat quis, & athletas in certaminibus, & milites in pugnis conserendis clamoribus non sine utilitate vsos, quando Caesar haud frustra antiquitus institutum fuisse scribit, ut in bello committendo signa undique concinerent, clamoremque vniuersi tollerent, quibus rebus F

li.1. ser.3. cap.5.
li.1.fen.3. doc 2.c.2.
3.de bello ciuili.

A bus,& hostes terreri,& suos incitari existimauerũt: propter hoc minime sequitur, uociferationis exercitationem, de qua nos agimus, militari disciplinae addiscendae conferre. Duo solum hominũ genera uocis exercitationi sedulo operam dedisse reperio, histrionicae uidelicet professores,& medicorum gymnasticos. Histrionicam enim profitentes, sub quibus praecones, choristas, tragoediarum, & aliarum fabularum similium recitatores, nec non uocibus certãtes colloco, uociferationibus exerceri solitos, locupletissimus testis est Plato in Ione,& Aristoteles in problematum libris, in quibus legitur, Phrynici, nec non etiam antiquioribus temporibus tragoedias, comoedias, dithyrambos, atque leges ipsas cantu recitari consueuisse. ob quod uocis exercitatio tantae existimationis fuit, ut, sicuti de athletica monstrauimus, publicae uociferationis certamina a Coelio Aureliano sub modulationis agonisticae nomine intellecta, ꝓpositis uictori praemijs, instituerentur. quem morem usque ad Galeni tempora perdurasse, ex eo conijcere possumus, quod 7. de medicamentorum composi. secundum locos lib. multa medicamẽta recenset, quibus antiqui medici in ijs, qui uoce contendere debebãt, tum ante, tum post certamen utebantur, ubi similiter narrat, tempore suo phonascos omnes, citharaedos, s. praecones, nec non tragoediam, ac comoediam personatos repraesentantes, qui magno uocis exercitio utebantur, si quando uocem contendendo oblaesissent, balneis multis,& cibis leuibus, atque laxantibus uti solitos. Ex quibus uerbis cuiuis intelligere licet, non modo histrionicae professores uoce,& cantu (quod dixit Plato) simpliciter in recitandis drammatibus, rhapsodijs, alijsue imitationibus suis, uerum etiam alta uoce usos, atq. ijs interdum uniformibus, interdũ uarijs,& mutatis, ueluti in tragoedia ad maeroris, calamitatisq. magnitudinem augendã factum olim, scribit Aristoteles. Quare mirari debet nemo, quod Cornelius Celsus memoriae prodiderit, apud nonnullos morẽ fuisse, uocis gratia adolescentulos infibulare; quãdoquidem illi, qui histrionicae operam nauare sibi proposuerant, cum opus magna uoce haberent, ad euitandam uenerem, a qua summopere illa labefactatur, infibulatione non parum iuuabantur,& ideo ipsa in tam frequẽti usu recepta erat, ut omnes fere comoedi, alij ue histriones infibularentur. quemadmodum Martialis attestari uidetur his versibus, in quibus de duobus histrionibus uerba facit.

[Margin notes: 11. & 19. partic. (beside "Plato in Ione"); li. 5. chro. cap. ult. (beside "Coelio Aureliano"); B; In Ione. (beside "drammatibus"); C; 19. partic. prob. li. 7. c. 25. (beside "Aristoteles" / "Cornelius Celsus")]

Menophili penem tam grandis fibula vestit,
Vt sit Comoedis omnibus vna satis. & alibi:
Dum ludit media populo spectante palaestra, — Lib. 7.

Heu

Heu cecidit misero fibula, verpus erat.

& quemadmodum Iuuenalis insinuat, ubi scribit. D

Sat. 6. *Soluitur his magno Comoedi fibula.* &

Si gaudet cantu nullius fibula durat

Vocem vendentis praetoribus.

Satis itaque constat, uociferationis exercitium maiorum nostrorum temporibus in vsu exstitisse histrionibus, magistrosq. phonascos, sicuti artē phonasciam a Theophrasto fuisse appellatā. Sed vbi nam locorum perageretur, & cur institutum foret, quid apud probatos auctores legerim, in medium afferam. De loco certum est, tam Graecos, quam Romanos locum secundum Pausaniam imagine theatris constructum habuisse, in quē deferebātur poemata, priusquā in theatro agerentur, & ex quo certamina musica spectabantur, ᾠδεῖον a Graecis, a Latinis ipsis odeum uocatum, in hoc uocis exercitationes, atque certamina praedicta effici consueuisse existimo, quando Suetonius Tranquillus Neronem, musicum certamen instituisse, Domitianumque odeum, ubi praeter citharaedos, citharistae, atque psallocitharistae certarent, excitauisse scribit. quamquam alibi quoque, & praesertim in gymnasiorum exhedris, in quibus philosophos, & rethores disputare solitos accepimus, ueteres uociferationibus certasse, se ipsosq. exercuisse suspicor, cū ad formādas, excolendasque uoces alios in concauis locis, alios prope maris littora, vt de Demosthene fertur, uociferari, legere, & cantare consueuisse, legamus, quem Demosthenem cum lingua ob spiritus imbecillitatem haesitaret, Neoptolemo histrioni decē millia drachmarum numerasse, ut eum uno spiritu uersuum periodos proferre faceret; auctor est Plutarchus in decē oratoribus. Porro finis, cuius gratia huiuscemodi exercitationes veteres in vsum prouexerint, multiplex fuit, sicut a Platone, Aristotele, ac Plutarcho intelligere possumus: nam vociferationibus exercebantur, vel vt in choris, in Sophistarū ac aliorum ad hoc institutis certaminibus, in dithyrambis τοὺς ἀντισεόφους siue aduersarios superarent, vel vt in scena, & theatro quisque munere suo cum laude fungeretur. Ceterum an eodem tempore vociferationis exercitatio, & ad histrionicum, & ad medicum usum tracta fuerit, haud quaquam certo scio. sed cum animaduerterim, Cornelium Celsum inter exercitationes imbecilli stomacho conferentes, claram lectionem cōmendasse, similiter & Coeliū Aurelianum antiquum inter latinos medicum in dolore capitis vocis exercitiū anaphonesin a Graecis uocatum probasse, nec non in uocis amputatione, & alijs morbis exercitium idem adhibito praeceptore administrandum

Marginalia: Li. 1. Atti. (beside "cos, quam Romanos…"); E (right margin, beside "Graecis, a Latinis…"); F (right margin, beside "est Plutarchus…"); In prot. / In lib. de tuen. san. / In xix. partic. prob. (beside "cut a Platone…" through "siue aduersarios…"); Lib. 1. c. 8. / lib 1. chro. c. 1. & li. 2. cap. 6. (beside "lium Celsum…" through "tiquum inter latinos…")

A ſtrandum conſuluiſſe,ad credēdum adducor;aetate illa uocis exercitationem in medicorum gymnaſtica locum habuiſſe, atque ipſos gymnaſtas uocem exercendi, modos,tempora, & regulas calluiſſe: tametſi poſtea Plutarchi atq. Antylli tēporibus ipſa maius incremētum ſuſceperit. nempe quando pluribus iam experimentis comprobatum erat,exercitationē uocis rite initam non modo ad uocis conſeruationem, & ad aliquorum morborum curationem, ſed etiam (quod ait Plutarchus)ad tuendam bonam ualetudinē,& ad corporis robur uerum efficaciſſimam eſse,utpote quae thoracem, ac uocalia inſtrumenta perbelle exerceat,naturalem calorē excitet,partibusq. maxime uitalibus, & principaliſſimis uim internam, uigoremque firmum, & genuinum inſerat. ob quae fortaſſe refert Galenus,Theſſallum illū,aetate Neronis,ut ſcribit Plinius,magna in exiB ſtimatione habitum & a ſe ipſo iatronicem appellatum, eam etiam curandis malignis ulceribus adhibuiſſe. Modus autem, quo huiuſcemodi exercitatio peragebatur, talis a Coelio Aureliano in cap. de furore proditur, quod principia leni uoce promebantur, narratio uero,& demonſtrationes extenta,atq. maiore, tum epilogus demiſſa,& indulgenti;quem uero Antyllus indicauit,erat,quod, cum aluus deiecerat, primo leniter fricabantur,ac praecipue inferiores partes,faciesq. ſpōgia aut madefiebat,aut abluebatur,deinde prius ſenſim, ac per interualla mediocria loqui incipiebant, nonnunquā prius deambulabant, poſt uero ad uociferationem accedebant, in qua doctrinae expertes ea dicebant, quorum meminerant, quaeue clara & multas habere lenitatis,& aſperitatis mutationes habere ui C debantur. ſin autem uerſus ſciebant, iambicos dicebant, & tertius locus Elegiae dabatur, quartus modulis, & numeris, atque in his omnibus praeſtātius iudicabatur memoria recitare,quam legere,& ut admonuit Plutarchus,mediocribus potius, quā nimis commotis uociferationibus,& iurgioſis clamoribus uti:in primis uociferabantur, uocē quam grauiſſimis fieri ſonis poterat,producendo, tum ad acutiſſimos eam redigendo: deinde cum non multum in acuto ſono permanſum foret, retro uiciſſim reflectebant, paullatim uocem diminuendo,donec ad grauiſſimam,à qua ductum initium erat,reuerterentur:atq. hunc in modum tota uocis exercitatio abſoluebatur, adhibita interim ratione uiriū, alacritatis,cōſuetudinis, & deniq. aliorū,de quibus Plutarchus in libro,quē de conſeruanda ualetudine inſcripſit,copioſe diſſeruit. ea autem omnia agebant tam accumbentes,q̄ ſedentes,aut ſtantes:vt hac ratione loca ampla huiuſcemodi exercitationi minime neceſſaria iudicauerit Socrates. Ad hoc

In lib. de tu.ua.

4. Meth.

li.29. c.1

In lib. de tu.ua.

pertinet & illud, quod a Plinio lib. XXXIV. cap. XVIII. relatum est, D
Neronem Principem lamina pectori imposita sub ea cantica excla
mantem a lendis uocibus demonstrasse rationem. Et quoniam dixi
mus, in hoc exercitationis genere, quartum locum numeros, & mo-
dulos obtinuisse, merito quis a nobis sciscitari posset, qua ratione il
lud factum credamus, cum Plato compluribus in locis diuersam &
paene contrariam gymnasticae musicam effecerit, quod altera ani-
mum, altera corpus respiciat. Cui respondendum esse iudico, musi-
cam prout ex rythmis, melodijs, harmonijsque composita est, omni-
no a gymnastica separari, quia sic animorum solatio atque iucun-
ditati solummodo studet, moresque hominum aliquo pacto com-
ponere apta est: ob quod eam Plato, & Aristoteles in optimis re-
bus publicis pueris addiscendam statuerunt. Quatenus uero mu-
sica ipsa uoce utitur, & modo graues, modo acutos, modo medios E
sonos, qui non sine aliquo corporis labore eduntur, admittit, in
gymnastica eam locum obtinere perspicuum fit. cuius rei illa assi-
gnari ratio potest, quod musica tota ordinatis uocis motibus plena
19. partic. exsistit, qui, secundum Aristotelis sententiam, naturam, uiresque no-
Prob. 38. stras & augent, & seruant. ut hac de causa nemo inficiari debeat,
quin musica, perinde ac uociferatio gymnasticae, medicorum exer
lib chron. citatio quaedam reputetur, quando id Coelius Aurelianus medi-
c. 5. & li. 2. cus saepe testatum fecit, & praecipue dum in furore, atque in catar
c. 6. & 1. 3. rho, uocisue abscissione curandis modo uocis exercitium musico
monitore compositum, modo anaphonesim adhibito praeceptore,
& temporum ordine seruato, modo eandem sub magisterio aliptae,
uel musici praecipientis ineundam praecipit. Ad haec gemitus F
quoque inter gymnasticas uocis exercitationes recenseri debere
censeo, nempe qui ultra clamores, atque ululatus, quos fere sem-
per sibi associatos gerunt, lacrymas quoque eliciendo, excremen-
ta capitis aliarum multarum exercitationum instar exinanire pos-
7. Polit. sunt. Et iccirco Aristoteles iure eos improbandos esse uoluit, qui
cap. ult. pueris lege ploratus prohibent: ita enim ab ipso scriptum inueni-
tur: τὰς δὲ διατάσεις τῶν παίδων, καὶ κλαυθμοὺς, οὐκ ὀρθῶς ἀπαγορεύουσιν οἱ
" κωλύοντες ἐν τοῖς νόμοις. συμφέρουσι γὰρ πρὸς αὔξησιν, γίνεται γὰρ τρόπον τι-
" νὰ γυμνασία τοῖς σώμασιν, ἡ γὰρ τοῦ πνεύματος κάθεξις, ποιεῖ τὴν ἰσχὺν
" τοῖς πονοῦσιν, ὃ συμβαίνει καὶ τοῖς παιδίοις διατεινομένοις. id est: Puerorum
" uero distensiones atque ploratus, qui in legibus prohibent, haud
recte faciunt, conferunt enim ad incrementum, cum sint quo-
dammodo exercitationes corporum, spiritus nanque cohibitio la-
borantibus robur parit, quod etiam pueris inter plorandum di-
stensis

A stensis contingit. Ex quibus plane patet Aristotelem ploratum & exercitationem, & utilem exercitationem censere. Nam & Cicero athletas inter exercendum ingemiscere consueuisse memoriae mādauit, quasi illud ad augendas actionum vires non parum adiuuaret. Risum pariter si quis inter uocis exercitationes adnumeret, minime iudicio meo hallucinabitur, ꝙ (siue is titillatio praecordiorum exsistat, quemadmodum Aristoteles sensit, siue, ut est apud Meletium, motio, quae in facie exsistentes musculos distendat, siue muscularis dilatamenti motus, qui a spiritus agitatione ab intimis visceribus impellitur, siue quid aliud sensum, atque intellectum humanum latens) proculdubio illum corpora nostra agitare, & nō parum exercere apparet. Quis enim non videt hominibus, dū rident, tota viscera commoueri, ignescere faciem, caput & pectus concuti? B innumerisque fere affectionibus eorum statū affici, quae sicuti nonnullis aliquando magna detrimenta, aliquādo mortem attulerunt, ita quoque alios non parum iuuerunt, vt falsum dixisse apud Xenophontem Aglaitadem illum ferme constet, qui risum mouentes neque ridentium animis, neque corporibus prodesse credidit.

2. Tusc. q.

2. de part. animaliū. & 35. par. probl. 6.

In lib. de nat. hom.

In Paed. Cyri.

De Cricilasia, Trocho, Petauro, & Pilamalleo. Cap. IIX.

SI ea omnia, quae antiquis temporibus vsitata, ac, vt sic dicam, peruulgata erant, aut ad nos per manus tradita, sicut de anatomica arte narrat Galenus, peruenissent, aut ab auctoribus scriptis mandata nō interijssent, mul- C tos profecto labores, quos homines quotidie in obscuris, ac antiquatis rebus ad lucem reuocandis sustinent, citra vllam iacturam effugissent. sed quoniam alia temporis diuturnitate, asperitateque obsoleuerunt, alia difficili obscuritate deprauata sunt, alia scriptorum interitu defecerunt, alia communi quadam saeculorum negligentia numquam proprium nitorem recuperarunt, hinc factum est, ut in dies cogantur homines obsoleta renouare, deprauata reformare, abolita reficere, tandemque neglectis & deturpatis splendorem restituere, nec non in tanta obscuritate coacti, somniantes quandoque a ueritate procul aberrare. inter quos cum ego quoque similem prouinciam susceperim, qui artem gymnasticam olim in magno pretio habitam, nunc penitus obscuratam, & emortuam ad lucem reducere studeo, mihi tanto maiore excusatione dignus videor, quanto pauciores, aut ferè nulli scriptores supersunt,

2. de anat. admini. in princ.

 a qui-

a quibus institutum meum dirigi queat, ne sileam plurima exercitationum genera, quae quod temporibus nostris desueuerint, ueterumq. peragendi eas ratio non habeatur, quomodo fierent, qualesue essent, diuinandum est potius, quam certi quidquam affirmandum. Quemadmodum de Cricilasia atque trocho contingit. Nam κρικηλασίας, quae circuli impulsum latine sonat, modum atque figuram tametsi Oribasius ex Antyllo explicasse uideatur, tamen res ipsa usque adeo tenebris inuoluta est, ut perarduum omnino cuiuis erudito fiat, talis exercitationis formam, & conditiones dignoscere. Sed ne quis nos uel crassae ignorantiae, uel temeritatis, uel timiditatis, uel arrogantiae crimine iuste notare queat, ipsius Oribasij uerba greca ex Vaticano codice descripta in medium adducam, quae ita in libro Collectaneorum. 6. ad Iulianum leguntur. D

cap. 26.

,, Ἐλάσσονα δὲ ἐχέτω ὁ κρίκος τὸν διάμετρον τοῦ μήκους, τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε τὸ ὕψος E
,, αὐτοῦ μέχρι τῶν μαστῶν ἐξικνεῖσθαι, ἐλαύνεσθαι δὲ μὴ κατὰ μῆκος, ἀλλὰ κατὰ πε-
,, πλανημένον, ἔστω δὲ ὁ ἐλατὴρ σιδηροῦς ξύλινον ἔχων τὴν λαβήν, τοὺς μέντοι λε-
,, πτοὺς κρίκους τοὺς περικειμένους τῷ τροχῷ ᾠήθησάν τινες εἶναι περιττούς, τὸ δὲ οὐχ'
,, οὕτως ἔχει ἀλλ' ὁ ψόφος ὁ γινόμενος ἐξ αὐτῶν διάχυσιν ἐργάζεται, καὶ ἡδονὴν τῇ
,, ψυχῇ,, idest, Habeat uero circulus diametrum hominis longitudine minorem, ita ut ipsius altitudo usque ad mammas pertingat, neque secundum longitudinem, sed in transuersum impellatur, sit autem impulsor ferreus ligneam ansam habens. Nonnulli tenues annulos rotae circumpositos superuacaneos esse putarunt: at hoc minime ita se habet, quinimmo sonus ab ipsis genitus relaxationem, atque uoluptatem animo parit. Ex quibus uerbis clare patet, in hac exercitatione homines circulum quendam magnum, cuius circumferentiae annuli parui infixi erant, quadam ferrea uirga ansam habente in transuersum latus impellere consueuisse, a quo ducta metaphora M. Cicero ij. epist. ad Atti. ix. scripsit. festiue mihi crede, & minore sonitu quã putaram orbis hic in repub. est conuersus, sed cum hac aetate in usu non habeatur, possumus sane aliquid diuinare, at eius formam, & conditiones penitus cognoscere minime licet. quod enim trochus graecus fuerit, de quo Horatius lib. 3. carminum. F

Seu Graeco iubeas trocho,

fieri quidem potest, at ob hoc nil amplius certi habebitur, cum & ille aeque sit nobis ignotus. Quod item petaurum fuerit, aliquis fortasse in animum induxerit suum; verumtamen rem secus se habere facillime perspiciet, dum scire uelit, id machinam quandam ligneam fuisse, qua homines rotis quibusdam in aerem iactabantur,

A ut, praeter nominis illud indicantis vim, testatus est tum Lucilius, cum dixit, Sicuti mechanici cum alto exiluere Petauro, tum etiam Iuuenalis Saty. 14. hoc versu.

An magis oblectant animum iactata petauro
Corpora, quique solent rectum descendere funem

& Martialis libro 11.

Quam rota transmisso toties impacta petauro,

vnde genus hoc exercitationis delectabilis minime Cricilasiae assimilari patet. quamquam credo petauro ualde similem esse iactationem illam, quae hodie apud multas puellas & pueros efficitur, assere funibus quatuor ad laquearia suspenso, & ibi sedentibus pueris, aut puellis ueluti per aerem iactatis. quod genus sub oscellarum appellatione a ueteribus significatum puto: atque id forsan est, cuius B meminit Auicennas prima quarti tract. ij. cap. xiij. ubi ad coercendum sudorem laudat, ut aeger ponatur super instrumentum, quo pueri, uel iuuenes solent in aere concuti. etenim Aelius Stilo apud Festum ait, petauristas dici proprie Graece, quod ij πρὸς ἀέρα, vel πρὸς αὔρας πέτονται, siue, quod ad aerem, uel ad auras uolent. quod exercitationis genus etiã in ludis gymnicis usurpatum fuisse apud Thracas, Aegyptios, aliosque populos ex historijs unicuique perspectum esse potest. Nec minus istud indicant Augusti, atque Tiberij Caesarum nummi, in quibus hunc in modum oscellarum ludus repraesentatur. Sago pariter consueuisse iactare sese in aera, praeter Martialem id hoc versu testantem.

Ibis ab excusso missus in astra sago:

est etiam testimonium Saluiani & Suetonij in othone, qui eo motu ipsum fuisse delectatum scribit libro. 6. de vero iud. cap. 4. 5. ut Sago in sublime iacularetur.

OSCELLAE VEL PETAVRŪ

A Qui licet ab hodiernis oscellis diuersus sit, quo ad modum, nihilominus re ipsa nequaquam distare facile perspicitur; quod in aere vi deatur non secus lusores quassari solitos fuisse, atq. nunc agunt, qui similiter exercentur. Neque forsan prorsus absonũ est raptorium illud machinamentum a Coelio Aureliano macron sparton uocatũ 5. chron. cap. ult. uel ipsummet petaurum, uel saltem non ei dissimile fuisse. Iã vero si quid apud Latinos auctores legit, qđ cricilasiae aequiparari queat, id ꝓfecto est trochus, quẽ Martialis ita pluribus in locis descripsit.

Inducenda rota est, das nobis utile munus, lib. 14.
Iste trochus pueris, at mihi cantus erit. &
Garrulus in laxo cur annulus orbe vagatur. ibidem.
Cedat at argutis obuia turba trochis. &
Lydia tam laxa est, equitis quam culus aheni, lib. 11.
Quam celer arguto qui sonat aere trochus.

B in trocho namq. primo erat circulus, & in circulo anulus, qui sono spectatoribus uoluptatem afferebat, aderat & impulsor cum ansa a Propertio clauis uocatus, ubi dixit,

Increpat & versi clauis adunca trochi. lib. 3.

quae omnia Antyllus in cricilasia sua appositissime depinxit, nisi quod Antyllus circulo tenues annulos, non annulum circumpositos tradit, praeterea Cricilasiam virorũ exercitationem effecit. Martialis autem puerilem quẽdam ludum trochum fuisse significauit. quinimo apud Xenophontem in Conuiuio de muliere psaltria narratur, quod in saltando sibi missas plures trochos exciperet, simulque saltans eos proijceret in alium, & rursum concinna exciperet, quanquam dubitari potest, ne is trochus ualde ab hoc nostro discreparet. His ergo duabus postremis rationibus adductus in eam sententiam uenio,
C quod Cricilasia exercitatio aliquo pacto diuerso a trocho Latinorum exstiterit; propter hoc tamen quid trochus foret, minime quidquam affirmare audeo, licet certo teneam, illud genus turbinis, quem loro baculo alligato emissum pueri in orbem rotare faciunt, & deinde plagis rotatum impellunt certatim, quemue Graeci βέμβικα nuncupant, ut ex hoc antiquo Epigrammate.

Οἱ δ᾽ ἄρ᾽ ὑπὸ σκυτάλαις θοὰς βέμβικας ἔχοντες
Ἔστρεφον εὐρείῃ παῖδες ἐνὶ τριόδῳ. idest:

At pueri scytalis ludentes turbine acuto
Vertebant lato quisque suum in triuio.

Et quem appositissime descripsit Virgiliu his versibus 7. Aeneid.

Ceu quondam torto uolitans sub uerbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent, ille actus habena

Curuatis fertur ſpatijs, ſtupet inſcia turba,
Impubisque manus mirata uolubile buxum
Dant animos plagae, D

minime trochum eſſe, ut uoluerunt nonnulli, ſicuti, & exercitatio illa, quae hodie ſupra ligneas tabulas pannis conte ctas una cum ligneis pilis efficitur, & truchus nuncupatur, trochi antiquorum apud me ſimilitudinem paruam gerit. Nam trochus primo in publicis gymnaſijs, alijsue locis peragebatur. Secũdo is annulũ ſeu annulos habebat ſtrepitum edentes, ut homines per viam ambulantes ſonitu audito longius ab incurſu trochi cauerent. Poſtremo ex aere conflabatur, atque clauem aduncam habebat. quae omnia nec ſeparatim, nec ſimul in turbine, ſeu trucho noſtris reperiri ſẽſus ipſe docet. ut merito credere debeamus, ab his longe diuersũ antiquorum trochũ exſtitiſſe, quem (vt ego puto, apprime repraeſentat haec figura, E

F

a Ligorio ad nos miſſa, quam ſe ex forma in vetuſtiſſimo, atq. ampliſſimo cuiuſdam Comici vel Satyrici poetae monumento expreſſa in uia Tiburtina ꝓpe Romã accepiſſe retulit. niſi quod praeter annulos dentes quoſdã circulo infixos, & mobiles monſtrat. quos ad ſtrepitũ maiorem edendum appoſitos fuiſſe uero conſonat. Trochum autẽ cũ Horatius inter exercitationes connumeret in arte poetica,

Indoctusq. pilae, diſciue, trochiue quieſcit,
Ne ſpiſſae riſum tollant impune coronae:

Cumque Propertius inter gymnaſiorum exercitationes recenſeat:

pro-

A proculdubio ad gymnasticam aliquam pertinuisse, consentaneũ rationi uidetur. & ob id cum neque militari, neque athleticae iure attribui queat, superest medicinae gymnasticae exercitationẽ fuisse, & illius praesertim, q̃ pueris exercendis operã nauabat. Posset tamẽ existimari etiam ad militarem aliquo pacto pertinuisse, quod referat Ammianus Marcellinus li. 21. Iulianũ Caes. apud Parisios uarijs sese exercuisse motibus in campo, & inter alios quodam quem dũ faceret axiculis quis orbis erat compaginatus in uanam excusis ansam remansisse illam, quam retinens ualida manu stringebat: ex quo loco Turnebus summi iudicij, & eruditionis iure censuit eiusmodi exercitationẽ fuisse trochum. His dissimilem formã habet exercitationis illud genus, quod, non multis ab hinc annis in Regno Neapolitano inuentum, hodieq. in uniuersa ferè Europa usitatũ, apud Italos Pilam & malleum uocant. in hoc etenim primo brachia, & dorsum exercent, qñ malleis ligneis pilã ligneam longe pellere coguntur: demum ex ambulatione, quae tali exercitationi perpetuo associatur, ea commoda fere trahuntur, quae anbulantes homines percipiunt. ut his rationibus, licet antiquum non sit, minime contemni mereatur. quamquam aliquis antiquos etiam hac exercitatione nõ caruisse forsan contẽdat, cum apud Auicennam inter ceteras exercitationes unum nominetur, quod uirgis retortis dictis alsulegian cum pila magna, aut parua lignea efficiebatur, quas conditiones apprime nostra pilamalleo conuenire unusquisque uidet, nisi alias tacuerit Auicenna, quod suo tempore notissimae essent. loc. citatis

B

C

De Equitatione. *Cap.* IX.

HACTENVS eas exercitationes prosecuti sumus, quas homines a seipsis citra alterius rei adiumentum obibant. Superest de ijs modo sermonem habere, in quibus homines quidem sponte, & quodam modo libere mouebantur, at eorũ motus alterius mouentis ope perficiebantur. quod enim Galenus istis duobus addidit genus exercitationis a medicamentis factum, minime ad institutum nostrum pertinet: ideo illud semper dimissum hac ratione intelligatur. Inter haec postrema primum locum iure sibi uindicat equitatio a Graecis medicis ἱππασία uocata, nẽpe quae ceteris dignior sit, & liberum hominem, ut scripsit in Lachete Plato, maxime deceat, necnon vtriusq. exercitationis naturam, illius scilicet, quae a nobis ipsis, & illius, quae ab alijs in nobis peragitur, secundũ Galeni sententiam sapiat. Equitationis primum inuentorẽ Bellorophontem 3. d̃ tu va.

phontem exstitisse, auctor est Plinius. post Bellorophontem Thessa- D
li.7.c.56. li ob id Centauri nuncupati equitatione in bellis uti coeperunt, quae paullatim usq. adeo creuit, ut Hippocratis tẽpore oẽs fere Scythae equis ueherentur. qui cum ob assiduas equitationes coxarum doloribus cruciarentur, per uenarum post aures incisionem ab illis curati, ad coitum ualde impotentes euadebant; quamquã multi erant infaecunditatem eam a Dijs proficisci suspicãtes, quos Hippocrates redarguit, quod diuites semper dijs amici, pauperes uero minime sint, (ut etiam Aristoteles id ab Hippocrate mutuatus confirmauit,) & propterea aequum fuisse potius inopes, quam opulentos eo uitio corripi, cuius tamen contrarium eueniebat. Post Hippocratis tempora equitatio semper, quemadmodum in Hippia a Platone traditur, in maxima existimatione habita fuit, & iccirco omnes gymnasticae species eam inter reliquas suas exercitationes receperũt. Nam quod in circis & ludis maiores nostri equitationis certamina adhiberent, praeter Olympicos ludos, in quos uicesima quinta Olympiade equorum cursus certamen inductum tradunt; testatum facere possunt quatuor illae Romanae factiones. Albati scilicet, Russati, Veneti, & Prasini, quae tum in circis, tum in ludis, ac alijs equestribus certaminibus adhibitis equis, siue ad equitationem, siue aurigationem semper certabant, tantumq. studiũ equis optimis eligendis, ac parandis exhibebant, ut Galenus dixerit, Venetae, ac Prasinae factionis homines etiam stercora equorum odorare solitos, quo ex illis animaliũ habitus, atq. temperaturas internoscere, & cognitis inde melioribus uti ualerent, si quidem harum factionum contentiones potiundi uictoriae caussa tales erant, quae nec ullis sumptibus, nec vllis laboribus ac studijs parcere quemquã permitterẽt: eo magis qđ tota urbs quasi quadripartita erat, alijs uni, alijs alteri factioni fauentibus, nec ulla pars ciuitatis reperiebatur, aut ullus hominũ conuentus, in quibus certaminum tempore de huiuscemodi factionibus aut studiosissime non disceptaretur, aut saltem sermo non haberetur, quemadmodum ex Plinij sexta noni libri Epistola, atq. his Martialis uersibus quisque coniectura assequi potest.

lib. d aere aquis & locis.

1. Rheto.

E

7. Metho.

F

lib.11.

Saepius ad palmam Prasinus post fata Neronis
Peruenit, & victor praemia plura refert,
I nunc liuor edax, dic tu cessisse Neroni.
Vicit nimirum non Nero, sed Prasinus,
De Prasino conuiua meus, Venetoque loquetur.
Nec facient quemquam pocula nostra reum.

quamquam Iuuenalis maiorem Romanae ciuitatis partem Prasinae factio-

A nae factioni fuisse tempore suo, quando Martialis quoque floruit, testari uideatur his uersibus.

Totam hodie Romam Circus capit, & fragor aurem
Percutit, euentum viridis quo colligo panni.
Nam si deficeret, maestam, attonitamque videres
Hanc vrbem, veluti Cannarum in puluere victis
Consulibus.

Has uero in fauendo diuersis factionibus hominum acerrimas contentiones inde ortas semper existimaui, quoniam Romanorum quorumlibet uestimenta quatuor dumtaxat coloribus texebantur, vel rubeo, vel albo, uel uiridi, uel ueneto, sed praecipuè rubeo magis fusco, ut Martialis hisce uersibus indicat, de Canusina lana rubea fusca sermonem habens,

Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis, lib. 14.
B *Et placet hic pueris, militibusque color.*

& ob hoc quicumque ei factioni fauere cogebatur, quae sibi similem colorem profitebatur. Etsi huic sententiae reclamare uideantur ea Ouidij uerba.

Cuius equi venient, facito studiose requiras, 1. de arte
Nec mora, quisquis erit, cui fauet illa, faue. amandi.

Sed de equitatione ludorum, & spectaculorum, quam & athleticā uocare licet, plura non dicam: quoniam eruditissimus Panuinus luculentissime simul, & copiosissime in libris de ludis, quos iam edere parat, uniuersam hanc materiam pertractauit. Ad bellicam gymnasticam accedo, quam ad acquirēdam equestrem pro bellis disciplinā equitationis exercitio usam fuisse, locupletissime testatus est Plato: ubi non modo uiros equis armatos, atq. inermes exerceri statuit, 8. de leg.
C uerum puellis quoq. tales exercitationes inire concessit, easq. inter ceteras bellicae gymnasticae species, siuè partes euidenter collocauit, sicuti Xenophon pariter sentire uidetur, apud quē Ischomachus uitae suae rationem Socrati exponēs sic loqutur: μετὰ δὲ ταῦτα ὡς τὰ πολλὰ ἀναβὰς ἐπὶ τὸν ἵππον, ἱππασάμην ἱππασίαν, ὡς ἂν ἐγὼ δύνωμαι ὁμοιοτάτην ταῖς ἐν τῷ πολέμῳ ἀναγκαίαις ἱππασίαις, οὔτε πλαγίου, οὔτε κατάντους, οὔτε τάφρου, οὔτε ὀχετοῦ ἀπεχόμενος, ὡς μέντοι δυνατὸν, ταῦτα ποιοῦντα, ἐπιμέλομαι μὴ ἀποχωλεῦσαι τὸν ἵππον. i. Post haec aūt equū adscēdens ut plurimū, equitationē illis, que fiunt in bello necessarijs equitationibus, quā per me fieri potest simillimā exerceo, modo per transuersū, modo per decliue, modo supra fossas, modo supra aquae riuos illū agens, atq. haec facientem equum, ne claudum reddam valde studeo. Quae uerba, postq̃ multis alijs eius uiuēdi rationem declarantibus addidisset Ischomachus, ei tādē Socrates ita responsū dedit: In Oecon.

νὴ τὴν ἥραν ὦ ἰσχόμαχε ἀρεσκόντως γέ μοι ταῦτα ποιεῖς, τὸ γὰρ αὐτῷ χρόνῳ συνε- D
σκευασμένως χρῆσθαι τοῖς τε πρὸς τὴν ὑγίειαν καὶ πρὸς τὴν ῥώμην παρασκευάσμασι, καὶ τοῖς εἰς τὸν πόλεμον ἀσκήμασι, καὶ ταῖς τοῦ πλούτου ἐπιμελείαις, ταῦτα πάντα ἀγαθά μοι δοκεῖ εἶναι. hoc eſt. Per Iunonem o Iſchomache ſic agendo mihi places, quandoquidem uno tempore collectim ſanitati, atq. robori acquirendo operam nauas, nec non ad bella te exerces, diuitijſque accumulandis inuigilas, quae omnia admiratione digna mihi plane uidentur. Ex his enim, & Iſchomachi, & Socratis ſermonibus clariſſimum argumentum elicitur, antiquos ad bellicas diſciplinas comparandas equitationibus uſos. Quod uero medicorum gymnaſtae equitationes ad ſanitatem recuperandam, tuendamue, nec non ad optimum corporibus habitum ingenerandum adhiberent, praeter Socratis modo citatam orationem, unum
2. de tue. val. c. 11. Galeni teſtimonium ſufficere deberet: qui inter reliquas gymnaſti- E
cae exercitationes minime infimum locum eam obtinere, cum nedum corpus, ſed etiam ſenſus exerceat, ſcribit: niſi quoque Antylli,
Loc. citat. Aetij, & poſtremo Auicennae comprobatio accederet, qui tam equis, quam camelis uectari inter opportunas exercitationes repoſuit. nam & Germanicum Tiberij Imperatoris nepotem, cum crurum tenuitate deturparetur, equitatione a medicis imperata illam curaſse memoriae prodidit Suetonius: ut hoc exemplo perſuaſi credere debeamus, equitationem tamquam utiliſſimam a medicis ſemper magnopere exiſtimatam fuiſse: quamuis & apud ipſos ualde referret, numquid mulo, an equo ueherentur, & illis an gradarijs, an aſturconibus, an ſuccuſsatarijs, an concurrentibus: quorum omnium diuerſas operationes ſuo loco explanabimus.

F

De Curuli uectatione. *Cap. X.*

DIXIMVS duo eſse exercitationum genera, alterum in quo homines a ſe ipſis ſolum mouentur, alterum ab alijs, ſiue, ut Ariſtotelis more loquar, alterum in quo ſuapte natura, alterum in quo alio mouente ſeſe exercentes mouentur. De primo ſuperius tractauimus, de altero quod geſtatio a Coelio Aureliano: & Plinio communi nomine, ab Antyllo, Herodoto, Galeno, alijſque antiquioribus medicis Graecis αἰώρα uocatur, in ſequentibus uerba facere polliciti ſumus: atque iam de
2. de tue. val. c. 11. equitatione, quam Galenus mixtum motum fecit, ſermonem explicauimus. ad alia igitur tranſeuntibus prima ſeſe offert in curribus uectatio, quam antiquiſſimam fuiſse, nemo inficiatur. ſi quidem,

ut

A vt Arati uetustus interpres testatur, primus, qui equos curribus iunxerit fuit Erichthonius, quem ob id inter caelitum imagines relatũ scribit Manilius primo astronomicorum. Porro forma, & modus curruum diuersus exstitit. Nam Plinius materiam curribus faciundis idoneam abietem probat, rotarum uero axibus Ilicẽ, fraxinum, atque vlmum. Vnde elicitur ueteres ex huiuscemodi lignis currus fabricasse, qui prioribus illis saeculis duabus tantum rotis construebantur. alias duas auctore Plinio addiderunt Phryges. Scythas postea ẽt sex rotis currus construxisse memoriae tradidit uetustissimus auctor Hippocrates. quae rotae Homeri tẽporibus stanno ornabantur, at posterioribus saeculis nõ modo rotas, sed tota uehicula ebore ornata fuisse, legimus apud Plautum in Aulularia, sicuti Plinij tẽpestate tota esseda atq. uehicula auro, ac argento insignita conspicie-

li. 16. c. 42 & 35.

lib. 7. c. 56

li. de aere aquis & locis.

li. 34. c. 17

B bantur. Varijs praeterea rebus cooperta fuisse uerisimile uidetur, plerumq. autem pellibus, quemadmodum in probl. Romanis scriptum reliquit Plutarchus: sicuti aliquando equis, aliquando mulis, aliquãdo bobus interdum uiris agi solita legitur. Quin Heliogabalum non modo uaria, & mõstruosa animalia, sed etiam foeminas nudas curribus iunxisse, ijsque ipsum uectum esse, tradunt. Haec porro gestatio in currib. facta olim Romae inter mulieres in maximis delicijs habebatur: ad tantumq. luxum aliquando peruenit, ut eas ipsa vti senatusconsulto uetare, coacti sint Romani. cuius rei gratia cum mulieres ira percitae inter sese conspirassent, ne qua eorum conciperet, neue pareret, atq. ita uiros ulciscerentur, Romanos mutasse sententiam, atq. iterum illis curribus uti permisisse, scriptis mandauit Plutarchus. In quibus deinceps ne sederent, neue equis per ur-

Lãpridius in uita Heliogab.

C bes ueherentur. M. Aurelius Antoninus philosophus, matronarum consulens modestiae, denuo prohibuit. Neq. minus apud gymnasticos haec ipsa gestatio aestimata reperitur: quãdo, siue ludos, & sacra certamina spectes, siue medicorum libros perscruteris, in omnibus ea usitata apparebit. Quis quaeso nescit nona & nonagesima Olympiade curruum certamen in Olympicos ludos inuectum. Quis ignorat Synoridas, quibus animas nostras Plato in Phaedro elegantissime assimilauit, nec non bigas, quadrigasue curruum genera in publicis sacris frequenter certasse? quod postea studium ita apud Romanos excultum, atque auctum fuit, ut pauca, uel nulla fere publica spectacula ederentur, quin curruum certaminibus honorifica praemia proposita spectarentur. Ob quae refert Plinius in quadrigarum certamine, quod Latinarum ferijs in Capitolio celebrabatur, pro praemio uictorem absinthium bibere consueuisse, quasi sanita-

lib. 27. c. 7

sanitatem in praemium dari ualde honorificum arbitrarentur ma- D
iores. An vero gratia bellicae disciplinae adipiscendae uectatione
in curribus uterentur ueteres, nil certi affirmare audeo. Existimo
In paed. Cyri. tamen cum ab Homeri aetate vsque ad Xenophontis tempora, atque etiā posterioribus saeculis perdurauerit mos, ut in bellis e curribus quoq. dimicarent, quemadmodum in equitatione exercebātur, quo fierent bellis gerendis aptiores: similiter & in curribus se exercere ueteres consueuisse, ne, cum pugnandum erat, tamquam inexercitati, & diuersorum agendi currus modorum expertes superarentur. Ceterum quod medici gymnastici similem uectationem tam pro sanis conseruandis, quam pro aliquibus aegris curandis in usum receperint, clarissime testati sunt Galenus, Antyllus,
Oribasius li.6.c.25. Herodotus, atque Auicenna: qui non modo eam inter gymnasticae uerae exercitationes reponendam voluerunt, immo & febricitantibus (quod paucissimis exercitationibus attributum inuenitur) tamquam maxime commodam celebrarunt. E
2. de tue. val. c. 11. huius etenim quasi duo genera effecisse uidetur Galenus, alterū, in quo homines uecti sedebant, alterū in quo iacebant. atque utraque haec raro in urbe, frequentissime per uias, & extra urbem peragebantur. iccirco scri-
In probl. Rom. ptum est a Plutarcho, Romanos coactos fuisse in Septimontij festo prohibere, ne ea die vehiculo uti liceret, ut vrbs, & festi celebratio non relinqueretur. Nunquid autem sani simul, & ualetudinarij in ijsdem uehiculis exercerentur, indicasse mihi uidetur Herodotus apud quem legitur, febricitantes curribus, qui manu ducuntur, nec non bigis gestari solitos, atque illos a principio per triginta stadia moueri, deinde ea conduplicare; hos a stadijs triginta, aut quadraginta initium ducere, & usque ad spatium altero tanto F
maius progredi consueuisse. Sanos uero omnibus curribus, & tectis, & apertis sine ullo discrimine usos esse, ueri simile fit: etsi fortasse principes tectis potius, quam detectis uectos credere possumus, quādo refert Dion historicus, Claudium Caesarē dū prospera ualetudine uteretur, caputq. tremulū, & manus, ac linguā titubantes haberet, primū oīum Romanorū vehiculo undiq. obtecto gestatū esse, sicuti Plinius iunior ob oculorū infirmitatē se aliqn̄ vsū illo testatur Epistolarum lib. 7. ita scribens ad Cornutū suum: Pareo collega
„ clarissime, & infirmitati oculorum, ut iubes, consulo. Nā & huc tecto
„ uehiculo undiq. occlusus, quasi in cubiculo perueni. Ex his igitur oībus cuiq. cognoscere licet, talem exercitationem nō minus ceteris gymnasticis probatā fuisse, quippe quos, & non aurigas motuū omnium ex hac gestatione contingentiū facultates, & conditiones

probe

A probe intellexisse, scribit Galenus. quasi haec exercitatio, quemadmodum & aliae, proprios praefectos, nimirũ aurigas possideret; insuperq. cõi totius artis magistro subijceretur, qui & modũ, & mensurã, & qualitatẽ, & tẽpus in simili exercitatione obseruanda diligenter praefiniret. Habuerunt ueteres multa curruũ, aut uehiculorũ genera, ut Plaustrũ, Esseda, Petoritũ, Arcirnã, Birotũ, Cantherinũ, Carrucam, Carpentum, Thensam, Cisium, Conuinũ, Rhedam, Pilẽtum, Burdones, quae omnia quod rotis agerentur in hoc erãt similia; distabant uero modo forma, modo materia, modo magnitudine, modo alijs. At de his nõ est qđ loquamur, cum uectatio omniũ fere eadẽ esset, & iccirco medici cũcta sub vno Currus genere sint cõplexi. 2. de tu. va. cap. 11.

De gestatione in Lectica & sella. Cap. XI.

B LECTICAM, atq. sellam ob commoditatem potius eorum, qui vel senectute, vel morbo impediti ambulare pedibus non poterant, uel ob delicias, quibus semper homines studuerunt, inuentam fuisse, q̃ ob aliud, non desunt qui opinentur: nec forsã sine ratione; qñquidem nulla apparet probabilior caussa, qua inducti ueteres huiuscemodi instrumenta excogitauerint, q̃ quod equitare, & pedibus ire nequeuntes, aliquã rem optauerint, qua domo exire, p vrbes uagari, iter facere quam commode ualerent: nisi dicamus, Imperatores, Reges, atq. Principes ne in faciendis itineribus a sole, a uento, pluuia tempestate, atq. similibus offenderentur, lecticas, & sellas vndiq. obtegi, & retegi aptas inuenisse, quas alij postea diuites luxus, ac uoluptatis, siue commoditatis gratia, & postremo medici, gymnastaeq. ad vsum hominũ sibi ipsis concreditorum traduxerint. vtcumq. sit, constat, quos nuperrime dixi medicos, atq. gymnastas illas ad exercenda saepe ualetudinariorum, rarius sanorum quoq. corpora vsurpasse. Seneca enim Epist. 56. ita de gestatione loquitur. A gestatione cum maxime uenio non minus fatigatus, q̃ si tãtum ambulassem, quantũ sedi: labor est enim diu ferri, ac nescio, an eo maior, quia contra naturam est; quae pedes dedit ut per eos ambularemus, oculos, vt p eos videremus. Debilitatẽ nobis induxere delitiae, & quod diu noluimus, posse desiuimus, mihi tamen necessarium erat concutere corpus, ut siue bilis insederat faucibus discuteret: siue ipse ex aliqua caussa spiritus dẽsior erat, extenuaret illum iactatio, quam profuisse mihi sensi. Quae uero tam lecticae, quã sellae forma fuerit, nil ita certũ habet, quin dubitare cuiuis liceat, attamen verisimile est, in ea puluinar, & lectulum stratum fuisse, quo &

C iacere,

iacere,& sedere,& prout libebat,qui gestarentur,possent.an in cete D
ris fuerit nostrae dissimilis, uel potius similis;credo non admodum dissimilem exstitisse,nisi quod nostras a mulis,uel equis fere semper gestatur, illa antiquorum ut plurimum a seruis sex portabatur, atq. ob id Hexaphoros nuncupabatur, uti ex his uersibus Martialis
Lib.6. perspicuum fit, in quibus Afrum quendam pauperem, & iuuenem deridet,quod lectica gestari uellet.

Cum sis tam pauper quam nec miserabilis Irus,
Tam iuuenis, quam nec Parthenopaeus erat,
Tam fortis, quam nec cum uinceret Artemidorus,
Quid te Cappadocum sex onus esse iuuat?
Rideris, multoque magis traduceris Afer,
Quam nudus medio si spatiere foro,
Non aliter monstratur Atlas cum compare mulo,
Quaeque uehit similem bellua nigra Lybin, E
Inuidiosa tibi quam sit lectica requiris?
Non debes ferri mortuus Hexaphoro:

similiter & ubi Zoilum carpit, quod lecticam sandapilae siue feretro mortuorum similem haberet.

Lib.2.
Laxior hexaphoris tua sit lectica licebit,
Cum tamen haec tua sit Zoile sandapila.

Lib.6. Nam ex his liquido intelligere quisq. potest, lecticam fere semper
li.1.ad vxo remsuam. a sex seruis esse gestatam. (In quem vsum Cappadoces Martialis, Germanos Tertullianus adhibitos scribunt)sique interdum aliquis lecticariorum numerum augere uoluisset, protinus fuisse notatum, quemadmodum idem Martialis indicauit, ubi Philippum quendã insanum uocat, quod ab octo seruis lectica eius ob quandam diuitiarum inanem ostentationem per urbem gestaretur,

Octaphoro sanus portatur Auite Philippus, F
Hunc tu si sanum credis Auite, furis.

Cum itaque lectica antiquorum ita se haberet,non modo pro sede commoda, uerum etiam conciliando somno,dum claudebatur inseruiebat,ut Iuuenalis testatur his uerbis.

Namque facit somnum clausa lectica fenestra.

tamq. frequens illius erat usus,ut castra lecticariorum,qui solum gerendis lecticis, uel etiam matronis in eis deponendis,ac gestandis, ut est apud Iureconsultos mentio, destinabantur, pluribus in locis haberentur,in quibus & iura ipsis dabantur,& alia in castris fieri solita agebantur, quamquam libertis omnibus lectica per urbem gestari uetitum credam, Suetonij auctoritate inductus, qui Claudiũ Imperatorem Harpocrati liberto lectica per urbem uehendi specta culaq. publice edendi ius tribuisse scribit. At qui sellam duplicem fuisse

A fuisse tradidit Antyllus, siue potius eius interpres; alteram, in qua sedebant, quae uel cooperiebatur, uel aperta sinebatur, & a nonnullis, ueluti a Coelio Aureliano, portatoria sella, ac fertorium dicebatur, alteram in qua iacebant. primam quoq. temporibus nostris uidere licet, cum podagrici, diuites, atq. alij principes delicijs nimis dediti illa quotidie uehantur, qua item uiros magistratum gerentes olim gestari consueuisse, atq. inde currulis sellae, in qua tantum sedebatur, nomen emanasse arbitror: secundam, in qua iacebāt, non habemus, quod ego sciam, nisi dicamus lecticam nostram illius uicē gerere, atq. ipsis eandem rem significasse lecticam, & sellam iacendo, sedendoue idoneam. Cui sententiae plane subscripsisse uidetur Aetius Amidenus, qui inter gestationes, sellas omittens, solum lecticae duplicis mētionem fecit, eius.s. in qua uecti sedebant, & eius in B qua iacebant. Fuerunt igitur tum lectica, tū sella instrumenta quaedam, quibus diuites, senes, & qui ambulare non poterant per urbes, & in itineribus a seruis uehebantur, quibusque medici gymnastici ad exercendos ualetudinis gratia tam sanos, quam infirmos non raro utebantur. narrat enim Galenus, Antiochum medicū iam octuagenarium, & in uiuendo solertissimum, si quando longius ire uellet, modo sella, modo uehiculo gestari solitum. Narrat similiter Plinius secundus, auunculum suum Romae sella uehi solitum, ne caeli aspe ritas ullum studij tempus eriperet. Vnde iudicari potest, senes tam in exercendis seipsis, quam in obeundis priuatis actionibus gestatio nes in sellis in vsu habuisse, perinde ac etiam in languentibus medici easdem usurpasse animaduertuntur, in quibus is modus secūdum C Herodotum obseruabatur, ut neq. minus quinq. stadijs, neque plus quam huius duplum similes gestationes producerentur, atq. ita sequenti die obseruarentur; tertio uero die quinq. stadia singulis diebus vsq. ad triginta stadia addebant. Et ne quis forsan suspicetur, sellam, atq. lecticam idem exstitisse, prae ceteris unum Martialem adducere possumus, apud quem obscurum esse nequaquam potest, illas diuersas fuisse, cum ait.

li. 1. chro. cap. 1. — *lib. 3. c. 6.* — *6. de tu. va. cap. 4.* — *li. epist. 3.* — *Orib. loco citato.*

Lecticam sellamque sequar? nec ferre recuso
Per medium pugnas, sed prior ire, lutum, — lib. 10.

quod similiter his Tertulliani verbis in libro de pallio confirmatur, Ipsas quoque iam lecticas, & sellas, quis in publico quoque domestice, ac secrete habebantur, eierauere. Iam uero sellarum alias fuisse pelliceas, alias osseas, nonnullas eboratas, aliquas argentatas, ex Lampridio in Heliogabalo certo sciri potest.

D

De agitatione per lectos pensiles, & per cunas facta, & de Scimpodio. Cap. XII.

VOD agitationem per cunas, & lectulos pensiles, quos duos sub κλίνης vocabulo a Graecis complexos sentio, factam inter gymnasticae exercitationes recensere velim, forsan aliquis mirabitur, cum hac tempestate cunae solis pueris eblandiendis inseruiant, paucissimiq. sint, quibus medici pensiles lectulos parari iubeant: uerumtamen is mirari desinet, si Galenum, Herodotum medicum, Aetium, & Auicennam diligenter legere placuerit: qui cum huiuscemodi agitationes inter alias corporum humanorum exercitationes adnumerarint, cur a me silentio praeteriri debeant, non uideo. Nam cunas ob pueros potius, quam adultos excogitatas fuisse non equidem diffiteor, sed puto talem motionem interdum uiris cum ad leniendos dolores, tum ad conciliandum somnum non parum adiumenti praestare posse, ut praeclare scriptum est ab Antyllo, & Aetio, apud quos lectus fulcra mobilia iuxta angulares pedes habens nil aliud mea sententia significat, quam cunas ipsas, quas etiam intellexit Celsus, vbi dixit, si „ ne id quidem est, uni lecti pedi certe funiculus subijciẽdus est, atq. „ ita lectus huc, & illuc impellendus. & si Oribasij interpres nomen κλίνης pro lectica transferre maluerit, & iccirco omnes illos prorsus falli credo, qui in gymnastica medicorum eas nullum usum habere censeãt. Quibus similis quoq. est exercitatio illa puerorum, dum in vlnis a nutricibus gestantur, quae & a medicis, & a Platone pro ipsorum ualetudine mirum in modum probatur. Eadem prope est tam lectulorum, quam balneorum pensilium ratio. quae omnia quoniam ab Asclepiade Prusiense frequenter vsurpata apud Plinium traduntur, ut is infirmorum uoluptatibus, ac iucunditatibus inseruiens, penes homines auctoritatem adipisceretur, sicuti inuentori suo gloriam, atque existimationem incredibilem pepererunt, ita quoque utentibus multam utilitatem simul, atque delectationem attulisse rationi consentaneum uidetur; atque inde emanasse, ut posteriores medici similem motum ad exercendos homines comprobarint. quamquam pauci, uel nulli (quod ego sciam) talium instrumentorum formam, ac utendi modum tradiderunt, a quibus certo admoneamur frequentem illorum usum aliquo tempore extitisse. nisi credamus, antiquos scriptores propterea huiuscemodi res scribere neglexisse, quia vulgatae, & omnibus manifestae essent. Quae temporibus nostris cum a plerisque ignorentur, operae

E

F

Oriba. lib. 6. collec. lib. 3. c. 6.

7. de repu. li. 26. ca. 3.

A operaepretium me facturum spero, si breuiter, quid sentio, in medium afferam. Nam de lectulis pensilibus, quos primum ab Asclepiade excogitatos tradit Plinius, opinor eos fuisse lectos quosdam lib.26.c.3 paruos modo ex lignis, modo ex aere, modo ex argento (maiores nostros etiam argenteos lectos habuisse scripsit Plinius) constru- lib.33.c.11 ctos, qui quatuor angulis funibus ad cubilium laquearia alligabantur, ita ut terra sublati aliquantulum, quasi in aere, pendere uiderentur. Balnea similiter pensilia a Sergio Orata, teste plinio, primum in- lib.9.c.53 uenta, non quae supra tecta fiebant, aut concamerata loca, ut uoluerunt aliqui, sed nulla alia fuisse credo, quam labra illa uel marmorea, uel aenea, uel lignea ad lectulorum imitationem laquearibus appensa, quo minimo quolibet manuum impulsu, alias leniter, alias uehementius agitari ualerent. quod Seneca ad Lucillum scribens B nobis manifestauit his verbis. Balnearum suspensura inuenta est: ne quid ad lautitiam deesset. His igitur motibus quoscumque exerceri medici praecipiebant, huic uni potissimum studebant, ut motum citra laborem, lassitudinemue ullam afferrent: deinceps curabant, ne in exercitatione illa iucunditas desideraretur, quae profecto magna in lectulis, at maxima in balneis reperiebatur, nempe quae praeter suauissimum illum motum, aquae delectationem addebant, dum ea mollissime, blandaque titillatione quadam singula corporis membra tangebant. si namq. balnea pensilia ea fuisse intelligantur, quae supra tecta fierent, quomodo in illis maior illa uoluptas, ob quam secundum Senecam & Plinium excogitata fuerunt, reperiretur, quam in alijs, non uideo. De pensili lecto dixit Herodotus, gestationem in illo tamdiu faciendam C esse, quādiu quispiam in sella gestatus quadraginta stadiorum iter conficiebat. alteri tamen eiusdem auctoris sententiae libentius acquiesco, videlicet huiuscemodi exercitationem, quāta esse debeat, facile numero definiri non posse. quod non tantum in his, sed & in omnibus alijs sentio ob varias, ac diuersas aegrotantium affectiones, quibus non eadem vllo modo conuenire posse, omnes vel mediocriter in medica arte periti uno ore praedicant. Lectulo pensili simile aliud instrumentum ueteres habuisse inuenio, quod σκιμπόδιον Graeci, scimpodium Latini eodem vocabulo appellarunt. hoc licet nusquam appenderent, erat tamen vel lectus paruus, vel quid in formam lecti pensilis constructum: atque ipso per vrbes, & per uias tam uiri quam mulieres gestabantur, ut Dion historicus demonstrat, scribens, primo Augustū, ac Tiberium in scimpodijs quandoq. uehi solitos, cuiusmodi mulieres tempore suo ge-

ſtabantur, ſecundo quod Seuerus, dum Britanniam obiret, ſcimpodio undiq. obtecto ferebatur. Ceterum qualis huius inſtrumenti figura exſtiterit, haud ſatis conſtat: putandum eſt tamen ſellam fuiſſe ita fabricatam, ut lectum plumeum paruum caperet, ita uinctum, ut pendere uideretur, in quo ſi non penitus ſaltim ex aliqua parte, qui ferebantur, iacebant, & vndique, ne ab aeris iniurijs laederentur, cooperiri poterant. hoc intellexiſſe meo iudicio uidetur Iuuenalis, cum Criſpinum quendam mordens dicebat. D

Sat. 1.

Qui dedit ergo tribus patruis aconita, vehatur
Penſilibus plumis, atque illinc deſpiciet nos?

de eodem interpretanda eſt haec inſcriptio quam mihi dedit Aldus Manutius Paulli doctiſſimi, & eloquētiſſimi filius eruditiſſimus, quamque Parma ad Andream Naugerium olim allatam retulit.

E

D. M
L. AEMILI. VICTORI. QVI. PRIDIE. NATALEM. SVVM
VICESIMVM. ET. SECVNDVM. PRVNA. IN. PENSILI
POSITA. VRGENTE. FATO. SANVM. IPSE. NECAVIT. SE. L. AEMILIVS. VICTOR. PRINCIPALIS. ET
AELIA. VENERIA. FILIO. PIENTISSIMO
ET. SIBI

10. Meth. neque aliud ſignificauit Galenus, quando balnea ingrediendi modum hecticis praeſcribens haec ſcriptis mandauit: ἀῤῥωσοῦντα βούλομαι κομίζεσθαι μὲν ἐπὶ τοῦ σκίμποδος εἰς τὸ βαλανεῖον. ideſt, aegrotantem uolo portari in ſcimpodio ad balneum. neque aliud Libanius

Li. 19. c. 10 rhetor in libro de ſua ipſius vita intellexit, dum dixit: cū domi ſum, in lecto iaceo; vbi vero in ſchola, in ſcimpodio. ſicut etiam idem intellexit Gellius, ubi ſcribit, ſe Frontonem Cornelium pedibus grauiter aegrum in ſcimpodio Graecienſi cubantem inueniſſe. Patet itaque non modo ob delicias, atque uoluptates a maioribus noſtris lectulos, ac balneas penſiles, necnon ſcimpodia; uerum etiam, & a medicis gymnaſticis ad exercenda valetudinariorum corpora vſurpata fuiſſe. Quale porro fuerit inſtrumentum illud machinamentū F

li. 3. c. 6. & li. 5. c. vlt. raptorium, & macron ſparton a Coelio Aureliano uocatum, qualiſque apud eundem recuſsabilis fera Italica nominata, quibus duobus geſtabantur, nondum mihi plene compertum eſt, cum a nullo alio auctore ipſorum mentionem hucuſque factam inuenerim. niſi fuerit. ut ſupra diximus, petaurum, uel potius ſit Coelij contextus deprauatus.

De

A *De Nauigatione, & Piscatione. Cap. XIII.*

NTER gestationis species, quae plures exercendis corporibus exstiterunt, nauigationem quoq. reposuit Antyllus, quem secutus Aetius, & post eum Auicenna manifeste eam pro exercitatione habitam demonstrat; id quod utrique non tam ab experientia meo iudicio desumpserunt, quam ab antiqua diuini Hippocratis sententia, qui nauigationem & mouere corpus, & perturbare dixit. nisi quod Auicenna nauigationem inter debiles exercitationes adnumerauit, Hippocrates uero eam corpus magnopere perturbare asserit, id quod potius uehementis quam remissi motus argumentum uidetur. Hac nauigationis exercitatione duas praesertim gymnasticas, sed non admodum B usas inuenio, medicam scilicet, & bellicam. Medici ea utebantur uel ad aliquorum sanorum habitus conseruandos, uel ad nonnullorum aegrotantium sanitatem comparandam. ad sanos utebantur nauigatione, quod (ut ab Aristotele scriptum est) mare ob placidas aspirationes salubritatem insignem facit, unde nauigantes semper coloratiores exsistunt, quam in paludibus degētes. Ad aegrotos uero, quoniam idem humores putridos, ac nocuos tum uomitu, quem frequentissime insuetis praesertim parit, tum uentis, ac vaporibus siccis exsiccare natum est. quare dicebat Auicenna nauigationem leprae, hydropisi, apoplexiae, stomachi frigiditatibus, nec non inflationibus eiusdem magnopere prodesse. Plinius uero & phthisicis, & sanguinem excreantibus adiumentum afferre Annaei Gallionis post consulatum ita curati exemplo testatus est. qui item ab hu- C iuscemodi affectis Aegyptum peti non ob terram ipsam, sed propter nauigandi longinquitatem censuit; ut etiam eius Nepos Plinius secundus Zosimum libertum sanguinem reiectantem eo se misisse, & confirmatum a ualetudine redijsse narrat. quamquam auctor ille nomine Plinij falso inscriptus in libro 1. de re med. senserit phthisicis utilius esse in saltibus morari, ubi pix nascitur, quā in mari nauigare, & marina loca uisitare. quod etiam traditum est a Marcello medico. nam & Galenus ix. de simpl. medic. ubi de terra Samia loquitur, memorat, multos pulmone vlceratos Roma ob id in Libyam profectos, annis aliquot inculpatos uixisse, postea uero morbum recruduisse, ubi non pari cura uiuebant. Modus in nauigatione ualetudinarijs obseruatus sic ab Herodoto describitur, quod a sexaginta stadijs incipiebant, & in duplum horum desinebant. Porro nauigationis plures fuerunt differentiae, quando aliae

Marginal notes: 4. Aph. 14 — 1. partic. Prob. 54. — 3. 1. doc. 1. — cap. 1. li. 31. c. 6. — li. 5. epist. — Cap. 6.

in mari, aliae in fluminibus, aliae in magnis, aliae in paruis nauibus, aliae remis, aliae remulco, aliae uento, aut uehementi, aut placidiore fiebant. De nauigatione per flumina traditum est a Plutarcho, eam minus nauseam producere, quam mare, quod tam odor, quam timor è maris adspectu proficiscentes corpora perturbant, atque sic uomitum cient, quae res a fluminibus minime contingit. contra Coelius Aurelianus in inueteratis capitis doloribus ceteris praetulit longam per maria nauigationem, quoniam (vt ipse inquit) fluminales, uel portuosae nauigationes, nec non stagnorum, incongruae iudicantur, nimirum quae caput terrena exhalatione humectantes infrigidant, maritimae uero latenter, atq. sensim corpus aperiunt, & salsae proprietatis caussa corpus adurunt, atq. eius habitum quadam mutatione reficiunt. Hic igitur fuit apud gymnasticos medicos nauigationis vsus, quam pariter bellicae studiosos amplexos fuisse diximus; quandoquidem Naumachiae illae, quae a Romanis in circo, uel aliquo terrae sinu prope Tiberim manufacto tali exercitationi designato repraesentabantur, fuerunt quidem ad populum oblectandum secundum aliquos praecipue institutae, quales illae, quas ab impurissimo Heliogabalo in Euripis vino plenis interdum exhibitas tradit Lampridius: attamen probabile est quoq. apud me, huic summopere illas inseruisse, ut in ipsis ad naualium pugnarum disciplinam acquirendam milites exercerentur. atq. ad hoc existimandum ea ratione potissimum adducor, quod Romani, Polybio referente, primo bello punico Carthaginiensibus mari bellũ indicturi milites in nauali disciplina exercuerunt. sicuti etiam scribit Suetonius, Augustum, dum contra Pompeium pugnaturus esset, in portu Iulio apud Baias a se effecto milites in nauali exercitatione tota una hyeme detinuisse. ut hinc clarum esse possit, Romanos exercendis copijs suis tam mari, quam terra operam semper dedisse, atq. huius studij gratia naumachias instituisse, & non modo pontem naumacharium ea ratione nuncupatum, quem concrematum ex larice in Raetia caeso Tiberium refecisse scribit Plinius, habuisse, uerum etiam locum peculiarem, cuius uestigia adhuc manent, quemque tempore Naumachiae tanta aqua replebant, ut mare quoddam uideretur, sicuti uenustissime Martialis demonstrauit, ubi naumachiam a Domitiano Imperatore editam hoc carmine descripsit.

Si quis ades longis serus spectator ab Oris,
Cui lux prima sacri muneris ipsa fuit,
Ne te decipiat ratibus naualis Enyo,

[Margin notes: In lib. de caussis na. — Lib. 16. c. 3 — Lib. 1.]

D E F

Et

A *Et par unda fretis, hic modo terra fuit,*
Non credis? spectes dum laxent aequora Martem,
Parua mora est, dices, hic modo pontus erat.

Sed ne frustra in superioribus dixisse uidear, gymnasticam medicinam, atque bellicam praecipue nauigationis exercitium habuisse, illud unum sciri uolo, in ludis quoque, quos athleticae partem esse ostendimus, aliquando similem exercitationem locum habuisse, at propter ingẽtem apparatum necessarium raro fieri consuesse. quod enim Virgilius de Aenea in Anchisae funere, una cum ceteris ludis naumachiam celebrante finxit, aut uerum exstitisse, aut non sine ueri imitatione credendum est, quandoquidem alios ludos, qui ibi facti a Poeta pinguntur, si ueri non fuerunt, saltem verorum imitationes fuisse, nemo negabit. Inter nauigationis species piscatio non sine nauigijs facta similiter ab auctoribus adnumeratur, atque apud Plautum exercitationis gymnasticae vicem subijsse videtur, cum in Rudentis fabula piscatores ita loquantur, 5. Aen.

B

Ex vrbe ad mare huc prodimus pabulatum,

pro exercitio Gymnastico, & Palaestrico hoc habemus. quae tamen piscatio cum a Platone improbata sit, quod neque animus, neque corpus in ipsa exerceatur, iuremerito eam tamquam nulli utilem omnes fere gymnastici reiecerunt, nisi quod Galenus ipsam inter exercitationes, quae simul opera sunt, reposuisse uidetur, sicut & Auicenna ingredientem piscatorias naues debiliter exerceri cẽsuit. quorum sententias duabus de caussis infirmas reputare debemus, tum quia neuter eorum explicate, quid boni afferat piscatio, declarauit, quasi exercitationem huiuscemodi non admodum probarent, sed communem potius quandam sermonis consuetudinem sequerentur; tum quia ipsemet Galenus piscatorum habitus duros, atque aridos esse dixit. cuius ariditatis ratione Aristotele piscatores marinos pilis rufis praeditos esse antea scripserat. unde medici, qui bonum habitum corpori exercitationibus acquirere studẽt, quomodo durum, & aridum efficere piscatione uelint, non uideo; praeter quam quod cunctae propè piscationes sub sole, & in locis saepe malo aere plenis peraguntur, una excepta maritima: ut his omnibus credere cogamur, piscationis laborem medicos parui aestimasse. Neq. tamen defuerunt Imperatores, qui exercitationis cuiusdam gratia interdum piscarentur, ceu de Caes. Augusto scriptum est a Suetonio, & de Alexandro Seuero a Lampridio, de quo ita scribit: Vsus uiuendi eidem hic fuit. primum, ut si facultas esset, idest si cum uxore non cubuisset, matutinis horis in lario suo, in quo

In sophist & 7. de leg.
2. de tu. sã. cap. 8.

C

6. de cõp. med. sẽm l.
38. partic. prob. 2.

& diuos principes, sed optimos electos, & animas sãctiores, in queis D & Apollonium, &, quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abraham, & Orpheum, & huiuscemodi deos habebat, ad Maiorum effigies sacra faciebat. Si id non poterat pro loci qualitate, vel vectabatur, vel piscabat, uel deambulabat, uel uenabatur. Haec Lampridius. Quid autem fuerint piscatorij ludi, qui quotannis mense iunio trans Tyberim a praetore urbano pro piscatoribus Tyberinis, auctore Festo, agebantur, nondum ita certus sum, ut tuto affirmare queam, athleticam gymnasticam, cuius ludos fuisse diximus, piscationis exercitium habuisse.

De Natatione. Cap. XIV.

AGNA, & fere incredibilis apud ueteres fuit semper natationis existimatio, tantumque per plura saecula illius vsus uiguit, ut non minus pueri natandi artem, quam prima litterarum elementa edocerentur. quo tempore cum nulla maior ignorantiae nota inuri posset, quam dum aliquis nec litteras, nec natare scire dicebatur, factum fuit, ut posteriores illud in prouerbium contra bardos, & prorsus inertes continuo receperint, adhucq. ita loquẽdi consuetudo permaneat, quando natandi peritia, si non eosdem honores obtinet, quibus anteactis saeculis afficiebatur, saltem nec penitus neglecta, nec inutilis iacet. Ratio enim, qua impulsi maiores nostri natandi scientiam tanti fecerunt, haec una iudicio meo exstitit, quod primis illis temporibus apud respub. quascunq. viri fortes prae caeteris, ut scribit Aristoteles, honorabantur, quasi ab his solis, & ciuitatum salus, & imperij propagatio, penderet: & ob id quisq. uel saltem maior nobilium, atq. etiam aliorum pars comparandae fortitudini usque a primis incunabulis incumbebat. Quocirca, ut in naualibus quoque pugnis, quae tunc frequentius committebantur, in transeundis uadis, ac fluminibus homines nandi arti confisi pericula magis euadere possent, minusue formidarent, (quando saepenumero milites mare ingredi coacti ob nandi ignorantiam suffocabantur, quemadmodum exercitui Cyri euenisse memoriae prodidit Xenophon) sicq. fortiores inter aquarum pericula fierent, natationis peritiam extulerunt; qua etiam ratione Romani ueteres, ut Vegetius scribit, quos tot bella, & continua pericula militarem disciplinam docuerant, campum Martium Tyberi vicinum delegerunt, in quorum altero armorum exercitationes inirent, in altero sudorem, pulueremq. diluerent, ac simul

[E] [F]

Sect. 27. Prob. 5. & 2. Rhe. c. 4

De Cyri minoris expedi.

lib. 1. de re mili. c. 10.

A mul natare perdiscerent; ut his rationibus, ac Vegerij auctoritate facile sit iudicatu, militarem gymnasticam natandi exercitatione non caruisse. Ceterum posteriori tempore non modo natatio ob dictas rationes usurpata reperitur: uerum etiam ob ualetudinis conseruationem, nonnullarumque affectionum curationem medicis gymnasticis ipsam probatam fuisse Antyllus testatum reliquit. quod item sensisse uidetur Galenus in primo ad Glauconem, ubi laborantibus tertiana febre concedit, ut ungantur, & balneum ingrediantur, ibiq. madefiant, & si uelint, etiam natent. Quod enim natatio exercitationis loco habita fuerit, praeter Oribasij auctoritatem de ea inter ceteras exercitationes tractantis, & a lauatione, de qua libro postea decimo fusissime scripsit separantis, ipsa quoque ratio persuadet, nempe quia in huiuscemodi motione insigniter uniB uersum corpus, & mouetur, & laborat, ut Aristoteles aliquando eam cursui comparare non ineptum duxerit, Galenusque pueros temporis sui in aquis γυμναστικὰς παιδιὰς facere consueuisse scripserit. Quo pacto uero similis exercitatio peragéretur, tamquam res vulgatissia silentio praeterita fuit fere ab omnibus, uno excepto Antyllo, qui nataturos prius moderate unxisse, & frictione corpora praecalfecisse, deinde e vestigio in aquam se proijcere debere uoluit, quasi omnes sanitatis gratia natantes eas regulas obseruarent. Quo autem in loco natationis exercitatio ageretur, ita apud auctores obseruaui, aliquando in ipsis gymnasijs, siue priuatis balneis, aliquando extra esse factam. In gymnasijs adhuc duobus modis natabant, uel in piscina, quam in frigidario fuisse superius demonstrauimus: (tametsi piscinas apud Varronem, & alios Latinae C linguae auctores proprie loca piscibus alendis, & saginandis dicata significare credatur) uel in labris illis amplis, quae adhuc Romae uisuntur. Quod in piscinis, quae in frigidario thermarum aedificatae erant, quasque thasio lapide aliquando circundatas fuisse tradit Seneca, natarent, omnium clarissime ostendit Caecilius Plinius, qui in Epist. li. 2. villam suam exactissime depingens, de balneis eius ita scribit. Inde balnei cella frigidaria spatiosa, & effuse, cuius in „ contrarijs parietibus duo baptisteria ueluti eiecta sinuantur, abun- „ de capacia si innare in proximo cogites, adiacet unctorium, hypo- „ caustum, adiacet propnigeum; balnei mox duae cellae magis ele- „ gantes quam sumptuosae. Sed hoc clarius explicat li. 5. ubi Tuscos „ suos describens inter cetera haec habet. Inde apodyterium balnei „ laxum, & hilare excipit cella frigidaria, in qua baptisteriũ amplum, „ si natare latius, aut tepidius uelis. Ex quibus omnibus satis apertum „ est,

7. colle.

23. partic. Prob 9.

4. De locis affect.

Oribasius li. 6. ca. 27.

Epist. 7. & 13. lib.

est,in gymnasijs siue balneis ueteres nare solitos,atque in frigidarij D
baptisterio alias piscina uocata,de qua mentionem fecit Tertullianus in lib. de baptismo, & de qua existimo locutum Galenum dum in 7. Methodi siccitate uentriculi laborantes curandi rationē edocēs,magis laudat lotionem in balneo factā ἐν ταῖς κολυμβήθραις. idest, in piscinis natando institutis,quam ἐν τοῖς μικροῖς πυέλοις. quamquam etiam piscinam interdum in area gymnasiorum aedificatam credo, ut testatur Plinius loco nunc citato, in quo post dicta uerba ait. In area piscina est:& ante Plinium Martialis, qui li. 5. Ligurini cuiusdam insulsi importunitatem describens dixit,

In thermas fugio, sonas ad aurem,
Piscinam peto, non licet natare.

ni uelimus Martialem potius de publica piscina locutum esse,quam fuisse Romae, ex multis, & maxime ex Regionum fragmento sub E porticu Capitolina intelligere possumus, vbi Vici publicae piscinae clara mentio habetur,de qua ita Festus Pompeius. Piscinae publicae hodieq. nomen manet,ipsa non exstat, ad quam & natatum, exercitationis alioqui caussa ueniebat populus: unde Lucilius ait, Pro obtuso ore pugile, piscinensis res est. De huiuscemodi piscinis scriptum est a Dione Maecenatem omnium primum in urbe aquarum calidarum natatoria instituisse. Quod uero in labris illis similiter natarent,uel saltem natantium instar mouerentur,conijcio, cū ex magnitudine labrorum, tum ex uerbis Galeni in 1. ad Glauconem,quando in tertianae curatione natationem in aqua commendat: quod de piscinis gymnasiorum nequaquam intelligi debet; tum ex Coelij Aureliani uerbis, qui in capitis dolore, atque etiā in F arthriticis curandis, natationem minime sub dio factam, nec non feruentem, atq. etiam frigidam probans,duo demonstrat;primum in locis clausis, & etiam apertis, qualis erat area piscinae, alterū tā in aqua calida,quam frigida natari solitum, unde elicio natationē feruentem solum in labris factitatam. ꝙ si Plinius in locis paulo ante citatis piscinae calidae mentionē fecit,sub hisce uerbis, Cohaeret piscina calida mirifice, ex qua natātes mare aspiciunt,de calefacta ui solis, & maritimo situ potius, quam de feruefacta ab igne, ut intelligit Coelius,uerba fecisse uidetur. Quae extra gymnasia,siue priuata balnea efficiebatur natatio, modo in fontibus latissimis, modo in lacubus, modo in fluminibus, modo in ipso mari agebatur. de quibus sermonem habens Aristoteles,dixit,melius in mari, quam in fluuio natari,diutiusque ibi moram trahi, quoniam ueluti mare aquae suae corpulētia,crassitieq. maiora, quam dulces aquae susti-

23. partic. Prob. 12. & 14.

A sustinet onera,ita facilius corpora hominum eleuata tenet,& conse quenter minus illa penetrare potest, cum dulces aquae ob tenuitatẽ suam citius,& leuius illabãtur. Extra balnea quoq. apud aliquas nationes loci peculiares nando construebantur, & ideo κολυμβῆθραι uocabãtur, sicuti legitur apud Ioannẽ Euangelistam de Iesu Caeco dicẽte,ὕπαγε,νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ σιλωάμ καὶ νίψαι,ubi natatoriam Siloe antiquus interpres transtulit. Itaq. natationẽ arcẽdis morbis,sanisq. corporibus exercendis,& conseruãdis vsitatam fuisse,iam satis patet: quando itẽ Aristoteles scripsit natantes in mari salubriter exinaniri. verumtamen illud animaduerti uolo, plerumq. ob delectationẽ,& ad ardores,& siccitates temperandas,homines natare consueuisse,cuius gratia in aestate dumtaxat natari solitum fuit. Cap. 9.

B

De Venatione. Cap. XV.

RAECLARISSIMA extat Galeni sentẽtia,ex omnibus corporum exercitationibus eã proculdubio vtilissimam videri, quae nedum corpus fatigare, verum etiam animam oblectare ualeat, & iccirco sapientissimos illos haberi debere, qui in uenatione eam exercendi corpora formam inuenerunt, in qua mirifico quodam modo labores uoluptate,quasiq. laudis cupiditate ita temperantur, ut facile iudicari non possit, maior ne sit corporis, an animi motus. Accedit huic, quod natura ipsa, quae animalia cuncta hominis caussa produxit, uenationem quasi praecipere, & acceptam habere, ut scripsit Aristoteles,uidetur,quum in ipsa proprias possessiones acquirere conetur,spectaculumq. nullo scelere contaminatum exhibeatur, sed simul,& corporis robur,& animi uigor augeatur. Ex quo nemo non uidet, quam prudenter fecerint medici, qui pro exercendis corporibus,ijsq. ualidis,& sanis conseruandis, uenationẽ tantopere aestimarunt, cuius nimirũ studio antiqui illi medicinae parentes Chiron,Machaon,Podalirius, Aesculapius usque adeo, sicut refert Xenophon, arserunt, ut non minus in ea laboris, quam in artibus, in quibus ualde excellebant, sibi impendendum quotidie putarent. Neq. uero solam medicinae gymnasticam huiuscemodi exercitationem,sed bellicam quoq. & athleticam recepisse,probasseq. credendum est; si quidem uel delectationem, & gloriam,quarum gratia athletae laborabant,uel militarem peritiam,& fortitudinẽ,quibus bellicae gymnasticae exercitatores inuigilabant,si spectemus,

In lib. de ludo paruae pilae.

1. Polit.

C

cumu-

cumulatissime omnes in uenationis exercitio reperiuntur, atque D
in eo praesertim, ꝙ non in auibus decipiendis, sed in terrestribus animalibus sine dolo capiundis laboriose uersatur, de quo magis nostram hanc tractationem intelligi debere uolumus. Et ne sine illustrium auctorum testimonijs hanc sentẽtiam audacter nimis proferre uidear, quomodo unaquaeq. gymnastica uenandi exercitatione usa sit, iam inceptam uiam insequens demonstrare conabor. Quod enim illa bellicae fortitudini assequendae maximum adiumentum praebere putaretur, locupletissime testatum fecit Plato, qui postquam in Thaeeteto, & 7. de legibus venandi disciplinam in tres species, aquatilium scilicet, uolatilium, & terrestrium animalium distinxisset, improbatis alijs duabus pro iuuenum educatione, de terrestrium uenatione in fine 7. de legibus ita concludit.
„ πεζῶν δὴ μόνον θήρευσίς τε, καὶ ἄγρα λοιπὴ τοῖς παρ' ἡμῖν ἀθληταῖς, ὧν ἡ μὲν E
„ τῶν εὑδόντων αὖ, κατὰ μέρη νυκτερεία κληθεῖσα, ἀργῶν ἀνδρῶν. οὐκ ἀξία ἐπαίνου,
„ οὐδ' ἡ τῶν διαπαύματα πόνων ἔχουσα, ἄρκυσί τε, καὶ πάγαις, ἀλλ' οὐ φιλοπόνου ψυ-
„ χῆς νίκῃ χειρουμένων τὴν ἄγριον τῶν θηείων ῥώμην, μόνη δὴ πᾶσι λοιπὴ καὶ ἀρί-
„ στη ἡ τῶν τετραπόδων, ἵπποις, καὶ κυσὶ, καὶ τοῖς ἑαυτῶν θήρα σώμασιν, ὧν ἁπάντων
„ κρατοῦσι δρόμοις, καὶ πληγαῖς, καὶ βολαῖς αὐτόχειρες θηρεύοντες ὅσοις ἀνδρείας
„ τῆς θείας ἐπιμελές. idest, Solum itaque terrestrium uenatio, capturaue,
„ athletis nostris reliqua est, atque harum, quae dormientia animalia
„ peculiari uocabulo nocturna uocata persequitur, segnibus conue-
„ nit, nullamq. meretur laudẽ, sicuti nec illa, quae laborum intermis-
„ siones habens, retibus, & laqueis non laboriosi animi uictoria fera-
„ rum robur euincere conatur. unde solam illam optimam esse relin-
„ quitur, in qua homines quadrupedia equis, canibus, & proprijs cor
„ poribus uenãtur, quos omnes superant illi, qui fortitudinis diuinae F
„ possessionem curantes proprijs manibus currendo, feriendo, & iacu
„ lando uenationi operã nauant. Ex quibus uerbis clare patet, quan-
„ tum Plato in comparanda fortitudine bellica diuina ab ipso nuncupata, venationem dixerit exercitatoribus militaribus conferre. quos quomodo ipse sub ἀθλητῶν nomine comprehendat, superius indicauimus. Euidentius, quam Plato, locum hunc explicasse uidetur Xenophon, qui de Cyro in eius paedia ita scriptum reliquit:
„ τῆς πολεμικῆς δὲ ἕνεκα ἀσκήσεως ἐπὶ θήραν ἐξῆγεν, οὕσπερ ἀσκεῖν ταῦτα ᾤετο
„ χρῆναι, ταύτην ἡγούμενος καὶ ὅλως ἀρίστην ἄσκησιν πολεμικῶν εἶναι, καὶ ἱππι-
„ κῆς δὲ ἀληθεστάτην. idest, Exercitationis autem bellicae gratia eos
„ ad uenationem educebat, quos haec exercere oportere existima-
„ bat, hanc ratus & omnino bellicarum exercitationum optimam, & equestris uerissimam. Quo in loco nemo non uidet, quam aperte

A aperte uenationem ad exercitationem bellicam omnium maxime conducere censuerit. unde postea in lib. de venatione iuuenes ad capessendam hanc exercitationem duabus praecipuis rationibus adhortatur; tum ꝙ corporibus bonam ualetudinem comparat: tum ꝙ eos ad bellum maxime instituit, strenuosque milites, & ceteris rebus agendis idoneos reddit. At Aristoteles non tantum bellicae exercitationi uenandi studium conducere uoluit, quinimo illud ipsius partem manifesta oratione fecit: ut nulla amplius dubitatio supersit, quin inter ceteras militari gymnasticae inseruientes exercitationes uenatio quoque locum obtinuisse dicatur. Quod vero nec athletica professio huiusce generis exercitio caruerit, venationes in amphitheatris ab Imperatoribus saepenumero repraesentatae, & apud Latinos scriptores mirũ in modum celebratae demon-B strant: quae licet ab hac nostra multum diuersae fuisse appareant; illius tamen speciem praeseferebant, nempe cum bestiarij, atq. alij mortis supplicio condemnati eo prorsus modo aduersus feras, vsq. ad alterius interitum (ut refert Suetonius) contenderent, quo venatores contra minus immanes belluas pugnare consueuerunt. De medicorum gymnastica, quod scilicet uenationem ualetudini, & bono corporis habitui comparandis, tuendisq. probarent, nemini non constare arbitror, quando, praeter Xenophontis sententiam citatam, praeter Galeni auctoritatem, qui inter exercitationes corporis sanitati inseruientes eam reposuit, ludoq. paruae pilae in hoc solum inferiorem fecit, quod maiori apparatu indigeat, propterea nec artificibus, nec ciuilibus negotijs implicitis conueniat; praeter iuniorem Plinium, qui uenatione corpus sanum conseruasse insi-C nuat, praeter aliorum argumenta, unum Razis Arabis medici eruditissimi testimonium sufficere potest, apud quem legitur, contigisse in quadam peste, ut, dum omnes fere perirent, soli venatores, ob summam ualetudinem assiduis exercitationibus partam, incolumes euaserint. ne silentio praetereã Lacedaemonios, a quibus olim ad coenam Dionysius Syracusanus acceptus, se cibis appositis delectari negauit. cui statim respondit coquus, ideo illud euenisse, quia nec in uenatu, nec in cursu laborauerat, & ideo siti, & fame carebat, quibus Lacedaemoniorum epulae condiebantur. Itaq. mirari nullo pacto debemus, si Mithridatem, quem usq. adeo sanitatis, & uitae studiosum fuisse scimus, venationi ita auide operam dedisse legimus, ut septem annis, neque vrbis, neque ruris tecto vsus sit. Ergo manifestum cuiuis iam esse potest, quantum in exercendis pro ualetudine corporibus uenatio apud ueteres aestimata fuerit. cuius

cum

lib. 1. polit. cap. 5.

2. de tuen. san.

In lib. de ludo paruae pilae.

li. 5. epist.

in 30. cont. tract. 13. cap. 3.

cum multae essent species, quarum aliae retibus, aliae laqueis, uisco,& aucupijs, aliae carniuoris,& rapacibus auibus, aliae canibus, sagittis, uel puris, vel tinctis; quas ideo Gallos uenatores hellebo-ro inficere consueuisse tradit Plinius, quia circumciso vulnere caro tenerior sentitur: aliae armis modo in uolatilia: modo in terrestres belluas peragebãtur: illas uenationes aptiores existimatas arbitror, in quibus homines tam pedibus euntes, vel currentes, quam equis vecti feras canibus, & armis insectabantur; nempe quas tum corpora magis exercere, tum sensus omnes acuere, tum maiorem ãnimis uoluptatem afferre nemo negarit. Eam enim uenationem, quae cum accipitribus & asturibus aduersus aues hisce temporibus exercetur, an commendarint antiqui medici, affirmare nequeo, quod, licet Aristotel. memoriae prodiderit, in ea Thraciae parte, quae olim Cedropolis uocabatur, homines societate accipitrum per paludes aucupari consueuisse; nihilominus genus illud venationis nostrae ualde dissimile fuisse uidetur; quandoquidem illi ipsi lignis, quae manibus tenebant, arundines & fruteta mouebant, unde aues ob strepitum excitatas, euolãtesq. accipitres desuper insectabantur, quorum metu aues perculsae terram repetebant, ibique percussae baculis a venatoribus capiebantur, & earum partes accipitribus distribuebantur; nostrum uero accipitribus, atque asturibus edoctis peragitur. quod antiquos ignorasse, & Constantini Imperatoris aetate inuentum esse, insinuat Iulius Firmicus: sicut etiam ignorarunt eam uenationem, quae canibus arte quadam instructis, & retibus aduersus qualeas, perdices, & fasianos exercetur. Sed de his satis.

li. 25. c. 5.

7. de his. animaliũ. cap. 36.

Explicit Liber Tertius.

A

ARTIS. GYMNASTICÆ
LIBER QVARTVS

De ratione agendorum, & de exercitationis vſu. Cap. I.

VM gymnaſticae originem, eiuſque ſpecies, & ſpecierum (ut ſic dicam) ſpecies ab antiquis traditas, ac in uſu habitas, iam clara, quantum conceditur, effecerimus, ad perficiendum tractationis noſtrae inſtitutũ relinquitur, prius uniuerſales, communesue exercitationum omnium regulas tradere, quarum ductu non mo- B do ſingula cognoſcere, verumetiam vti unuſquiſq. poſſit: deinceps ad particularia, & magis propria tranſeũdum erit, ut in ſingulis exercitationibus, quid boni, & quid mali reſideat, faciliter pernoſcere, & cognitum partim amplecti, partim effugere valeamus. Fuiſſet profecto inanis prope labor, ac uanum ſtudium exercitationes vſque adeo apud veteres celebratas perueſtigaſſe, niſi etiam utilitates, & commoda, quorum gratia totam gymnaſticam, & cõdiderunt, & in quotidianum medicorum uſum eduxerunt, perſpecta, & clara haberent illi, quibus haec noſtra lectitare, ijsque ad ſanitatis profectum non oſcitanter uti placuerit. Atq. in hoc ideo magis mihi elaborandum eſſe cenſeo, quoniam Galenus Hippocratis atque Platonis placita ſecutus, in omnibus quidem artibus, ſed praeſertim in medici- C na, uniuerſales methodos parum iuuare clamat, niſi particularium tractationes, ac indiuiduorum ſpeculationes acceſſerint, quibus tũ res communi methodo inuentae certius confirmentur, tum earum ſimilitudines ac diſſimilitudines, unde omnis humana deceptio, ut in Phaedro ſcripſit Plato, principium ſumit, probe diſcernantur.

Hanc igitur ab antiquis philoſophis, atque medicis laudatam uiam incedentes, tractandorum omnium ab ipſius exercitationis natura initium capiemus: quam cum definierimus motum quendam corporis eſſe, atque omnem motum neceſſario differentiae nonnullae ſequantur, nimirum vehementia, remiſſio, celeritas, tarditas, & ſimilia: & propterea in quouis motus localis genere corpus quod mouendum eſt, locus ubi moueri debet, tempus in quo moueatur, ac ipſius motus menſura, atque modus ex neceſſitate requirantur, confutatis eorum, qui de exercitationibus male ſenſerunt, opinionibus, primo

differentias

differentias illas exercitationẽ consequentes declarabimus: secundo, quae sint corpora exercitationibus apta, & quae inepta, demonstrabimus: tertio, qualis esse debeat locus, ubi illi exercitationibus operam nauare debent, qui uel confirmandae, vel conseruandae ualetudini student: quarto, quodnam tempus exercendis corporibus opportunum habeatur; sicuti namque corpora omnia non omnem exercitationis speciem perferunt, ita similiter non quiuis locus, nec quodlibet tempus cuicunque aptantur. Sed, quia imperfecta haec tractatio remaneret, nisi mensura exercitationis praescriberetur, ideo quincto subiungam, quantum exercendum sit. Addam & sexto modum, quo exercitatio adiri debeat, atque sic ad particularium exercitationum qualitates examinandas descendens nihil relinquere conabor, qđ in hac materia iure desiderari queat, & quod ab Hippocrate, siue Polybo pro laboribus, aut exercitationibus tractandis cognitu necessarium positum fuerit. Sed hoc antequam aggrediar, illud prius hoc in loco praefandum esse, iudico, ea omnia, quae in hoc quarto volumine tradituri sumus, tãti in vniuerso exercitationum negotio momenti exsistere, ut, ijs uel ignoratis, vel neglectis, exercitationes detrimenta potius, quam commoditates ullas inferant: innumerae quandoquidem exercitationes, ut praeclare scriptum est a Galeno opportune ac prudenter administratae, errores tum naturae in corporis temperie factos, tum hominum in uictus ratione commissos emendare, prorsusq. delere natae sunt, veluti M. Tullio contigisse fertur, quem mala stomachi ualetudine affectum opportunis, ac moderatis exercitationibus ita corporis sui habitum roborasse scribit Plutarchus, ut ad multa magnaque certamina se ualidum reddiderit. Contra, si eaedem temere nullaq. opportunitatis ratione fiant, non modo optimas corporis a natura constitutiones tributas corrumpunt, & interdũ prorsus destruunt: uerum etiam plurima, ac saeuissima morborum genera latenter inducunt. quo fit, ut, qui exercitationibus moderate, & opportune peractis uitam sanam traducere, nullisq. medicamẽtis indigere possent, ijdem ob exercendi negligentiam quasi perpetua infirmitate crucientur, assiduisue medicamentis opus habeant.

[Margin notes: "1. de dieta." beside "ab Hippocrate"; "2. đ tu. va. c. 7. & lib. đ cibis bo. & mal. suc." beside "re scriptum est a Galeno"; "In eius uita." beside "bitum roborasse scribit Plutarchus"; section letters D, E, F in right margin]

Con-

A *Confutatio opinionis eorum, qui exercitationem in sanis damnabant, & de exercendi necessitate, ac commoditate.* · *Cap. II.*

I igitur tales, tantaeque exercitationis utilitates exſiſtunt, magnopere coarguendi ſunt, qui de corporibus exercendis prauas omnino, atque humano generi noxias ſententias diſſeminare non erubuerũt. hos etenim in tres ſectas antiquitus partitos eſſe ſcribit Galenus, quorum alij quaſcunque exercitationes ueluti ſanitati potius noxias, quam utiles penitus ſuſtulerunt; Alij neminem exerceri uetandum uoluerunt; Alij media quadam uia incedentes aſſuetos ſolum exercendos iudicarunt, inaſſuetis exercitationes negarunt. Horum omnium placita, & recenſere, & refutare operae pretium duco, ne ſi uel taceamus, gratis eos reprehendere uideamur; uel ſi irrefutata dimittantur, aliquibus arrideant, & tamquam ſanitati conducentia interdum accipiantur. Eraſiſtratus itaque, Praxagorae, & Chryſippi in medicina ſucceſſor, necnon Aſclepiades Pruſienſis magnae auctoritatis medicus inter alias abſurdas, quas habuere de remedijs opiniones, medicamentorum fere, & ſanguinis miſſionis uſum in infirmis abrogandum crediderunt, in ſanis exercitationes corporis nihil ad bonam ualetudinem conferre ſtatuerunt, atque ad hoc poſtremum aſſerendum pluribus rationibus adducti fuerunt. Prima erat, quod ſanitas in humorum omnium iuſto temperamento collocatur, humores uero gignũtur, & in moderatione retinentur ex ciborum moderata ſumptione, & concoctione, concoctio uero quaelibet quiete, ut indicat ſomnus, magis perficitur, a motu, qualis eſt exercitatio, impeditur, & non raro corrumpitur, unde ipſa deprauata neceſsario humorum harmonia, & ideo ipſa ſanitas deſtruitur. Altera ratio erat, quod omnis exercitatio laborem ſibi adnexum obtinet, labor ſicuti naturae noſtrae quodammodo inimicus apparet, ita quoque iucunditatem, & dulcedinem, quibus numquam ſanus homo priuari debet, e medio tollit, atq. ſic ſanitati potius obeſt, quam prodeſt. Tertia ratio erat, per eadem ſanitatem praeſentem conſeruari, per quae amiſſa recuperatur, unde cum deperdita ſanitas per quietem, & non per exercitationem reparetur, per eandem etiam, & non per motum ullum conſeruatur. Quarta ratio erat, ab exercitatione nimis calorem augeri, & conſequenter natiuum humidum exhauriri, quae duo ſanitatem corrumpere, & non conſeruare nemo dubitat, cum ipſa in moderato calore, & in commenſurato natiuo hu-

5. de tu. va. cap. 11.

B

C

mido tota confiftat.addebant infuper,multos diu in carceribus de- D
tentos fanam uitam traducere, qui nullo pacto exercitationibus uā
care pofsunt, atque inde apparere fanitatem abfque exercitationi-
bus confiftere. Tot igitur rationibus inducti medici illi exercitatio-
nes corporis fanitati nullo pacto conferre & crediderunt, & ceteris
perfuadere conati funt.fed eos vehementer aberrafse,omnes plane
confitebuntur,fi & exercitationis neceffitatem,& naturam, utilita-
temue penitus confiderare uoluerint. Nam cum a corporibus no-
ftris continuo effluant corpufcula, quae nifi inftaurarentur, uitam
facillime perderent,ideo cibo,quoad uiuimus, ut effluentes partes
regenerentur, femper opus habemus; cibus autem, quantumuis
opportunus, & inculpatus eligatur, numquam ita in fubftantiam
membrorum conuertitur, quin excrementa inutilia remaneant,
quae nifi continuo foras truderentur, haud difficile foret, aliquo E
temporis tractu ufque adeo accumulari, ut calorem naturalem fuf-
focarent; quod praeuidens fagax natura meatus, ac uias multas il-
lis expurgandis parauit. quae proculdubio cunctis exinaniendis
cum non fufficiant,exercitatione indigemus,ut ea per motum attri-
ta alias fudoribus, alias fenfibilibus, & infenfibilibus exfpirationi-
bus a nobis feparemus. alioqui fi ocio, & torpore huiufcemodi ex-
crementa retineantur,periculum eft,ne innumerae morborum exi-
tialium fpecies generentur.& iccirco praeclare Socrates apud Pla
tonem in Theaeteto dixit,habitum corporum ab ocio,& quiete de-
ftrui;ab exercitationibus uero, & motibus conferuari;quod forfan
6.epi.cō 4 ex eo Hippocratis oraculo didicerat, ubi fanae uitae traducendae
rationem breuiter exponens, ita fcripfit: ἄσκησις ὑγιῆς, ἀκορίη τρο-
φῆς, ἀοκνίη πόνων, uidelicet, quod in hoc fanitatis conferuatio col- F
locatur, ut fatietas ciborum uitetur, & exercitationes corporis in
frequenti ufu habeantur. Accedit his, quod calor multitudine ex-
crementorum per exercitationem exoneratus robuftior efficitur,
membra firmitatem maiorem acquirunt,omnesque corporis uirtu-
tes in proprijs perficiendis operationibus expeditiores, & fortiores
1.de dieta. euadunt. ut recte dixerit Hippocrates, fiue Polybus, ἄνθρωπος
ἐσθίων οὐ δύναται ὑγιαίνειν, ἢν μὴ πονῇ, quod fcilicet homo, qui come-
dit, minime fanus uiuere poteft, nifi laboret. Sed ne Erafiftra-
tum, atque Afclepiadem gratis refutare uideamur, quales fint eo-
rum rationes, perpendemus. primo concedimus, fanitatem in hu-
morum aequalitate fitam effe, atque hanc aequalitatem ab optima
fuccorum generatione, & concoctione conferuari; dicimus tamen
concoctionem ipfam & a quiete effici,& ab exercitatione opportu-
ne,

A ne, ac moderate adhibita non parum adiuuari; quandoquidē si, ut nuper dicebamus, calor naturalis ab onere superfluitatū per exercitationē leuatus ualētior redditur, magisq. excitatur, & sic excitatus concoctiones meliores parat, quomodo exercitationes opportunae succorum optimam concoctionem non suggerant, simulq. sanitatis conseruationi non ualde conducant, non uideo. unde si motum intempestiuum concoctionem corrumpere fatebantur, & nos quoq. illis asentimur; at si motum tempestiuum, qualem exercitationem medici antiqui esse definierunt, idem efficere adstruxerunt, in aperta falsitate uersari eorum dogmata cuiuis perspectum est; eo magis quia exercitatis profundiores somni contingunt, quibus postea meliores concoctiones perficiuntur: ut non sine ratione dixerit Galenus primo de alimentis, neque prauos cibos offendere multum ex-
B ercitationi deditos, nempe quibus profundi somni a laboribus eueniant, & tales deinde somnos optimae concoctiones sequantur. Quod porrò in secunda ratione asserebant exercitationem laborem adnexum gerere, & proinde uoluptatem sanitati coniunctam, ipsamque sanitatem adimere, partim confirmamus, partim negamus; non diffitemur profecto exercitationem, quam uehementem motum anhelitum alterantem esse decreuimus, laboriosam aliqua ex parte fore, & tempore, quo peragitur, iucunditate carere; dicimus tamen, sanitatem interdum cum aliqua molestia posse permanere, dummodo neque illa modum excedat, neque multo tempore perduret, qualis est molestia exercitationi associata, quae momentanea est, non immoderata, immo maioris, & longioris delectationis praeparatrix, nempe cum corpus a superfluitatibus libe-
C ret, omnisque naturalis exinanitio iuxta Aristotelis sententiam delectationem afferat. Ad tertiam rationem, qua etiam Porphyrius philosophus adductus carnium usum ad sanitatem damnauit, respondemus falsum omnino esse, quod per eadem praesens sanitas conseruetur, per quae absens recuperatur; quoniam etiam ipse Asclepiades, & Erasistratus per inediam trium, & quatuor dierum, ut Celsus, & Plinius testantur, multos affectus curabant, quam sanitati conseruandae maxime nocere, fatui quoque affirmarent. praeterea Hippocrates, eiusq. sequaces experimentis infinitis medicamenta sanitatem recuperare, si opportune sint adhibita, comprobarunt; at ijdem sanos non modo a medicamentis, non iuuari, sed sanitatem apprime laedi, palam enunciarunt. unde satis patet, propositionem, quam assumpserunt, a ueritate longe recedere; ne longior mea euadat oratio, si omnia quae ad refutandam illam ualerent, in

Prob. sect. 5. 2. de absti. ab animalibus.

Lib. 1. in prooe.
li. 26. c. 1.

medium afferre uellem. Erat illorum quarta ratio, ab exercitationibus calorem augeri, & ob id modum ſibi debitũ hoc eſt mediocritatem tranſire, & conſequenter natiuum humidum, a quibus duobus uniuerſus ſanitatis ſtatus dependet, exhauriri; at eam ueram minime eſſe facile conuincetur, ſi exercitatio debite adminiſtrata, quemadmodum medici antiqui decreuerunt, conſideretur; quae tametſi calorem natiuum augeat, ſuperfluoſque humores inaniat, ſi tamen adhibeatur eo modo, quo adhibendam inferius demonſtrabimus, tantum abeſt illam natiuum humidum conſumere, aut ſanitatem aliquo pacto labefactare, ut potius extraneos humores diſſipando, ſuperfluitateſque abradendo, quae ipſum humidum turbare, ac inficere poſſent, idem conſeruet, & ſimul cum calore uiuidum reddat, necnon carnes, & cetera membra D
com. 3. de arti. aph. 1 ſolidiora, & puriora, efficiat; ex quo venuſtiſſime Galen. carnes utentium exercitatione τυροῖς ἀκριβῶς ἤδη πεπηγόσι, ſiue caſeis iam exacte coagulatis, & non utentium τυροῖς ἐπιπηγνυμένοις, ſiue adhuc coagulationem ſubeuntibus adſimilauit. Quod autem vltimo addebant, in carceribus concluſos ſine vlla exercitatione ſanam vitam degere, ſi intelligant ſine exercitatione proprie dicta, quam vehementem motum eſse definiebamus, uera dicunt, & nos quoque aſsentimur: at ſi de exercitatione communiter accepta loquantur, ut eorum fuit ſententia, dicimus in carcere concluſos vel frictione, uel aliquo alio motu fuiſse vſos; alioqui ab omni motu penitus deſiſtentes, impoſſibile eſt, ut multo tempore ſani viuant, quando quotidie ea ratione complures aegrotare, atque E
6. coll. cap. 2. etiam interire in carceribus videmus. vnde Auerroes prauitatem ab exercitationis priuatione naſcentem probaturus a carceratis argumẽtum accepit, nempe qui (dicebat is) facies cauticas, colorem impurum, & omnes operationes laeſas habent, quod non magis homini, quam alijs animalibus latentibus, & volucribus in cauernis detentis accidere dicebat. quod ſi qui reperiuntur, qui in carceribus ſine vlla exercitatione degant ſani, illi per quam rari ſunt, & uſque adeo valida corporis conſtitutione formati, ut omnibus noxis fortiter obſiſtant. Neque putandum eſt, huic ſententiae noſtrae Hippocratem vllo pacto refragari, quod is peſtiferam illam in Thaſo aeris conſtitutionem deſcribens, prauoſque in illa genitos morbos recenſens, dixerit: F
1. Epid. com. 1. aph. 11. Ἐγίνετο δὲ ταῦτα μειρακίοισι, νέοισιν, ἀκμάζουσι, καὶ τουτέων τοῖσι περὶ παλαίστραν, καὶ γυμνάσια πλείστοισι. ideſt, Fiebant autem haec adoleſcentulis, iuuenibus, aetate florentibus, atque horum ijs, praecipue, qui in palaeſtris, & gymnaſijs exerceban-

A cebantur. quoniam si recte verba auctoris venustissimi examinentur, dictis nostris maxime fauent, cum ibi narretur, corpora exercitata ob calorem, & virium firmitatem morbis illis magis restitisse, atque feliciori ceteris successu euasisse. Itaque nulli iam obscurum esse arbitror, quam grauibus in erroribus uersarentur illi, qui (audacter ne magis, an insolenter, an quod nouarum opinionum studiosi essent, ignoro) exercitationem sanitatis conseruationi nullam opem praestare affirmarunt: & contra, quam probe, & prudenter effecerit Hippocrates, Plato, Galenus, & Auicenna, qui nullum praestantius auxilium pro tuenda sanitate reperiri ipsa recta uictus ratione, necnon exercitationibus opportune administratis memoriae tradiderunt. quae duo cum diligenter profiterentur olim Persae, vsq. adeo turpe reputarunt aliquos spuere, emungere, & flati- Li. 1. Cyr. Paed.
B bus plenos videri, quasi sic (ut scribit Xenophon) coarguerentur neque modico victu uti, neque laboribus humiditates corporis consumere.

Improbatio eorum, qui omnes homines exerceri debere sentiebant. Cap. III.

REFVTATA eorum falsa opinione, qui exercitationẽ corporis ad sanitatem nihil conducere asserebant, iam eos confutare aggrediamur, qui omnibus nullo delectu habito iniungendas exercitationes esse censuerũt: quos praedictis meliorem sentẽtiam habuisse, & ratio ipsa, & Galeni au- 5. de tue. ual. c. 11.
ctoritas persuadent. Isti etenim animaduertentes, Hippocratem
C hanc indefinitam propositionem enunciasse, (Labores cibum praecedant) dixerunt Senem praecepisse, ut omnes homines ante ciborum sumptionem sese exercerent: ad haec sententiam suam alijs rationibus confirmare nitebantur, quarum prima fuit, cunctos homines naturaliter exercitationibus inclinari, quemadmodum pueri uel mox in lucem editi attestari videntur, & propterea inclinationes a natura omnibus tributas ab omnibus etiam debere in usum poni, nec ullo pacto irritas fieri, tanto magis quando inclinationes illas ob aliquod excellens bonum naturã elargiri in pluribus manifestatur, sicuti in maiori hominũ parte exercitationũ inclinationes in vsu positas sanitatem bonum excellentissimũ praestare, nemo negat: alia ratio, qua moti isti in similem opinionem deuenerunt, fuit, quod si omnes homines necessario excrementa generant, quae cõtinuo expelli necesse est, alioqui aucta, & accumulata natiuũ colorẽ

consopirent, pessimosq. morbos citra controuersiam progignerent, D atq. huiuscemodi excrementorum magna pars per exercitationem expellitur, difflaturue; consentaneum rationi plane uidetur, nullũ reperiri posse, qui exercitatione ad educendas quotidianas superfluitates non indigeat, & ob id omnes homines exercitationem desiderare; addebant insuper, quod si aliqui reperirentur, quibus exercitatio minime conueniret, proculdubio essent illi, qui natura corporis imbecillimi sunt, qui cum ab exercitationibus utilitatem capiant, ceteros quoscumque ab ijsdem iuuari, & iccirco illis uti debere consequens est. His ergo rationibus persuasi cunctis passim hominibus ante cibum saltem iniungendas exercitationes esse praedicabant: sed & ipsi apertissime hallucinati deprehenduntur. Quoniam cum hominum naturae, & conditiones usque adeo
2. de temper. diuersae sint, ut neminem inuenire (sicut scripsit Galenus) alteri si- E milem prorsus liceat, sintque quibus medicamenta noceant, quib.
6. Epid. cō. 5. aph. 22. 1 part. Prob. 51. prosint, quos immodicus coitus, siue λαγνεία secundum Hippocratem, Aristotelem, & Galenum iuuet, quos uel minimus laedat, & sic de singulis, pariter rationabile sit, aliquos dari, qui non parum ab exercitationibus corporis offendantur, ut inferius monstrabimus, & proinde uniuersale illud praeceptum non sine ingenti dis-
5. de tue. ual. c. 11. crimine esse. Nam auctoritas illa Hippocratis, quam sibi fauere sunt arbitrati, haud quaquam (ut bene sensit Galenus) insinuat, quod omnibus hominibus exerceri conducat, immo de ordine exercitationis, & cibi auctor ibi sermonem habuit: quasi innuere uoluerit, quibus exercitari expedit, praecedere exercitationem cibos debere: quod porro idem censuerit, exercitationem haud cunctis
6. Epid. con. 4. prodesse in libro de grassantibus morbis palam testatus est, ubi cali- F das naturas quiescere debere censet. Ratio vero prima, qua sententiam suã adstruebant, licet uera sit, atque a Platone, ac Galeno confirmetur; nihilominus eorum dictis parum opitulatur: siquidem homines a natura profecto ad motus simpliciter inclinantur, & nullus est, modo sanam uitam degat, qui perpetuo otio torpeat, & nũquam moueatur; at quod ijdem inclinentur ad eos uehementes motus, quos sub certis regulis complexos exercitationes uocamus, nulla ratio dictat, neque ullus sanae mentis pronunciaret. Ex quo apparet ratione naturalis inclinationis minime cunctos exercitationibus aptos iudicari debere. Ad alteram rationem, quae certe multa probabilitate non caret, respondemus excrementa continuo in corporibus nostris collecta necessario esse tollenda, at quod solis proprie dictis exercitationibus huiuscemodi exinanitio peragatur, fal-

sum

A ſum omnino eſt:quando balneum, frictiones, inſenſibilis tranſpiratio, geſtationes citra motus ullam uehementiam ſimili euacuationi perbelle ſatisfacere poſſunt, quemadmodum appoſitiſſimis Primigenis, & alterius cuiuſdam exemplis demonſtrauit Galenus, quos ab imminentibus morbis exercitationis abſtinentia,ſoliusq. balnei uſu ſe liberaſse,ſanosq. conſeruaſse teſtatur.quod uero poſtremo loco addebant, cum imbecillimi natura exercitationes requirant, alios quoſcumque etiam requirere, dicimus aſsumptum uerum eſſe, uidelicet imbecilli corpore natos ab exercitationibus non parũ iuuamenti percipere, ut Socrates apud Xenophontem ſui ipſius exemplo probat, natura infirmiſſimos, ſi exerceantur, fortiores euadere,quam naturali fortitudine praeditos,ſed inexercitatos, & poſt Socratẽ Galenus, qui multos a natura infirmo corpore genitos mo-B deratis exercitationibus naturae errores correxiſse, & quaſi nouũ corporis,ac meliorem habitum regeneraſse ſcribit:attamen conſequens falſum eſse confitemur,neque enim ſequitur,imbecillimi exercendi ſunt,ergo omnes alij;ſi quidem calidi & ſicci immoderate,tametſi non ſint imbecilles, cauſſis antedictis exercitationes non requirunt, quia uires non ſunt,quae exercitationem inhibeant, ſed intemperies corporis, quae dum ab exercitationibus augetur, eas prorſus noxias eſse indicat.Concluditur ergo,omnes homines exercitationes proprie dictas minime deſiderare,atque illos,qui hoc aſſeuerarunt,toto caelo aberraſse;quamuis exercitationem communiter acceptam, prout quaſlibet uel minimas corporis agitationes complectitur,nemini ſano negari poſse fateamur, quando nihil ſanitati tam hominum,quam brutorum aeque perencioſum, & letale, C inuenitur, atque cuiuſlibet motus ceſsatio, conſumatumue otium, quibus non tantum uniuerſus corporis habitus inſigniter refrigeratur,calor natiuus hebetatur,humiditates ſuperuacuae creſcunt,moleſtusque quidam omnium uirium torpor connutritur, uerumetiã, ut dicebat Galenus,cuncta membra tenuia, debilia, atque flaccida euadunt,& ſubinde non raro exitiales morbi naſcuntur,qui,ab humoribus frigidis plerumq. originem ducentes,uel ad mortem, uel ad perpetuam ualetudinis offenſionem perducunt.

5. de tuen valet.

In li. de dictis, & factis Socra.

2. de tue. ual.

lib. de cibo & ma. ſucci.

li. de cau. morborũ.

li. 2. de fra.

D

Redarguuntur, qui assueto solum exerceri uolebant. Cap. IIII.

RESTAT falsa eorum opinio condemnanda, qui assuetos solum exerceri debere, inassuetos minime exercendos esse iudicabant. quorum sententia tametsi speciem ueritatis quandam praeseferat, ceterisque duabus iure anteponi mereatur, haud tamen prorsus errore uacat, dum assuetudini nimium tribuere, quasique supra naturae condiciones illam statuere uidetur. Ceterum ne horum placita iniuste refellere credamur, & rationes, quibus adducti in eam sententiam iuerunt, & errata, quae commisE runt, in medium proponemus, vt veritas facilius elucere aequo iudici possit. Isti itaq. cum legissent apud medicorum principem Hippo E
2. Aph. 49. 50. cratem, eos, qui consueti sunt solitos labores ferre, etsi fuerint imbecilles, & senes non consuetis, fortibus, & iuuenibus facilius ferre; quaeq. ex longo tempore consueta sunt, etsi deteriora sint, inassuetis minus incommodare, asseueranter pronuntiarunt, neminem inassuetum exercitationibus, & laboribus committi debere, alioqui maximopere offendi, sed dumtaxat assuetos, nempe quos partes exercitatas robustiores habere, & propterea laboribus sine damno resistere experientia demonstrat. addebant his rationes, primo quòd omnes illi, qui cuilibet rei insuescunt, magna ex parte naturae suae cōuenientem consuetudinem deligunt; quoniam laedentia experti, illa repudiant, & iuuantibus adhaerent. unde exercitationibus assueti in illis tamquā sibi familiaribus conseruari debent: qui uero quiescendi consuetudinem contraxerunt, ab illa nullo pacto sunt remouendi, quasi tales experti sint ab exercitationibus se ipsos offendi, & a quiete utilitatem capere. Secundo, quod iuxta philosophorum, & medicorum placita consuetudo in naturam transit, & iccirco non secus consuetudinem permutantes oblaeduntur, atque illi, qui naturam peruertere, & aduersus illius impetus obtendere conantur. Tertio quod si consueti quiescere longo tempore sani ita uixerunt, uerisimile fit, in eadem quiete reliquum uitae cursum ipsos sanos peracturos; ex aduerso uerendum esse, ne ijdem aegritudines diuersas incurrant; siquidem permutantes in contrarium uiuendi rationem, & alia ipsi consequentia in contrarium statum permutari, necessarium videtur. Huiuscemodi ergo rationibus inducti, isti constanter affirmarunt, consuetudinem non debere mutari, & ideo solitos exerceri exercendos esse, & solitos quiescere in quiete permanere debere. F

A debere. Sed,ut dixi, licet hi minus culpandam sententiam secuti sint,attamen neque ipsi erroribus caruerunt, quia Hippocrates in omnibus ad inassueta transeundum esse iudicauit,ne quando ad illa descendere coacti grauiora damna patiamur, quod magis agendum est,quando illa,quae consueta sunt,nimis perniciosa exsistunt, qualis est consumata ab exercitationibus cessatio,unde Hippocratis citata auctoritas in eo sensu accipi debet, ut uoluerit, quemadmodum & nos,velimus, nolimus, assentiri cogimur,assueta insolitis minus turbare, neque propter hoc interdixerit, quin ad insolita quandoque transeundum sit, & praesertim cum assueta ualde praua sunt,& inassueta multo meliora. Primae itaque rationi respondemus, assumptum falsum esse uniuersaliter intellectum, quoniam sicuti multi consuetudinem naturae eorum conuenientem induunt, B ita quamplures uel dulcedine allecti, uel negligentia, aut alijs detenti studijs, uel prae nimia stupiditate sese laedi non sentientes, in malis consuetudinibus, & naturae ipsorum inimicis persistunt; quemadmodum faciunt quiescendo, & assueti,& dediti,qui quietis uoluptate delibuti non sentientes offensionem ei assueuerunt; non autem quod eam tamquam sibiipsis conuenientem elegerint, nimirum quam iam ante hominibus cunctis inimicam probauimus. Ad secundam uero rationem dicimus, naturam profecto, & consuesuetudinem parum differre; haud tamen sequi ex hoc,quod numquam consuetudo mutari debeat: quandoquidem si medici naturas prauas, ideſt naturales intemperies emendare, in meliusq. permutare omni arte contendunt,ut sanitatem,& habitum bonum C corpori ingenerent,cur item pessimae consuetudines ab illis in honestiores, & salubriores permutari nequeant, ignoro; eo praesertim quod facilius exsuuntur, quae consuetudine fuerunt contracta, quam quae a principio ortus a natura tradita. accedit huc, quod otiandi consuetudo perniciosa est, quia (vt dicebat Celsus) potest incidere laboris necessitas. Tertiae praeterea rationi opponimus eos, qui in prauis consuetudinibus persistunt, tametsi ob iucunditatem non aduertant,perturbari, ut innuere uoluit Hippocrates,dum haudquaquam inassueta deteriora non turbare, sed minus turbare dixit; neque propter hoc laudari, & probari debere,quod multo tempore in similibus consuetudinibus uitam sanam traduxerint: quoniam sicuti dicebat Galenus,illi,qui cibis mali succi uictitant, longo tempore malignitatem intus alentes, tandem qualibet uel minima occasione pessimos morbos incurrunt, similiter quoque in pessimis consuetudinibus perseuerantes saepenumero intus

2.Aph.[illegible]

Lib.1. Cap.3.

2.de alim.

intus malos habitus concipiunt, quos per aliquod tempus non per- D
cipiunt,quousque humores praui otio nutriti, & supra modum au-
cti incurabiles,& molestissimas aegritudines inducunt. Quamobrē
elaborandum est,uniuersis sanam uitam optantibus, ut malae con-
suetudini innutriti minime se uoluptate, atque damni ignorantia
decipi sinant,immo quamprimum ab ea recedere, paullatim tamē,
& ut dixit Hippocrates ἐκ προσαγωγῆς studeant, illud pro comperto
habentes potius cum aliqua molestia permutandas esse pernicio-
sas consuetudines, quam in illis cum delectatione persistendum.
Atque haec pro male de exercitationibus sentientium refutatione
dicta sufficiant. Tempus modo est, quae corpora exercitationibus
accommodentur,quod tempus, & qui locus, demonstrare: sed an-
tequam hoc aggrediamur,differentias,ut supra promisimus, ipsius-
que tractationis ordo expostulat, exercitationum breuiter per- E
curremus.

De exercitationum differentijs. Cap. V.

QVICVMQVE ex antiquis exercitationum facultatem speculari,& scriptis tradere aggressi fuerūt,tres primarias illarum differentias effecerunt, quarum aliam παρασκευαστικὸν γυμνάσιον siue praeuiam exercitationem, alteram ἀποθεραπευτικὸν, tertiam simpliciter exercitationem nuncuparunt. Praeuia siue praepara-
3 de tu.va. c.2.11.12. toria exercitatio secundum Galeni interpretationem erat motus
quidam in mensura intra modum,in qualitate ipsa incitatior, ac ce- F
lerior, quae non modo corporis motu,verum etiam frictionibus, &
unctionibus,similibusq. alijs peragebatur,quaque ad curādam cor-
poris raritatem,cogendamue laxitatem,ut plurimum post venerem
utebantur,quamuis etiam interdum vterentur ante alias grauiores
3. de tu.va. cap.8. exercitationes, quod proprium athletarum fuisse scribit Galenus,
2. de tu.va. cap.3. ne ab immodica quiete ad magnum motum perinde ac a contrario
3. de tu.va. cap.12. ad contrarium absque medio subitus fieret transitus. Ἀποθεραπευτικὴ
exercitatio alia vt pars exercitationis,alia ut species a Galeno poni
tur,atq. utraq. erat motus quidam quantitate mediocris,tardus, &
citra ualentiorem nixum subinde quietem interponens, modo fri-
ctionibus,modo ambulationibus, alijsq. huiuscemodi motibus fa-
ctus,qui tum emolliendis,exsiccatis a nimio labore corporibus,tum
2. de tu.va. cap.12. laxandis meatibus post grauiores exercitationes, post vigilias, post
maerores inseruiebat; & proinde hic motus a Galeno extrema
exer-

A exercitationis pars nominatus reperitur, quoniam fere ſemper po magnas exercitationes, ne ad contrariam quietem illico tranſgrederentur, ipſam adhibebant, ut pote qui ob tarditatem, & frequentem interpoſitam quietem medium inter exercitationem validam, & conſummatam quietem teneret. Porro exercitatio ſimplex apud medicos gymnaſtas multas differentias habuiſſe legitur, alias ab extrinſecis, alias ab vtendi rationibus, alias a motus ipſius tum quantitate, tum qualitatibus deſumptas: quae ab extrinſecis accipiebantur, plerumque a loco nomen ſortiebantur, quando uel ſub dio, vel ſub tecto, uel in mixta umbra, quam ὑποσυμμιγῆ Graeci uocant, exercitatio peragebatur: item quando aut locus erat calens, aut frigidus, aut media temperie, & praeterea aut plane ſiccus, aut humidus, aut medio modo attemperatus. Differentiae ab (2. de tue. ual. cap. 8.)

B utendi rationibus acceptae huiuſcemodi exſtiterunt, quoniam aut continuus erat motus, aut intermiſſus, et ſi continuus, aequalis, uel inaequalis; ſin intermiſsus, aut certo ordine, aut citra ordinem, praeterea vel ſine puluere fiebat, uel cum puluere, atque eo alias multo, alias modico; ſimiliter agebatur uel ſine oleo, uel cum oleo, atque ipſo alias exiguo, alias multo. Quae autem ab ipſius motus quantitatibus acceptae inueniuntur differentiae, tales ſunt, quod exercitationes uel multo tempore durabant, & multae dicebantur, vel breui, mediocri, atque paucae, & mediocres uocabantur. Differentiae a motus quantitatibus deſumptae illae quoque fuerunt, quae a ui motrice accipiebantur: nam ſi uis magna erat, magna exercitatio; ſin parua, parua; ſin mediocris, mediocris appellabatur. Porro a qualitatibus ita differẽtias a Galeno captas in- (2. de tue. ual. c. 8. & cap. 10.)

C uenio, quod aut in breui tempore multum ſpatij metiebatur exercitatione, ſiue breue ſpatium ſaepius in modico tempore terebatur, atque haec exercitatio celer, acuta, & velox nuncupabatur, qualis curſus, umbratilis pugna, achrochiriſmus, luſus paruae pilae, & coryci, ἐκπλεθρίζειν, πιτυλίζειν, & quae in palaeſtris actitabantur humi circumuolutationes; aut multum temporis in breui ſpatio inſumebatur, tardaque & lenta exercitatio talis motus nominabatur, ut lenta ambulatio, uectatio in lectica; aut in mediocri tempore mediocre ſpatium, ſiue breue pluries mouendo peragebatur, ſicque mediocris exercitatio euadebat: praeterea magnarum alia praeter uim, celeritatem quoq. adnexam gerebat, & σφοδρὸν γυμνάσιον ideſt vehemens, robuſtaque exercitatio dicebatur, ut celeriter fodere, diſcum mittere, ſine intermiſſione ſaltare, graue telum iaculari, continuatis quam maxime ictibus, nec non graui armatu-

ra

ra celeriter agitari; alia sine velocitate fiebat, & εὔτονον γυμνάσιον, D
idest valens exercitatio uocabatur, sicut fodere, per accliuia ambulare, quatuor equos habenis simul coercere, funem manibus apprehensam scandere, halteres, omnesque Milonis exercitationes. quod enim uehemens, & ualens exercitatio communi nomine magna diceretur, ex his intelligere licet, quae Galenus sexto popularium morborum scripta reliquit, vbi inter enumeratas exercitationes, & equitationem magnam uocauit. Similiter & paruarum alia cum aliqua uelocitate fiebat, & remissa, siue ἔκλυτος vocabatur, alia sine ulla celeritate, & ἀμυδρός, siue languida, aut imbecillis dicebatur, ex quibus duobus generibus erant uectationes in sellis, lecticis, nauibus piscatorijs & similes gestationes: alia neque vehemens, valẽs, remissa, languida, sed harum omnium media erat, mediaque, & mediocris appellabatur, quales moderatae equitationes, & mo- E
deratae ambulationes. Repetentes igitur has, & tot fuisse exercitationum differentias dicimus, praeuiam, apotherapeuticam, & simplicem; simplicium alia sub dio agebatur, alia sub tecto, alia in mixta umbra, alia in loco frigido, alia in calido, alia in humido, alia in sicco, alia in horum medio, praeterea aut erat perpetua, assiduaque, & uel aequalis, uel inaequalis, aut intermissa, & uel inordinata, uel ordinata, aut cum puluere multo, uel exiguo, aut sine puluere, aut cum oleo modico, uel multo, aut sine oleo, aut multa, aut minor, aut mediocris, aut uelox, celer, & acuta, aut tarda, & lenta, aut mediocris, aut magna, & siue uehemens, robustaque, siue ualens, aut parua, & uel remissa, uel languida, & imbecillis, aut media. Supersunt modo dubitationes duae soluendae ex dictis nostris subortae, prima est, quod exercitationum differentias partien- F
tes aliam uehementem, aliam remissam, & paruam effecimus, cum tamen Galenus apertissime scriptum reliquerit, non omnem motum esse exercitationem, sed uehementiorem. Secunda est, quod inter ceteras exercitationes fodere collocauimus, quem laborem Galenus non exercitationem simpliciter, sed exercitationem simul, & opus esse iudicauit. Primae dubitationi facile respondetur, exercitationem communiter acceptam a nobis in tot differentias fuisse partitam, Galenum uero non hanc motum uehementem esse definiuisse, sed potius exercitationem proprie uocatam; & propterea nullo modo sententia nostra illius sententiae repugnare uidetur. sed si quis adhuc a nobis sciscitaretur, numquid exercitatio propria ullas differentias habeat paruitatis, magnitudinis, & huiuscemodi, huic ita satisfactum iri volumus, exercitationẽ propriam, quam-

con. 1. aph. 6.

2. de tue. ua. c. 2. & 2. aph. con. 16.

A quamquam ex se uehemens motus semper exsistat, nihilominus alteram alteri, atque etiam sibi comparatam, modo paruam, modo magnam, modo debilem, modo robustam nuncupari. Nam lusus pilae magnae, & lucta sunt proprie exercitationes, quae si alias remissius, alias intensius ab eodem agantur, nunc magnae, & intensae, nunc paruae, & remissae vocabuntur: pariter hae eaedem exercitationes iuueni non admodum ualido magnae, & uehementes erunt, si laboriose fiant, at in robusto athleta respectu habito paruae & remissae apparebunt. Pro secundae dubitationis solutione dicimus, proprium rerum characterem ut plurimum a finibus donari, & proinde easdem res, prout uarijs finibus aguntur, uarios characteres, uariaq. nomina obtinere: si enim temperaturas corporum humanorum gratia tantum sciendi quis contempletur, sciens, &
B philosophus naturalis uocabitur; sin gratia eas uel conseruandi, vel corrigendi speculetur, & artificis, & medici nomine erit dignus. Idem plane dicendum est de fossione, cuius finis si sit terrae cultura, & fructus perceptio, opus proculdubio, & labor ipsa uocanda erit; sed si finis dumtaxat exsistat, corpora ad ualetudinem exercere, profecto exercitatio uocari debet, quo pacto nos intelleximus, quando inter exercitationes alias fodere recensuimus. & quod de fossione diximus, idem quoque de similibus, quae opera uidentur, intelligi debere uolumus. Nam Pittacus ille Mitylenaeorum Rex mola tundere solebat ἐνεργῶν (inquit Clemens Alexandrinus) γυμνασίῳ χρώμενος. 2. de tue. ual. cap. 8.
Quin noster Galenus de seipso refert aliquando hyeme in agro deprehensum esse, dum ligna finderet, hordeumque in pila tunderet, & degluberet, aliaque exercendi dumtaxat corporis gratia faceret,
C quae opera quotidie agrestes agere solent. Hoc idem Martialis poeta factitare se solitum fuisse, hisce carminibus insinuat. Lib. 4.

Rure morans quid agam, respondeo pauca rogatus,
Luce Deos oro, famulos post, arua reuiso,
Partibus atque meis iustos indico labores,
Inde lego, Phoebumq. cio, musamq. lacesso,
Hinc oleo corpus frico; molliq. palaestra
Stringo libens animo gaudens, ac foenore liber
Pondero, poto, cano, ludo, lauo, coeno, quiesco,
Dum paruus lychnus modicum consumit oliui,
Haec dat nocturnis mox lucubrata camoenis.

Vnde patet, multa alio fine opera, alio exercitationes uocari, & ob id non ignoranter fossionem a nobis atque etiam a Galeno,

&

&Antyllo inter corporis exercitationes enumerari. Iam ad alia D transeamus.

De corporum morborum, & sanitatis generibus. Cap. VI:

POSTQVAM aduersus male de exercitationibus opinantes disputando, neq. omnia corpora hominum exercenda, neque omnibus interdicendas exercitationes esse, demonstrauimus: aequum est iam, quae corpora exerceri conueniat, docere. Tria enim a medicis corporum genera esse traduntur, aegra, neutra, & sana; quorum tametsi multae factae sint species, atque differentiae; nos tamen, qui aliud intendimus, solum has tres corporum species accipiemus; ea scilicet quae praesenti valetudine fruuntur, atque operationes illaesas habent, licet E alioqui nec perfecte sana, nec undequaque temperata videantur; ea, quae infirma sunt, ac uel iam decumbunt, uel ita operationes sensibiliter offensas habent, ut nullo modo opera sanorum obire ualeant, ea quae ueluti inter utraque haec media posita ab auctoribus medicinae ualetudinaria nuncupantur, quaeue nec prorsus aegra, nec omnino sana nostris sensibus apparent. His itaque sic constitutis tertium aliud animaduersione dignum succedit, quod tria quoque exstant morborum genera, primum in intemperie positum, secundum in mala formatione, tertium in continuitatis solutione. Morbus in intemperie oritur, quando totum corpus (sub nomine corporis intelligo, & humores, & spiritus, & membra solida) siue illius pars aliqua aut immoderate calefit, aut frigefit, aut humectatur, aut exsiccatur, uel simul frigefit, & exsiccatur, uel frigefit, F atque humectatur, uel calefit, & humectatur, vel calefit, atq. exsiccatur. his namque omnibus totum illud morbi genus continetur, quod intemperiem uocarunt medici; quam alias simplicem, alias cum humorum affluxu nuncupasse reperiuntur, sub appellatione simplicis eam intelligentes, quae suapte natura citra alterius affectionis societatem corpus interturbat; sub nomine uero intemperiei cum affluxu nihil aliud insinuantes, nisi intemperiem, quae & ex se, & una cum affectione ab humoribus oriente, ut pote inflammatione, timoreue aliquo corporis operationes laedit, & sanitatis statum è medio tollit. Morbus in praua formatione generatur quotiescumq. corpus, seu corporis pars debita figura caret, aut debita quantitate, aut iusto numero, aut conueniente situ. Morbus in solutione continuitatis efficitur, quando pars aliqua, seu aliquod corporis

A poris membrum a natura unum factum diuisionem patitur, siue talis diuisio intrinsecus, siue extrinsecus proficiscatur. Tot itidem modis sanitas morbo contraria constat, nimirum quae intemperie, in optima formatione, in unitate partium, essentiam, atque consistentiam propriam obtineat. Nam de singulis istis τύπῳ ac in uniuersum sermonem habuisse sufficit, cum illi, qui haec lecturi sunt, si magis exquisitam eorum cognitionem habere optabunt, libros medicorum perscrutari queant, neque a nobis haec diligentius pertractata requirere debeant, qui alijs studentes extra propositos limites nimis diuagari non possumus: sed iam quae ex antedictis corpora exercitari, conueniant, examinari cogimur.

B

An corpora aegra ullo pacto exerceri conueniat. Cap. VII.

DVBITATVM fuit antiquissimis usque temporibus, an, sicuti corpora sana, ac ualetudinaria ad augendam, confirmandam, conseruandamque valetudinem ab exercitationibus non exiguam commoditatem capiunt, ita quoque aegra corpora aliquo pacto exerceri ualerent, quo tam ad leniendas aegritudinum molestias, quam ad recuperandam sanitatem vti liceret. Inter eos qui infirmos exerceri debere asseuerarunt, primus exstitit Petronas, deinde Prodicus, siue Herodicus, qui cursibus, & luctationibus febrientes interficiebat, ambo ab Hippocrate 6.Epid. in tali dogmate uehementer damnati. Petronam imitatus posterioribus saeculis Asclepiades, ut hominum fauorem aucuparetur, non

C modo languentibus uarias exercitationes ad uoluptatem potius, quam ad sanitatem spectantes indulgebat, uerumetiam (quod elegantissime scripsit Celsus) cubantis quoque luxuriae subscribebat: ut non sine magna ratione Plinius deinde Asclepiadem iucundum curandi modum calluisse praedicauerit. Qui praeter hos simili sententiae haerere maluerunt, Aesculapium dixerunt ita uocatum: παρὰ τὸ ἀσκεῖν ἠπίως τοὺς νοσοῦντας: idest, quod aegrotos suauiter exerceret, quando prius ἤπιος uocabatur. Ex altera parte, non defuerunt, qui neminem aegrotum exercendum esse, sed cunctos in quiete contineri debere, asseruerunt. Inter hos medij Galenus, Herodotus, Antyllus, Aetius, & Auicenna, quemadmodum ab omnibus aegris non simpliciter exercitationes amoueri uoluerunt, ita nec ijs placuit, quoscumque quouis motus genere exercitari, sed & in aegris ipsi, & in exercitationibus eligendis magnam distinctionem, & curam habendam esse iusserunt, ut quod morbosum corpus,

pus, qua exercitatione, & qua quiete indigeat, ne ullas perturba- D
tiones, motionesq. sustineat, optime pernoscatur. Quocirca secundum istos corpora, quae immodica intemperie calida laborant, nullis uehementibus, remissisue exercitationibus accommodantur, quod calor, qui diminui debet, ab illis potius augmentum suscipit, quemadmodum Galen. de Primigene summa caliditate laborante narrat, qui nedum, a uehementioribus exercitationibus, immo, & ab exiguis deambulationibus in porticu ante balneum factis magnopere laedebatur. unde merito condemnandus est Asclepiades Prusiensis, qui in ardentibus febribus; referente Celso; gestationibus utebatur, in alijs uero febribus, & morbis medicameuta, ac uomitiones tollens, inedia, siti, uigilia, luce primis diebus aegrotantes instar tortoris, excruciabat, alijs autem diebus ambulationibus, gestationibus, balneis, lectulisque pensilibus exercebat. In his E etenim Galeni, & Antylli sententia exstat, acuta febre laborantes ab omni motu remouendos, in longis febribus, atque morbis (quos omnes nonnulli ex antiquis medicis aliptarum officio transmittendos, ut refert Coelius Aurelianus, falso crediderunt) ubi accessio urget, nullo pacto exercendos, at in interuallis decubitum non semper conferre, immo aliquando utiles esse motiones, exercitationesque; quod innuisse Hippocratem arbitror, dum in septimo epidemiorum dicebat, aliquos inueniri infirmos, qui ne penitus torpeant, a lecto expellendi sunt. quod item innuere uoluit Aristoteles libro moralium Nicomachiorum decimo, ubi scripsit febricitantibus in uniuersum diaetam, atque inediam conferre, alicui tamen forte non ita conducere. Qui praeterea corpus aridum, ac insigniter exsiccatum habent, si exerceantur, aridiores euadunt, & F ideo illis quies apprime congruit, quam humectandi uim possidere nemo ignorat, quamque Hippocrates dum calidis naturis conuenire scribit, nec immodice calidas imtemperies intelligit, nec; auctore Galeno; quamlibet motus, sed uehementioris tantum cessationẽ, sicuti nos hic de siccis corporibus intelligimus, quae gestationibus, & uectationibus aliquibus, at nõ magnis motibus exerceri possunt, dummodo uires permittant, exercitationesq. moderatae sint; alioqui sicut ex moderato motu calor exsurgit, excitaturq., nec non humores paulatim euanescũt; pariter ex immodico calor infirmus exstinguitur, humiditatesq. magis diffunduntur. Corpora item calida, & sicca immoderate nullis exercitationibus aptantur, minus quoque calida, & humida, nempe quae grauiori quam cetera morbo subijciantur, maioriq. cura opus habeant, Frigida porro, simulq. sicca

[Margin notes: 5. de tu. va. cap. 11. — Li. 2. c. 14. — In prooe. lib. chron. pass. — Ca. 16. — Loc. citat.]

A ficca corpora uel nullis exercitationibus, uel minimis, & ualde remiſſis exerceri debent, cum ſemper praeter morbi peculiarem afflictionem imbecilles uires habeant, Exercitationibus non ita offenduntur corpora frigida, ſicuti neq. humida. At frigida & humida aliorum omnium maxime exercitationes ſuſtinent; quod motus ex ſiccando, & calefaciendo ueluti quoddam remedium ſit, modo tamen non extra modum adhibeatur. Atque haec omnia dicta intelligantur de illis aegrotis duntaxat, qui uniuerſum corpus imtemperatum habent, quoniam ſi quis in ſola corporis parte membroue, aut in pluribus intemperiem patiatur, repeririq. poſſit modus, quo partes ſanae citra aegrarum offenſionem exerceantur, proculdubio huic aegroto exercitatio magis accommodata erit; quippe quae ſanarum partium habitum bonum confirmans, infirmis etiam conſe-
B quentia quadam auxilium praeſtet. Colligentes igitur dicimus, nullum corpus intemperie quauis laborans magna, & uehementi exercitatione gaudere; ſed aliqđ reperiri, cui exercitationes exiguae, & ualde moderatae auxilium afferant interdum. quales uero exercitationes ſint illae, & qualibus in morbis, atque corporibus unaquaeque congruat, in ſequentibus libris declarabimus, ubi particulares ſingularium exercitationum facultates uberius enarrabimus. De morboſis ob malam formationem corporibus ſimili prope uia determinari debet, modo illi non a generationis principijs, ſed nuper, & caſu (ut ita dicam) ortum duxerint. Haec etenim ſiue totam corporis figuram deprauatam, ut in leucophlegmatia, ſiue partem aliquam deformatam habeant, niſi affectus alij impedientes aſſocientur, ab exercitationibus utilitatem capiunt, nempe quae &
C contorta dirigere, & aſpera lenire, & tumida deprimere, & depreſſa eleuare, & oppleta exinanire, & exinanita explere, & obſtructa aperire queant. Ad haec morbos in quantitate genitos non raro exercitationes tollere conſueuerunt, quandoquidem uniuerſalem corporis molem auctam nihil eſt, quod magis auferat, quam exercitationes uehementes, & ueloces ieiunis adhibitae: quas carnes, & ſuccos detrahere dixit Hippo, & poſt ipſum Galenus. hoc namq. remedio Nicomachum Smyrnaeum, qui adeo craſſitie creuerat, ut neq. podicem manibus tangere, neque corpus mouere poſſet, ab Aeſculapio curatum eſſe, mihi veriſimile videtur: ſimili modo extenuata, & gracilia corpora nihil aeque ad carnoſum, & bonum habitum reſtituit, ac tarda & lenis exercitatio, quae concoctiones omnes inſigniter adiuuans efficit, ut nutrimentum perbelle diſtribuatur: ſicque macie affecta corpora probe nutrita carnem, ac pinguedinem

Lib. de ſal. diaeta. In 6. epid. cō. 3. aphoriſ. 2. Galen. de drījs morborū. c. 9.

acquirant: ita sane se multos,& toto corpore, & cruribus extenua- D tos curasse, gloriatur Galenus, sicut item Germanicum, a tenuitate crurum,equitationis beneficio,liberatum alias diximus. Corpora subinde, a morbo in numero correpta, siue is superfluus, siue mancus sit, exercitationes ex se minime recusant, & tunc praesertim, quando similis morbus haud est innatus, ueluti in lapillis renum, qui ex uehementi motu, concussioneque ab angustis renum uijs ad latiores, tandemq. ad ipsam uesicam descendentes magnas aegrotis molestias adimunt. Corpora uero aegritudine in situ laborantia,modo non ab ortu, nullum fere exercitationis genus admittunt, quod membra dum proprium locum, atque situm amiserunt, non modo reponenda sunt in propria sede, uerumetiam postquam reposita fuerunt, tandiu ab omni motus genere arcenda, quoad optime confirmata pristinum habitum repararint, alioqui si mo- E uerentur, maiori nocumento afficerentur. quo fit, ut hac infirmitate capti maiori ex parte exercitari non debeant. Atque haec de secundo morborum genere,mala formatione scilicet laborantibus corporibus dicta sufficiant. Remanent corpora tertio genere morborum continuatis uidelicet solutione correpta, quae solutio uel in cute,uel in carne, uel in ossibus, uel in neruis,ac huiusce generis similibus contingere solet, atque modo sola, modo febribus associata; ubi corpus aliquam ex his solutionem febri associatã habet, nullo modo exerceri debet, quandoquidem, si raro febricitantibus exercitationes conueniunt, quanto minus conuenient, ubi alijs morbis turbabuntur? Quod si citra febrem sola continui solutio adsit,eaq. sit in parte nobili,atque uitae maxime necessaria, ue- F luti cerebro,uentriculo, iecore, ac similibus, proculdubio exercitationes quaeuis maxime nocent,nempe quae, & spiritus parti affectae necessarios ualde distrahant, & humores omnes tunc agitent, quando firmos, & quietos esse conueniret, ne ob eorum affluxum morbus magis incrudesceret. Alia membra ignobiliora si patiantur continuitatis diuisionem,poterunt aegri mediocriter exerceri, modo nec insignis sit affectus,nec pars laborans exerceatur. Sunt nonnulli hac aegritudine capti, qui non paruam utilitatem a moderatis, immoderatisque exercitationibus percipiunt, quales scabiosi, quorum cutis cum ab humoribus salsis,& acutis discindatur,ex motu uehementi efficitur, ut humores illi tam per sudorem, quam per occultam transpirationem euacuentur, atque ipsis euacuatis a morbo liberentur. Quamobrem acri iudicio diligentique animaduersione in his omnibus opus est, quo optime cognoscatur in quibus

In 6.obid. com.5.

Secũdo de têpe. 3. & 2.đ tu.va.

A bus morbosis corporibus congruant exercitationes, & in quibus minus habita semper prae oculis uniuersali hac ratione, cuius ductu rarissime contingunt errata, possuntque particularia ita dirigi, ut numquam loco auxiliorum damna succedant.

De corporibus ualetudinarijs, & senilibus exercendis. Cap. IIX.

QVAMVIS apud medicos (ut supra diximus) inter corpora aegra, atque sana reponantur neutra, illaq. in multiplices differentias partiantur, quia tamen parum ad nostram tractationem pertinent, eorum loco ualetudinaria statuemus, cum quibus comprehendi uolumus tum omnes illos, qui recenter a morbis, ac decubitu euaserunt, nec dum perfecte antiquum habitum recuperarunt; tum senes plerosque, nempe quos Galenus eodem modo, quo ualetudinarios, curari debere praecepit; nec absque ratione, siquidem senectus, auctore Aristotele, est quidam naturalis morbus. unde, qui sunt aetate graues, eam uiuendi rationem sustinere nequeunt, quam sani perferunt. Ergo ualetudinarijs illis, qui mox a morbis euaserunt, inter cetera remedia pro integra ualetudine ipsis accōmodata praecipua est corporis exercitatio, a qua membra eorum firmantur, humorum reliquiae inaniuntur, calor excitatur, & denique totus corporis habitus restituitur. Est tamen omne studium adhibendum, ut a principio lenes, breues, tardi, ac remissi motus exsistant, deinceps, prout uires magis inualescunt, similiter, & magnitudo, ac longitudo exercitationis augeatur, tandemque in mente illud ἐκ προσαγωγῆς tantopere ab Hippocrate decantatum semper habendum erit, ne ob importunum ab extremo, ad extremum transitum maiora errata committantur, & pro uirium restitutione imbecillitas maior, siue prostratio succedat. proinde merito damnandus uenit Auerroes, qui morbosa corpora quotidie exercenda esse usque ad sudoris initium, atque anhelitus eleuationem nimis libere consuluit: ita enim uehemens exercitatio tantum abest, ut ualetudinarijs, siue morbosis (quemadmodum ipse uocat) ullum effatu dignum beneficium praestet, ut potius uires adhuc debiles magis consternet, caloremque natiuum ex morbo uix reuiuiscentem fere exstinguat, aut saltem insigniter hebetet; siquidem bonus est in conualescentibus, sed exiguus (ut scribit Galenus) sanguis, atque una cum ipso spiritus uitalis, & animalis; ipsae uero particulae solidae siccio-

[Margin notes: B; 5. de tuen. ua. c. 11. & in arte medi. c. ult.; 5. de gener. aial. cap. 4.; C; 6. collect. cap. 6.; In arte medic. c. ult.]

res, & consequenter eorum uires sunt imbecilliores, atque earumdem ratione corpus vniuersum frigidius. unde ad emendandam huiuscemodi indispositionem necessaria sunt quaecumque probum atque securum exhibent alimentum; & praeter haec moderati motus, quales vehicula, ambulationes lenes; non uehementes motus, qui sicuti solidas partes arefactas ficciores reddunt, ita calorem diminuunt, & uires imbecillas consumunt. Ceterum senes, quorum aetas plurimam ob caloris defectum, excrementorum copiam coaceruat, exercitationibus magnopere gaudent, tum ad expurganda huiuscemodi recrementa, tum etiam ad conseruandum, atq. placidi cuiusdam uenti instar excitandum, accedendumue calorem, qui secus nimio torpore exstingui periclitaretur. Attamen in praescribēdis senum exercitationibus quatuor animaduerti debent, uires, corporis affectus, consuetudo, & uitia particularia, quae plerumque senum corpora infestare solent. ratione uirium, quas senes semper imbecilliores habent, acutas exercitationes, uehementes, & multas, quae corpus siccant, extenuant, & infirmant, maximopere cauere debent, sequi vero mitiores, quales sunt gestatio, ac intra lassitudinem inambulatio. Prodicus enim qui ualetudinis studiosissimus exstitit, & ob id (Aristotele auctore) ea omnia, quibus ceteri cum voluptate utuntur, recusauit, iam ingrauescente aetate (ut refert Plato in Phaedro) Athenis ad Megarae moenia ibat, indeque domum reuertebatur. quae exercitationis mensura haudquaquam omnibus senibus accommodari posset, cum Plato ipse eum, & sibi, & alijs nimio exercendi studio molestiam pepe-risse dicat. Antiochus pariter medicus, annos natus plusquam octoginta, quotidie fere, ut scribit Galenus, domo ad forum stadiorum trium spatio, atque interim ad uisendos aegrotos pedibus ambulare solebat. quod si ei longius ire necesse erat, sella, aut uehiculo utebatur. Ad haec narrat Plinius secundus, Spurinam uirum in uiuendo maxime prouidum, quique, aurium, & oculorum uigore integro, nec non agili ac viuido corpore, septuagesimum septimum annum attigit, hanc regulam constantissime seruasse, ut mane lectulo contineretur, hora secūda indueretur, ambularetque millia passuum tria, mox legeret, uel colloqueretur, deinde consideret, tum uehiculum adscenderet, peractisq. ita septem millibus passuum iterum ambularet mille, iterum resideret, uel se cubiculo, aut stylo redderet; ubi hora balinei nunciata foret, quae erat hyeme nona, aestate octaua, in Sole, si caruisset uento, ambularet nudus, deinde pila moueretur, uehementer, & diu postmodum lotus accumberet,

1. Rhe. c. 5

D E F

&

A & paulisper cibum differret. Ob totius corporis affectum exercitationes senum in hunc modum determinari debent, quoniam corpus optimi status, sicut in iuuentute ad vehementissimos quosque labores idoneum maxime est, ita in senecta se habet ad omnes mediocres, qui uero senes aut crassis sunt cruribus, aut lato pectore, aut cruribus, ultra quod par est, gracilibus, aut quorum corpus exiguo est thorace, aut admodum angusto, aut valgum est, uarumue, aut alio quouis pacto a mediocritate recedens, id ad eas omnes exercitationes ineptum redditur, quae uitiosa membra magis offendere, quam iuuare possunt, ut vociferatio thoracem, ambulatio crura, & similiter. Iam vero consuetudo maximam sibi uendicat partem ad exercitationis speciem deligendam, quando Hippocrates dixit, eos, qui soliti sunt labores ferre, etsi fuerint imbecilles, uel
B senes, non consuetis, fortibus, atque iuuenibus solitos facilius ferre. nam sicuti consueta minime lassant, quos exercent, immo etiam delectant, pariter insueta tum molestiam adferunt, tum lassant. Senes igitur omnes consuetis laboribus exercitari debent, sed tamen uehementia eorum remissa, quia, si corpora senilia vigorem, calorem, robur, & omnia denique diminuta habent, iuuentutis respectu exercitationes quoque minores requirere, rationi consentaneum est. Vltimo uitia corporum senilium propria exercitationum ipsis nequaquam conuenientium genus demonstrabunt. quae enim ex leui caussa, a vertigine, comitiali morbo, graui ophthalmia, auditus imbecillitate capiuntur, exercitationes caput offendentes euitare necesse est: similiter & in omnibus alijs affectibus, non solum senes, uerum & cuiusq. aetatis homines ita se gere-
C re debent, vt ijs exercitationibus sedulo abstineant, quae patientes partes magis exercere, & perturbare natae sunt. Sic itaq. de valetudinarijs, ac senilibus corporibus exercendis statuendum erit.

De corporibus sanis exercendis. Cap. IX.

VICVMQVE corporis exercitationes sanitati inutiles minime reputarunt, in sanis eas prae ceteris cōmendandas esse dixerunt, tamquam necessarium prope exsistat, si exercitationes ad bonum habitum comparandum, atque ualetudinem conseruandam non ignobile auxilium praestant, ut in sanis maxime adiumentum ostendere possint. Hoc tamen uerum est, antiquos medicos multas sanorum corporum differentias effecisse, inter quas primum locum obtinet cor-

pus illud perfecta sanitate praeditum, quod mensura, & regula ceteris positum fuit, potiusque mente designari, quam in ulla regione re ipsa inueniri potest: etsi Galenus multa corpora temperata in sua regione inueniri memoriae prodiderit. De tali namque corpore nullibi exsistente sermonem non sum habiturus, sed de illis tantum agam, quae ita praesente sanitate fruuntur, ut valeant sine vlla molestia cunctas illas actiones obire, quae communiter ab omnibus exercentur. cum enim medicus artifex sensilium rerum exsistat, quae sensui sese produnt, & non quae sola cogitatione comprehenduntur, tractare debet. Haec itaque corpora sana, quoniam quotidie comedunt, atque nutriuntur, necessario multa excrementa generant, quae nisi continuo a corpore per exercitationes educantur, tandem prauas dispositiones ingenerant: unde prudenter scripsit Galenus, hominem, si vtatur mediocri exercitatione, & bene concoquat, corpus a superfluitatibus mundum reddere. Verum enim vero in sanis quoque plurima consideratione digna sese offerunt, tam ex parte exercitationum, quam ex parte exercitandorum. Ex parte exercitationum sciri debet, nullam exercitationem, nec violentam, neque immodicam esse debere, ut in libro περὶ μικρᾶς σφαίρας adnotauit Galen. & propterea exercitationes fossorum, & messorum nemini fere eorum conueniunt, qui prospera valetudine fruuntur; celeres motus, & vehementes in robustis commendantur, qualis lucta, discus, pila, & huiuscemodi, eo magis si consueti fuerint; moderati omnes quibus vis fere aptantur. Porrò ex parte corporum exercitandorum his mentem adhiberi oportet, consuetudini, aetati, habitui vniuersali corporis, particulari rationi uiuendi, necnon temperaturae. De consuetudine saepius diximus etiam in omnibus obseruari debere, siquidem quae consuetae sunt exercitationes, licet sint aut nimis vehementes, aut nimis remissae, inassuetis maiorem utilitatem, atque delectationem pariunt; at si quis vel minus, uel plus quam consueuit, interdum exerceatur, protinus molestia euidenter afficitur, ita ut non raro febres hac ratione contingere, scripserit Galenus, dum exercitationes consuetae dimittuntur. Quod vero ad aetatem pertinet, iam diximus, prouectos, & senes remissiores quam ceteros, & pauciores exercitationes poscere; pueri, iuuenes, atque uiri motibus fere omnibus pro sua quisque aetate sufficiunt, modo aliud quid non prohibeat, aut modum corporibus priuatorum, & non athletarum conuenientem minime exercitationes transcendant. Iuuenes enim (dicebat Hippocrates, siue Polybus in primo de morbis) si plus consueto laborent,

Marginalia: 2. de tue. ual. cap. 7. — 6. aph. 28. — li. de causis mor. c. 21. & de diffs feb. c. 2. — D — E — F

A rent, conuulsionibus fortibus, & rupturis uarijs carnium, uenarumque statim, & magis, quam senes tentantur; quod corpus robustum, & siccum habent, carnem densam, ualidam, ossibus tenaciter adhaerentem, cui circundata cutis ualde tenditur. quae omnia minus senibus insunt, & propterea illi rarius huiuscemodi malis capiũtur. De uniuersali autem corporis habitu sic determinandum censeo, quod pingues, & obesi, quanto magis exerceantur, tanto prosperiore sanitate utuntur, quando dicebat Aristoteles, motu pinguedinem eliquari; quod si etiam exercitationes sint uehementes, atque acutae, nihil omnino nocebunt. Nam Hippocrates corpulentorum itinera uelocia debere esse uoluit: quin etiam Galenus inter cetera, quae ad extenuandum uirum illum obesum quadraginta annos natum administrauit, se cursum uelocem adhibuisse testatur. Contra Graciles in consummata fere quiete detineri postulant, quia sicuti corpulenti, & crassi contrarias habitudines ex contrarijs ortas habent, ita contraria pro ipsorum salute exposcere uidentur, alioqui magnopere laeduntur; sique aliqui sunt, quibus exercitatio prodesse iudicetur, ij proculdubio pauca, & ualde remissa opus habent. unde sapientissimus Hippocrates summa ratione iussit, ut graciles iter facturi lentis passibus incedãt, quos item Mangones, & Medici crassefacere uolentes, uirgis uerberabant, ut caro eleuaretur, & ad eam alimentum traheretur. Qui uero inter pingues, & graciles, uel εὔσαρκοι, siue quadrati, uel parum ad alteram partem declinantes existũt, si mediocriter, aut etiam uehementer, modo non immodice exerceantur, utilitatem insignem percipiunt; nimirum cum eorum calor ita magis conseruetur, superfluitatesque quotidianae exhauriantur.
C De particulari membrorum habitu idẽ dicendum, crassas, scilicet partes magis exercendas, tenues minus, nisi earum tenuitas ex nutrimenti distributione impedita, uel defectu proficiscatur: quo in casu, & exercitatio conuenit, & genus illud unguenti, etiam pilis auellendis a medicis excogitatum, Dropax uocatum, de quo Martialis lib. 3.

3. de parti. bus aialiũ ca. 9.

14. Meth. ca. 15.

lib. de sal. diaeta. 10. aph.

1. de tu ua.

de sal. diaeta. aph. 10.

Psilothro faciemque lauas, & dropace caluam,
Nunquid tonsorem Gargiliane times? & lib. 2.
Laeuis dropace tu quotidiano,
Hirsutis ego cruribus, genisq.

Pariter, & partes omnes corporis mediae inter graciles, & crassas exercendae sunt. In ratione uiuendi hoc insuper animaduerti debet, ut qui parum comedunt, parum exerceantur, iuxta Hippocratis legem, ubi fames laborandum non est; qui item uigilant, ab

exercitationibus arcendi, ne magis exſiccentur, neue moleſtiae D
moleſtia maior ſuperaddatur, contra qui multum comedunt, multum exerceri debent, quoniam dicebat Hippocrates, non poteſt homo comedens ſanus uiuere, niſi laboret: in talibus enim opus eſt multo calore, ut multum concoquant, multus calor ab exercitatio-
2. đ tu. va. ne, dicebat Galenus, facile ſuppeditatur, praeterea multum manducantes magnam excrementorum copiam aggenerant, quae niſi magnis, & multis laboribus diminuatur, in prauas diſpoſitiones corpus deducunt. qui ſimiliter multum, & profunde dormiunt, multis quoque exercitationibus indigent, quandoquidem in iſtis perſpirationes retinentur, atque adeo ſanguinis copia partes exteriores deſerit, ſubitque interiora, ut adacto cultello non aeque efflue-
3. đ hiſto. aïaliū. c 19 re ualeat, quemadmodum ſcribit Ariſtoteles, & ob id ſomnolenti E
omnes decolorati euadunt, unde hos ſatis exercitari neceſſe eſt, quo perſpirationibus aditus patefiat, ſanguiſue ad exteriora ſeruanda atque nutrienda reuocetur. Demum ob temperaturae rationem ſic de exercitationibus iudicium ferendum credo, ut ſicci uel nihil omnino, uel lente ſatis, & minimum laborioſe exerceantur. nam exercitationes, quas ſuapte natura exſiccare conſtat, ſi in ſiccis corporibus adhibeantur, quin intemperiem augeant, nemo ſanae mentis dubitarit. Calidi quoque, & praeſertim acri, ac mordaci calore praediti exercitationes modicas requirunt, ne a motu plus
4. Aph. 13 aequo incaleſcant, ipſiſque, ut ſcribit Galenus ſolae in neceſſarijs
6. epid. cō. 4. aph. 15. actionibus obeundis motiones factae ſufficiunt. Vnde Ariſtoteles,
6. partic. quaerens, cur alij ſedendo pinguefiant, alij macreſcant, ideo eue-
Prob. 1. nire dicit, quoniam alij frigidi ſunt, alij calidi, alij excrementoſi, F
alij non; & qui calidi ſunt, pinguefiunt ſedendo, cum eorum calor ſine motu cibi concoctioni ſufficiat, ſimiliter, & non excrementoſi. Qui uero excrementis abundant, & frigida temperie ſunt, macreſcunt ſedendo, quoniam a quiete eorum calor quaſi torpeſcit; & ob id minus concoquit; pariter & excrementa non expelluntur,
6. Epid. ſect. 4. immo creſcunt. De calidis huiuſcemodi Hippocrates ſermonem habuit, quando dixit: Ἐν θέρμῳ φύσει ψύξις, ποτὸν ὕδωρ ἐλλινύειν, uidelicet, quod calidis naturis refrigeratio aquae potus, & quies conueniunt; ſimiliter & cum ſcripſit: ὁκόσους δὲ δίψαι λαμβάνουσιν, τουτέοισι τῶν σιτίων, καὶ τῶν ταλαιπωριῶν ἀφαιρέειν, ijs ſcilicet minuendum eſſe, & laborem, & cibum, quos ob calorem infeſtat ſitis. Ex quo ſimul clarum efficitur, frigida corpora uehementer atque mul-
5. partic. tum exercenda eſſe. Porro an humida ab exercitationibus iuua-
prob. 9. men percipiant, non immerito dubitari poſſet; eo quod Ariſtoteles

ſcri-

A scriptum reliquit, corpora humida a labore suffocari, quia a caliditate motus humidum in uapores conuertitur, qui mox copiosi, & feruidi effecti calorem natiuum suffocant: attamen ratio secus persuadere uidetur, quae demonstrat humida corpora excrementis abundare, & propterea ipsis labores ualidos congruere, tum ad exuberantem humiditatem consumendam, tum ad superfluitatum copiam adimendam. Quapropter, sicuti notat Petrus Apponensis, sententiam Aristotelis de illis intelligere oportet, in quibus quatuor concurrunt, ut sint humidi, & calidi, ut humiditas sit multa, euaporabilis, atque circa pulmonem: tales enim si laborent, & multum exercentur, periculum est, ne humiditas a calore intrinseco acuto in uapores conuersa pulmonis, & cordis regionem occupando suffocationem inducat. Qui ab his humidam corporis temperiem B possident, nullum nocumentum, quinimmo egregiam utilitatem ab exercitationibus, & laboribus percipiunt; atq. hac ratione ex mulieribus humida temperie in uniuersum praeditis illae saniorem, & minus molestam uitam degunt, quae diutius, & ualentius elaborant, & exercentur, sicut & eaedem apud quas gentes, & in quibus locis laborare consueuerunt, facilius pariunt, ut scribit Aristoteles; neque uterum difficulter gerunt, cum labor ea recrementa consumat, quae in mulieribus otiosis, & sellularijs augentur. 4. de gen. aīalīū. c. 6 Quaecunque uero corpora calida simul, & sicca sunt, nullo pacto exerceri conuenit; quae calida, & humida, exercitationem admittunt, at moderatam, non uehementem, non citatam: frigida, & sicca ratione frigiditatis exercenda sunt, ratione autem siccitatis neque C celeres, neque ualidos motus requirent, sed moderatos, & potius lentos: frigida atque humida omnium maxime ab exercitationibus uehementibus, & uelocibus iuuantur, quippe quae superuacaneam humiditatem absumunt, & calorem natiuum excitant, augentque. Sic igitur de corporibus exercendis in uniuersum determinatum sit.

De locis In quibus exercitationes fieri debent. *Cap. X.*

TANTA est locorum uis, atque proprietas, quibus res in ipsis factae uarijs modis disponuntur, ut non modo plantarum naturae, sicuti Theophrastus scribit, non modo brutorum facultates, quemadmodum auctor est Aristoteles, uerum & ipsorum hominum corpora, atque animi, secundum Hippocratis, & Platonis sententiam, prout in diuersis locis uel na-

scuntur,

ſcuntur,vel aluntur,diuerſis, atque mirificis condicionibus afficiantur. Quapropter maximis laudibus digni ſunt ueteres medici, qui in ſingulis fere eorum artis operationibus:locorum qualitates conſiderandas omni diligentia praeceperunt. Nam extant loca, atque regiones, in quibus, ſi ea fiant, quae in alijs feliciter aguntur, contrarium prope finem conſequuntur: id quod prae ceteris illi quoque magnopere ſpectare debent, qui vel ſanitatis tuendae, uel boni corporis habitus acquirendi gratia, propria, atq. etiam aliorum corpora exercere uolunt: qui niſi in eligendis opportunis locis ualde mentem adhibeant, ſaepenumero dum iuuare credunt, non contemnenda damna, neque negligendas affectiones incurrunt. Circa itaq. loci ad exercendum electionem tria praecipue magna conſideratione digna occurrunt; Primum eſt, ut ſit ab optimis uentis perſpiratus,& a prauis obtectus:unde loca ad ſeptemtrionem, & orientem, a quibus ſalubriores aurae perflant, poſita occidentalibus, & meridionalibus continuo praeferenda erunt: illa enim neque immodico calore feruefcunt, neque frigore, & humore ſitus contrahunt, nec perniciofis uaporationibus, a flatibus adductis, inficiuntur;haec uero praeter aeſtum,& frigus intenſum, quae modo uno tempore, modo altero inducuntur, inſaluberrimas peſpirationes uentorum ratione plerumque patiuntur. quod ſi loca haberi poterunt, quae uentorum tranquillitate fruantur, quaeque prorſus temperata ſint, qualem & Hippocratis,& ſuam patriam exſtitiſſe refert Galenus, proculdubio haec cunctis praeſtabunt:alioqui maxime curandum erit, ne uehementiſſime ſaltem ibi uenti ſpirent, quod corpora ſeſe exercentium a motu, atque calore aperta facillime uentorum incurſus ad interiora admittunt, atque ſic poſtea perniciofos affectus ingenti periculo concipiunt. Atque hac ratione a uentis,& optimo caeli ſitu deſumpta factum puto, ut alij hyemales, alij aeſtiuas thermas exſtruxerint:nam hyemales in tranſtyberina regione Aurelianum Caeſ. feciſſe, auctor eſt Vopiſcus, quae ad meridiem expoſitae ſolis radijs attẽperabantur,& proinde hyemalibus exercitationib. ualde accommodatae erant. Aeſtiuas uero aedificaſſe Gordianum Iuniorem, ſcribit Iulius Capitolinus, quae inter Coelium montem, & Eſquilias poſitae opacitatem quandam blandam,& gratiſſimas umbras exercentibus ſe praebebant. Secundum in electione loci conſiderandum eſt, ut ſit apertus, non concluſus, non opacus, quoniam, ubi liberior exſiſtit aer, minusque conſtipatus, corpora in ipſo exercitata agiliora, & uiuidiora redduntur, quam ſi in craſſo, denſo,& concluſo exercerentur. Atque hinc eſt,

2. de tu ua. cap. 7.

D E F

A est, quod (ut libro 2. diximus) inter loca deambulationibus destinata, Vitruuius, & Cornelius Cel. magis hypethron commẽdarunt, quam porticus, & hypogaeum, sicut, & Phaedrus apud Platonem in dialogo ipsius nomine inscripto ex sententia Acumeni medici, cuius etiam a Xenophonte celebris fit mentio, deambulationem, extra ciuitatem factam ei, quae in ciuitatibus efficitur, praetulit hisce verbis: τῷ δὲ ἐμῷ καὶ σῷ πειθόμενος Ἀκουμενῷ κατὰ τὰς ὁδοὺς ποιοῦμαι τοὺς περιπάτους, φησὶ γὰρ ἀκοπωτέρους τῶν ἐν τοῖς δρόμοις εἶναι, ideſt, Meo autem, & tuo obediens sodali Acumeno, in vijs ambulationes facio: has enim dixit minorem lassitudinem parere, quam illas quae in cursibus aguntur. De hoc enim Platonis loco cum supra promiserimus, nos plura dicturos, iam occasio pollicita seruandi opportuna sese offert, eos magis quod Marsilius Ficinus, uir alioqui doctissimus, dum Phaedri sententiam esse credidit, ut faciliores sint ambulationes, quam cursus, duplicem errorem turpiter commisit; tum quia textus Graeci litteram, aut non intellexit, aut sine necessitate transmutauit, dum loco τῶν ἐν τοῖς δρόμοις, perinde transtulit, ac si textus habuisset τῶν δρόμων, tum quia Phaedro, & Acumeno ridiculam prope rem se adscripsisse non animaduertit: quis quaeso adeo insulsus, & ignarus est, quin cognoscat ambulare facilius esse, quam currere? Melius igitur Ianus Cornarius, qui nuper Platonem Latinum fecit, sententiam illam interpretatus est, cum Phaedrum fecerit dicentem salubriores esse ambulationes in uijs, quam in cursibus factas. quod ut accipiendum, atque intelligendum sit, uarias inueni doctorum hominum opiniones; alij namque arbitrati sunt, δρόμους siue cursus apud veteres Graecos fuisse in urbib. uias planas, sed ob lapides stratos asperiusculas, & breues ita appellatas ob frequentiam hominum per eas ambulantium; eo pacto, quo etiam hodierna die apud multos ciuitatum uiae magis frequentatae Cursus nuncupantur. cui sententiae opitulari uidetur Hippocrates 5. Epid. ubi mentionem cuiusdam facit, qui prope cursum habitabat his verbis: ὁ παρὰ τὸν δρόμον οἰκέων, τῆς νυκτὸς αἷμα ἐμέσας, ideſt, quidẽ prope cursum habitans nocte sanguinem euomuit, ὁδοὺς uero siue uias dixerunt fuisse quascunque uias extra ciuitatem nulla arte fabricatas, nullis legibus stratas, sed inaequales, minime planas, & deniq. tales, quales uel natura, uel casu factae reperiũtur: atque ideo Acumenum magis ambulationem in uijs, quam in cursibus probasse: quoniam sicuti secundum Celsum, & ipso antiquiorem Aristotelem fortasse Acumenum in hoc secutum, τῶν περιπάτων οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἀκοπώτεροί εἰσιν οἱ ἀνώμαλοι τῶν εὐθειῶν. ideſt ambu-

lib. de dic. fac. Socrati.

B

C

lib. 1. ca 2.

5. partic. Prob. 37

ambulationum illae minus delassant, quae fiunt in uijs inaequalibus, quam rectis, cum ambulantes per loca plana, & aequalia semper ijsdem membris laborent, ambulantes uero per inaequalia toti corpori laborem magis distribuant, & iccirco minus defatigentur; ita ambulationes per uias factae, ut pote inaequales factis in cursibus nimirum aequalibus exsistentibus faciliores eadem ratione exsistunt. Alij dixerunt τοὺς δρόμους exstitisse loca quaedam tractu breui ambulationibus dicata, similia ijs, quae in palaestra antiqui ob ambulandi commoditatem aedificabāt, quaeque ἐπιδρομίδας uocatas tradit Vitruuius, & quorum clarissimam mentionem fecit Eupolis, apud Laertium in Platone, ἐν εὐσκίοις δρόμοισι Ἀκαδήμου θεοῦ, idest, in ambulacris Academi Dei umbrosis. uias uero exstitisse illas, quas paullo ante ex praedictorum opinione indicauimus, & ob id Acumenum recte sensisse, dum ambulationes in vijs minus, quam in cursibus defatigare censuit; quandoquidem Aristoteles scriptum reliquit, eos ambulando magis defatigari, qui per uias breues euntes saepe, ac saepius repetere coguntur, quam illi, qui longas uias perambulantes numquam repetunt, cum illi priores modo quiescentes, modo euntes ab inaequali motione perturbentur, quod minus istis euenire perspicuum est. Hos postremos melius ceteris sensisse, semper ego putaui, non tam quod ambulatio in uijs peracta eligibilior sit, quam in cursibus, tum ob rationes praedictas, tum ob liberiorem, & puriorem aerem, qui non in locis breuibus, & occlusis, sed in vijs apertis crebrius infunditur: quam quod cursum ita Platonem in Phaedro intelligere, uerisimilius est, quando & in principio Theaeteti simili uoce in eadem prorsus significatione uti uidetur sub his verbis: ἄρτι γὰρ ἐν τῷ ἔξω δρόμῳ ἠλείφοντο ἑταῖροί τε τινὲς οὗτοι αὐτοῦ, καὶ αὐτός, νῦν δέ μοι δοκοῦσιν ἀλειψάμενοι δεῦρο ἰέναι. idest, nuper enim & ipse, & isti eius sodales in exteriori cursu uncti sunt. Nunc autem uncti huc accedere mihi uidentur: quod idem innuisse uidetur Antyllus apud Oribasium. Atque hactenus de Platonis loci explicatione. Tertium circa capienda loca illis considerandum, qui ob sanitatem conseruandam, atque optimum habitum comparandum corporis exercitationibus operam nauant, est, ut omne studium adhibeatur, ne a finitimis regionibus ad exercitationis locum ulla labes emanare ualeat, quae aerem inficiens mox corpora exercitata spongiae instar quiduis recipientia labefactet: talia namque solent esse loca prope paludes, stagna, specus, lacus, syros, atque huiusmodi, quae sedula, & ingenti cura semper euitare oportet. Eadem ratione

5. partic. Prob. 1.

D E F

tione

A tione, & loca ſecundum mare ad meridiem, aut occidentē ſpectantia fugienda erunt, quoniam, Vitruuio auctore, caelum meridianum per aeſtatem ſole exoriente caleſcit, meridie ardet, unde exercitari ſine magno incommodo nemo ibi poteſt. Quod ſi ſuperbiſſimae, atque innumerae illae porticus ob deambulationes, & alias exercitationes, ut ſupra retulimus, erectae, ſi ampliſſima illa gymnaſia ad hoc a maioribus noſtris magnifice exaedificata haberentur, nullus profecto locus aptior inueniri poſſet, qui omnibus ferè exercitationum generibus magis ſufficeret: ſed, quoniam illorum ruinas uix nobis intueri licet, danda opera erit, ut unuſquiſq. locum ſecundum condiciones iam explicatas eligat, illud ſemper mente reuoluens, tametſi multae ſint exercitationes, quae loca anguſta, & occluſa expoſcere uidentur, in ijs tamen haud parum B delectum quoque haberi debere: ut, ſi non omnes qualitates, aliquas ſaltem earum, & meliores ex ijs, quas in medium propoſuimus, habeant. Quamobrem ſcitiſſime conſuluit Galenus, ut domus, in qua exercitandi ſunt homines, hyeme calida, aeſtate frigida, uel ſemper temperata eligatur; ſin minus, procuretur, ne ipſo praeſertim die calidior, frigidiorue ſit, quam publicus totius urbis aer. Quas omnes praedictas conditiones uno uerbo complexus eſſe uidetur Aetius Amidenus, ubi geſtationem, nauigationem, & omnem denique exercitationem in ſalubri loco, & puro aere fieri debere ſcripſit. Aliae ſimiliter poſſent indicari locorum condiciones, nempe inaequalitas ſitus, planities, & huiuſmodi: ſed, quia partim explicatae fuerunt, partim ſuperuacaneae ſunt, plurimae ſub praedictis comprehenduntur, huic tractationi de loco fi- C nem imponens temporis explicationem aggrediar, ubi prius adnotauero, cogi interdum homines ſeſe in loco a ſole percuſſo exercere, qui magnopere cauere debent, ne unquam ſedeant, uel quieſcant, ſiquidem Ariſtoteles ſcriptum reliquit, ſe exercentes ſub ſole magis uri dum ſedent, quam dum mouentur; quoniam cum in motu ſunt aerem agitant, quaſique ſpiritu uentilantur; cum uero ſedent, quia aer immotus permanet, uim ſolis acriorem experiuntur.

lib. 1. c. 4.

2. de tue. ual. cap. 7.

lib. 3. c. 7.

38. partic. prob. 6.

De tempore exercitationibus apto. *Cap. XI.* D

V o sunt temporis genera naturalia, ita ab auctoribus medicinae appellata, sine quorum obseruatione non modo res ad sanitatem pertinentes, uerum etiam actiones, atque operationes hominum omnes male infeliciterque peraguntur: alterum est vniuersale, sub quo ver, aestas, autumnus, & hyems comprehenduntur: alterum particulare, quod singulorum dierum horas separatim complectitur. Dixi naturalia, ad differentiam accidentalium, siue contingentium, quae non ita perpetuo, & firmo ordine eueniunt, sicut illa: nam tempus australe, aquilonare, boreale, nimis frigidum, calidum, aut siccum, nubilum, serenum, lucidum, nebulosum sunt differentiae accidentales inordinate, atque contingenter euenientes: de quibus in exer- E citandis corporibus in hunc modum breuiter statuendum erit, uidelicet singulas illas temporum constitutiones euitandas esse, in quibus uehementissime uenti perspirant, praesertim quando pessimi sunt, ut australes, & aquilonares plurimi, a quibus corpora motu rarefacta, & infirmata ualde laeduntur. similiter quoque fugienda sunt tempora nimis frigida, nimis calida, nimis sicca. Nimium enim frigus, cum a calore exercitatorum superari nequeat, for-
6. partic. tius eos afficit; quia, auctore Aristotele, pingue, a laboribus con-
prob. 6. sumptum, calorem, & teporem seruare non potest. amplius corpora motu perspiratiora, & solutiora effecta, meatusque per sudationem patefacti frigus intima maiore ui penetrare permittunt. accedit etiam quod sese exercentes aerem continuo permutant, ac
6. partic. permouent, & iccirco, uti dicebat Aristoteles, currentes hyeme, ma F
prob. 12. gis rigent stantibus. quod aer nostra ambiens corpora, cum stamus, ubi semel concalefactus est, nullā amplius molestiam infert; cum autem currimus, alius atque alius subinde frigidus occurrit, itaque fit, ut magis rigeamus. Pariter qui in extremis frigoribus exercentur, uehementius a rigore percutiuntur: nimius praeterea calor exerceri uetat, necnon siccitas immodica, quoniam alter calorem natiuum, & vniuersum corpus immoderate resoluit, altera magis, quam par sit, humiditates exsiccat. Tempus item exercitationibus serenum, atque lucidum eligendum erit, fugiendum uero nubilum, obscurum, crassum; quando sic aer deprauatus etiam absque exercitatione apertos corporis meatus facile, subit, humoresque secum inuehens membris non sine noxa affigit, & per consequens grauiora non sine ratione corpora reddit, animumque deinceps

A inceps grauat; quod in ſereno nuſquam animaduertitur, quin potius ab illo corpora ad motum adiuuari, ſpiritusq. ſuapte natura luciditati amicos confirmari, & animum recreari perſpicuum eſt. id quod Hippocratem ſignificaſſe puto, ubi dixit, ἅμα ταῖς ὥραισιν μεταβάλλονται κοιλίαι, καὶ τὰ πνεύματα, uentres ſcilicet, & ſpiritus temporis conſtitutionibus commutari. Porro de naturalibus temporis exercendi generibus uaria ab antiquis determinata inuenio, & primo, quantum attinet ad uniuerſale tempus, Ariſtoteles ex ſententia omnium ueterum auctorum cenſuit potius exercenda eſſe humana corpora in aeſtate, quam in hyeme, ſub nomine hyemis, ut Petrus Apponenſis iudicauit, autumnum hyemem, & uer intelligens. Atque ad hoc credendum ea ratione permotus fuit, quod in aeſtate calor naturalis languidus, ac debilis exſiſtens minus cibos, crudoſque humores concoquit: unde excrementa plura generantur, & ob id exercitatione calor natiuus magis excitandus, ut concoquat honeſtius, magiſque ſudor motu proliciendus, quo excrementa illa exinaniantur, neq. intus retenta putredinem contrahant. In hyeme uero, quod ualidiore exſiſtente natiuo calore, & per conſequens melius cibos, & incoctos humores conficiente excrementa pauciſſima generantur, atque inde minus illa educi neceſſarium eſt, neque exercitatio conuenit, quae exiguam utilitatem afferens periculum magnum adnexum habet, ne ſcilicet aer hyeme madore oppletus corpora motu recluſa illabens magnopere laedat. Ex altera parte uetuſtiſſimus auctor Hippocrates, ſiue Polybus tria exercitandos homines admonitos uoluit, ut laſſitudinem omni tempore cauerēt, ut deambulationibus matutinis corpus exercerent, ut hyeme & frigido tempore magis ac diutius exercerentur, ceſſantes tamen priuſquam laſſitudinem, atque calorem ſentirent: Hippocratem deinde ſecutus Soranus Epheſius, Paulus Aegineta, & alij medici multi aeſtate, & autumno minus; hyeme & uere plus exercendum eſſe maluerunt, iudicantes aeſtate, atq. etiam autumno corpora ab ambiente aere ſatis exſiccata, ſqualentiaque reddita haud amplius per motum arefieri debere, neque item calorem alioqui languidum, & imbecillem magis retundendum minuendumue. Galenus uero, multarum rerum, quas medici ſequuntur, auctor bonus cenſuiſſe uidetur, quod ſicuti corpora temperata in temperato tempore, nempe uere, exerceri poſtulant, ſimili pacto corpora frigida in calido, calida in frigido, humida in ſicco, ſicca in humido exercenda ſint: quaſi ſemper illud obſeruari debeat, ut corporibus ad aliquam intemperiē declinantibus tempus, atque locus contraria in exercendo eligantur.

lib. d' aere aq. & loc.

2. partic. prob. 21. 33. & 42.

B

3. de dieta

C

In Iſagoge medicinae cap. 5.

Li. 1. c. 53.

2. de tuē. ual. ca. 7.

.9. epist. Epist.peb. ad Fuscū. tur. Neque hoc in loco praetermittendum censeo, quod Plinius iunior scribit de exercitatione aestatis tempore a se fieri solita, ubi a Fusco interrogatus, quomodo diem aestate in Tuscis dispensaret, in hunc modum respondit de exercitationibus: ubi hora quarta uel " quinta, neque enim certum dimensumq. tempus, ut dies suasit in xy" stum me, vel cryptoporticum confero, reliqua meditor, & dicto; Ve" hiculum adscendo. Ibi quoque idem quod ambulans, aut iacens. " Durat intentio mutatione ipsa refecta, Paullum redormio, deinde " ambulo, mox orationem Graecam, Latinamue clare, & intente non " tam uocis causa, quam stomachi lego, pariter tamen & illa firma" tur: iterum ambulo, ungor, exerceor, lauor. & paullo post. Nonnum" quam ex hoc ordine aliqua mutantur. nam si diu iacui, uel ambula" ui, post somnum demum lectionemq. non uehiculo, sed quod bre" uius, quod velocius, equo gestor, uenor aliquādo. In particulari por- E ro tempore exercitationis describendo Aristoteles aliquando mo-

Plu. in lib. de tu. san. tum eum (vt ipsi etiam imputat Plutarchus) qui post sumptum cibū fit, commendauit, eo quod tunc calor a motu auctus cibum mox ingestum facilius concoquat, cuius tamen contrarium euenit, quando per motum calor a uentriculo ad uniuersum corporis ambitum retractus non solum non adiuuat concoctionem, quinimmo impedit, crudosq. & indigestos succos intra uenas rapit. Igitur si Aristo-

Loc. cit. teles hanc habuit sententiam, in manifesto errore deprehenditur, tanto magis quod Hippocrates, Galenus, & omnes denique probati medici vno ore pronūciarunt, semper exercitationem ante cibum

lib. de cib. bo. & ma. succi. esse faciendam ὥσπερ γὰρ, dicebat Galenus, μέγιστόν ἐστιν εἰς τὴν ὑγιείαν τὸ πρὸ τοῦ σιτεῖσθαι γυμνάσιον, οὕτως καὶ βλαβερώτατον ἐπὶ σιτοῖσις ἡ πᾶσα κίνησις. i dest, quemadmodum enim ad sanitatem maxime conducit an- F te cibum peracta exercitatio, ita quiuis motus post cibum perniciosissimus exsistit. Nam dū exercitatio cibos praecedit, duplex, ac utraque insignis succedit utilitas, altera quod calor natiuus excitaē, augetur, & ad futuram concoctionem perbelle ꝑparatur, altera quod succos vtiles in vniuersum corpus, prout destinati sunt, optime distribuit, excrementis faciliorē exitum praebet: quae alioqui si retineantur, obstructiones, ac multos alios morbos retuso natiuo calore progignere solent. Ex aduerso si post cibum quis exercitationes adeat, nedum uniuersi corporis habitui innumerae cruditates infarciunē, uerumetiam uniuersalis succorum coctio impeditur. id in omnibus euenire testatus est Theophrastus, ubi, quae coquūtur, a motu impediri hunc in modum scripsit, ἐπεὶ καὶ τὰ ἑψόμενα κωλύεται, μὴ ἐν καιρῷ κι-

2. de ca. pl. νούμενα. Quocirca magnopere damnandi sunt Erasistratus, atq. Diocles,

A cles,qui falsis rationibus decepti sanguinem excreantes phthisicos, aliosq. plurimos ualetudinarios deambulationibus post cibũ exercebant. Quae tamen de motu uehementiore intelligenda puto,qđ Auicennas exiguum a cibo motũ in ventriculo melius eum accommodare, praesertim quando mox dormiendum est,docet. quod ẽt Aristotelem significasse consentaneum est,ubi scripsit ambulationẽ post caenam efficere,ne ad os uentriculi supernatent edulia. Tria tñ hoc in loco obseruanda esse iudico:primum est, ut nullus exercitationem moliatur,nisi prius excrementa per nares,os,aluum, & uesicam expulerit,cum haud tutam esse exercitationem nõ inanito corpore clament Galenus,& Auicenna, & ad haec etiam hesternus cibus apprime concoctus sit;quoniam si prius uel posterius quis exercitationem,adeat,aut crudis humoribus, varijsq. recrementis implebitur,aut pallidae bilis prouentum augebit. cognoscetur autem cibum iam concoctum esse,tum ex eructationibus,tum ex urinis,quae dum albidiores sunt,abstinendum a motu demonstrant, dum uero ex albidis flauiores euaserunt, iã tempus exercendi adesse indicãt. Secundum obseruandum est,ne stomacho immodice uacuo ac plane esuriente labor,uel exercitatio obeatur:quoniam hoc pacto eueniet,ut ingestus cibus,nec dum accommodatus,cõcoctusue a stomacho rabiente, & consequenter a membris ualde famelicis auide nimis rapiatur, & ꝓinde cruditates, & obstructiones innumerae suboriantur,qđ probe intelligens Hippocrates dixit, ὅκου λιμὸς οὐ πονητέον, idest, ubi fames, laborandum non est. Tertium obseruandum est, ne statim post exercitationem cibus assumatur, sed modica interijciatur mora,quousque feruor remittitur,& agitatio corporis iam sedata appareat. id quod Spurinam senem in sanitate conseruanda diligentissimum obseruasse semper, auctor est Plinius iunior: quodq. Galenus,& ab Erasistrato, & ab alijs antiquioribus medicis confirmatum fuisse,scribit; crassi tamen,qui tenuiores fieri student, excipiendi sunt, quos Hippocrates siue Polybus anhelantes ab exercitatione cibum capere consuluit in libro de salubri diaeta. Aristoteles quoq. hoc ideo non esse faciundum censuit, quoniam corpus statim post exercitationem adhuc purgatur,a labore nondum quiescit,& praeterea excrementa citata redundant:unde nec fames tũc oritur, neque calor cibo coquendo uacare potest. ob quod minus etiam exercitati debent statim frigida lauari,aut uinum,uel aquam frigidam potare: a frigida enim lotione hominem laedi metus est, ut pote qui iam ex multa exercitatione,& rarior est redditus,& uacuus;uinum similiter caput exercitatis statim exhibitum uehementer ferit,

Marginal notes: cap. 10. Coel. aur. li. 2. chro. c. 13. & 14. — 2. post. c. 11 — 2. de tuẽ. ua. c. 2. li. 1 fen. 3. doc. 2. c. 5. — 2. Aph. 16 Auic li. 1. fen. 3. tra. 2 c. 3. — 6. epid. 3. 6 Epid. cõ. 3. aph. 2. partic. 5. prob. 28. & 30.

Margin letters: B (at "bitur,aut pallidae"), C (at "ciatur mora").

ter feris, qua ratione illud prorsus euitabant athletae post exercita- D
3. de sal. dieta. 22. tiones, si Galeno credimus: frigidum autem valde quodcũque post exercitationes illico assumptum uentrem, & iecur offendit; nonnullos item neruis oblaesos, atq. alios subito mortuos, quod post uehementem exercitationem uinum frigidum ualde biberint, refert Ga-
2. de acutis. lenus. De hora autem diei particulari, in qua homines sani, de quibus fere tota est tractatio, exercitationibus corporis ualetudinis gratia operam nauare debent, ita decretum apud Galenum, & Auicennam reperio, Vere meridianam horam eligendam esse, quando aeris status temperatior exsistit: Aestate matutinã, vt diei aestus, quantum fieri potest, euitetur, quam horam in deambulando commen-
li. 2. de dic. dasse simpliciter uisus est Hippocrates, quãq. semper adamasse Alexandrum Macedonum regem, apud Plutarchum legimus: dũ is reiectis obsoniorum artificibus longe se commodiores secum afferre, E nempe matutinam ambulationem ad condiendum prandium, & prandij tenuitatem ad condiendam caenam dictitabat: Sophocles in Electra, Pausanias, & Philostratus 6. de Apollonio testantur solitum gymnasia Graecorum, ante solis ortum aperiri, primum Cursores cõmitti, ut leuiores exercitationes, à meridie uero grauiores fieri consueuisse, ut luctam, atque pancratium. Autumno & hyeme uespertinam, nisi uel cibus mane sumptus, uel quid aliud uetat. Nam cum hisce temporibus mane aer frigidior sit, aliaeque diei breues admodum partes in negotijs necessarijs consumantur, & praeterea cibus quantũuis exiguus mane sumptus non possit, nisi uespere, concoctus esse, ea sola hora exercitationibus apta ab antiquis probata est, unde Marcus Antonius Imperator, qui valetudinis omnium fuit F
6. de tu. va. cap. 5. studiosissimus, breuissimis diebus, vt refert Galenus, sole occidente palaestram (ubi pila, cursu, & pugilatu eum se exercuisse puto, quando huiuscemodi exercitationes ipsi summopere placuisse, atq. in ijs plurimum ualuisse, scribit, Capitolinus) ingrediebatur: longissimis autem hora nona, aut ad summum decima: Quam horam una cum octaua fere communem omnium hominum in exercendis corporibus fuisse, testari videtur Martialis, vbi quomodo Romæ diei horae dispensarentur, ad Euphemum ita scribit.

Prima salutantes, atque altera continet hora;
Lib. 4. *Exercet raucos tertia caussidicos,*
In quinctam uarios extendit Roma labores,
Sexta quies lassis, septima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octaua palaestris,
Imperat exstructos frangere nona thoros,

Hora

A *Hora libellorum decima est Eupheme meorum,*
Praeparat ambrosias cum tua cura dapes,
Et bonus aetherio laxatur nectare Caesar,
Ingentiq. tenet pocula plena manu,
Tunc admitte iocos, gressu timet ire licenti,
Ad matutinum nostra Thalia Iouem.

quamuis alios etiam fuisse constat, qui hora ab octaua diuersa exercerentur; ut de Alexandro Seuero Imperatore prudentissimo constat, de quo scribit Lampridius. Quod si necessitas cogeret, ante „ lucem actibus operam dabat. Post actus publicos seu bellicos, seu „ ciuiles lectioni graecae uariorum auctorum operam dabat, post „ lectionem palaestrae, aut sphaeristirio, aut cursui, aut luctationi- „ bus mollioribus incumbebat, atque inde unctus lauabatur, ita ut „ caldarijs uel numquam, uel raro, piscinis semper uteretur, in eaq. „ B una hora propè maneret: biberet etiam frigidam claudiam ieiunus „ ad unum propè sextariū. Egressus balneis multum lactis & panis su- „ mebat, oua deinde, mulsum, atq. his refectus aliquando prandium „ inibat, aliquando usq. ad coenam differebat, pransus est tamen saepius. Horatius quoq. paullo diuersius, & seipsum, & alios libere Lib. 1. ser. uiuentes in exercitationibus efficere solitos, attestari uidetur, ubi Sat. 6. post multa haec scribit.

Ad quartam iaceo, post hanc vagor, aut ego lecto,
Aut scripto, quod me tacitum iuuet, ungor oliuo,
Non quo fraudatis immundus Natta lucernis,
Ast vbi me fessum sol acrior ire lauatum
Admonuit; fugio rabiosi tempora signi
C *Pransus non auide, quantum interpellet inani,*
Ventre diem durare; domesticus ocior, haec est
Vita solutorum misera ambitione, grauiq.
His me consolor uicturum suauius, ac si
Quaestor auus, pater atque meus, patruusq. fuissent.

Illud tamen hoc in loco nequaquam praetereundum existimo, quod maiores nostri, quorum maior pars uel exiguum quid, uel nihil omnino mane manducabant, semelq. tantum in die saturabantur, hora octaua diei, uel nona commode exerceri poterant, aut etiam occidente sole. Ceterum aetate nostra, quando uix vnū, aut alterum est inuenire, cui non sit in more positum, & vespere, & mane cibis saturari; nulla in omni tempore opportunior apparet hora, quam matutina, paullo ante cibi sumptionem; nimirum cum corpora leuiora, & ab excrementis magis libera, magis

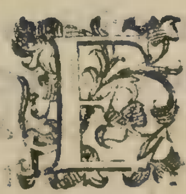
ob praecuium somnum ualida, magis denique a quibusuis impedimentis soluta sunt, & praeterea minus imminet periculum, quin externus cibus probe confectus sit: sicut contra in vespere, cum nondum cibus concoctionem assecutus est, corpusque superfluitatibus magis redundat, magisq. grauatur, potius quiescendum, quã exercendum esse, quisque uidet: uti quoque animaduertisse Auicennam arbitror, ubi dixit: In hyeme vero rationi conueniens erat, ut fere usque ad vesperam tardaretur, sed alia prohibẽtia hoc uetant. Erit itaque fere perpetuo nostris hisce temporibus mane ante cibum quibuslibet sanis adeunda exercitatio, sique vllus auctor inuenietur, qui post cibum exercitationem commendet, modo prudenter consulat, non gratia sanitatis, aut habitus boni comparandi illud facere, sed potius gratia alicuius particularis affectionis curandae cognoscetur. Est & aliud hoc in loco magnopere considerandum, ueteres tam Romanos, quam alios multos semper dies, atque noctes separatim in duodecim horas partitos esse; atque alias diei maximas, ut in aestate, alias minimas, ut in hyeme, alias aequinoctiales uocasse: numerum autem hunc scribit Galenus tanquam omnium utilissimum ab ipsis delectum esse, quoniam dimidium continet, & duplum, & quartum & sextum, & duodecimum: quae nullus alius post ipsum numerus usq. ad vigesimum quartum continere uidetur. Vnde ne quis horas diei antiquorum easdem cum Italicis, & multis alijs nostrorum temporum esse putans errandi in exercitationibus, aut alijs occasionem habeat, hanc horarum partitionem apud ueteres in usu habitam memoria tenere debet: sic enim & consuetudines probe iudicare, & antiquas nouis accommodare facile poterit.

Li.1. fen 3. doc.2. c 3

Li. de cuiusq. animi pec. notitia atq. medela. cap.5.

D E F

Quanta fieri debet exercitatio. Cap. XII.

EX ijs rebus, quae medicorum artem coniecturalem, & paene incertam efficere à multis creduntur, praecipuã remediorum omnium adhibendorum mensuram esse, semper putatum fuit; quam nonnulli antiquorum aliquando tanti fecerunt, ut quasi eius cognoscendae spe deiecti medicinae opera exercere recusauerint. Quapropter, & medicinae professores, & illi qui exercitationum ope sanitatem tueri student, omni cura, & diligentia opus habent, quo actionum suarum mensuram, & quantitatem cognoscant, sine quibus incredibilia errata

ta

A ta committi solent, & plerumque (utar Plinij verbis) inscitia capitalis euadit. cumque nos exercitationis totam artem tradere profiteamur, iam quantum vnusquisq. exerceri debeat, monstrare conabimur. Et ne singula explicantibus nimis diuagetur oratio, uniuersa quantitatis exercitationum tractatio ex his constabit, Quis esse debeat exercitationis communis terminus: Quantum fortes, quantum debiles, quantum senes, quantum uiri, quantum pueri, exerceri debeant; quantum hyeme, aestate, uere, & autumno; quantum temperate uiuentes, quantum humidi, calidi, frigidi, & sicci; quantum ualetudinarij; quantum non assueti. his etenim cognitis nihil, quatenus ad praesens caput attinet, desiderare iure poterit. Sed antequam rem aggrediar, adnotandum duco, de corporibus aegris non futurum sermonem; tum quia paucas exercitationes B requirunt; tum quia secundum morborum uarietates uariantur exercitationum species, atque mensurae; & iccirco certa ratione definiri nequeunt. Terminus igitur exercitationum communis, quem Galenus, Oribasius, Auicenna, & Aetius Hippocratem secuti docuerunt, duplex est, unus, quando scilicet uapor sudori aliquantisper permixtus sentitur, venae intumescunt, atque anhelitus permutatur: cum enim ab exercitatione duo requirantur, membrorum robur, & caloris auctio, qui succos concoquat, concoctos nutriendis membris distribuat, atque demum inutilia dissipet, nisi exercitatio tanta sit, & ad similem terminum perueniat: neque bene, neque perfecte illa omnia obtineri possunt, alter terminus est, ut tamdiu exerceatur vnusquisque, quamdiu color floridus eius faciei, & corpori ingeneratur; motusque acriter, aequabiliter, & concinne edit; nec ullam effatu dignam lassitudinem per- C cipit. quod si calor euanescere incipiat; vel corporis moles paullo contractior videatur, vel lassitudo iam immineat: illico desistendũ est; ne, si ulterius progrediatur, corpus plus iusto gracilescat: boni succi una cũ malis exhauriantur: & tandem calor naturalis debilior reddatur; & ideo loco roboris acquirendi uires potius destruantur. similiter ubi motuum alacritas, aequabilitas; uel concinnitas remitti quippiam, collabiq. cernitur; utique statim desinere oportet; itidem si in sudore accidat ulla qualitatis eius, quantitatisue mutatio, quippe quem, & copiosiorem semper, & feruidiorem edi par est, prout motus vehementiores fiunt cum igitur is aut minor, aut frigidior redditur: tum scito corpus exhauriri, refrigerarique, & siccari plus iusto. & proinde corpori exercitando diligenter attendere conuenit, ut, quando praedictorum signorum aliquod ap-

li. 29. c. 1.

5. de locis aff. cap. 5. li. 6. c. 11. li. 1. fen. 1 3 doc. 2. c. 3 lib. 2. c. 3. 6. epid. con. 2.

parere iam incipiat, protinus exercitatio dimittatur. Atque hi sunt communes quidam termini, quos magna sese exercentium pars continere debet. Succedunt postea particulares, pro quibus ita decretum uolo, quod ualidi diutius ceteris (nisi quid aliud obstet) exerceri possunt, quamuis etiam uires aliquantisper fatiscerent; nimirum quae facillime resurgere possunt. debiles parum certe exerceri oportet, alioqui si in his uires uel tantillum patiantur, difficulter, & longo tempore reparantur; & iccirco sat ipsis erit incalescere citra sudoris principium. Senes dũ se exercent omni cura sudorem effugere debent; nempe sicci, & aridi exsistentes, ita maiorem siccitatem contrahunt; praeterea cum iam dixerimus, exercitationes in iuuentute consuetas in senectute congruere, hoc in loco sciendum est, semper senes minus quam iuuenes solebant, exercendos esse, omninoque lassitudinis sensum effugiendum, terminumq. exercitationis eorum famis excitationem ponendum, sicuti Socratem iam senem se exercitare, donec esuriret, solitum legimus. Viri, sub quibus comprehenduntur omnes intra adolescentiam, & senectutem exsistentes, moderatas exercitationes postulant: uel enim offenduntur, si plus iusto exerceantur, uel paucum omnino fructum capiunt, si minus, uel utroque modo prauum aliquem habitum contrahunt: quocirca terminus communis iam expositus his omnibus mirifice aptabitur. Pueri a primo usque ad tertium aetatis septenarium multis laboribus probe sufficere possunt. quocirca & incalescere, & anhelare, & sudare & aliquantisper defatigari ipsis impune conceditur: excrementis enim plurimis ob uiuendi imprudentiam exuberantes a sudoribus, & laboribus multis iuuantur; uiribus autem ualidis pollentes a leuibus defatigationibus minime offenduntur: haud tamen modum in labore pueros umquam excedere conuenit, & tanto minus, quanto primo septenario uiciniores exsistunt, siquidem intempestiua exercitationis duritie corporis pueri, ad auctum, a natura quam maxime comparati inhibetur auctio, ob quod paedotribas nonnullos sui temporis damnauit Galenus; quod plus aequo pueros exercerent. similiter, & Aristoteles improbandos iudicauit Laconas, qui nimijs laboribus, & exercitationibus pueros efferatos reddebant, sicut & illas nationes, quae athletarum habitum laboribus in pueris generare studentes eorum corpora deformabant, augumentumq. impediebant. Nã inter eos, qui Olympia vicerunt, duo, uel tres tantum exstiterunt, qui ijdem adolescentes, & uiri sint uictoriam confecuti, quod per uiolentas, & plurimas

1. d tu. sa. c.x.7. pol. cap.4.

A mas pueris adhibitas exercitationes una cum auctione corporis robur, atque uis auferebatur. multum itaque exerceri poterunt pueri, sed non immoderate. Hyeme multum exercendum, citra tamen sudorem, ne frigus magis obsit, & quoad uniuersum corpus incalescat. Vere plus, & vsque ad sudorem. Autumno minus, minime omnium aestate; quando, (quidquid dixerit Aristoteles) neque sudare, neque incalescere, neque defatigari omnibus ab ambiente aere fatis, & defatigatis, & debilitatis expedit. Qui temperatam uitam degunt, etsi paucis superfluitatibus abundent, & iccirco minori exercitatione indigere secundum Galeni sententiam uideantur, nihilominus & ipsi moderate exerceri debent, ne ocio torpescentia membra, calorue sopitus, proprium, & naturalem habitum remittant, neue excrementa etiam intemperate uiuentibus necessario genita retineantur. Incontinentes autem sicut multa excrementa, multosque humores superuacaneos aggregant, ita multis exercitationibus, ac laboribus opus habent, quae humores illos, excrementaque absumant, quaeue profundos somnos inducentia felicius concoctionem adiuuent; siquidem Galenus fossores & messores, ideo a prauo uiuendi genere minimum quid offendi sentit, quoniam a laboribus in profundos somnos demissi etiam deterrima probe coquunt, & ad meliorem naturam reducunt; ideo isti, modo uel crudorum in corporis ambitu latentium humorum copia, uel uirium debilitas, quae hos plerumque comitari solet, uel aliud quid non prohibeat, quanto plus & diutius exercebuntur, tanto magis sibi consulent; siue incalescant solum, siue sudent, siue etiam leuiter defatigentur. Humida corpora multam exercitationem requirunt, quo a motus multitudine humiditas nimia exsiccetur; unde ista tamdiu exerceri poterunt, donec sudor citra uirium defectum largus effluxerit, sicca minus exerceri debent, neque umquam calorem, sudoremue in exercendo se expectare. Frigida quoad tota se calefacta percipiant, exercitari expedit. Calida uero parce exercenda sunt, nec umquam aut sudorem, aut in calescentiam, aut insignem anhelitus mutationem in ipsis exspectare decet. Calida praeterea, & sicca exigua, uel nulla exercitatione gaudent, ne tam caliditas, quam siccitas simul augeantur. Frigidis, & siccis ratione frigiditatis, & usque ad manifestam incalescentiam exercitatione opus est; ob siccitatem a sudore ualde cauere debent. Calida, & humida moderata exercitatione uti conuenit, quoniam pusilla humiditatem superfluam non diminuit; multa nimis eliquat, & calefacit, indeque

In li. de cibis bon. & ma. suc.

1. de alim. fac.

morbofas fluxiones parere folet. quocirca uehementem anhelitus D alterationem, uehementemq. calefactionem ea effugere necessum est. Frigida porrò; & humida eatenus exercenda funt, quatenus anhelent, incalefcant, atque etiam paullifper fudent. Summatim huiufcemodi corpora omnium maxime exercenda erunt, ita namq. excrementitiae humiditates, quibus oppleta funt, inaniuntur, calor naturalis excitatur, & perbelle concoctiones omnes perficiuntur. Demum ualetudinarios, qui mox a morbis refurgunt, exigua admodum exercitatione uti debere, nemo ignorat; quoniam horum uires infirmae ualde exfiftentes, calorque debilis, & membra exficcata, fi multa exercitatione agitentur, non poffunt non fummum detrimentum fentire: proinde ifti intra anhelitus mutationem, intra caloris aduentum, intra denique defatigationem E quamlibet exercendi funt: prout tamen ifti reficiuntur, uiresq. crefcunt, & meliufculi effe coeperunt, adijcere debent exercitationes. Poftremo qui exercitationibus inaffueti funt, cum prauam illã confuetudinem deponi debere, iam oftenderimus, prius expurgari ab humoribus, & fuperfluitatibus ex fegnitie ortis fecundum Galeni confilium debent, alioqui periculum imminet, ne a fluxionum perniciofis morbis protinus tententur: deinceps primo parciffime exercendi funt per aliquot dies, poftea exercitationis modus paullatim augendus, quoufque ad terminum illum peruentum fit, quem inaffuetis fufficere, & citra ullam moleftiam calefacere experientia docuerit: eo femper (quod fupra quoque demonftrauimus) animaduerfo, omnibus immodicam exercitationem nocere, nempe quae pueris incrementum adimit, & membra colliquat, uiris inae- F quales intemperies gignit, atque febrem interdum, ficuti de illo

Gale. 3. de fymp. cau. immodice exerceri coacto narrat Galenus in libro de cauffis prae inchoantrbus; fenibus immodicabiles laffitudines, atq. ficcitates parit; omnibusque tandem aliquid femper boni effluere facit. Quamquam Ariftoteles ij. ethic. ad Eudemum libro, vbi virtutẽ medium effe probat, exceffum in exercendo defectu magis laudat, ficut in cibo contrarium, οἷον (inquit) καὶ περὶ τὸ σῶμα ἐν μὲν τοῖς πόνοις ὑγιεινότερον ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἐλλείψεως καὶ ἐγγύτερον τοῦ μέσου ἐν δὲ τῇ τροφῇ ἡ ἔλλειψις ὑπερβολῆς & quae fequuntur. Immodicae autem exercitationis haec figna funto, dum articuli calidiore effecti fentiũtur; dum uniuerfum corpus aridum, & inaequale apparet; dum in motu fenfus doloris cuiufdam ulcerofi fuboritur; dum labor coacte, & non fponte dimittitur; dum poft fudorem pallor fuccedit, ficut in athletis immodice

38. partic. prob. 5. exercitatis euenire confueuiffe auctor eft Ariftoteles; dum infolita

denique,

A denique,ac ualde molesta lassitudo percipitur. Tota itaque quantitatis exercitationum ratio his omnibus nobis praescripta sit. Quod si multa particularia a quoquam reperientur, quae a nobis aut ignorata, aut praetermissa uideantur, illud sciat, nihil quod ad uniuersam artem necessario pertineat, esse, quin uel explicite, uel implicite a nobis comprehensum habeatur, quamquam etiam multae exercitationes sunt, quarum quantitatis terminum non expressimus, quod a termino illo communi praescripto eorum mensuram accipi uolumus.

De modo exercendi. Cap. XIII.

B PRAETER locum, tempus, & quantitatem, quae in obeundis exercitationibus summa cura obseruari debere demonstrauimus, adest & modus, qui ut in illis ipsis, sic in plerisque alijs rebus recte peragendis tantum potest, ut, nisi is adhibeatur, cetera omnia superuacanea reddantur, infinitisque prope erroribus iam uia latissime pateat. Qua de re maxime ad huius tractationis absolutionem pertinet, ut modum, quem antiqui in exercendis corporibus tenuerunt, quoque temporibus nostris unus quisque sanitatis studiosus uti non sine fructu potest, & debet, apertum breui sermone faciamus. Modus igitur, quo ueteres ad sanitatem usos legimus, fuit is, quem Oribasius Pergamenus Iuliani Impera. medicus, Aetius Amidenus, & Arabum doctissimus Auicen. in medium attulerunt. Viri namque, & iuuenes exercendi ubi lotio pfecta concoctio apparebat, faecibusque aluum exonerauerant, maior pars sese exsuebant, mox fricabantur mediocriter, usque quo floribus color in summa cute residens, & artuum flexibilitas, atque ad omnem motum agilitas persuadebant; perfricati oleo dulci inungebantur; quod ut magis artus quoslibet penetraret, manibus undequaque prementibus, & explanantibus apponebatur; ab unctione qui luctatione exerceri uolebant, aut pancratio, puluere conspergebantur, alij protinus in exercitationem, prout cuique altera alteri utilior, atque gratior apparebat, descendebant, peracta exercitatione paullum quiescebant, deinde strigilibus, uel asperiusculis pannis strigmenta a corpore eradebant, quo facto aliquando rursum fricabantur, ἀποθεραπευτικὴ dicta frictione, similiterque ungebantur alias in sole, alias ad ignem, ut Cornelius Celsus testatum facit: sicq. fere semper balneum ingredieban-

[Margin, beside "Oribasius": 6. colle. ad Iul. ca. 15. — beside "C Auicen.": Li. 1. fen. 3 ca. 2. lib. 1. fen. 3. c. 3. — beside "Cornelius": lib. 1. c. 2.]

tur conclaui quam maxime alto, lucido, & ſpatioſo, rarius ſeipſos D induentes ad capiendum cibum accedebant. Atque hic totus erat modus, quo uel in gymnaſijs publicis, uel in priuatis locis maior pars liberorum hominum,& eorum qui valetudini curandae, & bo no habitui comparando ſolemniter incumbebant, frequenter utebatur. Nec quiſquam miretur, quomodo liberi homines ſingulis diebus tot corporis curis occuparentur, quando omnes homines, nedum clariores quotidie defricari ſolitos, multi auctores,& praeſertim Columella memoriae mandarunt. de quo defricandi more, & modo, ſi Deo placuerit, aliquando tractationem huic adijciemus. Ceterum uerisimile ſit quamplurimos alios exſtitiſſe, qui uel negotijs publicis, priuatisque impediti; uel neceſſarijs uariarum artium operibus detenti; uel aliqua ualetudinis ratione coacti hoc pacto minime exercerentur, ſed frictionibus,& unctionibus E dimiſſis,quaſcumque poterant exercitationes amplecterentur;ſicuti & multi reperiebantur,qui praedictarum cauſſarum aliqua nullo modo exercitationibus uacandi otium habebant; quibus omnibus exactiore uictu, & ſanis medicamentis opus eſſe tradit Galenus.

Lib 1.de cibis bon. & ma.ſuc. Verumenimvero cū aetate noſtra gymnaſia illa ob exercendi commoditates ab antiquis fabricata in vſu deſierint eſſe,neque gymnaſtas,& paedotribas,neque aliptas,& reunctores habeamus,a quibus fricandi, ungendi, tandemque quomodouis exercendi modos,atque commoditates quaeramus,ſat erit illis,qui aliqua neceſſaria occaſione impediti libere ſeſe exercendi ocium nequaquam habent, ut potius quomodocumque poſſunt, exerceantur, quam ſemper in conſummata quiete degant; modo tamen hoc unum obſeruent,ne ſtatim a cibo exercitationes eas, quas gratia ſanitatis facere uolunt, F ſolicite nimis adeant, ſed ſaltem aliquot horas interponant, quo quam minimum fieri poteſt nocumentum inde ſequatur. Porrò qui ſuae ſpontis ſunt, & maiori ocio propriorum corporum curae libere uacare queunt,haec omnia diligenter obſeruare debent.primo ut corpus tum a faecibus,& urinis, tum a mucis, & ſputis accurate emundare,caput pectere,manus,& faciem abluere ſtudeāt, ne excrementa in uarijs corporū cauitatibus,atq. in ipſo ambitu latentia,a motu excitata uaporationib. offendant;ſtrictisq. meatibus nōnunquam infarcta,aut exercitationis calore eliquata obſtructiones, fluxionesq. diuerſas pariant.Secundo ut corpus ijs indumentis obtegant,quae laborem ipſi ſuperaddere nequeant, quaeue interim a uentis,ſi qui erunt,uel a frigore tueantur;aut etiam ſi aeſtus urgeat, feruorē nullo pacto augere,ſiue fouere queant;nam indumenta niſi

exer-

exercitandis prudẽter accõmodentur, praeter impedimentũ, quod laboraturis in motu praestare solent insigne, faciunt quoque, & ut sine motus debita mensura sudẽt, & alia incõmoda sustineant; si quidem sudor ita indutorũ sine motu multò eueniẽs, veluti Aristoteles disputat, deterior est eo, qui a labore emanat. & huius argumentum est, quod ita sudãtes decoloratiores euadunt, cũ humor per summa corporis passus, atq. incalescens ab externo aere refrigerari nõ possit, & inde pallorem facile contrahat, simulque corporis perspiratio, a qua gratus calor emanare consueuit a uestimẽtis inhibeatur. Tertio obseruandũ erit, ut remisse, ac leniter unusquisq. exerceri incipiat, deinceps eius intentionẽ augeat paullatim, usquequo ad terminũ, qui sibi conueniens uidebitur, perueniat, atq. vehementiã rursum pedetentim remittere eatenus conetur, quatenus sibi iam satis sese exercuisse doctus experientia sentiet: nã subito ab intensis exercitationibus incipere, non solum imbecillibus, sed etiã robustis corporibus summe perniciosum iudicauit Galenus. Quarto ijs, qui inter exercendum sudant, curandum erit, ut peracta exercitatione uestes sudore madefactas exsuant, & siccas resumãt, idque si fieri poterit in loco tepido, aut temperato, aut saltem neque frigido, neque uentis perflato. si etenim humecta illa indumenta retineantur, facile est carnibus a calore relaxatis iterũ sudores imbibi, sicq. denuo corporis meatus obstruitur; praeterquam quod panni madidi mox frigefacti horrores, faetores ac alias molestias inducunt, atque inde febres interdum oriri solent. Quincto obseruandum erit, ne (sicut etiam supra admonuimus) post exercitationem quam primũ quieti sese dedat, aut cibum sumat, sed blando, & valde remisso potius aliquo motu utatur, tantumq. a capiendis cibis abstineat, quoad perturbatio illa, quasique corporis fluctuatio aestuatioue, ab exercitatione genita prorsus cessauerit, eiq. tranquillitas quaedã, & leuatio successerit. Totus itaque erit exercitãdi modus, & ordo, primo corpus a superfluitatibus quibus vis emundare, caput pectere, manus & faciem abluere, se accommodate induere, tardos, & remissos motus incipere, ad celeriores, & uehementiores procedere, iterumque paullatim remittere, madefacta sudore indumenta exsuere, blande postremo moueri, & sedata exercitationis perturbatione cibum capere. Atque haec de uniuersali exercitationum speculatione, & methodo disputata sufficiant. Restat modo particulares singularum exercitationum naturas, atque effectus enarrare. quod in sequentibus libris, quantum fieri poterit, plene praestare conabimur.

[Margin: 2. par. pb. 30. & 38. partic. pble. 3.]

[Margin: B]

[Margin: In con. de pu. epilep.]

[Margin: C]

Explicit Liber Quartus.

AR-

ARTIS. GYMNASTICAE D

LIBER QVINTVS

De ordine agendorum; & de nonnullis scitu dignis. Cap. I.

Icuti nullus ab exercitationũ particularium cognitione fructus expectandus esset, nisi recta atq. vniuersalis methodus, quã superiori libro abunde satis (ni fallor) tradidimus, optime possideretur; Ita profecto illa infructuosa, ac propè modũ uana euaderet, nisi haec particularium fere omnium exercitationum tractatio, quam E aggressuri sumus, illi connecteretur; siquidem incerta, ac fallax ea cognitio uideri potest, qua exercitatio vniuersali quodam pacto accepta iuuare intelligitur. sed si qualis exercitatio, quod nocumẽtum, quamue commoditatẽ praestare idonea sit, cognoscatur, proculdubio nihil amplius relinqui constat, quod exercitationum quarumuis scientiam optantis animum explere iure debeat. Et iccirco ne inchoata a nobis gymnasticae tractatio imperfecta relinquatur, in sequentibus singulos exercitationum iam enarratarum effectus prosequemur; atq. hos cum ex antiquorũ auctorũ comprobatis experiẽtia testimonijs, tum ex rei ipsius natura inspecta, quam 12. Meth. esse uerã cõditiones rerũ inueniendi rationẽ scripsit Galenus, dicere conabimur. Et ne citra ordinem totus futurus sermo uagetur, ita materiã huiuscemodi declarare instituimus, ut primo commoda in F corpora humana ex unaquaq. exercitationis specie emanãtia, deinde incõmoda sigillatim explicẽtur: nã illud, quod quãplurimis medicamẽtis euenire usu cõprobatur, ut si alicui corporis parti, & affectui prosunt, alijs noceãt, in exercitationib. item contingere, nemo ignorat. In explicãdis praeterea utilitatibus, atq. dãnis a mẽbris superioribus principiũ sumentes, ut plurimũ in ultima, atq. infima seriatim terminabimus, prius tñ illis enarratis, quae nullum corporis particulare membrũ respicere videbuntur. His autem sic pertractatis, duo me saltem peracturum esse spero: Alterum ꝙ maiori facilitate, firmioreq. cognitione quicumq. haec legent, animis eorum insidebunt: Alterum ꝙ habito a ualetudinis studiosis exercitationum assiduo delectu, uel nulli errores, uel quam paucissimi committentur, sicque demum multi eorum perniciosorum morborum euitabuntur,

A buntur,quos desidia, laborum abstinentia,ac exercitationis ignoratio non contemnendos, quosq. intempestiuus exercendi vsus continuo parere solet: illud namque a natura comparatum esse norunt omnes,ut illa,quae corporibus nostris admota insigniter conducere animaduertuntur, eadem plerũq. magnum detrimentũ inferãt, si uel nullo pacto, uel prauo ordine, atq. omnino importune adhibeantur. quod etiam in exercitationibus ipsis fere contingere, iudicauit Galenus,ubi scriptum reliquit,eos,qui ante cibos,atque opportune sese exercent, haud exquisita victus ratione opus habere, quin interdum Naturae in ualetudine commissos defectus corrigere,quemadmodum ex aduerso illos,& accuratiore uictu, & assiduis medicamentis indigere,insuperque natiuam sanitatem corrumpere, qui neque ante cibos aliquo pacto,neq. ordine,ac tempore seruatis exercitationes adeunt. In li de cibis bon & ma.suc.

B Cum itaque tali ordine,quae ad uniuersam gymnasticam perficiendam supersunt, praedictis adiungere propositum mihi sit, id ante cetera praefari operaepretium esse duco, nos in superioribus gymnasticam facultatem non in curatiua,sed in conseruatiua medicinae parte collocasse. Et tamẽ omnes ueterum medicorum sectas, ac praesertim Methodicos, quorum principes Asclepiades, Themison, & Soranus exstiterunt,in cunctis fere diuturnis morbis curandis exercitationes aliquas magnopere commendasse,ut ex libris Cornelij Celsi, qui Asclepiadem in multis secutus fuit, necnon Coelij Aureliani methodici, atque Aretaei clarissime intelligere licet.quod similiter Galenus,& qui Galenum in dogmaticorum secta sunt imitati, magna ex parte confirmarunt. De chroni.

Sed ne uel me, vel illos omnes errasse quis putet, ita sententias no-

C stras accipi debere uolo,ꝙ.s.gymnasticam principaliter circa sanitatis conseruationem uersari, consequenter circa curatiuam: nullã etenim exercitationem,qualiscumque sit, usquam reperies,quin in sanis corporibus absque noxa administrari queat, at paucis quibusdam exceptis,nimirum ambulatione, gestatione,uectione,ac similibus, uix una, aut altera inuenitur, que aegrotatibus impune concedi queat; immo illa,quae adhibentur,potius ut remedia,quam ut exercitationes commendantur, cum in sanis omnes exercitationes solum fiant, quo bonam ualetudinem tueantur, optimumque corporis habitum inducant: in aegrotis vero iccirco eaedem administrentur, ut morbo expellendo aliorum medicamentorum instar cooperentur. Quando igitur antiquorum in varijs morbis exercitationibus aliquibus utendi consuetudinem in medium adducemus, non erit,ꝙ ullus admiratione capiatur, nosq. reprehendat, tãquam

gymna-

gymnasticam soli conseruatoriae inseruire statuerimus, quoniam, D & nos rei ipsius naturam prae oculis habentes, ita determinandum censuimus, quemadmodum ueteres alias experientijs assiduis, alias morborum côditionibus permoti paullo diuersius sentire quidem uisi sunt, sed re uera a sententia nostra non recesserunt. Aliud insuper hoc in loco summa consideratione dignum existimo, quod licet in multis exercitationibus diuersus exstiterit antiquorum mos ab eo, qui hodie in usu est fere apud omnes, ueluti pilae exercitatio, lucta, discus, pugnae, atque similia; nihilominus cum parum nostra consuetudo ab antiqua recedat, solisq. accidentibus quibusdam, & non in rei natura differat, fere eosdem effectus, quos illi suis attribuunt, nos nostris dare poterimus, modo vnũ, aut alterum obseruemus, antiquos unctiones, ac pulueres in multis exercitationibus adhibere consueuisse, quas nulli hodie, aut quam paucissimi faciunt; E atque hoc multi momenti esse ad uariandas utrorũque qualitates, quando de his Hippocrates verba faciens scripsit, exercitationes in puluere, atque oleo magnas differentias suscipere, cum puluis frigidus sit, oleum uero calidum, atque inde oriatur, ꝙ hyeme oleum corpus magis auget frigus prohibens, ne quid a corpore demat: Aestate uero caliditatis excessum faciens, carnem liquat, cum, & a tempore, & oleo, ac labore corpus calefiat; quemadmodũ ex aduerso puluis in aestate magis auget feruorem aeris, & corporis remittens, in hyeme autem frigus, & algorem inducit. praeterea maior pars hominum semel duntaxat in vespere saturabatur, nostrates bis cibos sumunt, quod item non parum refert ad uariandas exercitationum condiciones. Vnde qui de nostri temporis exercitationibus aequum iudicium ferre optauerit; F debebit quid unctiones, & quid una diei saturatio importent, exacte pensitare, totumque illud nostris adimentes, in reliquis eosdem, uel parum diuersos effectus existimare.

2. de diaeta. iuxta finem.

De singulorum exercitationis differentiarum effectibus. Cap. II.

TRES praecipuas exercitationum differẽtias ab antiquis Medicis excogitatas fuisse satis constat, quarum prima exercitium παρασκευαστικὸν, siue praeparatorium, altera ἀποθεραπευτικὸν, tertia simpliciter exercitatio nuncupata. Exerc itationem praeparatoriam, facultatem cogendi, meatus corporis densandi, eorumque laxitatem corrigendi obtinere, scripsit

A psit Galenus. qua de caussa athletae, qui densitate corporum sudores impedire, & consequenter robur conseruare studebant, ante ceteras exercitationes praeparatoria utebantur. quam item usurpabant quãplures homines post coitum, ut laxitatem corporis in motu uenereo genitam emendarent. de meridiano coitu loquor, cum ex nocturno oborta laxitas satis a somno curaretur. cuius rei gratia magnopere Soclarum laudare soleo, qui apud Plutarchum noctu coitum ob hoc exerceri debere aduersus Epicurum medicum grauissime disputat. sicuti quoque Paulli sententiam, Galeni, atque Aetij opinionibus praeferre consueui, dum is contra ipsorum placita tempus concumbendi secundum cibum in uespere antequam somnus inuadat, opportunũ exsistere credidit: quod lassitudo ex coitu contracta obdormienti statim remittatur. Exercitationem apo- 3.de tu.va. cap.11. 2. de tuẽ. ual.c.3. 3. symp. prob.6. li.1.c.35. 6.epid. Li.1.ser.3 c.8.

B therapeuticam tam pro exercitationis parte, quam pro specie accептam corpora ab immodicis laboribus exsucta emollire, meatusq. corporis relaxando excrementa purgare, traditum est a Galeno: unde iure merito post uehemẽtiores exercitationes, post uigilias, post maerores, a quibus corporum meatus clauduntur, uiresq. non parum deprimuntur, ut plurimum adhibebatur: in ijs quoque commendabatur, qui palaestrae laboribus assueti, ob uitae negotia cogebantur illos dimittere. Exercitationis simpliciter acceptae differentiae, quae ab extrinsecis desumebantur, eos effectus pariunt, quos locorum ipsorum, a quibus sumuntur, condiciones producere possunt: & ideo, qui in calidis locis exercentur, magis exuruntur, qui in humidis humiditatem contrahunt, sicque de singulis. corpo- 3. de tuẽ. ual.c. 2.

C ra namque ab exercitatione rarefacta facillime disponuntur ad imbibendas quaslibet aeris, & locorum qualitates. De differentijs ab utendi modis acceptis in hunc modum decernendum erit, ꝙ exercitationes perpetuae, siue continuatae, & aequabiles magis delassant, quam inaequabiles. ratio est eadem, quam attulit Aristoteles in problematibus, uidelicet membra a multo motu refrangi, atque multum esse motum, qui unus, & continuus est, ac aequabilis. inaequabilem uero non ideo sic delassare, quia ex mutatione nascitur requies, laborq. omnibus partibus distributus a singulis minus sentitur: qua itidem ratione motus intercisus, ac ordinatus minorem defatigationem parit, nimirum cum interruptio quietem, quies lassitudinis minus inducat. Exercitationes cum oleo peractae non modo praesentem lassitudinem mitigãt, uerumetiam futuram prohibent, siccitatemq. arcẽt, ac ad motus promptitudinem maiorem generant: cuius rei gratia Pollio nonagenarius aetatem suam oleo 5.par. proble.1.& 12

extrin-

extrinsecus adhibito acceptam referebat. Quae cum puluere fiunt D exercitationes praeterquam quod frigidiora conseruant corpora, efficiunt quoque, ne sudor ita faciliter effluat, neue illa tantopere defatigentur. habet namque puluis ex Galeni sententia emplasticam vim, refrigeratoriam, ac repercussoriam. ut non temere is praeceperit, iuuenes temperatos, dum in calidioribus locis exercentur, puluere uti, qui, si pinguis sit, corpus exercitatum minime extenuat; sin autem asper, instar pumicosi, uel acer, qualis nitrosus, exsistat, exercitationes eo peractae mirum in modum extenuant. Inter differentias ab ipsius motus quantitatibus desumptas primae sũt multae, paucae, & mediocres. Multas corpus siccare, mediocres obesum reddere, scripsit Galenus. ex quo liquet magna cum ratione, Coelium Aurelianum inter Methodicos non infimum ad prohibendam polysarchiam multas exercitationes commendasse. de E quibus etiam locutum existimo Aristotelem, quando scripsit, exercitationem ideo oculorum acumini obesse, quia uniuersum corpus siccando, indurandoq. pupillae cutem consequenter indurat, atq. ita uidendi acuties impeditur. Ex differentijs quoq. a motus quantitatibus sumptis magnae exercitationes magnopere calefaciunt, excrementa inaniunt, sudores cient: minus his mediocres, minime omnium paruae. Inter differentias a qualitatibus captas secundum Galeni sententiam acuta exercitatio, siue celer, aut uelox corpora extenuat, carnes, & succos detrahit, ob idque a Galeno, & Aetio ad curandam polysarchiam prae caeteris commendatur: lenta, atque tarda pinguefacit, & crassitiem inducit: mediocris inter vtraq. medios effectus producit. Exercitatio uehemens, atque robusta calorem quidem natiuum auget, somnos profundos generat, & conco- F quendis cibis, crudisq. humoribus confert, at caput ab illa repletur quocirca mirari soleo, cur Celsus scripserit, insanientes omnes uehementer exerceri debere. Valens exercitatio robori augendo cõducit. Remissa uero languida, ac imbecillis uti praedictos effectus obscurissime parit, sic sanitati, ac habitui bono minimum iuuamentum affert, potiusq. aegrotantibus, ac ualetudinarijs quam sanis accommodatur. Inter has autem mediae tum minus, uehementibus ac robustis, tum magis remissis, & debilibus effectus eos producunt, & iccirco sanitatis conseruationem non parum adiuuant. His igitur ita determinatis, iam facile euadit cuicunque uel mediocri iudicio praedito intelligere, quos effectus singulae exercitationes, quatenus aliquam ex antedictis habent differentiam, producant. quod tametsi in recensendis singulis non absque animaduersione suis lo-

cis

2.đ tu.va. cap. 12.
5. de tuẽ. va.c. 3.
Loco citato.
5. chronic.c.vlt.
Sect.31. Prob. 14.
Gale. 6 đ mor.vulg. com.3.
6.đ tu.va. & li 6.c.3 14.Meth.
Li.1.ser.4 ca. 32.
Gal.đ pu. epil.
li. 3.c.18.

A cis praeterire statuerimus nihilominus haud inutiliter nunc quoque explicatum fuisse credo, quando iam saepius demõstratum est, uniuersales huiuscemodi rerum tractationes ad integras illarum notiones acquirendas magni momenti esse. Illud hoc in loco scire oportet, in superioribus libris multa de gymnastica bellica, & athletica nos disseruisse, ut expressius tota medicae gymnasticae natura innotesceret: at in sequentibus de medica dumtaxat sermonem habituri sumus. eo quod illarum effectus cognoscere parum omnino confert, ad id quod optamus, assequendum, solosque sanitatem, aut morbos respicientes addiscere sufficit.

De saltatoriae effectibus. Cap. III.

B QVICVNQVE saltationum species apud ueteres in usu habitas accurate contemplari uoluerit, ea ordine temporis, ratione, proportione, harmoniaq. musica non caruisse sciet. & iccirco nostra tripudia βαλλισμοὺς, ac gesticulatorios motus, quos tam mulieres quam uiri hodie ad libidines, & delicias exercent, illis non prorsus dissimiles exstare cẽsebit. Verumtamen illud inter antiquorũ, & nostras saltationes interesse nemo non uidet, ꝙ, sicuti illae aliquando sanitati inseruiebant, ita nostrae, uel numquam, uel raro hoc fine peraguntur, ut ualetudinis conseruationem adiuuent, quippe quae ut plurimum post caenam, atque nocte inter ipsas commessationes exercentur, quando potius quieti, & somno uacare praestaret. unde si saltatio opportu-
C ne, quemadmodum maiores nostri faciebant, & quemadmodum cunctas exercitationes peragi debere, superius demonstrauimus, li. 4. c. 11.
administretur, quin commoda multa pariat, inficiari minime poterimus. Cubisticam namque, quam primam eius speciem fuisse diximus, brachia corroborare, similiter, & crura, nimirum quae potissimum agitentur, quiuis intelligere potest. Itaque qui brachia robusta corpusque undequaque flexibile habere cupiunt, hac exercitatione frequenter utantur. ceterum quia, dum in caput saltatur illudque ad terram flectitur, primo caput ualde repleri necessarium est, secundo uiscera omnia quassari, intestinaq. suis locis dimoueri, & tandem dorsum ac articulos, qui in flexionibus uehementer cõmouentur, magnopere pati, rationi consentaneum est, ideo fugere ipsam expedit ijs, qui ulla ex parte caput debile, uiscera infirma, lumbos, articulosque imbecilles, uel natura, uel casu aliquo sortiri sunt. Tertiae saltatoriae speciei (de secunda in sequenti capite tra-

ctabitur) quam ueram orchesticam appellauimus, eius quam pluri- D
ma apud antiquos fuerunt genera, quae fere omnia hodie abolita, uel saltem non usitata esse cum constet, superuacaneum foret singulorum effectus percensere. proinde sat erit illa adnotasse, in quibus praestandis, & cuncta illa conuenisse, atque etiam nostram conueniri uerisimile uidetur. χειρονομίαν etenim siue manuum gesticulationẽ attenuare humores, atque sursum carnes trahere, placuit Hippocrati siue Polybo. quam similiter in inueterato capitis dolore, ubi paullatim malum soluitur, commendauit Aretaeus, ueluti, & in uertiginosis, epilepticis, coeliacis. Saltatio demum, quae motu uniuersum corpus calefacit, arcendis rigoribus, atque etiam nonnullis tremoribus ualde accommodatur: priuatim ubi stomachus in concoquendo laborat, crudosue humores aggregat, utile remedium exsistit. praeterea labantes coxas, infirma crura, male tutos pedes, usq. adeo E
confirmat, corroboratque, ut pauca inueniantur, q̃ simile auxilium praestare queant. neque itidem alteri cedit huiuscemodi exercitatio in extrudendis a renibus, siue uesica lapillis. Caeterum quod p̃gnãtibus mirum in modum noceat, testatum reliquit Hippocrates, ubi cantatrici mulieri, quae ne calumnias subiret, uteri foetum abijcere cupiebat, consuluit, ut saltaret, pollicitus ea saltatione conceptum corruptum iri, veluti postea contigit. Quicunque vero caput debile, ac vertiginosis affectibus obnoxium habent, proculdubio ab illis circuitionibus, uersuris, motibusq. continuis offenduntur: similiter oblaeduntur quibus oculi illacrymantur, aut in uidendo hebetem aciem habẽt, perinde namq. in tripudiationibus alicui euenit, ac in rotationibus, in quibus saepe oculi tantum detrimentum F
patiuntur, vt nihil omnino videant, atque interdum cadant. Renes languidos, & supercalefactos habentes, seminisq. fluxum, γονοῤῥοίαν a Graecis uocatum, qualibet de caussa incurrentes a saltationibus abstinere conuenit: alioqui eorum affectiones ex motu calefaciente magis recrudescunt. Atque haec omnia a me dicta intelligantur de ea saltationis specie, quam antiqui sine armis obibant. quod si quis armatae, quam vocarunt, saltationis condiciones pernoscere aueat, in hunc modum uere atq. breuiter statuere rẽ poterit, uidelicet omnia quae ab illa gignuntur uel bona, uel mala, eadem ab hac effici, nisi quod armata uehementius membra exercet, magisque illa incalescere, & sudare facit. ob quod Galenus inter uehementes exercitationes non in postremo loco posuit, dum quis graui armatura tectus celeriter agitatur.

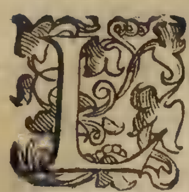
2. de dicta propter finem.

Lib. 1. cur. chr. c. 1.

In li. de natura pueri.

2. de tu. va.

A *De ludorum pilae effectibus. Cap. IV.*

Vdorum pilae antiquitus complures cum apud Latinos, tũ apud Graecos exstitisse species, abunde in secundo libro indicauimus:ex quo nullum operae pretium est hoc in loco,vbi solas exercitationũ qualitates explicare proposuimus,eadem repetere : illud duntaxat animaduerti volo,quod & si nostra ludorum pilae genera veterum generibus undequaque non respondeant: sunt tamen magna ex parte ualde similia : & ideo eorum commoditates,atq. nocumenta singulatim enarrare studebimus,ut facta nostrorum cũ illis cõparatione, quid conferant, quidue noceant, utraque simul cognosci possit.sed ne tractatio ista confundatur , sicut alias fecimus , primo graecos ludos, deinde latinos
B prosequemur eodem ordine,quo supra usi fuimus.In eo etenim cõuenire cuncta harum exercitationum genera censuit Auicenna , ꝙ fortes exiſtũt. Hoc praeterea commune ex omnibus huiuscemodi ludis cõmodum percipitur, quod qui in ipsis, uel ipsorũ aliquo sese exercent,promptiores ad motum reddantur,ijsque uitales actiones roborẽtur:peculiariter uero paruae pilae exercitatio inter ueloces citra uiolentiam,& robur collocant Galenus atq. Paullus,cuius merito corpora crassa,ut similes exercitationes facere dictum fuit,attenuat. ideoq. apud Nonium a Lucilio scriptum inuenitur, Cum studio in gymnasio duplici corpus siccassem pila.Prima autem paruae graecorum pilae species, secundum Antylli sententiam, carnẽ solidam reddit,brachijs,dorso atq. pullulantibus costis magnã vtilitatẽ praestat, cumque in ea exercitatione crura magnopere laborẽt,ad
C acquirendum robur non parum proficiunt.Secunda exercitationis paruae pilae species praestantissima reputabatur olim, ꝙ corpus sanum, & promptum ad motus cum robore cõiuncto praestat, adspectum firmat,neque caput replet. Tertia vero species oculos, atque brachia iuuat, spinae propter inflexiones, quae currendo fiunt, cõmodum affert,crura propter cursum mirum in modum firmat . His porrò omnibus paruae pilae speciebus cuncta illa cõuenire cẽseo , quae Galenus in libello suo illis dicato, paucis uerbis cõplexus est, uidelicet ꝙ tum animorum virtutem pariant , tum omnes corporis partes accommodate exercendo bonam corporis ualetudinem,ac membrorum concinnitatem efficiant. Pilae magnae species prima secundum Antyllum totum corpus firmat, cumq.ad deducendam infra materiam uehementer cooperetur, capiti in primis, cunctisq. superioribus partibus, non ignobile iuuamentum affert. de hoc lu-

Ca.4. & 5

Li.1.fen.3 doc.2.c.2.

2.de tu.va. lib. 1.c.18

»
»

Orib. lib. 6.collec. cap.32.

Lib.9. cap.vlti. do ſermonem habuiſſe puto Alexandrum Trallianum, quãdo in D curatione priapiſmi ſphaerae exercitium cōmēdauit, quo materia in diuerſum retrahatur,& ſpiritus flatulētus digeratur. Secunda ſpecies,quae plus iuſto magna pila peragitur dum proijcitur,& utraq. manu propter magnitudinē emittitur,brachia firmat,ſed nimis duras plagas infert, ob idq. non modo aegrotis, aut conualeſcentibus eſt inutilis, uerum etiā bene ualentes immodica defatigatione afficit. Inanis pila,quam tertiā effecimus,aeque exercet,ac motoria, in qua curritur,attamen non admodum facilis eſt,neq. apta,atq. ideo li.9.c. vlt. omittendā eam eſſe conſulit Oribaſius ex Antylli ſententia. Pilae, & magnae & paruae exercitationem vertiginoſis obeſſe iudicauit li.9.c.vlti. Aretaeus,quoniā capitis,& oculorum circumuolutiones, atq. intētiones uertigines afferunt. Coryci exercitationem inter veloces adnumerauit Paullus, quas cum dictum a nobis ſit corpora craſſiora E lib. 5 chr. c.ult. attenuare, ſumma ratione Coelius Aurelianus ad diminuendā polyſarchiā hanc exercitationē, quā a Graecis corycomachiā uocari 1.de diae. ſcribit,adeo probauit,ſecutus in hoc (opinor) Hippocratē,qui corycomachiā, & chironomiam idem praeſtare,quod lucta,tradidit. Hoc exercitationis genus iudicauit Antyllus muſculoſum corpus reddere, roburq. afferre, & praeterea uniuerſo corpori aptari, nec non ob plagas,quas infligit, omnibus viſceribus idoneum exſiſtere. Aretaeus item in elaphanticis κορυκοβολίας laudauit. ſi tamen quis plagas in pectore a coryco fieri ſolitas conſideret, facile ſentiet,eos, qui pectore debili uexātur,ſimili exercitatione periclitari, & quandoq. contingere poſſe,ut in thorace uaſa rumpantur. Atq. tot,sūt q̃ de pilae Graecorum ludorum qualitatibus dici poſſunt. Succedūt luſus Latinorum genera,quae & ab ipſis quatuor ſpeciebus comple F xa omnia in uſum ſanitatis recepta ſuperius demonſtrauimus. Horum primum locum obtinet exercitatio folle acta, quae uniuerſum corpus exercet,ſed dum brachijs impellitur, dorſum in primis atq. Li.1.chro. cap.4. brachia firmat. ob quod Coelium Aurelianum de hoc pilae ludo uerba feciſse exiſtimo,quādo in epilepticis humeros ſphaerae luſu exerceri mandauit: dum uero pugnis emittitur,manibus maior utilitas contingit: ambo tamen uiſcera adiuuant, calculiſq. a renibus, & veſica extrudendis mirifice conferunt,coxas,& crura imbecillia In eius ui ta.c.80.& 83. confirmant. Nam Auguſtum, qui huiuſcemodi affectibus corporis ſolicitabatur, eorum gratia folliculi exercitiū (vt refert Suetonius) adamaſſe opinor: qđ cum praecipue ſuperiores partes exerceat,ijs, qui citatam aluum habent,& quos tremor corporis exercet,non ſi- Li. 1.c.6. ne ratione Cornelius Celſus prodeſſe ſcripſit. Hanc etiam exercitationem

A tionem intellexisse arbitror Plinium, cum Spurinae prudentissimi, & sanitatis studiosissimi viri rationem uitae obseruatam explicans, sese pila mouere, atque tali exercitationis genere cum senectute pugnare solitum scribit, ut vere dixerit Martialis: Epist. 3. lib. 3.

Folle decet pueros ludere, folle senes. Libro 4.

Pila trigonalis, quam paruam fuisse, & tertiae ab Antyllo speciei descriptae correspondere probauimus, eosdem plane, quos illa, effectus producit: peculiariter autem oculos exagitat, exercetq. dum eos intendere semper, & modo huc, modo illuc; modo sursum, modo deorsum conuertere necessarium est; quocirca iure merito Horatius huiuscemodi exercitationem lippientibus obesse cecinit.

Lusum it Maecenas, dormitum ego, Virgiliusq.
Namq. pila lippis damnosum & ludere crudis.

B sane lacrymosi atque lippitudine infecti oculi a quolibet, uel minimo motu magis exacerbantur: quies uero eos recreat, iuuatq. sicuti & crudos. diximus enim nullam exercitationẽ obeundam esse, nisi peracta cibi concoctione. Ex quo fit, ut neque pilae lusus ullo pacto conueniat, quibus crudi, atq. indigesti cibi stomachũ adhuc malè habent: veluti forte Virgilius alioqui stomacho debili natus, tunc erat, quando de ipso sic Horatius scripsit: ꝙ si qui sunt, quorum uentres, atq. stomachi flatibus repleantur, & prae frigore doloribus uexentur, tantum abest, ut exercitium pilae ipsis vllum nocumentum inferat, ut potius calefaciendo, flatusq. insigniter discutiendo non exiguam utilitatem praebeat. qua de re laudandus est Coelius Aurelianus, qui inter ceteras pro colicis curandis exercitationes pilae ludum praecipue commendauit: quomodo item stomacho imbe- li. 4. chro, cap. 7.

C cillibus simili ratione commodum esse tradidit Cornelius Celsus. lib. 1. c. 2.

Paganica pila ob latitudinem atq. duritiem difficultate aliqua nõ carebat, & iccirco potius rusticis, & duris corporibus, quam urbanis conueniret. hodie neque permittendum foret ualetudinarios, senes, atq. pueros huiusce generis motu exerceri. Harpastum, quod cum Graecorum harpasto conuenire demonstratum est, inter celeres, & uehementes exercitationes adnumerari debet: quo circa attenuare, excrementa exinanire, calorem augere, robur efficere potest: praecipue autem brachia, & humeros confirmat; quinimmo dum inuicẽ congredientes, seq. ne constitutus in medio excipiat pilam, mutuo vetantes laborant, maximum id vehementissimumque est, multis, utpote colli obuersionibus, multisq. palaestricis complexibus commixtum, adeo ut caput, & ceruix colli obuersionibus, latera uero, thoraxq. & uẽter faciei elationibus, depressionibus ex- Gal. lib. de pil. par. cap. 2.

pulsionibus, obnixibus, alijsq. palaestricis prehensionibus fatigen- D
tur, quibus etiam exercitationibus lumbi, & crura non parum tenduntur. Et iccirco, quemadmodum sanos ac robustos harpastum magis confirmat, ita eos magnopere laedere credendum est, qui vel caput debile, & collum infirmum habent, vel quibus in thorace vitium aliquod reperitur, aut qui renes, lumbosq. supercalefactos gerunt. Atque haec sunt, quae de pilae ludorum effectibus pro sanitatis studiosis ab auctoribus determinata inueniuntur.

De luctae commoditatibus, & incommoditatibus. Cap. V.

LVCTA, quae fere semper ab antiquis in magno vsu, atque existimatione habita fuit, tametsi a medicis, uti diximus, non admodum ad sanitatem probata sit, hodie- E
que a nobilibus negligatur, & quasi a solis rusticis eo modo, quo apud Priscos ab athletis, exerceatur, nonnulli tamen eam etiam pro sanitate tuenda, atque parando robore in usu habent, quos fortasse quamplures alij imitabuntur, si, quemadmodum hactenus effecimus, eius commoda, atque etiam incommoda ab auctoribus longa experientia, ac naturali ratione obseruata ipsis in medium proponemus. Quod etenim lucta vehemens, atque magna exercitatio sit, Galenus & Auicenna prae caeteris satis testatum reliquerunt. unde certum esse cuiuis potest, ab hac ipsa eadem proficisci, quae a similibus exercitationibus prouenire iam declarauimus: illud addendum erit, posse luctam sicuti antiquioribus temporibus, ita & nunc quadrupliciter fieri, alias supra pauimentum, quod genus a Plutarcho pancratium uolutatorium F
nuncupari praediximus: alias erecto corpore, ac vtrobique, mo-
Lib. 2.c.8 do vehementer, modo remisse. Neque id hoc in loco paeteriri debet, penes Latinos scriptores plerumque, aut saltem interdum sub nomine palaestrae luctam intelligi, perinde ac graeci nomine πάλης continuo fere illam ipsam accipiunt. lucta quae vehe-
2.de diaeta. menter, atque erecto corpore peragitur, secundum Hippocratem externis corporis partibus magis laborem exhibet, carnem calefa-
Loco cita. cit, corroborat, ac auget. Ex Antylli vero sententia firmum, & ualidum spiritum reddit, itemque corpus solidum, ac musculosum, neruos etiam confirmat, tandemq. naturales omnes actiones corroborat, praeterea carnem densam illam quidem, & exsiccatam, sed tamen ex omni parte paucam adijcit, pinguedinem, tumores, ac omnia oedemata aufert: si lucta fiat interposita aliquantisper quiete,

A quiete,magis,ut sentit Aristoteles, sudorem mouet,quando humor a requie collectus, mox exercitatione educitur: sin continua agatur,modo solis corpora exsiccare potest. Priuatim autem capiti prodest, in cuius dolore luctationem iugem adhibito magistro peractam laudat Coelius Aurelianus, sensus exacuit. ob idque fortasse Theodorus Priscianus illam pro melancholicis curandis imperat, stomachum praesertim frigidis oppressum morbis adiuuat. in quo palaestram corpus agitantem conferre, idem Coelius memoriae prodidit: non secus quoque frigidos uentres,ac genitalia membra, si quando humoribus,aut flatibus sollicitantur, magno iuuamento afficit, cum maximis illi conatibus, motibusque vniuersum prope corpus calefaciat;qua ratione Oribasius palaestram siue luctam hydropisim curare, Theodorus Priscianus satyriasim exstinguere scriptis tradiderunt. Ceterum huiuscemodi exercitatio ob ipsius uehementiam febricitantibus omnibus inimica exsistit:ut non immerito ab Hippocrate fuerit acriter Prodicus reprehensus, ꝙ luctationibus febrientes interficeret. Humidos natura haud quaquam lucta exerceri consulit Hippocrates:hac obscura satis ratione motus, ne meatus magis caui effecti repleantur:faucibus, & collo magnopere nocet:quae scilicet partes dum in compressionibus plus aequo compinguntur, diuelluntúrq. dāna recipiunt, ueluti euenisse Commodo Marci Imperatoris filio scripsit Galenus, quem adhuc puerum ex lucta inflammationem oris passum fuisse recitat. Iacobum inter luctandum neruum latum oblaesisse, ob idq. & ipsum in posterum, & Iudaeorum gētes a neruorum esu abstinuisse, auctor est Iosephus in fine primi libri Antiquitatum Iudaeorum. Ad haec thoraci ualde aliena est,cui uel uasis alicuius rupturae,vel spiritus interceptionis ex constrictionibus magnum impendet periculum. unde non temere Galenus,ne suffocētur,periclitari luctatores dixit,qui similiter renibus,& lumbis male affectis talem exercitationem fugiēdam esse uoluit,quanquam Rufus Ephesius,qui cum Critone sub Traiano Romae in medicina floruit, conualescentibus a renum morbo palaestrā minime interdixit. In ulceribus internis uitandum uoluit Celsus,ne uel luctando, uel currendo, uel alia ratione sanescentia ulcera exasperentur. Praeterea cum inter luctādum crura saepenumero insigniter flectantur,debilitate crurum affectis aduersari credendum est. Sed haec omnia intelligi debēt de erecta palaestra vehementer facta. Quae vero remissius, & placide peragitur,uiceuersā secundum Antyllū carnem multam generat. ex quo fit, ut ijs,qui a morbis sese reficere incipiūt,sit superiore accōmodatior,ac minimo

[Margin notes: 2.Prob.7 — Li.1.chro. cap.1. — lib.2. c.2. — lib.3. chr. ca.3. — li.6.c. 28. — Lib. 2. ad Tim.c.21 — 6 Epid. cō.3. aph. 32. — 1.de diaeta. — lib. de pc. ad Post. — 4. de rat. ui in acut. — In 6.epid. com.3. aph 6. — In libr. de passionib. renum.]

mo periculo robur, & fortitudinẽ pariat:capiti, & thoraci prodeſt, D
neruos corroborat. de hac locutum eſſe Plutarchum exiſtimo, ubi
In ei⁹ vita. ſcripſit Lycurgum corpora uirginum curſibus,luctationibus, iactibusq. diſcorum,& iaculorũ exercuiſſe,ut,quemadmodum germinũ radix ualidũ in acribus terris principium ſumens melius germinat, ita & hae partes robuſtae tolerãtes,honeſte ſimul,ac facile aduerſus dolores pugnarent. Quae porro ſupra pauimentum efficitur luctatio,ſi credimus Oribaſio, praecordia atq. inteſtina uitiata adiuuat, loco citato. lumbos imbecillos, & genua infirma fortiora reddit, ſed capiti eſt ineptior:uolutatio in palaeſtra,cum a Galeno inter celeres exercitationes recẽſeatur,ad extenuanda corpora accõmodata erit,ſicuti pro minuenda polyſarchia a Coelio commendata eſt, & ab Aetio ſi in puluere fiat,ad hydropiſim curandam:eam namq. humores exhauriendo refrigerare auctor eſt in 11.de diaeta Hippocrates:at ſe- E
5.ð tuen. va.c.3. cundum Galeni ſententiam ijs magno ſtudio fugienda erit,quos ex leui cauſſa uertigines,comitiales morbi,grauis ophthalmia,vel aurium dolores male habent.ſimili modo,& illis, quibus tonſillae, & angina incidunt,quibusq. prompte in columellam,gingiuas, dẽtes, deniq. partem aliquam ex his,quae circa collum,aut totũ caput habentur,fluxiones procumbunt. Hactenus de lucta,circa quam oriri poſſet multis dubitatio, cur Galenus, qui gymnaſticam artẽ omnibus alijs melius calluit, nõ modo luctam fere nullibi ad quidquam cõmendauit,ſed potius tãquam parum utilem, aut omnino noxiam damnauit:cum alias dixerit luctatoribus uaſa pectoris rũpi,alias crura diſtorqueri,alias ſuffocari, alias luctam a bene inſtituta republica odio haberi. At huiuſcemodi dubitationes ita diſſoluere,licet, F
Ad Thraſ. cap.41. quod ex ſententia ipſius Galeni uere palaeſtra, ſine lucta,per quam exigua gymnaſticae medicinae pars exſtat,omnibusq. exercitationibus homini minus utilis:ſiquidem ſecundum ipſum iaculari,currere,equitare,ſaltare,uenari,nauigare, fodere, q̃ lucta exerceri melius eſt:& ſicuti athleticae,gymnaſticae luctatio magis accedit,atq. inſeruit, ita quoq. a medica lõgius recedit:unde non eſt mirũ,ſi Galenus eius exercitationis facultates explicare noluit,quã in medicina minimã cõmoditatem obtinere credidit.Nos autem ea,quae ab alijs auctoribus tradita inuenimus,explicanda eſſe duximus, non ut Galeni auctoritatẽ ceteris,uel ipſo ſuperiorib.quos male de exercitationibus ſenſiſſe ſcripſit,uel poſterioribus poſtponã;ſed vt demonſtrarem,ſi qua a lucta exſpectari commoda debent, haec ab aucto-
Lib.ð ſal. diaeta. ribus indicata,& nulla alia fore. De iſta namque apud Hippocratẽ ſcriptum inuenio,ꝙ qui exercitationibus utũtur, hyeme currere,ac

luctari

A luctari debet,aestate uero luctari quidem parum,currere autem minime,sed multum deambulare,secundum uentum,ac frigus. Quicumq. ex cursibus fatigati fuerint,eos luctari oportet;qui vero ex lucta fatigantur,eos currere expedit.sic enim laborans fatigata corporis parte,uel maxime calefieri,componiq. ac recreari queat.

De pugilatus,pancratij, & caestuum facultatibus. Cap. VII.

QVAMVIS inter ceteras exercitationes ad sanitatẽ spectantes pugilatus minimam sibi partem vindicare uideatur,potiusq. athletarum,quam ingenuorum hominum professionis specimen praeseferat:nihilominus si partes corporis,quae simili motu agitantur,accurate contemplemur,neq. illum sine aliquo fru-
B ctu perfici statim iudicabimus:nam tum brachia,tum manus nõnullis vsq. adeo huius exercitationis ope firmantur,atq. consolidescũt, vt ẽt lapides,atq. ligna pugnis ferire,& magna spectantium admiratione confringere non dubitent:quos certe illis partibus optime ualere,firmaq. valetudine frui nemo negaret.ideo quicunq. brachijs, manibus,atq. digitis firmari,illisq. robuste uti exoptant,q̃ aptiorem exercitationem ista requirere debeant,nõ uideo:eo magis quod licet antiquitus ab erectis semper pugilatus exerceretur,potest tamẽ interdum necessitate urgente nõ minus à iacentibus, & sedentibus, quã ab erectis,& stantibus,seq. mouẽtibus peragi:sed differt non parum ab erectis ne,an secus peragatur:quoniã in erectis,& sese mouẽtibus primo quidẽ superiores partes exercitationis beneficium sentiunt,at inferiores quoque partes eo penitus non frustrantur, quod
C non contingit in iacentibus,vel sedentibus,quorum inferiora penitus ociantur. Nocet pugilatus capiti.neque satis mirari possum,cur Aretaeus in vertiginosis eum probarit:nocet auribus,& pectori, nimirum, quae dum admodum debilia sunt, a plagis illis, & pugnorum percussionibus magnopere offenduntur:a quibus similiter omnes illi cauere debent,quibus dentes infirmi, & labantes sunt. De manuum exercitatione memoriae traditum est ab Aristotele,quod 2. prob.5.
exercentibus manus sudor magis emanat, si ceterae corporis partes similem habitum seruent: quoniam in ea exercitatione spiritus continetur, & partes sub alis cordi propinquae fricantur:ex qua frictione cum calor increscat,tum eius, tum frictionis poros recludentis ope humor faciliter a corpore extra euocatur. De his etenim exercitationibus omnibus locutum Philagrium medicum apud Aetium puto: quando nocturnum seminis profluuium exercitationibus

nibus per supernas partes factis curandum mãdauit. Quae frequen- D
tissime omnium ab athletis exercebantur, erant lucta, pugilatus, &
Pancratium, luctae, atque pugilatus minimus quidem fuit in gy-
mnastica medica usus: sed Pancratio multos, quibus aliquae corpo-
2. de tuē. val. c. ul. ris partes male afficerentur, se curasse gloriatur Galenus. ex quo si-
cuti Pancratio se exercentes toto corpore, ut Pausanias auctor est,
certabant, similiter credere debemus, illud moderate peractū uni-
uerso corpori ad robur acquirendum prodesse: uehementer si fiat,
6. epid. cō. 1. aph. 6. solum athletarum munus exsistere. Ad haec cū a Galeno inter ma-
gnas exercitationes recenseatur, caliditatem augere, & consequen-
ter frigidis habitibus apprime congruere, rationi cõsentaneum est:
li. 2. ad Timot. id quod intellexisse Theodorum Priscianum, quem alij Octauium
Horatianum Vindiciani, Archiatrorum Valentiniani comitis disci
pulum faciunt, arbitror, quando scripsit hydropicos labore nimio, E
& continuis exercitationum quassationibus forsitan curari posse:
ab Hippocrate edoctus, qui haec in v. Epid. scripta reliquit: ὑδρω-
Prope finem. πιώδεα δέον ταλαιπωρέειν, ἱδροῦν. quod item innuere uoluisse Coelium
Aurelianum possibile est, ubi stomacho sollicitatos uarijs palaestra-
rum exercitijs adhibito praeceptore exercendos consuluit, ut in-
flationes, ac frigiditates illius remouerentur. quae omnia etiam de
uolutatorio pancratio fere intelligi possunt. Pancratij species, quã
diximus 2. lib. sub σωματομαχεῖν notasse Galenum, quod ad crassiores
homines efficiendos mirifice conferret, indicauit ibi Galenus ex gy
mnastarum iudicio. quo in loco perperam Latinus interpres athle-
tas transtulit. Caestuum exercitationes. de quibus apud medicos
nullam prope mentionem factam inuenio, quin aliquod brachijs F
praesidium afferre valeant, negare minime possum: cum tamen exer
citatio caestibus facta pugilatus species quaedam foret, atq. a Vir-
gilio nomine quodam infami sub hoc uersu notetur.
Li. 5. Aen. *Sin crudo fidis pugnam committere caestu.*
In hanc sententiã uenio, caestus apud medicos, siue in tuenda sani-
tate, siue in curãdis morbis, siue in acquirẽdo bono habitu nullũ lo-
cũ habere, atq. ideo similẽ exercitationẽ penitus omitti debere. Ce
terũ illud ignorari hoc in loco nolo, pugilatũ, & caestus exercitium
absq. antagonista quandoq. vsurpatũ, tuncq. schiamachiae, de qua
infra loquemur, & supra quoque locuti sumus, speciẽ quandã exsti-
Li. 3. c. 4. tisse, dum. s. pugnis, & caestibus aerẽ dumtaxat percutiebant, quae
ꝓfecto exercitatio ueluti manus, atque brachia citra molestiã exer-
cere ualet, pariter alteri cum aduersario factae praeferenda semper
erit: nẽpe cũ plagis illis, atque ꝑcussionibus careat, quae plerumque
in

A in huiuſcemodi pugnis vtrumq. certatorē magna moleſtia afficere ſolent. quocirca ſi aliqui hoc genere exercitationis delectati, aſſuetiue (nā & Galenus ipſe in exercēdis hominibus magnopere aduertebat, qua quis exercitatione delectaretur, cuiue aſſuetus foret) brachia, humeros, & manus corroborare, agilioresue reddere percupient, poterunt citra ullius noxae periculū ſeſe dumtaxat aduerſus aerem in illo exercere, atq. eo pacto ſine plagis, & grauibus percuſſionibus, delectationem, ac utilitatem optatam ſimul aſsequi: modo in reliquis ea omnia ſeruentur, quae in cunctis exercitationibus obeundis ſtudioſe obſeruanda eſse in libro quarto docuimus.

2. de tue. ua. c. vlt.

Ca. 10. 11 & 12.

De curſus natura. *Cap. VII.*

B SIcuti pugilatum priuatam manuum exercitationē paucos uſus apud medicos habuiſse oſtēdimus, ita curſum, quo pedes fere ſoli exercentur, maximae utilitatis exſtitiſse, & proinde a medicis, atq. gymnaſtis ſaepius cōmēdatū fuiſse demonſtrabitur. Cum etenim a Galeno inter illas exercitationes reponatur, quae veloces ſunt citra robur, atq. violentiā, negare haud poſs umus, quin corpora attenuet, carnes atque ſuccos minuat, id quod clariſſimis uerbis antiquiſſimus auctor Hippocrates, nec non Galenus ex gymnaſtarū, & medicorū ſententia aſseruerunt. Eſt tamen in curſu agendo multiplex diſcrimen, quod alius uelocius, atque uehementius; alius remiſſius, & placidius peragi poteſt: & hac ratione illius effectus uariari neceſse eſt, quemadmodum etiā currendi modi, dum uariantur, alij in rectū, alij in obliquū, alij ante, alij retro, alij circulariter, alij nudis corporibus, alij tectis, alij C per plana, alij per inaequales, uel montuoſas uias aguntur. Curſum quēcumq. febrientibus detrimentū afferre, prudēter traditū eſt ab Hippocrate, & a Galeno, quem a nemine aegrotos curſibus curari ſcribentē de ſolo uehementiore ſermonē habuiſse ſentio, quando etiā in libro de paruae pilae ludo, illū veluti non ſalubrē, & plus aequo uniuerſum corporis habitum extenuantē, nihilq. uirilis exercitationis habentē iure improbauit. De hoc itē currendi genere locutus fuit Antyllus, ubi curſum uehementē exercitationē nuncupauit. alioqui Galeno repugnantē ſententiam tuliſset. Eſt igitur curſus uehemens ferè ad ſanitatem defendendam noxius potius, quam utilis, ſiq. ullum iuuamētum affert, proculdubio carni, atque immodicae pinguedini tollendae confert, ueluti cōprobauit Coelius Aurelianus. confert quoq. ex Hippocratis ſentētia ualde humidis corporibus, quo & ipſa humore exinaniantur, & humor amplius, atque

2. de tue. ual. c. 10.

6. epi. cō. 3. aph. 2.

6 epid. con. 3. Apho. 31. ibidem. Aph. 2.

lib. 4. chr c. 4. 1. de Diaeta.

citius

citius ſiſtatur. ob quod & in ſplenis aegritudinibus quibuſdam ſtrenue adeo iuuare reperitur, ut Aetius Amidenus ſe aliquos nouiſſe referat, qui ſolis curſibus, & deambulationibus ab omni affectione ſint liberati. Legitur apud Plutarchum in Demoſthene Orchomenium Laomedontem ad repellendum ſplenis uitium ex medicorũ praeceptis longis curſibus vſum, atq. ita corpore laboribus ſubacto certaminibus ſeſe dediſse ſacris, & inter optimos euaſiſse Dolichodromos. Peculiariter uero ijs valde nocet, qui capite aliquo pacto male afficiuntur, ex quo Ariſtoteles quaerens, cur, qui detrahere ad ima genus omne excrementorũ putatur, curſus ſi velox fiat, tam in hominum genere, quã in ceterorũ animaliũ facit, ut capita a morbo tententur, dicit id eo euenire, quoniam motus velox, cum uires intendit, & ſpiritum retinet, caput concalfacit, eiusq. venas mirum in modum inflat, attrahentesq. reddit facultatis externae, ut frigoris, & caloris, praeterea quae in pectore ſunt, ſurſum attrahi cogit, ex quibus omnibus locũ ſuperiorem aegrotare neceſse eſt; & iccirco ſapienter Theodorus Priſcianus ſcriptũ reliquit, curſum uehementem epilepticis eſse penitus inhibendum. Curſus moderatus, atque placidus ad corpora ꝑ belle calefaciẽda, ad nuturales actiones corroborandas, ad appetitum excitandum plurimum valet; priuatim autem defluxiones, atq. catarrhos curare, & aliorſum uetere idoneus eſt. & iccirco ab Aretaeo talis pro vertiginoſis commendatur, ſicut, & pro elephanticis ab ipſomet, atque a Celſo, qui, vbi ſicca tuſſis aliquem exercet ſpiritu retento, ſed non in puluere, curſum commendat, uti etiam in faucium interiorum exulceratione, nec non eo morbo quem Graeci κυνικὸν σπασμὸν nominant. licet enim primum defluxiones excitare uideatur, eas tamen tractu temporis poſtea cohibet, & ob id iſchiadicis prodeſse perhibetur, in quibus curſus initio uix crura moueri poſsunt: ſed ubi in medio ſunt, ita properant currentes, ut morbi propemodum obliti uideantur. Stomachum ſtrenue firmat, uentres a flatibus, & frigidis paſſionibus liberat: ut non ſine ratione ipſum in curandis colicis adhibendũ conſulat Coelius Aurelianus, ſicut, & Aetius in hydropicis: ſplenis tumores deprimit, & ob id merito Theodorus Priſcianus ſpleniticos curſum appetere debere praedicauit. In renum morbis, & ſeminis profluuio ſe curſum adhibuiſse, tamquam adſeruatum quoddam praeſidium memoriae prodidit Antyllus, quemadmodum, & ijs, quorum uiſcera torquentur, & qui fungos eſitarunt, uel a ſcorpionibus icti ſunt, eundem profuiſse obſeruauit. quae tamen ſententia in cunctis renum affectionibus minime probanda eſt: quoniam ſi

[Margin notes: 5. partic. prob. 9. — Li. 2. ad Timot. c. 2. — Lib. 3. ser. 2 cap. 28. — Li. 2. ad Timot. c. 25. — Oribaſ. 6. coll. ca. 22]

[Margin letters: D, E, F]

A si patiantur ulcus, siue nuper sint passi, a cursu non parum detrimenti capere credidit Rufus Ephesius. Quod praeter haec talis exercitatio pedes, atq. crura, quorum propria actio exsistit, non parũ adiuuet, compertum habetur apud omnes. Cum igitur tot cõmoda secũ uehat cursitatio, non sine quoque aliquibus incommodis (quae est communis remediorum omnium natura) haberi potest. Eam namque in primis laboriosam esse, magnus philosophus Aristoteles probauit, vbi currentem ambulanti comparans, illum magis laborare persuadere conatur, quoniam elatus, atque pendens corpus supra se totum sustinet, ambulans vero parte insistente uicissim sustentatur, quasique parieti admotus requiescit. qua ratione item cõtingere dixit, ut currentes potius quã ambulantes cadamus. Cursus praeterea eodem auctore carnem refrigerat, nec alimẽti reddit capaciorem; nimirum cuius pars in imum conuertitur, pars a naturali calore penitus extenuata transit in spiritum; neque vero huiuscemodi exercitatio suapte natura ullum effatu dignum nocumentum generat. si tamen uel caput, vel thoracem nõ admodum firmum, vel vrinam ardore solicitantem inueniat, profecto morbos uarios generat. id quod de capite Auctor quarti de acutorum uictu libri significare uoluit, dum nonnullos ob cursum capite dolere scripsit. Quod item clarius confirmat Cassius Iatrosophista, qui magna celebritate, & incredibili lucro, ut Plinius testatur Romae medicinã aetate Cornelij Celsi, a quo ingeniosissimus uocatur, exercuit. Hic enim in problematibus suis medicis caussam sciscitãs, qua illis, qui leniter mouentur, si prius capitis grauitate laborent, post motum sese leuatos sentiunt; qui uero currunt, & si nullam antea grauitatem perciperent, post cursum capite grauantur: ideo euenire dicit, quoniã in sese placide mouentibus materiae ad inferiora descendẽtes ibi firmantur; in currentibus autem, licet humores ad infima labantur, illico tamen ad superiora resiliunt, ueluti cõtingere in pila super pauimentũ iacta cernitur, quae si blande iaciatur, inibi quiescit; sin uiolenter, statim supra resilit. De thorace autẽ legitur apud Galenum, currentium spiritum anhelum, atque asthmaticum reddi, necnon interdum aliquod ipsis uas in pulmone, aut pectore rumpi. quod non tantum intelligi debet de illis, qui ad eum affectum prius dispositi erant, verũ de alijs uehementer currẽtibus. Achanthio enim ille Plautinus cum ad Charinum uelocissime cucurrisset, dicit ex cursu rupisse ramicem, & iamdudum sanguinem sputare. sub ramicis nomine (ut fusius diximus primo Variarum lect. cap. 2.) pectoris uenas latiores instar uaricis significãs. Alioqui scriptum

[Marginal notes: lib. de affec ren. — 5. partic. Prob. 38. — 5. partic. prob. 91. — B — Aph. 115 — Li. 29. c. 1 — C — 6. Epid. com. 2. — 7. Metho. — In Merc.]

3. prob. 16 p[...]um est ab Aristotele, eos, qui non concitate admodum currunt, D numerose spirare, quod ipsorum motus proportionatus efficitur, modumq. respirandi sensibilem praestans explicare numerum ualet. illis, qui uel in bubonibus, uel alibi rupturas patientur, cursum lib. 3. c. 53 cauendum praecipit Paullus. Ad haec ardorem urinae ex cursu augeri, & homines testari possunt, & cerui, qui inter currendum usque adeo huiuscemodi ardore stimulantur, ut, nisi mingant, facile capiantur. quam rem animaduertentes sagaces uenatores, eos prosequuntur, nec mingendi ipsis potestatem faciunt. Cursum item hepate laborantibus, necnon renibus male affectis inimicum esse, lib. 4. c. 8. traditum est a Cornelio Celso, & ab Ephesio Rufo. Atque haec omnia de cursu recta in anteriora facto a me explicata sciantur. pro quo id silentio nõ esse praetereundum duco, quod Aristoteles scri- ibidem pro. 36. ptum nobis reliquit; videlicet, eos, qui cursum concitate agunt, E conuulsionibus maxime corripi, ubi quis inter currendum eis obstiterit: quandoquidem ea potissimum conuelluntur, quae in partem contrariam vehementer trahimus, atque mouemus. unde si homini currenti, vehementerq. membra ultra propellenti quis obuiam factus obstiterit, accidit ut in partem contrariam ea retorqueantur, quae adhuc ante pertendunt, atque proripiunt. itaque conuulsio tanto vehementior incidit, quanto cursus contente magis agitur. Cursus insuper recta ad anteriora factus, atque longus 2. de diaet. ab Hippocrate nuncupatus, secundum eius sententiam si sensim fiat, calefacit, & carnem diffundit, uerum corpora tardiora, atque crassiora reddit, multaq. comedentibus utilitatem praestat. At re- Oribasius Loco cita. cursus in posteriora secundum Antyllum non celeriter initus, capiti, oculis, tendinibus, stomacho, & lumbis accommodatus, atque F utilis est; iccirco non replet caput. Circularis uero cursus secun- 2. de diae. dum Hippocratem carnem minime diffundit, attenuat autem, distendit carnem, & ventrem maxime: proptereaq. acutissimo spiritu utentes humiditatẽ in se ipsos celerrime trahunt. qua ratione ab In lib. de insom. ipso in ijs commendatur, qui nigra astra in insomnijs uident, nempe quibus morbus forinsecus immineat. Caput valde offendit, ver- li. de Vertig. tiginesq. ut Theophrastus scribit, abunde suggerit; thoracem, & crura uitiat; ideoque repudiari omnino debet. Sunt cursus per accliuia magis laboriosi, magisq. thoraci, & cruribus inimici; similiter, & per montes: per decliuia uero caput uehementius afficiunt, uiscera omnia quassant, coxas debiles perturbant; per plana cursus illa omnia praestant, quae iam declarauimus. Ceterum qui tecto corpore obeuntur, & sudorem mouendo magis humectant,

&

A & carnem calefaciunt .ideoq. Coelius Aurelianus capitis dolore laborantes, ut uestitos currere faciamus, magnopere curandum praecepit; quemadmodum Theodorus Priscianus scriptis mandauit, cursum cum uestibus laneis peractum asthmaticis prodesse; hunc tamē decoloratiora corpora efficere; quoniam sincerus spiritus allabens ipsa non depurgat, sed in eodem spiritu exercentur; auctor est Hippocrates, qui tamen eundem in illis probauit, qui stellas deficientes in insomnijs, vident, quod secretionem in corpore humidam ac pituitosam factam, & in externam circumferentiam illapsam esse significetur. Qui porrò nudis corporibus efficiuntur, sicuti magnam sudorum copiam eliciunt, ita generose per occultos halitus euocant humores, corporaq. magis deurũt. quocirca Aristoteles sudorem, qui corpore nudo currenti prodierit, etiam si minor sit, magis laudat, B quam qui sub ueste se prompserit, argumento illorum, qui nudi cursum aestiuo tempore actitant, quiq. coloratiores redduntur. indutis currentibus non ob aliud certe, nisi quod, vt omnes qui loca libera, & adspiratiora incolunt, melius colorantur ijs, qui impedita, & silentia tenent, sic etiam se ipso quisque coloratior est, cum ueluti spiritui afflanti placide patet, quam cum perstrictus, obductusque a calore nimio angitur. quod certe ijs accidit magis, qui vestiti percurrũt, & qui nimis dormiunt, quippe qui veluti adstricti, & propemodum strangulati, minus reliquis se se modico somno recreantibus colore florent. Cursum vniuersim acceptum magis hyeme, quam aestate ex vsu esse credidit Hippocrates, siue Polybus in secundo de diaeta libro. ex aduerso Oribasius tum hyeme, tum aestate media conuenire C sensit. cuius forsan sententia uerior iudicabitur, si sudorem quis aestate magis, hyeme minus procurandum cum Aristotele arbitratus fuerit. sed de hoc iam supra abunde disputauimus, nec quidquam amplius remanet, quod ad finiendum hanc cursus tractationem pertineat.

Li. 2. ad Timot. c. 12.

2. de diaeta

lib. de Insom.

2. partic. prob. 30.

Quid praestet saltus. Cap. IIX.

SALTVM inter vehementes exercitationes, quae ex robusta atque celeri componuntur, collocandum iudicauit Galenus, & praesertim illum, qui sine ulla intermissione iugiter continuatur; qua de re ipsum calorem natiuum augere, & cõcoquendis cibis, crudisue humoribus conferre apud omnes perspectum est, licet postea capiti, atque pectori nocere

re

re ex eo constet;quod in huiuscemodi exercitationibus alterum ve D
hementer concutitur, alterum in inclinationibus, atque dorsi inflexionibus comprimitur, & ex compressionibus mox uasa tam pectoris, quam pulmonis franguntur: ut euenisse interdum narrat
5. Meth.a Galenus. Hoc praeterea saltui commune inest,ut grauidas mulie-
In prin.de res abortiri facillime faciat:neque istud ab Hippocrate solum,cete
nat.puerl. risq. uetustissimis auctoribus,ubique confirmatum est;uerum etiam ipsa rerum parens,optimaq. magistra natura nos vberrime edocuit, nimirum quae capreas, & cetera brutorum genera saltantia firma-
14 de usu mentis quibusdam, ut indicat Galenus, muniuit, ne ligamenta,
partium. quibus foetus in utero continetur, dum illa saltare coguntur,faciliter disrumperentur; quod munimen cum humani generis foeminis nequaquam concesserit, opinor eam eo consilio id effecisse, ut cognoscerent homines,dum mulieres in utero gerunt, quaslibet sal E
tandi occasiones ipsis effugiēdas esse. Multae sunt saltus species,quarum duas Oribasius Antyllum secutus nominauit, exsilitionem uidelicet,atque saltum ita proprie uocatum.de exsilitione,quae quodammodo cursui adsimilatur, hanc sententiam tulit, illam diuturnis capitis morbis accommodari,thoracem adiuuare,cum inflexionibus ualentibus careat; materiam,quae ad partes superiores rapitur,ad inferiora reclinare, cruribus imbecillis, sese non alentibus, excarnibus, stupidis,atque tremulis praesidium afferre.hanc etiam
in ei' uita intellexisse opinor Suetonium, ubi Augustum ambulare solitum,
cap.83. ita,ut in extremis spatijs subsultim decurreret, scribit, quasi sic infirmitati coxendicum femoris, & cruris sinistri, necnon uesicae calculis,quibus afflictabatur,saepe occurreret. De saltu uero pro-
prie sic appellato dixit, eum materiam infra exactius deducere,sed F
quia thoracem nimis, & uiolentia motus, & magnis inflexionibus concutit, eius affectionibus minime conuenire; uerumtamen, & ad motum, & ad actiones promptum corpus ualde reddere; quod
Li.2.c.11. si ad nates efficiatur saltus, qualem Lacaenarum mulierum fuisse iam diximus, caput,ex eiusdem Antylli sententia,peculiariter pur-
Li. 1.cur. chr.c.1. gat,& purgando siccat. atque de hoc mentionem fecisse Aretaeum puto, ubi in uetere capitis dolore saltum, & ξυνευπαίδευτον ἀνείλησιν laudauit, sicut, & ἀφαλσιν in uertiginosis. euocat etiam menstruas mulierum purgationes,& foetus nimium adhaerentes expel-
In li. de na. pueri. lit, quemadmodum Hippocrates testatum reliquit; secundas quoque retentas quassationis merito deijcit, necnon uterum, qui supra sese contraxit,in suum locum trahit,haemorrhoidas prouocat, lapillos ex renibus ad uesicam detrudit: genibus tamen ob conti-

nuas,

A nuas, & nimis violentas flexiones, ſummopere nocet. Qui uerſus
altum peraguntur ſaltus, ſicuti coxas iuuant, ita pectori detrimen-
tum afferunt: qui ad inferiora fiunt, caput a ſuperfluitatibus, quas
reclinant ad infimas partes, emundant, crura corroborant; cete-
rum viſcera omnia uehementius quaſſant, & ob id etiam qui uel
hernias patiuntur, uel quas uocant alias crepaturas, vel varicibus
crura tumida gerunt, huiuſcemodi exercitationes ſummo ſtudio ex
Paulli ſententia uitare debent, ſed & podagrici omnes, & qui leui lib.3.c.55
qualibet de cauſſa a deſtillationibus ad pedes, tumoribusque om-
nibus moleſtantur. ſaltus igitur hi ſunt effectus, quem ubi purgatio
ac phlebotomia neceſſaria eſt, nec uel aetatis ratione, vel ob ali-
quod aliud impedimentum ulla earum adminiſtrari poteſt, pro ip-
B ſis ſupplere, redundantesque humores exinanire manifeſtauit Gale 6. epi. cō. 3.aph.2.
nus; licet poſtea apud uarios medicinae auctores, & potiſſimum
apud Rufum Epheſium inuenerim, eundemmet ſaltum ijs obeſſe, Lib. d paſſionib. ren.
qui facile ſanguinis mictum, aut fluxum, quiue renum imbecillita-
tem, ac feruorem incurrunt, necnon vlcus in ipſis aut habent, aut
mox habuerunt: quinimmo etiam ſanis renibus interdum a ſaltu
ualido frangi uenas, ſcriptum eſt apud Aetium. quae omnia de ſal-
tu ſimpliciter facto intelligenda eſſe uolo. Qui enim manibus vel
lapide, uel plumbo, uel aliquo alio plenis ſaltare nituntur, ab alijs
in hoc differunt, ut dicebant Ariſtoteles, & Theophraſtus, quod il- 5. partic.
li inanem iactantes manum maiorem brachio laborem pariunt: hi pb. 8 ī li.
uero minorem; ſiquidem brachium inani iactatione quaſi con- περὶ κό-
uellitur, cum in nulla re nitatur; in iactatione uero ponduſculis που.
C manu apprehenſis facta, nulla huiuſcemodi conuulſio contingit,
quando ſaltans id manibus tenet, qui quaſi nititur, quo minus fa-
tiſcat, haud aliter, atque currentes, qui dum manus inuicem qua-
tiunt, uelocius procurrunt, quam manibus tenſis, atque otioſis;
quoniam ita quaſi ſeſe ſuſtentant, in eaque manuum diuaricatione,
& explicatione innixi uehementius, firmius, & conſequenter uelo- Ariſto.lib. de cōi aīa
cius mouentur. liū greſſu.

De Halterum condicionibus. *Cap. IX.*

HALTERIBVS factam exercitationem duram eſſe, atq.
vehementem, praeter Antyllum, comprobauit quoque Orib.li.6.
ipſe Galenus, dū in huiuſcemodi ponderibus apprehen ca.34.
dendis, iactandisque muſculos omnes, atq. neruos, uali- 2.d tu.va.
diſſime intendi confeſſus eſt. qua ratione efficitur, ut affatim cor-

pus calefacere haec exercitatio idonea sit, & praesertim dorsum, D
quod maxime in iactandis halteribus satisfacere uidetur; praeterea
carnem creat; priuatim uero superiores partes ab illa exerceri me-
6.d tu.va. moriae mandauit Galenus: cuius ratione ante ipsum Aretaeus hu-
cap.14. iuscemodi exercitationē in antiquo capitis dolore, qui paullatim
finiatur, usu probauit, ueluti etiam in coeliacis & uertiginosis. Sed
Oribasius Antylli auctoritate humeros ipsam exercitare, stoma-
choque, quem diffluxio infestat, quiq. imbecillus est, & in quo ci-
bus acescit, siue cum labore concoquitur, accommodari scribit: lau
Li.5. chr. dat in arthriticis Coelius Aurelianus, ut primo manibus cera emol
cap.2. lienda detur, aut manipuli teneantur, quos palaestritae halteras ap-
pellant, tum primo cerei, siue lignei cum paruo plumbo interclusо
mouendi porrigantur, deinde grauiores pro modo profectus: Ga-
6.d tuen. lenus cuidam, qui mordax, praecalidumque semen inter emitten- E
va.c.14. dum sentire non tantum se, sed etiam mulieres, cum quibus rem ha
beret, referebat, inter cetera auxilia, sese halteribus exerceret, sua-
li.9. c.ult. sit: quem postea secutus Alexander Trallianus in priapismo curan-
do huiuscemodi exercitationem commendauit, quod animaduer-
teret ipsam non modo ad retundendum, infirmandumque semen,
uerumetiam ad materiam in diuersum trahendam, spiritusq. flatu-
de comp. lentos digerendos conducere. similiter quoque Galen. in ulcerum
me.per ge crurum curatione, nisi quid aliud impediat, halteribus peractam
nera.ca.2. exercitationem probauit, propterea quod sic impeditur, quo mi-
6.epi. cō. nus humores vlceribus noxijs ad partes inferiores delabantur. Idem
3.aph.2. etiam, ubi purgatio, aut phlebotomia requiritur, nec eas aetas, aut
aegrotantis uoluntas permittit, loco ipsarum supplere iudicauit.
Verum enim uero, neq. capiti, neq. thoraci similem exercititionem F
congruere ullus affirmaret, quorum alterum nimis, atq. inaequali-
ter agitatur, alterius autem uasa, ne ob maximam, qua brachia utun-
tur, uim aliquo pacto labefactentur, periculum imminet. Quam
rem fortasse cōsiderans Martialis, fossionem, quam Galenus, & exer-
citationem simul, & opus fecit, sicut supra ostendimus, huic exercita
tioni proposuit sub hisce uersibus.

Lib. 14. *Quid pereunt stulto fortes haltere lacerti?*
Exercet melius uinea fossa viros.

Huius cum secundo libro tria fecerimus genera, Primum ea om-
nia praestare creditur, quae iam enarrauimus: Alterum uero par-
ticulari quadam facultate crura, neruosq. confirmare, & materiam
deducere scripsit Antyllus; ueluti & tertium spinam, illaque iuua-
re, & mollire, sed caput pessime afficere dixit. Vnum illud hisce
omni-

A omnibus adiungere opportunum duco, quod quamuis hac tempestate figura illa halterum antiquorum a Pausania descripta in usu non habeatur, cum tamen loco eorum apud alios massulae plumbeae, ferreaeue, apud alios lateres ac lapides ꝓpe sphaerici, & graues vsurpentur, nihil figura illa refert ad uariandos effectus, efficiẽdumue, ne eadem facultas tam in usu nostrorum, quam in priscorũ inueniatur, eo magis quod haud secus qui hodie sese exercent in lapidibus, uel massulis proijciendis, brachia, dorsum, omnesq. superiores partes mouent, contorquentue, ac faciebant antiqui halterũ exercitatores. ut hac una ratione omnes effectus a nobis supra expositi in nostris etiam exercitationibus expectari debeant. 5. Eliacor.

De disci, atque iaculationis effectibus. Cap. X.

B

E disco quamuis apud medicinae probatos auctores, paucam omnino mentionem factam inueniam, ob idq. fortasse locus iste dimitti postularet; quoniam tamen a Galeno proditum fuit, disci iactum, nedum exercitationem apud antiquos exstitisse, in gymnasijsque fieri solitam, uerum etiam inter uehementes exercitationes haud postremum locum obtinuisse, atque hodie quoq. apud multas nationes in usum exercendorum corporum uenire, proinde siccis (ut aiunt) pedibus praeterire illum omnino nolui. Quo circa in primis sciendum erit, hanc exercitationem, modo in ceteris non delinquatur, accommodate calefacere, & propterea frigidis corporibus, atque illis, quibus ueloces exercitationes negantur, perfecte conuenire, C necnon imbecillos, & inferioribus membris inualidos moderate corroborare. cum etenim magni, atque vehementes obnixus in lõgius discum proijciendo requirantur, fit ut uehementia motus, ac musculorum intensione artus magis solidescant, & ab excrementis purgentur. cuius purgationis merito consuluit quandoque Galenus, ut, si quando purgatio, & phlebotomia requireretur, nec ipsae aliquibus impedimentis adhiberi posent, earum uice per discum facta exercitatio admitteretur, quae nimirum id praestaret, quod in phlebotomia, & medicamentorum purgatione, exoptaretur: peculiariter autem exercitatio ista brachia, lumbos, ac denique uniuersum dorsum corroborare idonea est, quae scilicet partes in ipso maxime omnium agitantur: in vertiginosis quoque ab Aretaeo commendatur. Ab illis uero magnopere euitari debet, quicumque aut renes, aut thoracem male affectos habent: nam il- In 6.epid. com.3. aph.2.

li feruidiores, atque flaccidiores redditi incredibilē quandam dis- D
solutionem contrahunt; huius interna aliqua uasa, ut testatum fe-
cit Galenus, non raro disrumpuntur. Et ne quis credat, eandem
exercitationem exstitisse halterum, atque disci, sciendum praeter
li.2.c.12. uariam utriusque figuram iam a nobis in superioribus libris decla-
ratam, hoc quoque discrimen habuisse, quod halteres uarijs con-
torsionibus altius agebantur, discus uero, etsi in altum proijcere-
tur, tamen longitudo spatij iactatione peracti potius metiebatur eo
ferme pacto, quo hac tempestate faciunt, qui sese in lateribus ob-
longis proijciendis exercent, in quibus ijdem effectus uidentur, qui
olim in discobolis uisebātur. Iaculatio porrò sicuti a disci iactu pa
rum in ipsa proiectione differre uidetur, ita quoque uires similes,&
ad nocendum, & ad iuuandum obtinere credendum est. quo fit,ut
pauca de hac exercitatione nobis dicenda relinquantur. Illud mi- E
nime silentio obuolui debere sentio, ueteres scilicet non sine my-
sterio Aesculapium,atque Apollinem, ambos medicinae auctores,
ambos sanitatis magistros arti iaculādi tamquam Deos praefecisse;
nimirum hac sententia innuentes,huiuscemodi exercitationem bo
nae ualetudinis conseruationi, bonique habitus acquisitioni stre-
nuam opem afferre. cuius exercitationis postquam plures species
effecimus, alias a iaculorum, siue sagittarum uarietate desumptas,
alias ab arcubus seu balistis,quibus illae emittuntur, acceptas, om-
nes eandem plane facultatem possidere autumo, nisi quod eos,
qui in ferreis uocatis palis iaciendis exercentur,hoc admonitos ue-
lim,ut magnam curam adhibeant; quoniam saepe numero perito-
naeum disrumpi,intestinaque in scrotum descendere,& per conse-
quens hernias in similibus exercitationibus generari experientia F
compertum est: cumque in emittendo maxima uis, atque intensa
spiritus retentio adhibeatur, pectori adstricto, atque infirmo hu-
iuscemodi iaculationem aduersari puto. Non est quoq. illud igno-
5. de finib. randum, quod Marcus Tullius memoriae prodidit, Philoctetem,
bo.& mal. dum cruciaretur, non ferendis doloribus propagasse tamen uitam
aucupio sagittarum iaculatione facto.

A De deambulationum qualitatibus. Cap. XI.

SI vllum est exercitationis genus, quod illis, qui sanitati operam nauant, maxime quaerendum, atque cognoscendum sit, quodq. ceteris quibuscumque frequentius a cunctis ferè hominibus, omniq. tempore exerceatur, unam proculdubio deambulationem esse nemo negabit: siquidē nullus est, siue puer, siue adultus, siue senex, qui non modo eam praestantissimam, sed solam exercitationem non credat. pauci tamen reperiuntur, qui uel ratione, uel longo vsu, quibus quaeque corporis partibus, & prosit, & noceat, perfectè animaduerterint: id quod euenisse existimo, cum ob uarias illius species, tum ob posteriorum hominum incuriam, qui & in huiuscemodi rebus, & in B quampluribus alijs antiquioribus negligentius, atque oscitantius sese gesserunt. Quamobrem operaepretium facturum me esse spero, si, deambulationum species praecipuas recensens, consequenter quid unaquaeque tam boni, quam mali efficere valeat, demonstrauero. sed duo ante cetera ab omnibus considerari cupio. Primum quod saepe inuenire est apud auctores medicinae Graecos, & Latinos, praecipi simul ambulationes, & exercitationes; quasi illae ab his separatae, nec exercitationes sint. quorum sententias sic interpretari uolo, ut semper, dum ipsas seiungunt, sub nomine exercitationum, eas, quae propriè ita appellantur, significent; cum ambulationes communiter, & non propriè exercitationes appellari mereantur: Alterum est, duas Galenum, & eos, qui ipsius doctrinam secuti fuerunt, deambulationis principales species tradidisse, C alteram apotherapeuticam a medicis nuncupatam, necnō post relictos aliarum exercitationum labores adhiberi solitam, de qua nō est nunc instituti nostri multa uerba facere; alteram simplici nomine deambulationis appellatam, qua uti auxilio quodam, aut in affectis corporibus ad reparandam ualetudinem, aut in sanis ad conseruandam, atque augendam maiores utebantur, nosque uti possumus. atque de hac erit tota nostra tractatio; cui ideo Galenus nullam propriam differentiam, ut fecit in ceteris exercitationibus, assignauit; quoniam, cum tot species habeat, non parum diuersas, sub unica illas omnes differentia comprehendere impossibile uidetur. Deambulationes itaq. diuiduntur, tum a motu ipso, a quo (ut sic dicam) earum essentia exsistit; tum a loco, in quo perficiuntur; tum a tempore. A motu, quoniam aliae celeres sunt, aliae tardae, aliae vehementes, aliae remissae, aliae multae, aliae paucae, aliae

mediocres, aliae longae, & rectae, aliae breues, & reuersiuae, atque D
hae, uel totis pedibus, uel summis digitis, vel calcibus. A loco, quoniam aliae fiunt in montibus, aliae in uijs planis; & quae in vijs planis, aliae in inaequalibus, aliae in aequalibus, & uel sub porticu, vel sub Dio, uel sub Sole. A tempore, quoniam aliae fiunt hyeme, aliae aestate, aliae mane, aliae vespere, aliae ante cibum, aliae a cibo. Tot enim deambulationum discrimina (ne minutius rem partiar) apud auctores, atque ex ipsa rei natura, experientiaue reperio: quarum nonnullae sane possunt esse apotherapeuticae, sicut apud antiquos
Oribasius 6.colle. cap. 21. fuerunt. At non est ignorandum, tunc illas in usum venire, quando iam confectae sint grauiores exercitationes, siue post purgationes, quas medicamenta fecerint, & post sublitionem oculorum, & post copiosum uomitum: atque hoc deambulationis genus aptum est animum remittere, spiritum commutare, in ordinemq. adducere, E
quae distenta sunt soluere, itemq. thoracem purgare, & facilem respirationem reddere, instrumenta sensus roborare, uentriculum firmare, &, quod maximi refert, omnem affectionem, quae lassitudinis sensum infert, quaeque perturbat, explicare, atque dissoluere.
2. de diaet. ppè finé. de ista loquebatur Hippocratres quando scripsit, deambulationes post exercitationes corpora pura reddere, attenuareq., minime uero permittere, ut caro prae labore colliquetur, sed ipsam purgare. Atqui deambulationum simpliciũ mediocris ceteris omnibus magis
16. famil. Epist. lib. ex usu est: de qua intelligendus est M. Tullij locus quando is Tironi consulens, ut ualetudinem curaret, ab ipsa quinque postulari scripsit, πέψιν, ἀλυπίαν, περίπατον σύμμετρον, τέρψιν, εὐλυσίαν κοιλίας, idest ciborum coctionem, tristitiae carentiam, ambulationem moderatam, oblectationem, & alui solutionem facilem. medio- F
crem autem appello ambulationem, quae inter differentias enumeratas nihil alioquin excedit, aut deficit, multa tamen, atque contenta sit, quemadmodum ambulationem profuturam esse debere tra-
Orib. ibi. 7. epist. 78 didit Antyllus, quae, ut sentit idem, capiti, oculis, gurgulioni, thoraci, nisi adsit sputum sanguinis, male affectis auxiliatur. De hac loquebatur Seneca, quando sese destillationi, a qua ualde afflictabatur, deãbulatione succurrere fatebatur, hãc eadẽ pro insania, proq.
Li. chr. 1. c. 5. & li. 3. cap. 3. asthmate curandis Coelius Aurelianus commendabat: est uero et maxime utilis stomacho humescenti, dolenti, & in quo alimenta coacescunt, corrumpunturue. In arquatis, siue ictericis curandis ea vsus Archigenes inuenitur. similiter efficax est ad mulieres, quibus suppressae sunt purgationes, & cum aluus sistitur, cibi supernatant, urina retinetur, non mediocriter quoque coxendicis mor-

bis

A bis prodeſt,& ad ſummam omnibus ijs, in quibus neceſſe eſt, aut a ſuperioribus partibus ad inferiores aliquid defluere,aut quae ad in feriores partes propenſa feruntur, excernere. Iam uero ſebrientibus omnibus deambulatio huiuſcemodi obeſt, nimirum quae, ut ſentit Galenus,calorem,& conſequenter febres augeat; nocet epi- *6. Epid. com.3.* lepticis, ſanguinem excreantibus, mingentibusue,aut ſeminis de- *aph.3.* fluuium patientibus. Porro uelox deambulatio magnopere calefacit,magnitudinem carnis, ſi quid aliud, tollit. cuius gratia Coe- *li.4. chro. c.7. & lib.* lius Aurelianus eam in colicis affectibus, in quibus requiritur ca- *5.c.ult.* lor, atque in polyſarchia adhibendam eſſe iudicauit. Ambulationes tardae fere eadem praeſtant, quae ab apotherapeutica effici diximus: quocirca ualetudinarijs ſenibus imbecillioribus, & ijs,quos poſt cibum ambulare delectat,quique nuper a ſomno ex B pergiſcuntur, aut ad maiores exercitationes ineundas ſeſe praeparare uolunt, aut quauis parte dolent, accommodatae erunt. Has *2. de acutis* etiam eſſe crediderim, quas Hippocrates, Auicenna,& Haly a cae- *2.1. doct. 2.c.7.* na ad magis cibum in uētriculi fundo,ubi citius abſoluitur coctio, *par. 1.13.* accommodandum,probarunt, quasq. Galenus 7. Methodi pro re- *7.Metho.* ficiendis corporibus exſiccatis commendat. In capitis dolore Coelius Aurelianus probauit, ut laborans deambulatione exerceretur, *1.chronic.* primo tarda, dehinc medio tempore fortiori, atq. paullo erectiori *cap.1.* extentis cruribus; idem & pro epilepticis ambulationem leuē pro- *Cap.4.* bauit, nempe quae ſine capitis concuſſione humores a ſupremis ad infima deducere,eos leniter diſſipare,attenuare, & uniuerſum corporis habitum citra noxam calefacere valeat;quarum omnium gra C tia eam in quartanarijs,ubi paroxyſmus non affligit,iuuare, minorem fatigationem quam ſtare pedibus afferre,tradidit Galenus. In *1.ad Glau* ſpirandi difficultate, & in ſacro igne ſimiliter, quem graeci ἕρπητα, Scribonius Zonam, Plinius circinum uocant, ambulationem hu- *li.3. de re* iuſcemodi conducere teſtatum reliquit Cornelius Celſus; quam *med.c. 33* & pro elephantiaſi curanda in uſu habendam eſſe conſuluit cum eo Coelius. uehemens ſiu e nimia deambulatio frigidos adiuuat, & ea ratione a Celſo ad debellandum corporis tremorem uſurpatur;an- *li.4.c.4. &* helitum auget, & flatus diſcutit, ac capita debilia magnopere per- *li.5.c. 28.* turbat,& ob id iure reprehendendus eſt Praxagoras,qui in epilepti *Li.4.chro. cap.3.* cis plurimas, & uehementi motu celebratas deambulationes adhibebat: pedibus ſimiliter debilibus, & ſuſcipiendae podagrae expoſitis nocet; quandoquidem ob nimias deambulationes non raro iſchiadicos dolores & podagram generari, ſcribit Galenus; ſicuti ex aduerſo remiſſam arthriticis, & podagricis, & ulceribus in-

S 4 ternis

ternis conuenire,insinuarunt Coelius, & Celsus, ubi deambulatione molli stramine,coaequato solo peractam ipsis commendauit.debent enim(vt scriptū est a Tralliano)qui podagra, & articulorū affectionibus turbantur, μετρίως, & ἄνευ κόπου πολλοῦ moueri, potissimumque ante, & non post cibos. Nam lassitudo his maxime aduersatur, ut quae articulos plus iusto calefaciat, & inflammet,ipsiq. aliam rursus materiam ex longinquioribus particulis ad se attrahētes,arripientesq. fluxibus iugiter caussam suggerant. Multa deambulatio secundum Antylli sententiam iuuat eos,qui caput,uel thoracem male affectum habent, & a quibus infernae corporis partes non nutriuntur,quiue in exercitationibus uehemētiori motu egēt; pauca uero prodest ijs, qui post exercitationes non lauantur, quibus a cibo deambulationibus opus est,ut is in fundum stomachi descendat,& quibus grauitas in corpore sentitur. Longa,& recta ambulatio minorem,quam breuis, molestiam parit, capiti prodest: ut non immerito Coelius,atque Cornelius Celsus epilepticis curandis eam ex vsu esse iudicauerint;at nimis exsugit humiditates,atque exsiccat.ob idq. merito accusandus est Themison, qui atrophia laborantes duodecim stadiorum spatiū gressu conficere suadebat. Longa,& concitata singultui comprimendo,secundum Aetij sententiā, strenue prodest:breuis sicuti magis fatigat, cum (vt dicebat Aristoteles) ex motu, & quiete inter reflectendum orta constans diuersitatis illius opera laborem inferat,ita quoque reuersionibus illis cōtinuis caput labefactat: & propterea ab eodem Coelio non sine ratione epilepticis damnatur;cuius rei caussa ambulatio quoq. circularis merito improbanda est,ut pote quae caput uertiginosum reddat,& oculis uehemēter noceat. Nam Cassius medicus antiquus in libello problematū,quem graeca lingua conscripsit, caussam indagans, ob quā motus recto tramite facti uertiginē non generent, sed solum circulares,ob id accidere dicit,quia motus recti minime difflationem materiae impediunt, circulares uero eā fieri non sinunt, quod aer vehemētius illisus prohibeat;ad haec materiae intus agitantur,quemadmodū,& foris,ubi circumlatae,neque foras prodire ualentes motū in capite uertiginosum efficiūt.sicuti namque icterici omnes externos sapores amaros sentiunt, & qui suffusiones in oculis patiuntur,quoscumque colores rubeos iudicant,similiter in circularibus motibus,cū in oculis humores in orbem agantur, omnia externa circumferri uidentur,sicque vertiginosa passio oboritur.Ex ambulationibus,quae cum intensione crurum calcibus incumbendo fiunt,quemadmodum scriptum est ab Antyllo, capiti male affecto

Oribasius ibidem.

lib. 1. ca. 4.

Li. 3. c. 33

Cel. lib. 3. chronic. 7

Probl. 38.

D E F

A cto conueniunt, itemque thoraci humidiori, utero conuulso, purgationi suppressae, partibus infernis ab alimento fructum non capientibus, & omnino quibus materia sursum repit. Quae uero extremis digitis obeuntur, eas obseruatum fuit, proprie lippientibus, & aluo suppressae utiles esse. Quae vero totis pedibus fiunt, cum sub aliqua semper praedictarum differentiarum comprehendantur, ipsarum etiam facultates obtinere, rationi consentaneum est. Atq. haec de speciebus ab ipso motu desumptis.

Iterum de deambulationum qualitatibus. Cap. XII.

INTER deambulationum species, quae a loco accipiuntur, illae, quae fiunt in montibus, aut adscendendo, aut
B descendendo exercent. si fiant adscendendo, ualde profecto uniuersum corpus fatigatur, quoniam referēte Galeno attolluntur eo motus genere, & perinde ac onus quoddam sustinentur ab ijs, quae primum mouentur instrumentis, reliqua corporis membra uniuersa. 2.de tu.va. cap.9. scribit Aristotel. ambulationes per accliuia, tametsi sint hebetiores motus, magis sudorem prouocare, quam per decliuia, nec non spiritum prosistere; quoniam graui cuique, ut deorsum ferri secundum naturam est, sic ferri sursum contra naturam, itaq. caloris natura, quae nostra prouehit corpora, ut nihil per decliue laborat, sic per accliue pressa onere nititur, acriusq. ob eiusmodi motum incalescit, & sudorem mouet, & spiritum prosistit, cum etiam corporis uarius inflexus non nihil afferre caussae possit, 2.partic. prob. 38.
C ut directa spirandi reciprocatio auferatur. qua ratione secundum Antylli sententiam talis ambulatio etiam thoraci, qui spiritum exiguum ducat, & praesertim ante cibum confert, maiorumq. exercitationum uicē nonnumquam supplet. Legitur de Demosthene, consueuisse ipsum adscendendo deambulare, atque inter ambulādum orationes pronunciare, quo sic productae spiritus contentioni, qua oratores in dicendo opus habent, assuesceret. Verum enim uero genibus infirmis eadem ualde aduersatur; propterea quod dicebat Aristoteles, dū adscendimus, non corpus sursum iactare, distentionemque corporis, & genuum mouere; ad haec genua ipsa, quae secundum naturam in anteriorem partem flecti nata sunt, quasi contra naturā flecti retro, ob idq. magnopere dolere atq. laborare. Ex altera parte ambulatio decliuis, quae descēdendo obitur, magis altera a capite ad inferiores partes trahit; at femora inualida nō parū laedit, nimirum quae, ex eiusdem Aristotelis sententia in hoc mo- 5.partic. prob.

tu

tu contra Naturae inclinationem ante aguntur, quasiq. mouendo D
crura uniuersi corporis pondus sustinent, & proinde uehementer
fatigantur. Ambulationes, quae tum adscendendo, tum descenden
lib. 1. ca. 2. do peraguntur, a Cornelio Celso comprobantur, eo quod ita uarietate quadam corpus uniuersum moueatur; nisi tamen id perquam
imbecillum sit. Quae uero fiunt in uijs planis, & aequalibus ex sententia Aristotelis ob motus, quam seruant (ut sic dicam) uniformitatem, magis corpus labore afficiunt, & ob naturae, quam tenent
similitudinem, citius labores finiunt, necnon ad spiritum, & ad corpus aequaliter constituendum magis accommodatae sunt, quam factae in aequalibus. At deambulationes per inaequales uias factae
non modo minus fatigant, uerum etiam utiles ijs sunt, qui cito deambulando defatigantur. atque hoc Antyllus intelligebat, cum E
ambulationes, quae in vijs peragūtur, minori cum labore fieri scripsit, quam eas, quas in locis deambulationibus dicatis obimus. Hoc
Oribasius loco citat. idem innuere uoluit Acumenus medicus apud Platonem in Phaedro, ubi ambulationem in vijs, ambulationi in cursibus praeposuit, de quo supra latius disputauimus. neque aliud intellexit Ischo
In Oecō. machus apud Xenophontem, quando ambulationem, qua ipse in agrum seruum cum equo sequebatur, ambulationi in xystis factae
praetulit. in his tamen disterminandis ualde refert, numquid in
pratis, in locis asperis, an in arenosis efficiantur; quoniam si fiant
in pratis, blandissimae proculdubio sunt, nihil omnino sensus tentant, nihil commouent, at eas caput implere, tum propter odoris
suauitatem, tum propter humiditatem, quae illis inhaeret, auctor
est Antyllus. Factae in locis asperis caput replent. Quando autem
in arena, & maxime profunda (quod genus est vehementissimae F
exercitationis) aguntur, magna efficacia pollent ad omnes corpo-
In vita Augusti. c. 80 ris partes firmandas, corroborandasque, cuius gratia Augustus dum coxendice, & femore, & crure sinistro, non satis bene ualeret, immo saepe ea parte claudicaret, hac deambulatione confirmabatur.
sic enim locum Suetonij interpretari debere censeo. ubi eum arenarum, & arundinum remedio usum tradit, arenarum quidem tum
ad desiccandas fluxiones, tum ad confirmādam, ut iudicaui, coxam,
arundinum ad continendum, & claudicationem impediendum.
quod quo modo fieri debet, edocuit Cato lib. de re rust. cap. 160.
Ad materiam subinde, e supernis ad infernas partes deducendum,
eamque dissipandam potentissimae exsistunt, & ideo male forsan a
li. 2. chro. cap. 1. Coelio taxatur Erasistratus, quod deambulatione in arenosis locis paralyticos exercendos suaderet. sub porticu factae ambulationes,

aut

A aut loco concluso, ut spelunca, & similibus a Celso, & ab alijs non admodum probantur: quandoquidem aere libero non fruuntur, sed intemperato, uitioso, crasso, corpusque vniuersum replente: nisi tamen porticus, aut loci cooperti in locis sint domus superioribus, ac tabulis stratis, ubi ambulationes ceteris quibusque ab Antyllo anteponuntur, quod uaporum, qui e terra effluunt, sint expertes, aeremque puriorem habeant. Nec opponendum est huic sententiae nostrae, quod antiqui cryptoporticus in vsum istum exaedificatas haberent: quia illis dumtaxat utebantur, quando pluuiae, tempestates, aut immodici uentorum impetus, aerisq. iniquitas vetabant, quo minus in aperto aere deambularent, quo tempore, neque nos illas refutamus. Ceterum quae fiunt sub Dio, omnes factis in porticu a Cornelio Celso praeferuntur. A Vitruuio quoque ualde celebrantur Hypaethrae ambulationes, & praesertim si uiridia adsint, quod tales magnam salubritatem habeant: & primum oculorum, quod ex uiridibus subtilis, & extenuatus aer, propter motionem corporis influens, perlimat speciem, & ita auferens ex oculis humorem crassum, aciem tenuem, & acutam speciem relinquit. Praeterea cum corpus in ambulatione calescat, humorem ex membris aer exugendo imminuit plenitates, extenuatque dissipando, quod plus inest, quam corpus potest sustinere, ex quo, ut in hypaethris locis ab aere humores ex corporibus exugerentur molestiores, quemadmodum ex terra per nebulas videntur: consuluit architectorum princeps amplissima, & ornatissima sub dio, hypaethrisque ambulando collocari in ciuitatibus aedificia. Verumenim uero apud medicos subdiales hae deambu-

lib. 3. c. 2.

Loco cita.

B Lib. 5. c. 9

C lationes plurimas differentias obtinuerunt. nam quando propè mare fiunt, & siccandi, & crassos humores attenuandi uim habent; quando circa flumina, & stagna, humectare possunt: sed utraque nocent, & praesertim stagna, ideoque non temere has omnes in Epilepticis damnauit Aretaeus, quando in mediterraneis partibus aguntur, quemadmodum supradictis sunt praestantiores, ita quoque factis circa mare cedunt. quando in rore, humectant nō sine damno: sed si in locis auium uolatu frequentatis ambules, efficacissimus is motus erit ad euocandum per halitum, & ad leuandum, haud secus, atque si in sublimibus locis ambules. Quae deinde sub Dio in locis uento minus perflatis ambulatio efficitur, valet secundum Antylli sententiam ad euocandum per halitum, & ad excrementa dispergenda: itemque remittit, nec ferit. hanc Aetius in colicis doloribus a frigida caussa ortis commendauit. sed

Oribasius loco cita.

quae

quae perflante uento peragitur, si sub borea, tusses excitat, thoracemque laedit, at uires collabentes firmat, sensuum integritatem affert, stomachumque dissolutum roborat. atque de hac fortasse loquebatur Coelius Aurelianus, dum stomachicis deambulationes sub Dio pro modo virium adhibendas consulebat, si sub Austro, caput replet, sensuum instrumenta hebetat, aluum mollit, atque ad dissoluendum ualet: si zephyris spirantibus, talis ambulatio ceteris omnibus, quae in uento fiunt, praestat: non enim habet insuauitates boreae, quin potius mansuetudo simul, atque iucunditas sunt coniunctae. Quae in Apeliote fit, mala est, & ferit, atque ita se habent ambulationes subdiales in uẽtis peractae. Sequuntur, quae fiunt, uel in sole, uel in umbra: qua in re auctores diuersa sentire reperio. Cornelius Celsus, si caput ferat, meliorem ambulationem in sole, quam in vmbra esse dixit, & meliorem in umbra, quã parietes, aut uiridaria efficiunt, quam quae tecto subest. Ex altera parte Oribasius auctoritate Antylli ductus improbat illam, ueluti quae effundat, caput impleat, atque inaequalitates gignat. quam sententiam non auderem alteri praeponere, nisi & ratio, & ueterum medicorum, praesertimq. Hippocratis, & Galeni auctoritates testatum fecissent, solis radios humanis capitibus maximas noxas inferre. nempe quae si calida, & humida, magis calefiant & eliquentur; si sicca, sicciora reddantur, & demum quaecumque sint, semper offendantur, modo vel rustici, uel alij sub sole viuere assueti non sint. Quod probe cognoscens Hippocrates siue Polybus ad euitanda capitis detrimenta non quamlibet deambulationem, sed solam in frigore, aut in sole peractam uetat. Atqui non illud tacendum esse duco, semper eligi potius debere in sole ambulare, quam stare, & ambulare uelociter, quam segniter, sicuti praeceptum fuit ab Hippocrate in libro de salubri diaeta. cuius rei hãc attulit rationem Aristoteles, quod cum stamus, calor permanet, sicque amplius calefacit. corpus etenim nostrum (dicebat is) uaporem quendam tepidum de se continuo mittit, qui proximum, & ambientem aerem tepefacit, unde aer postea ille corpus calidius reddit, cum autem quis in sole mouetur, flatus excitatur, qui refrigerare nos potest, quando motus quisque frigidus habetur. Ambulandum potius in vmbra (dicebat Celsus) quam parietes, aut uiridaria efficiunt, quam quae tecto subest: quoniam aer assidua quadam, & blanda uentilatione salubrior redditur. qui aer quoniam interdum ab arboribus noxijs infici, & corpora deinde cõtaminare consueuit, ut de nuce arbore, atq. Narcisso memoriae prodidit Plu-

Marginal notes: Li. 3. chr. cap. 2. — Lib. 1. c. 2. — In 2. de morb. — 5. partic. Prob. 34.

D E F

A Plutarchus, propterea huiuſcemodi umbras inter deambulandum 3.Sympo.
fugere expediet. Neque item curam adhibere minorem oportet, prob. 1.
vt arbores rore ſuffuſae vitentur, quoniam, ſi per ipſas frequenter
quis ambulet, membra faciliter lepra tentantur, atque huius eam
Laitus apud Plutarchum in nat. quaeſt. attulit rationem, quod ros
corporibus illabens ipſa mordeat, atque excoriet, uel potius, quod
a rore colliquatis arborum ſuperficiebus aſpergo quaedam noxia
inde corporibus affuſa inhaereat, quae partes extimas ipſorum mor
deat, atque diſcindat: etenim rori uim colliquatiuam (τηκτικὸν,
non δηκτικὸν, & re ipſa, & uetuſto codice permotus legendum
puto) ineſſe perſpectum ſatis illud facit, quod ros bibitus gracilita-
tem inducit, ut mulieres eae manifeſto declarant, quae alioquin
obeſae dum tenuibus ueſtimentis, aut laneis rori colligendo ope-
B ram nauant, eo in exercitio carnes conſumunt. In omnibus autem
fere proderit ſub ijs umbris ambulare, quas epilepticis probauit
Aretaeus, & vertiginoſis, nempe ſub arboribus myrto, aut lauro,
aut inter acres & bene olentes herbas calamentum, pulegium, thy-
mum, mentam, maxime quidem agreſtes, & ſponte naſcentes: ſin
harum copia deſideretur, inter humano cultu procreatas. Eſt in hac
quoque non exiguum diſcrimen reſpectu caeli, quod, dum ſere-
num eſt, tunc ambulatio leuat, per halitum euocat, attenuat, bo-
nam reſpirationem, & mouendi facilitatem parat: dum uero nu-
bibus obtegitur, grauitatem affert, per halitum non euocat, tan-
demque caput implet. De ambulationibus faciēdis, uel hyeme, uel
aeſtate, uel alio tempore, diximus in libro quarto, ubi tempus exer- Cap.11.
citationibus accommodatum definiuimus: ſupereſt tantum illud
C adnectere, ambulationes quaslibet ante cibum fieri debere, tum
mane, tum ueſpere: quandoquidem matutina aluum emollit, ſi cre-
dimus Antyllo ſegnitiem a ſomno contractam diſſoluit, ſpiritusque
attenuat, calorem auget, & appetitum excitat: quinimmo Hippo- 2.de diae.
crates hanc eandem humidioribus temperamentis cōuenire, quod
humoris tranſitus exinaniantur, neque animae meatus occludan-
tur, ſcribit: ſicut, & attenuare, nec non partes circa caput leues, agi-
les, ac promptas reddere, & aluum ſoluere confirmat, ueſpertina
uero ad ſomnum hominem praeparat, ac inflationes diſpergit, ca-
put tamen debile male afficit, ob idque iure accuſatur Serapion a
Coelio, quod epilepticos imperaret circa ueſperam ambulare, ac lib.1. chr.
rurſum conquieſcere, & deambulationem repetere. Poſt cibum cap. 4.
diximus exiguam ambulationem aſſuetis conuenire, atque illis,
quibus non ſine labore in fundum uentriculi deſcendit cibus: illis
pariter,

uariter, quibus caput repletum est, lentam post cibum deambu- D
6.d.tu.va. c.7. 2. de cóp. med. lationem commendauit, Galenus, secutus fortasse in hoc Aretaeum, qui in uetusto capitis dolore eandem in usu habendam uoluit. quamquam secundo de comp. med. ubi de dolore capitis ex ebrietate agit, uelit, neque multum comedendum, neque statim a cibo deambulandum. In reliquis quo modo conueniat, non uideo, & propterea Dioclem medicum antiquissimum, & clarissimum satis mirari nō possum, quod phthisicos deambulatione post Cel. lib. 2. cap. ult. prandia uexandos esse uoluerit, quae sicuti concoctionem ciborum interturbat, ita multos ad caput uapores efferri, atque ibi in humiditatem conuersos ad pectus, & pulmonem diffluere facit, quo nihil phthisicis contingere perniciosius potest: eo magis, quod 2. de diae. licet Hippocrates huiuscemodi deambulationes in humidioribus temperaturis approbet: aluum tamen, corpus, & uentrem siccare E confitetur: ne illa omnia in medium adducam, quae de huiusce generis ambulatione scripta sunt in libro de insomnijs Hippocrati adscripto. qui liber cum multa superstitiosa contineat, forsan aliquis ijs, quae ibi de ambulatione post prandium in pluribus commendata dicuntur, paucam fidem adhibeat. Hactenus de ambulatione, iam cetera aggrediamur.

Explicit Liber Quintus.

AR-

A
ARTIS. GYMNASTICÆ
LIBER SEXTVS

Quos erectum ſtare effectus pariat. Cap. I.

OS, qui pedibus erecti permanent, exerceri, quoniam abunde in ſuperioribus demonſtrauimus, hanc rem amplius in diſputationem reuocare prorſus ridiculum foret, proinde, quot modis haec exercitatio uarietur, quosq; quaeque pariat effectus, declarabo. Quod etenim
B haec exercitatio priuatim dorſi partes afficiat, Auerroes, inter Arabas non infimus, ſatis aperte dixit. 6. collect. cap. 2. Qui igitur illud debile a natura, uel caſu fortiori ſunt, ſummo ſtudio id exercitationis genus euitare debent, nempe quod (ut ſaepius diximus) maiorem, quam ipſa ambulatio, defatigationem pariat: quibus etiam in renibus inflammatio, uel ulcera orta ſunt, ne ſtent, magnopere cauendum eſſe, cenſuit Rufus Epheſius. Li. de paſ. renum. debent quoq; huiuſcemodi exercitationem auerſari, quos uel herniae labor ſollicitat, uel in cruribus, aut ſcroto, uarices dilatantur, uel ulcera in inferioribus partibus orta ſunt, aut qualibet de cauſſa oriuntur, quam ſententiam niſi medicorum auctoritas confirmaſſet: ueram tamen eſſe ipſa ratio perſuaderet: quae ſcilicet oſtendit, in ſtantibus graues humores citra difficultatem proruere, eosq; mo
C do hernias, modo uarices, modo ulcera generare, fouere, & augere: nam quod varices generentur, etiam Iuuenalis poeta cognouit, qui Saty. 6. cum quandam mulierem Ianum rogantem de amici victoria futura derideret, uolens ſignificare ob importunas mulierũ petitiones haruſpicem, ſi cunctis inſeruiſſet, ſtando, (ſic quiſque haruſpex pro aliis rogabat Deũ) non parum laboraturum, ait: Varicoſus fiet haruſpex. Marium quoque ſcimus omnes, laborioſum uirũ exſtitiſſe, ob quod Plut. I eius vita. ſi quis dicat, ei uarices, quibus afflictabatur, in ambobus cruribus ortas ob nimios in ſtando labores, eum minus erraturum exiſtimarem. Verum enim uero, & in hac exercitatione non paucae diuerſitates reperiuntur: propterea quod tempus, locus, atque ſitus uarias quaſi ſpecies efficere uidentur. A tempore naſcuntur duae ſpecies, quando aut ante cibum, aut a cibo, quis ſtando, & vel pauco tẽpore, uel multo exercetur. A loco ſumuntur differentiae, quoniam vel in

ſole,

sole,uel in umbra,& haec aut clausa,aut aperta statur. A situ demum D
euariantur standi genera, quando uel uno pede, uel ambobus,&
uel ijs totis,& planis,uel extremitatibus eorum, calcibus scilicet,&
summis digitis stamus. Ante cibum stare uentriculi excrementis
inaniendis auxiliatur, asthmaticos,& difficiliter spirantes adiuuat,
uentrem emollit,urinam prouocat, crura,& pedes corroborat,&
siquando deambulationi uacare non concedatur, illius uices supplere
potest. Vertiginosis tamen,& quibus ad superiora rapiuntur
uapores, nullo pacto conducit, cum ex tali erecta statione facilius
caput a fumis petatur: nam tantam ad hoc efficiendum potentiam
similis exercitatio habet, ut nonnulli boues,& caetera animantia
(quod scripsit Aristoteles) minus homines tussire, minusque catarrhis
uexari crediderint: quoniam ipsis minime erectis statibus haud
ita uapores natura sursum tendentes in eorum capita ferri possunt. E

Petr⁹ Aponensis 5. partic. prob. 1.

Qua item ratione eos omnes damnare uehementer soleo, qui, si alto
capite dormiant, minus a catarrhis se vexatum iri putant, cum potius
contrarium eueniat, vt scilicet qui humiliori,& fere ceteris mēbris
aequali capitis situ dormiunt, uel aliter iacent, minus a uaporibus
capite tentent, minusq. a capite ad pectus humores defluant.
Quamuis secus iudicādum sit, vbi quis ventriculi in conficiendo cibum
debilitate uexatur. Quo in casu Posidonius apud Aetium magnopere
studendum esse iussit, vt in decumbendo caput altiori situ
contineatur, quo cibus magis in ventriculi fundo accommodetur,
& ob id nutrimentum minori molestia coquatur. Atque hoc intelligi
debet de ijs, qui multum stant: stare etenim pauco tempore exiguum
quid prodesse, neque multum obesse potest. Qui porrò communi
illo effato, Prandia post stabis, inducti post sumptos cibos stare F
delectantur, ij scire debent, si mediocri quodam tempore stetur,
descensui ciborum in uentriculi fundum id insigniter cooperari,&
consequenter illorū concoctionem perbelle adiuuare, nec alioqui
ullam effatu dignam laesionem afferre: uerum si multo tempore ita
quis permanserit, praeter molestiam, qua ob ciborum interdū pondus,
praeter lassitudinem, qua ex labore afficitur, varias item offensiones
subire cogitur. Primo namque maior vaporum copia superiorem
corporis regionem impetit, maior humorum multitudo ad inferiora
praecipitat, atq. inde vlcera in cruribus, gonagras,& podagras
generat, deinde thoracem, atque spirationē vniuersam non parum
labefactat, vti ex difficultate spirandi tūc apparēte facile quisq.
cognoscere valet: postremo renes, atque vesicā,& totam mingendi
actionem uitiant, quando videlicet crudi humores ex simili siti ad

cas

A eas partes deferũtur,renesq. & lumbi uehementer incalescunt, debilitaturq. ut non temere uideatur praecepisse Rufus Ephesius, ne quis vlceribus renum laborans,etiam si morbus inclinare coepisset, staret. Statio in vmbra semper aliquibus ex praedictis differẽtijs adnectitur,ut sit multa,vel pauca,uel a cibo,uel ante cibum, & proinde qualicumque adnexa reperiẽt,illius effectus continuo exprimet, modo umbrae ratione aliquid secus non accedat.hoc autem dico, quia saepenumero umbra, vel est locorum conclusorum frigidorum, atq. humidorum; uel noxiarum arborum, uel alterius perniciosae rei,quas omnes corpus maculare, & sanitatem destruere nemo negabit.Caeterum de stantibus sub sole in hunc modum determinandum esse, iudico, quod scilicet stare sub sole in aestate summopere calefacit.immo sententia est Aristotelis, cum stamus in sole nos magis deuri,quam dum mouemur,etsi per se motus ipse quoque calefacere ualeat,quod alias fusius explicauimus. Si igitur ita est,rationi consentaneum efficitur, iuuamentum insigne ualde frigefactis corporibus inde accedere,veluti hydropicis,cacecticis, ꝓ quibus id a Coelio, & omnibus fere medicis laudatur. In ictericis item curandis tali insolatione vsum Archigenem reperio. ne interim silentio praetermittantur ea,quae apud Aetium ex Antylli sententia legũtur, insolatione scilicet varijs modis antiquos vsos fuisse, alias cum unctione,alias sine unctione,modo sedendo,modo iacendo, modo stando, interdum ambulando, interdum currendo: de quibus omnibus in hunc modum decretum est, quod si insolatio administretur non purgato prius corpore, maximum capiti nocumentum affert: unde saepenumero mirari mihi contingit, quo genio ductus Plinius maior,non modo purgato corpore,uerum etiam post cibum in aestate sub sole maneret,ac deinde in frigida lauaretur:de hac etenim locutos fuisse medicinae auctores arbitror,quando dixerunt,ab illa corpora plusquam par sit incalescere,febres,atque capitis dolores gigni:Nam si antea quam corpora soli exponãtur, opportune exinaniantur, aut sine unctione, aut cum unctione fieri potest: fiat citra unctionem, capiti diuturna frigiditate laboranti succurrit,quod illud durius,atque impassibilius reddat, & ob id merito in Epilepsia curanda a Methodicis nonnullis commendatur, modo sit insolatio moderata:sicut item in ea insaniae specie iuuare creditur, quae a frigida intemperie ortum ducit: praeterea occultas difflationes auget, sudores elicit, carnem conseruat,pinguedinem tollit, oedemata omnia, & praesertim hydropica deprimit: neque tamen ipsa noxis suis caret, quando quidem mora

Margin notes: lib. de affe ren. (beside "ne quis"); B (beside "mopere calefacit"); 5. sectio. prob. 34.; Lib. 3. c. 3; Li. 3. c. 6. 9. d cõpo. med. s. l. cap. 1.; C (beside "mentum affert"); Plin. nepos. li. epist. 3.; Gal. de cau sis morb.; Coel. li. 1. c. 4. & 5.

quaeuis sub sole bilem auget, & consequenter ijs, quibus calor natura mordax est, valde aduersatur, ut a Galeno scriptum est, spiritumque crassiorem, densioremue efficiens, asthma, & orthopneam exacerbat. Caeterum si absque unctione insolatio adhibeatur, in caeteris eosdem effectus parit, nisi quod corpus exsiccat magis. tanquam pingui illo adusto, & subinde maiori nigredine superficiem totam inficit, necnon carnem instar cauterij cuiusdam densas minus per insensibilem transpirationem excrementa diuaporari facit. qua ratione huiuscemodi insolationem ad minuendam polysarchiam ab Aetio laudatam censeo. Verumtamen duo hic animaduersione digna esse existimo, alterum, quod medicos, ubi sub sole moram probarunt, praetegi pannis capita uoluisse opinor, quoniam, praeter Coelij auctoritatem, & ratio, & experientia demonstrant, capita detecta, si soli exponantur, ualde offendi, nempe quae supra modum calefacta vapores a toto corporis ambitu ad sese attrahunt, sicque omnem malorum iliadem, & prae caeteris catarrhos ibi generant: quod minime, ubi capita teguntur, euenire suspicandum est, propterea quod, ut scripsit Aristoteles, induta corpora a sole minus calefiunt, quam nuda, cum ab illius radijs minus feriantur. atque hoc totum a Galeno significatum credo, ubi dixit, eos, qui nudi sub sole manent, uniuersum corpus calefacere, qui uero induti, caput solum: nam demonstratum est a nobis libro tertio, Maiores nostros numquam fere caput tegere solitos: ne miremur Galenum, dum indutos scripsit sub sole, capite tantum ualde incalescere dixit. Alterum animaduersione dignum est, quod, sicuti sedentes, & stantes sub sole uehementius incalescere, siue potius deuri experientia constat, quam ambulantes, & currentes: pariter, & caeteras praedictas affectiones, tam bonas, quā malas facilius recipiunt. Atque haec vniuersa a nobis dicta de stantibus planis, ac totis pedibus intelligantur. stare namque calcibus innixos non modo laborem ac molestiam inducit, uerumetiam nullum iuuamentū effatu dignum praestare creditur: quemadmodum similiter eos, qui summis digitis stare conantur, praeter fatigationem illico succedētem, partes illas callis molestissimis afficere compertum est, & praesertim quando quis eo frequenter vtatur; hi siquidem illud unum commodū nonnumquam recipere uidentur, ut longius multis alijs prospectare ualeant, cuius gratia ab antiquis speculator, siue σκώψ pingebatur facie hominis stantis supra digitos, summamq. manum ad vmbellae formā superciliçijs admouentis, ut Aeschylus in Theoris meminit.

6. epid. cō. 1. aph. 10.
2. de tu. va. cap. 12.
Li. 1. ser. 3 cap. 32.
2. partic. prob. 39.
li. de causis morb.

D E F

De

A *De pugnarum effectibus. Cap. II.*

PVgnarum, quae maioribus nostris ad valetudinem inseruierunt, quaeq. etiam temporibus nostris inseruiendi similiter facultatem obtinent, aliae fiunt cum armis fictis, neque incidentibus, vel pungentibus aduersus hominem, aliae aduersus columnã, aut palum, aliae aduersus umbrã. atque omnes uel fieri possunt a pugnantibus corpore, nequaquam armatis, aliae ab armatis. Armorum pugnam aduersus hominem, uel columnam inter magnas exercitationes reposuit Galenus, quẽ imitatus Auerroes inter Arabas non infimus dixit, certamen cum ensibus factum esse ex uelocibus, atque fortibus exercitijs. quae omnia de illis, qui non armati certant accipienda puto, quando arma- (6. epid. cõ. 1. Apho. 6 — 6. coll. c. 2)

B tum certare inter exercitationes simul, atque opera manifeste reposuit Galenus, qui similiter certare aduersus umbram (σκιαμαχεῖν dicunt Graeci,) celerem citra robur exercitationem esse iudicauit, ut Auicenna quoque, & Paullus post ipsum censere uisi sunt. Cum itaque res ita sese habeat, pugna non armatorum tam aduersus homines, quam aduersus columnam administrata in primis magnopere calefacit, excrementa educit, sudores ciet, exuberantem carnem supprimit: & proinde a Coelio in curanda polysarchia adhibetur, deinceps brachia, atque humeros confirmat, crura & pedes mirum in modum exercet, ceterum capita debilia, & uertigini obnoxia nõ parum labefactat. renibus item laborantes huiuscemodi exercitationem fugere praecepit Galenus. σκιαμαχία porrò, siue aduersus umbram certatio corpora tenuat, carnes, & succos detrahit, quod (2. de tu. va. c. 8. 10. & li. 1. fen. 3 doc. 2. c. 2 — Li. 1. chr. cap. vlt. — 6. Epid. com. 1.)

C celeribus exercitationibus conuenire supra monstrauimus, proprie autem secundum Galenum brachiorum, atque manuum exercitatio exsistit: praeterea ualet, si Antyllo credimus, ad sedandam affectionem lassitudinis sensum referentem, ad humores firmandos, ad neruorum imbecillitatem, & tremorem corrigendum. est etiam utilis vitijs, quae thoracem infestare solent, confert renibus, & colo intestino, materiam ad inferiores partes deducit, & praesertim in ijs, qui pedibus imitantur pugiles, quique non solum manibus cum umbra depugnant, uerum etiam cruribus, interdum tamquam salientes, interdum uero tanquam calcibus caedẽtes. Ad eadem omnia similiter ualet pugna aduersus palum effecta, quae tantummodo in hoc ab umbratili differt, quod palum percutere brachijs maiorem uim infert, quam aerem ferire. Non est tamen ignorandum, pugnam aduersus hominem pugnantem initam, magis exercere, (aph. 5. — 2. de tue. ual. c. 10. — 6. collec. apud Ori. cap. 21.)

&uim maiorem corporibus inferre,quam iſtam: quoniã,ut ab Alexandro perbelle ſignificatum eſt,athleta, ſi obnitatur antagoniſtae, fortitudinem eius auget; ſin cedat, neque reluctetur, robur eiuſdẽ reſoluit. At qui ea pugna, quae corporibus pugnantium armatis exercetur, inter vehementes exercitationes collocãda eſt,quae cũ robuſta, & ualida corpora efficere debeant, iure merito Nicias apud Platonem in eo dialogo, qui Laches inſcribitur, dixit, quod τὸ ἐν ὅπλοις μάχεσθαι, ſiue armatum pugnare corpora robuſtiora, ſi quod aliud exercitationis genus, reddit, neq. vllo alio minorem laborem parit. De hac quoque exercitatione ab Antyllo proditũ reperitur,corpus ab ipſo ad motum aptius, & ad carnem ſuſcipiendam reddi, uerumtamen propriam atque maximam eius pollicitationem exſiſtere, ut corporis firmitatem, & longam reſpirationem gignat, cum illi, qui ſeſe pugnis ſimilibus dedunt, omnem aliam ſpiritus expulſionem ferre poſſint: facit autem huiuſcemodi pugna carnem laxam, & mollem, necnon capiti admodum noxia eſt,praeſertim quando galea plus aequo obtegitur, cuius pondere preſſum non parum laborat. illud hic non ignorari uolo: ὁπλομαχίαν, ſiue armatae pugnae exercitationem, ne quis decipiatur eandem eſſe exiſtimans cum armata luctatione, ὁπλιτοπάλη ab Aeſchylo vocata, quandoquidem hac tamquam luctae ſpecies armis in manibus nullo modo utebatur, ſed dumtaxat certantes totis corporibus armabantur, ſicque armati inuicem luctabantur, cuius luctationis arbitror uolutationem illam armatam, ſiue celerem agitationem, quam Galenus in numero vehementium exercitationum repoſuit, ſpeciem quandam exſtitiſſe. An vero de hac armata pugnae ſpecie intellexerit Coelius Aurelianus, quando in curanda polyſarchia poſt plurima alia exercitationum genera comprobata dixit. Tum „ hoplomachia, hoc eſt armorum ficta conflixio: apud me dubium nullum, ut ex ſuperioribus patet, relinquitur: quoniam, & ſi nomen Graecum hanc ipſam ſignificare uideatur, nihilominus, & nominis ab ipſo illata explicatio, & uſus demonſtratus manifeſtum argumentum faciunt,eum de pugna illa ſermonem facere,quae nudato ab armis corpore exercetur,quaeq. ad diminuendam carnem a nobis laudata fuit, cum hanc poſtremam carnem, ſed mollem, & laxam potius augere Antyllus iudicauerit. De gladiatoria pugna nõ uidetur hic locus expoſcere, ut ſermo ullus habeatur, propterea quod cum armis incidẽtibus, ac pungentibus antiquitus ageretur, uel in letalia vulnera, uel in alterius pugnatoris, aut etiã vtriuſque necem, plerumque terminabatur. Vnde neminem non uidere arbitror,

Margin notes: 1. Libro. Prob. 120 — Loco cit. — 2. de tue. ual. c. 10.

Margin letters: D — E — F

A bitror, quantum absit, ut similis concertatio ullam profligandis morbis, tuendaeue sanitati opem afferre ualeat: ea enim est, quae hodie apud multas Christianorum nationes sub Duelli nomine nō sine magna ciuitatum aliquando clade exercetur, quamq. & antiquis, & nostris temporibus ab uno hominum inimicissimo Sathana repertam ad perdendas animas fuisse semper credidi. quod nāque non monachiam antiquorum, ut falso probare conati sunt, qui hucusque duellum tractarunt, sed potius gladiatorium duellum huiusce temporis referat, praeter multa in quarto libro a nobis declarata, hoc item attestari uidetur, scilicet ijsdem armis, atque eodem prope fine duellatores concertasse, quibus olim gladiatores pugnabant: illud unum intercedit discrimen, quod illi tum gloriae cuiusdam inanis gratia, tum praemiorum spe, sed ferè semper ui

B quadam, utpote uel ad supplicium condemnati, uel in id empti, atque edocti ad certamen ducebantur: isti uero sponte, & nullis cogentibus, nisi solius honoris uana quadam, & falsa defensione prolectante aguntur: ut hac ratione minus excusatione digni habeantur, cum sponte in propriam ruant perniciem. Vtinam resipiscant tandem homines, uideantque id quod Barbari ferè nulli agunt, tanto minus Christianos decere: sic profecto & multae urbes, quae ob hoc intestinis, & saeuissimis dissensionibus exagitantur, ad meliorem statum reuocarentur, & multorum animabus, corporibusq. melius consuleretur. At ne longius a proposito nostra diuagetur oratio, haec sufficient, si illud addidero, quod Celsus, Scribonius, Plinius, Aretaeus, atque alij plurimi referunt, ab Antiquis scilicet creditum fuisse, gladiatoris iugulati sanguinem epotum iu- lib.3.c.23 li. de cōp. cap 18. li. 28.c.1.

C uare epilepticos. quam rem potius ad prodendam ipsorum ferinam superstitionem, quam ut ullam fidem adhibendam censeam, significare uolui.

De quarundam aliarum exercitationum qualitatibus. Cap. III.

VLTA apud antiquos exstiterunt exercitationum genera, quae quoniam non ita frequenter vsurpabantur, ab auctoribus celebrata non inueniuntur: inter haec autem primo sese offert τὸ ἀκροχειρίζεσθαι, uel manibus summis concertare, quod, siue luctae species aliqua foret, ut nonnulli crediderunt, siue separata quaedam exercitatio, ut Galenus censuisse uidetur, ubi post luctam alias quasdam exercitationes ad- 2. de tue. ual. cap.8

numerans acrochirismum nominat, facitque manifeste a lucta di- D
2. de tue. ual. c. 10. uersum, constat ipsam apud Galenum, Aetium, Paulum, & Aui-
Lib. 3. c. 3 cennam inter ueloces sine robore exercitationes locum obtinuisse,
li. 1. c. 17. & proinde calefaciendi, corpora tenuandi, carnes, succosq. detra-
li. 1. fen. 3. doc. 2. c. 2 hendi facultatem possidere, ut apposite insinuare uisus est Hippo-
2. de diae. crates, apud quem legitur acrochirismum attenuare, & carnes sur-
lib. citato cap. 11. sum trahere, proprie uero manus, atque brachia secundum Gale-
Lib. 4. c. 4 num in ipsa exercitantur. ex quo fit, ut illis conueniat, quibus has
loco citat. partes corroborare in animo est, sicut ijs ualde nocet, quorum chiragra, uel alius morbus, & manus, & brachia infestare solet. de hoc locutũ esse Celsum quis credere potest, ubi in ijs qui ab arida tussi exagitantur, exercitationes manibus peractas probat. Porrò ἐκπλεθρίζειν, idest ecplethrizare, a Galeno inter exercitationes citra ro-
Loco cit. bur, & violentiam celeres recensetur. Auicenna autem illud ex for- E
tioribus esse dicit, nisi uelimus ipsum in comparatione ad debilia loqui, quemadmodum ex uerbis eius uidetur: alioqui & ueritati ipsi, & Galeno, a quo ista omnia accepit, manifeste repugnantia scripsisset. Est igitur talis exercitatio in primis ad ea omnia utilis, quibus celeres conferunt: sed peculiariter crura, & pedes exercet: thoracem quoque non parum fatigat, cui, dum aliquo pacto male uexatur, valde obesse reor, haud secus atque capitibus male affectis uehementer nocere credo, utpote quae ex iugibus illis reuersionibus, quasiq. circuitionibus facillime tum uertiginosas, tum apoplecticas affectiones incurrere queant. Ex eodem quoque exercitationum censu est, & πιτυλίζειν siue pytilissare, aut pytilisma,
In Miscel. cap. 38. ut placuit Politiano. quod quamquam a Galeno, atque Auicenna inter ueloces citra uiolentiam adnumeretur, mea tamen sententia F
haud prorsus uehementia aliqua caret, cum status ille supra pedum extremitates, necnon uelox manuum modo antrorsum, modo retrorsum agitatio haud quaquam sine musculorum intentione, & proinde sine ui, aut robore quodam peragi possit. Vnde in huiusce-modi exercitatione obeunda uehementer incalescere corpora affirmare non dubito. Ad haec motus iste brachia insigniter exercet. sed eos, qui capite sunt imbecilli, magnopere labefactat: pedes etiã podagris suscipiendis obnoxios reddit. ego vero peculiarem illius usum exstitisse autumo, quando post longam brachiorum ualetudinem, torporemue, ea motibus undequaq. faciendis assuefacere, nec
2. de tue. ual. c. 9. non a torpore liberare in animo habebãt. Sunt praeterea a Galeno
loco cita. nonnulla alia exercitationum genera adnumerata, & ab Auicenna cõprobata, quae, ꝙ aliqua ex parte ualetudini, & corporis habitui

conferant,

A conferant,omnino praetermittere nolui: nam ſi quis alteri iubeat, ut ſe uiolenter detrahat, inflectatq. dum ipſe non manibus modo, uerum etiam cruribus,ſpinaq. conſtans, inflexusq. reſiſtat,quo genere Milonem ipſum ſeſe exercitaſſe ferunt,dum conuellere ſe, mouereq. de loco uolenti permitteret, utique uehementer exercebitur,incaleſcet non parum, roburq. membris non leue ingenerabit. de ſimili enim exercitatione locutum opinor Coelium Aurelianū, quando pro polyſarchia minuenda uoluit ita affectos alienis laboribus,hoc eſt colluctantium,vel exercentium,quam Graeci haterocopiam,vel trachelisſmum uocant,exerceri,verumtamen illis maxime verenda eſt talis exercitatio,qui vel pectore,vel dorſo,vel capite nō admodum valent.Pari etiam pacto ſi quis(vt Milo factitabat) conuellere ſe , ouereq. de loco volenti permittat, crura maxime B corroborare poterit, quemadmodum manus maximopere exercebit, eisq. fortitudinem acquiret,ſi pugnum alicui aperiendum, uel malum punicum, aut tale quippiam manibus complexus auferendum praebeat:quod tamen arthritidi,aut chiragrae obnoxijs minime congruet. Robur autem partium tum exercet,tum firmat,ſiquis alterum complexus medium,aut etiam ipſe medio comprehenſus, manibus,digitisq. pectinatim iunctis,aut quem complectitur abſoluere ſe iubeat,aut ipſe ſe a complectente ſoluat:niſi quod in hoc periculum imminet,ne viſcera labefactentur ex nixibus illis,qui adhibentur,dum diſſolutio quaeritur.Ita etiam ſi quis alterum,qui verſus ipſum ſe inclinet a latere aggreſſus,ilia manibus complexus,ceu onus aliquod ſublatum inuicem protendat, reducatq. ac magis,ſi C dum geſtat,ipſe nixu, renixuq. corporis vtatur: ſic namque ſpinam vniuerſam corroborabit,lumbos tamen,atque renes debiles habētibus nocebit.Aeque vero qui pectoribus ex aduerſo innixi magno ſe conatu inuicem retrudunt,& qui a ceruicibus pendentes deorsū trahunt,vehementer quidem exercentur, & per conſequens robur corpori vniuerſo comparant:at periculum ſubeunt, ne thoracis vaſa aliqua rumpantur ipſis,neue aut caput,aut collum male afficiant. Haec itaque omnia tametſi apud veteres inter ceteras exercitationes haberentur , nihilominus haud ita in frequenti vſu fuerunt, & praeſertim nobilibus,ac illis qui non ſine ſuauitate quadam ſanitati operam dabant. hac item tempeſtate non deſunt, qui ipſis vtantur,quos,modo ratio adhibeatur,penitus auertere nolo.

Li. 5. chr. cap. vlt.

D

De spiritus cohibitionis facultatibus. *Cap. IV.*

Cap. 6. DETENTIONEM spiritus speciem quãdam exercitationis esse, cum abunde in libro tertio demonstrauerimus, id amplius repetere non est opus: illud dumtaxat adiungam non facile reperiri, in qua nam differentia locata fuerit, nisi quod animaduertentes nos in huiuscemodi exercitatione musculos abdominis, aque thoracis ualenter intendi, & subinde in partibus interioribus calorem augeri, ut Aristoteles, & Galenus memoriae prodiderunt, eam non fieri sine uehementia iudicare possumus: & propter hoc iure ab Hippocrate dictum fuit, spiritus detentionẽ meatus disparare, cutem attenuare, necnon humiditatem sub cutem extrudere posse. A Galeno similiter, & ab Auicenna scriptum est, retentionem spiritus membra spiritualia calefacere, corroborare, & emundare, necnon angustas cauitates ampliores reddere. Quod etenim spiritus cohibitus expurgare thoracem ualeat, clare constat: quippe qui in ipsa retentione undique compulsus in angustos se recipere meatus cogitur, eosq. si amplius trusus, propulsusq. fuerit, etiam penitus transire, atque extenuati iam agitatione excrementi nonnihil secum arripere, eo prope modo, quo intuemur opifices angusta instrumentorum foramina uehementiore spiritus inflatu expurgare: quandoquidem is quanto ulterius per uim coactus impellitur, tantum ab ipso quaedã impelluntur, quaedam trahuntur, nam truduntur quae ante occurrunt, attrahuntur quae ad latus sunt posita, impetu ipso motus vtraque coacta. Quod uero ex retento spiritu cauitates euadant latiores, hinc probatur, quoniam si thorax in medio corpore locatur, sane illo magna aliqua inspiratione aere impleto, & deinceps supremo laryngis osculo lingulae opera clauso, necnõ musculis toto thorace presso, necessum est aerem compressum vndique meatibus corporis uniuersis inseri, sicq. intrusum eos undequaque dilatare, modo inferiores dum illuc impellitur, modo superiores. sic ergo per spiritus retentionem cauitates corporis amplificantur, pectoris partes emundantur, ipsaeq. atque etiam aliae interiores calorem concipiunt, cuius merito frigidae affectiones, & praesertim inflationes remouentur. ut non temere Plato sub persona Erysimachi medici, necnon Aristoteles memoriae prodiderint, spiritum cohibitum a singultu liberare. quorum placita secutus Galenus ab eodem non solum singultum, verum etiam tussim a frigida instrumentorum

[Margin notes: 2. partic. Prob. — 2. de diaeta. — 3. de tuẽ va. cap. 2. in lib. artis med. c. 87 — Li. 1. fen 3 doc. 2. c. 2 — in symp. 2. partic. Prob. — li. ꝺ med. fac par. & libro 2. de symp. cau.]

E

F

torum

A torum reſpirationis intemperie contractam exſtingui teſtatum reliquit: quod aucta in pectore caliditate ex tali cohibitione anguſtos quoslibet meatus ſpiritus cōpreſſus penetret, cunctaq. ſic adaequentur, & ad temperiem priſtinam redeant. Hinc fit ut ferme in hanc ſententiam uenire debeamus, talem exercitationem omnibus illis conuenire, qui ſpiritualia membra frigefacta, debilia, aut excrementis aliter obſeſſa gerunt, quiq. expulſiones quaſcunque corporis aut tardas, aut vitiatas habent. quemadmodum oſcitationes, & pandiculationes calido flatus diſſipante huiuſmodi ſpiritus retentionem ſoluere clarum eſt. vt merito dixerit Hippocrates 2. & 6. Epid. longam reſpirationem crebrarum oſcitationum eſſe remedium. In reſolutione linguae exerceri ſpiritu retento probauit Celſus, ſicut & Aetius in omni uocalis inſtrumenti reſolutione: vim
B namque expultricem excitari, atque confirmari in ſpiritus cohibitione, argumento ſunt multi, & praecipue pueri, qui ſiue plorando, ſiue ridendo, ſiue alio pacto ſpirationem contineant, aut in ipſo actionis tempore, aut paullo poſt, modo ſtercora, modo urinas, modo mucos, & a naribus & ab auribus expellunt: ſimiliter obſtetrices iſtud teſtantur, quae ad partus expulſionem faciliorem, & celeriorem reddendam parturientes ſpiritum continere praecipiunt.
in quo tamen ipſas ſaepe errare ſcribit Aetius, quando ex nimia hu- tetrab. 4.
iuſcemodi ſpiritus cohibitione aneuriſmata, ſiue arteriarum incu- ſer 3. c. 10
11 partic.
rabiles dilatationes incurrunt in faucibus, necnon pupillarum in Prob. 48.
oculis, ut Auenzoar teſtatus eſt. Dicebat Ariſtoteles ſpiritu retento Prob. 20.
melius audire nos, quoniam reſpiratio ſtrepitum quendam mouet, quo cum careant retinentes illam, melius uoces percipiunt: li. 27. c. 6
C quamuis Caſſius Medicus aliter ſentire uideatur. Exſtat item Plinij auctoritas, quod euerſos, ſcandentesq. ac iacentes, ſi quid ingruat, contraq. ictus, ſpiritum cohibere ſingularis praeſidij eſt. Si igitur a ſpiritus retentione tot commoda oriri conſtat, prudenter ſane
Coelius Aurelianus ipſam aſthmaticis, ſtomachicis, atque colicis 1. chro. 3.
ca. 1. & 2.
curandis egregiam opem praeſtare ſcriptum reliquit. Neque tamen lib. 4. c. 7.
huic tantum tribuere debemus, quin etiam ipſam aliqua ex parte obeſſe credamus, quandoquidem Aſclepiades caput opplere teſtatus eſt, cuius ſententia a Galeno certe exploſa fuit. Ego vero illam prorſus non eſſe repellendam puto, quoniam manifeſto conſpicimus, dum ſpiritus retinetur, uenas, atque arterias colli intumeſcere, oculos amplificari, genas ac uniuerſum vultum contrahere maiorem ruborem, tandemq. caput totum compati: quae omnia illius repletionis clara indicia eſſe, nemo dubitat. Ex quo fit, ut

Dioclem

Dioclem tota uia aberasse pro certo teneam, dum spiritum reten- D
lib.1.ca.4. tum in epilepsia curanda praesidium afferre dixit: sicut Coelium laudo, qui in eiusdem affectus curatione spiritus retentionem uitari debere uoluit, cum certum periculum immineat, ne tunc sanguine ad caput recurrente morbus magis exacerbetur. In sanguinis
Coel.li.2. cap. 23. quoq. reiectatione talem exercitationem a Methodicis damnatam inuenio, quibus assentiri cogor, propterea quod tum a calore in pectoris cauea genito, tum ex uasorum inflatione, distensioneq. facillime debilia, & relaxata uasa franguntur, fractaq. iterum reserantur. Amplius qui vel hernias, vel crepaturas patiuntur, aut peritonaeum, atque intestina exsilia, & fragilia ab ortu obtinuerunt, nullo pacto in retinendo spiritu exerceri debent, quoniam hae partes in actione ista uehementer contenduntur, & per consequens, nisi robustae sint, citra multum laborem diuelluntur, quemadmodum apertissimam fidem pueri facere possunt, qui si interdum nimis quam par sit E
flendo, aut aliquo modo spiritum contineant, protinus ijs peritonaeum, scrotumue disrumpitur, & deinceps intestina delabentia, aut flatus interclusi, uix sanabiles hernias pariunt: quod similiter tubicinibus, & cantoribus, dum nimis spiritum retinere conantur, saepenumero solet euenire, & praesertim quando illi πόδα ἐρεῖν, (quod Galenus ait lib. de mot. musc. secundo in fine, ac 6. Epid. com. 4. tex. 24. & de quo nos in varijs lect. egimus, ac plura adhuc dicemus, cum iterum librum eum recognitum, atque auctum propediem dabimus) siue edictum facere uolunt. Vna seruata ratio ab huiuscemodi periculis tuebitur, si moderate, aut potius infra mediocritatem similis retentio peragatur, ubi agenda erit: alioqui perfici nequaquam poterit, quin praedicta incommoda sequantur. F

De vocis exercitationum facultatibus, & primo de vociferatione, & cantu. Cap. V.

VOCIS multas, sed unam praecipuam exercitationem effeceruntantiqui medici, quam graeci τὴν ἀναφώνησιν, Latini uociferationem appellarunt, nos uero pleniorem totius huius rei notitiam tradere cupientes vocis exercitationes in sex species partiemur, quemadmodum magna ex parte in superioribus egimus, vociferationem scilicet, cantum, lectionem, sermonem, risum, atque fletum, quorũ omniũ natura perspecta nihil

rema-

A re manebit,quod huiusce exercitationis cognitioni addi valeat. Er- Oribasius.
go prima uociferationibus,quaecumque sint illae,adscripta ab An- lib. 6. c. 8.
tyllo,Plutarcho, Paullo, Aetio, & Auicenna cōdicio est,quod tho- li. de tuē. san.
racem,atque uocalia instrumenta perbelle exercet. dicebat Auer- li. 1. c. 29
roes pulmonem proprie a uocis exercitio respici. subinde naturalē lib. 3. c. 5
calorem auget,purgat, firmat,atque attenuat, solidas corporis par- lib. 1. f. 3. d. 2. cap. 2.
tes, robustas, puras, & offensae minime obnoxias reddit. addebat 6. colle. cap. 2.
Auicennna hanc exercitationem colorem decorare;quod enim ca
lor augumentum suscipiat, inde oritur; quia spiritus assiduo motu,
tam attractus, quam exsufflatus colliditur, attériturque, sicq. ex ea
collisione, & attritione calor excitatur; purgat uero huiuscemodi
exercitatio: tum quia carnes rariores, magisque tractabiles efficit;
tum quia ex motu uocalium instrumētorum humiditates internae
B consumuntur,quod euidentissime declarat densus uapor ex ore vo-
ciferantium prodiens, & superfluitates uetustiorū humorū unicui-
que meatui adhaerentium,quae excernuntur non solum in praedi-
ctis uociferationibus, sed etiam alijs pluribus modis. Iam vero fir-
matur calor, & attenuatur, quoniam uasa absterguntur, multi hu-
mores,ut sputa,muci, & pituitae consumuntur, quae sicut antea ca-
lorem obscurabant, debilitabant, & incrassabant, ita educta eun-
dem puriorem,ualidioremq. relinquunt, & hinc postea solidis par-
tibus maius robur,maiorq. impassibilitas succrescit. Si itaque haec
ita se habent, rationi consentaneum est, ijs, qui humiditate occu-
patas interiores partes,quiq. uniuersum corporis habitum frigefa-
ctum habent,uociferationem generosum praesidium exsistere,quē-
admodum istis predictis rationibus eam ab Antyllo, Coelio Au-
reliano, & Aetio commendatam scimus stomachicis, uomentibus,
acidum ructantibus, aegre concoquentibus, cibos fastidientibus,
atrophia laborantibus,languidis, cachecticis,hydropicis,asthmati-
cis,orthopnoicis,phthisicis,diuturno pectoris aut septi dolore uexa
tis,apostemata in thorace rupta habentibus, mulieribus praegnan-
tibus,pica obsessis, aut secundum Alexandrum etiam parturienti- Alexan. 1 prob. 87.
bus ad partum facilius educendum, & denique quartanarijs,pitui-
tosis,conualescentibus fere omnibus. Sic Galenus viij.de med. lo-
cal. cap. iiij. stomacho laborantibus, unctiones,exercitia,& uocife-
rationes per expertum artificem adhibitas commendat, est Aretaei
medici antiqui, & praestantissimi sententia, quod in elephanticis
ἀναφώνησις τοῦ πνεύματος γυμνάσιον τὸ καίριόν ἐστι, necnon etiam in
coeliacis. Voci quoque ob superfluam humiditatem raucae fa-
ctae, necnon instrumentis uoci deseruientibus resolutis,atque etiā
malo

malo corporis habitui, qui a Graecis καχεξία dicitur, eandem con- D
ducere credidit Aetius: quin, si vox vel ex morbo, vel suapte natura male affecta sit, tali exercitatione secundum Antylli sententiam emendatur. Quoniam uero vox laborat, partim propter nimiam, & longam loquelam, partim propter clamoris magnitudinem, partim propter silentiumq, uasi suarum actionum oblita, ideo fit ut in hisce omnibus, quae dicta sunt, uociferationis usus sit utilis, cum longam loquelam dissoluat, & noxae, quae ex clamoris magnitudine contracta est, placida, & quieta imminutione medeatur, acumini uero occurrat, grauiores sonos inspergendo. ceterum qui ex silentio oritur, quamuis non propriae uocis sit labor, tamen cum uocis labore proportionem quandam gerit. quo circa ad eũ quoque uociferatio est utilis, quae uocem exerceat, quemadmodum si uocalia instrumenta defessa sint, totumq. corpus suum tenorem non E
seruet, aut lassitudine obsideatur: vocis namque exercitationem a
2. de diae. coena factã dicebat Hippocrates, post carnis a laboribus colliquationem commodam esse, quoniam humiditatis euacuationem faciens
Gap. 7. rarefacit carnem. Sed cuncta hactenus a me enarrata, de uociferatione mediocri, ac arte, quam libro tertio explicauimus, facta intelligantur, quae capitis affectionibus non est idonea, utpote nescio quid facultatis possidens ad replendum caput, necnon instru-
Lib. i. chr. cap. 7. menta sensuum in capite contentorum. Hinc est, quod Coelius Aurelianus eam pro epilepticis in declinatione probans prudẽter ad-
2. de cur. chro. c. 6. didit (si ferre ualeat aeger.) Nam ea uociferatio. quae uehementius
In li. de p̃ceptionib. li. d̃ instr. odor. peragitur, & interdum ἀναύδησις, ab Aretaeo φωνασκ'η uocatur, uno prope verbo dicta est ab Hippocrate affligere, siue λυπέειν,
haec praeter quam quod caput plenum, & magis graue reddit, ut F
7. de cõp. me. s. l. c. 1 testantur Aretaeus, & Galenus, mirum etiam in modo ex eius
4. de locis affe. sententia uocem oblaedit, necnon uenas rumpi facit. ut hac ratione Coelius exclamationem tamquam partes patientes vehemen-
li. 5. epist. ter concutientem pro corporibus epilepticis improbarit, Pliniusq. nepos iure conquestus sit, quod Zosimus eius libertus, dum uoci reparandae studeret, rursum uena reclusa sanguinem reddiderit. eandem tamen Aretaeus stomachicis curandis, & Aetius singultui comprimendo usurparunt. Illud itaque hoc in loco non est ignorandum, quod omnes fere auctores animaduerterunt, uociferationibus neque temere, neque inconsulto utendum fore, ac praesertim ijs, qui huic exercitationi non assueti incipiunt. neque enim ijs uti quisquam debet prauorum, corruptorumq. humorum copia praesente: quin etiam uox non est exercenda, si magnis, & euidentibus

A tibus cruditatibus ſtomachus uexetur, ne ex actione inſpirationis, & exſpirationis, quae firmior, & citatior facta ſit, dum uox in magnitudinem, & multitudinē accreuit uapores corrupti largius per corpus diſtribuantur. Propterea monebat Aretaeus, uocem leniter exerceri, & grauibus uocibus utentem ſonum edere, quod acutae uoces capitis diſtentiones, temporum palpitationes, cerebri pulſationes, oculorum inflationes, auriumq. tinuitus efficiunt, mediocriter autem uox edita capiti prodeſt: cauendum eſt quoque ab eius uſu poſt cibum, quoniam uox ualde corrumpitur. unde dicebat Ariſtoteles, hiſtriones, choros, & huiuſce generis ieiuno ore uocis exercitationem adire: alioqui ſpiritus tum cibo ingeſto, tum clamore feruidus effectus, inter exeundum aſperam arteriam exulcerat, ſicq. uox corrumpitur. Denique fugiendum eſt, ex Plu- 1.cur.chr. cap.2. Parti. pro ble.11. Prob. 22.

B tarchi conſilio, ne quis conſcius ſibi uel repletionis, uel immoderatae libidinis, uel defatigationis acrius intendendo, exaſperet uocem; neue nimis commotas uociferationes, & iurgioſos clamores exerceat; ſiquidem inaequales illae ſpiritus intentiones, & impetus rupturas, & conuulſiones inducere ſolent. Poſt uociferationem ſuccedit cantus, ab illa in hoc differens, quod harmonia quadam conſiſtit, neque adeo contenta uoce peragitur: ob quod etiam praeter cetera uoluptatem afferre poteſt, qua uociferatio deſtituitur. Nam ſcriptum eſt ab Alexandro, onera portantes, ſi cantent, minus moleſtiam ſentire, quoniam animus modulis, ac numerorum ſuauitate demulctus ab onere auertitur, atque ita minus angitur. quae ſimiliter ratio efficit, ut lugentibus, atque alio modo laborantibus (quod Ariſtoteles quoque confeſ- li. de tue. ual. lib.1. probl. 76. 19.partic. prob.1.

C ſus eſt) tibias, & ſonum adhiberent Antiquiores, & quod ad eos, qui uel morte ſuorum anguntur, & maerent, vel morbo ſollicitantur, homines congregari, varioq. uti ſermone ſolitum ſit: quandoquidem animus, cum ſe ad uerba transferat, minus rem ſentit aduerſam. Quod intelligentes ueteres, uaria ſcenarum oblectamina ſibi excogitarunt, ut animum ſolatijs modo his, modo illis exceptum ab angore ſeiungerent. De cantu ſiue uociferatione cum harmonia adhibita ſcripſerunt Antyllus, Aetius, atque Paullus, ualetudini eam nullum iuuamentum praeſtare. At in morbis ipſam aliquando vſurpatam inuenio: nam Coelius Aurelianus uocis exercitium, muſico monitore, compoſitum inſanientibus in declinatione conducere ſcripſit. refert inſuper Aulus Gellius, ſe apud Theophraſtum, ac Democritum inueniſſe uiperarum, hominumque morſibus tibiarum modulos, & cantus mederi; Loco cit. Li.1.chro. cap.5. li.4.c.13.

deri; & ad haec fuisse creditum a plerisque, & memoriae mandatum, ischiadicos, cum maxime doleant, tum si modulis lenibus uel ipsi, uel tibicen (quod factitare solitum Ismeniam Thebanum legimus) incinat, minui dolores, sicut, & Philistionis frater in lib. 22. de adiutorijs confessus est: quod remedij genus a Pythagora excogitatum esse, nonnulli tradiderunt; quamuis Soranus, cuius sunt libri illi tres de Acutis a Coelio Aureliano latini facti, Asclepiadem mordens, qui phreniticos curare cantu profitebatur, apposite satis dixerit, eos mentis uanitate iactari, qui modulis, & cantilena passionis robur excludi posse crediderunt. Si igitur cantus ualetudini conseruandae parum confert, grauiorum autem tonorũ sonus utilis est, uociferationi potius, quam cantui sanitatis studiosi operam dare debent: quoniam sic plurimus aer attractus thoracem distendit, uentremq. & meatus per vniuersum corpus disseminatos aperit, dilatatue, cum in cantu mera quaedam, ac futilis oblectatio solummodo reperiatur, quae corpora robusta potius effeminare, non autem conseruare, aut augere apta est. unde mirari soleo, quare Socrates (ut refert Plutarchus) sese cantu exercere consueuerit, & non in uociferationibus, cũ in ipsis, & concitatis lectionibus redundantium humorum excretiones contingant, & his quidem, qui cõcitatius legunt, magis, & per sudores; qui uero mitius uocem intendunt, per occultam transpirationem. Veruntamen illud Auicennae dictum semper memoria tenere oportet, quod magnam longo tempore efficere uocem est timorosum, quodq. ex praedictis uocis exercitationibus saepenumero hernias, aliasue crepaturas oriri contingit, sicuti nostrates sacerdotes, aut cantores certam fidem facere possunt. antiquitus enim qui uocis exercitijs operam dabant, balneis, ut libro primo scripsimus, frequenter utebãtur: quorum beneficio peritonaeum, Scrotum, ac testium utriculi humectabantur, sicq. emollita magis tuto extendebantur, neque faciliter discindebãtur: nostris autem temporibus minime huiusce generis remedijs uti facile conceditur: ut hac ratione modum in uociferando, siue cantando maiorem seruare necesse sit.

In lib. de tuen. ual.

loco cita.

Gal. li. 7. & cõp. med. secũdum loc. cap. 1.

De

A

De lectionis, sermonis, risus, & fletus qualitatibus. Cap. VI.

ECTIONIS a medicis ad sanitatis usum probatae duas species inuenio, alteram intentam, & concitatiorem; alteram remissiorem. Lectio intenta, quam Cornelius Lib. I. c. 2. Celsus auctor elegantissimus claram nuncupare maluit, cum sit agitatio spiritus non leuiter, nec in superficie, (ut Plutarchus scribit) sed uelut in ipso fonte, in ipsis uisceribus ualens, calorem auget, sanguinem subtilem reddit, omnes purgat uenas; omnes aperit arterias, humorem superfluum non sinit crassescere, ne- li. de tuē. val. que concrescere, neque faecis in morem subsidere, in his conceptaculis, quibus recipitur, & conficitur cibus, ex quo non temere B a Celso inter ea, quae commode exercentur, primum locum recepit. Quod etiam capiti nequaquam noceat, sed potius conferat, locupletissimi possunt testes esse Coelius Aurelianus, & Seneca; quo- loco citato. rum ille in curando capitis dolore, atque etiam insania similem lectionem adhiberi consuluit: hic uero ad refrenandas, quas patiebatur, capitis destillationes ipsam in frequenti usu habuisse scribit. Epist. 97. obseruandum est in hoc casu, ne in insania, aut capitis dolore difficilia intellectu legantur; quoniam talia, Coelio auctore, non minus li. I. chro. cap. I. afficiunt, quam corporis immodicae gestationes. Iuuat insuper clara lectio cum pectoris intimas partes, tum stomachum, cuius etiam uitia, ut scribit Celsus, corrigit, quandoquidem per ipsam pituitosa excrementa suauiter attenuantur, absumunturque, & calor natiuus C citra ullam uiolentiam excitatur, & augetur. quod cognoscens Pli- li. 9. epist. penult. nius maior, dum uoce atque stomacho laboraret, in eorum remedium claram lectionem exercuisse, auctor est illius Nepos, qua pariter ratione Aetius eis, qui colicis doloribus a frigido humore genitis sollicitantur, consuluit leniter exclament, aut concinne cum uociferatione procedēdo legant. Sic ad phthisicos, atque tabescentes ea Methodicos nonnullos vsos fuisse legitur. de hac sermonem faciens Auicenna dixit, quod ad legendū suauiter est incipiendum, Cel lib. 2. cap. vlt. deinde uox ordinate exaltanda, postea cum uox fortior facta fuerit, creuerit, & longa fuerit, tempus ipsius erit ponendum tempe- loco citato. ratum, quoniam tunc magnum affert iuuamentum. Atque haec de intensa ac vehementius facta lectione, quam Celsus etiam in tus- lib. 4. c. 4. si sicca laborantibus non parum utilitatis praestare censet. Ceterum quae lenius, & remissius agitur, ad eadem fere omnia ualet, nisi quod debilius cuncta operatur, & propterea interdum ipsa post

ciborum

ciborum sumptionem citra noxam uti possumus, quod Plutarchus D
18.partic. prob.1. quoque non improbauit. de hac autem loquens Aristoteles scriptum reliquit, ignaros homines, ac melancholicos, dum legere incipiunt, somno corripi, quoniam intellectum figere nequeunt, & ob id uapores crassi, & frigidi excitantur, qui cerebrum frigefacientes somnum inducunt. ex aduerso uiros intelligentia praestantes minime, dum lectitant, dormire, eo quia intellectũ firmantibus ipsis calor internus amplificatur, atque inde vigiles potius quam somniculosi euadunt. Post vociferationem, cantum, atque lectionem succedit sermo, siue locutio, quae & ipsa uocis exercitatio est, attamen praedictis omnibus tum vehementia, tum robore cedit, & ideo inter debiles exercitationes recenseri meretur. Nam ijs in primis accommodatur, qui praeter modum ad somnum propensi sunt, quiq. aut prae humore melancholico, aut prae phlegmate sensus tor- E
pentes, quasiq. oppressos habent. tales namque a sermone perpurgantur, eorumue animi ita expergefiunt, ut faciliter mox sensus a corpore liberentur. Pituitam porro a sermone consumi, indicant sputa ex loquentis ore affatim emanantia, quae partim a capite, partim a stomacho, partim a thorace exeuntia, cuncta ista membra sermonis beneficio gaudere demonstrant. Iam vero sermo vim quan-
Oribasius l.6.c 7. dam obtinet, si Antyllo credamus, ut caput impleat, & grauitatem afferat, cuius rei gratia sciunt medici in doloribus capitis, pluribusue alijs eius affectibus sermonem interdicendum fore, sermo praeterea lippientibus, & quibus sanguis e naribus funditur, aut a pe-
lib.4. c.4. 5.Meth. ctore reiectatur, non parum nocet. Quapropter Cornelius Celsus, atque Galen. in sanguinis reiectionibus silentium necessario requiri uoluerunt; similiter linguam exsiccat, sitim inducit. atque F
6 Epid. com.3. in lib. d loquacitate in fine. hinc sapienter Hippocrates scriptis mandauit, silere, & os continere sitim exstinguere. quam sententiam explicans eruditissimus Plutarchus non solum sitim a silentio non generari, verum nec tristitiam, nec dolorem dixit, qui etiam multos, dum sese a loquendo continerent, tussim, ac singultum curasse memoriae prodidit.
lib.27.c.6 Triennio (ait Plinius) Maecenatem Messium accepimus silentium sibi imperauisse a conuulsione reddito sanguine. Ad haec vires dissolui a sermone, idq. praecipue in febribus, & magis quoque in ac-
loco citato. cessionibus, testatum fecit Oribasius. ut nullum amplius dubium supersit, quin, & iuuandi, & nocendi ualetudini facultatem obtineat sermo: ne dicam quot damna, quotue commoditates, pro ut is adhibetur, saepenumero animis ingerat. quae si persequi uellem, nimis a proposito nostro recederem, quando praesertim, & Plutar-

chi

A chi de loquacitate libellus,& Galeni de curandis ac cognoſcendis animi morbis,haec cognoſcere cupientibus ſufficere poſſunt. Hactenus de articulatae uocis exercitijs.Praeter haec autem duae sũt exercitationes,quae tametſi vocis minime propriae videãtur, & ab auctoribus ut plurimum praetermiſſae ſint, attamen ipſae quoque in exercendis aliquibus corporis partibus facultate non carent: atque eae ſunt riſus, & fletus. Nam riſus,dum oris dilatatione,praecordiorumue titillatione interiora, & praeſertim faciem exagitat, quin illas partes inſigniter calefaciat, haud quaquam infitiari poſſumus: eo magis quod rubor in ridentium vultibus efflorefcens caliditatis acutae apertiſſimũ argumentum exſiſtit. & iccirco crediderunt nonnulli,Homerum uocaſſe riſum γέλωτα ἄσβεστον,ſicuti grammatici γέλως ab ἕλη,quae uox caliditatem ſignificat deduci tradiderunt.

B Proderit igitur in primis ridere illis,quibus frigidae ſunt & capitis,& thoracis partes,melancholicis, & a frigida cerebri intemperie deſipientibus, attonitisq. & qui ob moerorem,ac triſtitiam in febres,aut alios affectus delapſi ſunt.de riſu uerba feciſſe Coelium Aurelianum exiſtimo, quando in atrophiae curatione animi laxationem,διάχυσιν uocatam,poſt cibum commendauit; & quando ſimiliter in capitis dolore adhibendam praecepit eãdem,ne a mentis intentione caput impleatur.In his etenim uniuerſis, cũ frigida intemperies dominetur,merito auxilium praeſtat riſus,nimirum qui multum aerem in pectore moueat,& ſpiritũ calidiorem emittat, ut ſcriptum eſt ab Ariſtotele,qui hac de cauſſa ridentes grauiorem uocem edere quam flentes iudicauit. hoc autem tanto magis ſperandum (11.partic. probl. 13. & 15.& 35 Partic.proble.8.)

C erit,ſi riſu ſeſe exercere uolentes alas ſibi ipſis titillari facient; propterea quod magnus in illis partibus uenularum,atque arteriarum concurſus exſtat, quae titillatae concaleſiunt,& ſpiritum ſubinde ex calefactione genitum per uniuerſum corpus diffundunt. Neque uero latere quemquam debet,ualidum riſum,ſicuti dixit Plato, magnam mutationem parere, nempe de quo celebratur apud Graecos hic ſenarius.

γέλως ἄκαιρος ἐν βροτοῖς δεινὸν κακόν, i deſt

Riſus intempeſtiuus inter mortales graue malum. Siquidem talis, praeter immoderatam ſpirituum effuſionem, praeter nimiam agitationem,calefactionemue, non raro, ſecundum Ariſtotelis, & Alexandri ſententiam, uehementem reſolutionem inducit: quoniam uitalis uis, & inſitus calor immodice foras prodit, ac inde fit, ut ſic ridentes ſudent, ac rubeant ſanguinis aduentu: calorem etenim natiuum, ignemque ipſum, ſicuti per loci appetitionem ſur- (2.de repu. loco citat. lib.1. Prob.19.)

ſum efferri, ſic per alimenti deſiderium ima patere neceſſe eſt.igi- D
tur utralibet mouendi ratione perempta,calor inſitus interit,& uis
omnis vitalis euaneſcit.ut non abſque ratione Homerus finxerit
Odyſſ. 5. Procos riſu emori,

Ατὰρ μνηστῆρες ἀγαυοὶ
Χεῖρας ἀνασχόμενοι γέλῳ ἔκθανον, ideſt,
tum Proci illuſtres
Manus extollentes riſu emoriebantur:

li.2.de pao dia Cyri. Necnon Aglaitidas apud Xenophontē dixerit,riſum huiuſcemodi mouentes, neque corporibus, neque animis prodeſſe. Porrò caput,ac thoracem peculiariter ab huiuſce generis riſu offendi nemo negauerit,quemadmodum interdum laxata maxillarum oſſa, dorſumq. oblaeſum animaduertimus. Fletum tametſi Ariſtoteles in pueris laudauerit, quaſi eorum corpora flendo contracta, & con- E
2.Tuſcul. tenſa robuſtiora euadant, Ciceroq. ſcriptum reliquerit, athletas, cum exercebantur, ingemiſcere conſueuiſſe, ut ſe intenderent ad firmitatem;exiguum tamen uſum in tuenda bona ualetudine habere certo ſcimus:pueri namque fortaſſe a ploratu minus offendūtur, quoniam ei a primo ortu inſueſcunt, quippe qui ſtatim ac ex utero parentis in lucem uenerunt, plorare incipiant: cuius cauſſam So-
In Iſagog. cap.17. ranus epheſius explicauit eſſe; tum quia tenuis ſpiritus a luce concutitur: tum quia inſuetam terram attingant, quando mulieres in
Prob. 61. lib. 1. nauibus parientes mutum edunt.quam ſententiam ſecutus Alexander medicus addidit,illos minime audiendos eſse,qui animum dicant, quod amiſso caeleſti domicilio corpus inhabitare terrenum occoepit,iccirco infantem cogere dolere,atque plorare.Caeterum adultiores quem nam ex fletu capere fructum queant, nuſquam ui- F
deo. quod enim is corpora frigidiora intenta, ac debilia reddat,
loco citat. praeter Ariſtotelem ob praedicta flentes acutiorem uocem redde-
5.Aph.54 re narrantem, Galenus quoque atteſtari uidetur, ubi pueros, dum
1.de tu.ſa. cap.8. plorant, interrupto ſpiritu ob uires defatigatas reſpirare ſentit. qui item a fletu nonnumquā febres accendi perſpicue teſtatus eſt. quātum ſubinde oculis ipſis detrimentum afferat, inde conijcere faci-
In proh. liter poſſumus, quod lacrymis ab humoribus oculorum (ſi Caſſio medico credimus) defluentibus eos conſumi neceſſarium eſt. ut
Lib.6.ca. de cur.ocu. ſumma cum ratione eloquentiſſimus auctor Cornelius Celſus continuos fletus oculos imminuere ſcriptum reliquerit: ne ſileam quantum damnum uox recipiat, dum fauces,ac uocalia inſtrumenta inter flendum madefacta, exaſperataue, eam raucam efficiunt, tuſſesq. ac noxios catarrhos latenter concipiunt. nam, & apud

Coelium

A Coelium Aurelianum legitur, ploratum post cibum ualde stomachum labefactare. Ex quibus omnibus colligitur, aut nullum, aut exiguũ emolumentum a fletu corporibus accedere, & iccirco similem uocis exercitationem dumtaxat animorum passiones, ut uoluit Possidonius, exsaturare posse, quando nonnulli affectibus pleni, quoties uolunt, plorare queunt, alij passionibus uacui etiã si uelint nequeunt. Atque tot de vocis exercitationibus dicta sufficiant. Gale. 4. de pla. Hip. & Pla. ult.

De Cricilasiae, Trochi, & Pilamallei qualitatibus. Cap. VII.

CRicilasiae exercitatio tametsi apud nullas nationes (quod ego sciam) in vsu habeatur, quaeq. eius apud ueteres forma & modus fuerint, plene nondum mihi com-
B pertum sit, nihilominus facultates eius ab Oribasio descriptas praetermittere nolo, ut si forte alter, uel ipsissimam Cricilasiam, uel aliam similem exercere nouerit, eius uires minus ignoret. Illam itaque inter magnas exercitationes locum habuisse, memoriae proditum est ab Antyllo, qui etiam dixit, Cricilasiam intenta corpora mollire, & quae loco stabiliri non possunt, tum reuolutionibus, tum etiam figurarum corporis uarietate sic parare, ut facile flectantur, & stabiliantur; neruosque imbecillos firmare, & laxare, calorem excitare, & intelligentiam, quae de uia deflexit, & atra bile agitatur, ad statum suum reuocare. Neque item trochus antiquorum quis fuerit, satis mihi constat, nisi uel eundem, trochum nostrum vocatum, vel paullo dissimilem illi fere dicamus. Hunc proculdubio inter exercitationes tardas, atq. remissas collocandum es-
C se omnes affirmant, cumque virgis illis pilas in circum ferreum impellentibus agatur, necnon modo stando, modo ambulando exerceatur, ualetudinarijs, atque ijs, qui prae uirium imbecillitate, aut aliquo alio impedimento detenti, maiores exercitationes obire nequeunt, in primis conuenire uidetur, secundo loco senibus, atque ceteris, qui maioribus laboribus incalescunt nimis, tum etiam aestate potius aptabitur; peculiariter visus in ipso exercetur, brachia, & crura; quae omnia in simili motu suauiter, ac citra omnẽ uiolentiã laborantia, quin robur acquirant, negari minime potest; sicuti in multis experientia quotidie comprobatur eum aluũ citare, humoresq. ad infimas partes detrudere, & succis uentriculi, ac totius corporis concoquendis suffragari. Verũ enim uero qui capite uertiginibus obnoxio sunt, quique podagris, aut ulceribus tumoribusque crurum sollicitari consueuerunt, ab hac exercitatione abstinere de-

6. collect. cap. 26.

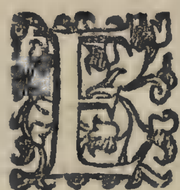
Oribasius loco cita.

bent;quoniam in alteris spiritus capitis commoti facillime affectio- D
nes illas excitant;in alteris humores ad infima delabentes eos morbos fouent,ac incredibiliter augent. Inde est,quod Aretaeus in curatione epilepsiae solam eius vertiginis inspectionem , quam facit instrumentum illud , quod βεμβῖκα dicunt, & de quo supra sumus locuti epilepsiam inducere monuit.Hoc fortasse exercitationis ge-
libro 1 fe.3.do.2. cap.2. nus intellexit Auicenna, quando dixit; Et ludere cum uirgis retortis dictis alsulegiam cum pila magna,aut parua lignea, nisi quod illud inter fortes exercitationes reponens, & pilam magnam nominans a nostro differre demonstrat, nempe quod sit debile ,solisque paruis sphaerulis agatur. Habemus & aliud motus corporis genus, quod pilis ligneis exercetur humi dupliciter, uel pilas in circũ ferreum humi defixum manibus impellendo, uel cubo ligneo eas approximando, quod quidẽ genus dorsum ob inclinationes cõtinuas E
exercet, attamen caput offendit, atque renes; in quorum ulceribus
In lib. de affe. ren. 5. de tue. ual. cap.3 ἐξαπιναίους ἐπικύψεις uitari mandauit Rufus medicus, neque admodum pro ualetudine probatur. legitur enim apud Gal.exercitationes inclinato capite, dorsoue peractas nequaquam illis conuenire, qui occasione qualibet leui uertigine, epilepsia, ophthalmia,auriũ dolore, gutturis, aut alterius, capitis, & colli inflammationibus occupantur. Praedictis omnibus tum notior,tum frequẽtior est pilamallei uocati exercitatio, qua ueteres gymnastas caruisse nemo nõ fatetur; sed quanto magis tẽporibus nostris penes cunctas nationes ipsa inoleuit, tanto magis necessarium uidetur illius facultates declarare. Nam quod ex magnis sit exercitationibus,ac uehemẽtibus facile est,& a labore,qui sustinetur in ipso,& ab eius natura conijcere; a labore , quoniã sudor, defatigatio,rubor faciei,spirationis ma- F
gnitudo ut plurimum in sic sese exercentibus oboriuntur; ex natura uero eius, quia cum, & deambulatio fere continua , ac reflexa,& brachiorum iactatio , dorsiue totius obnixio quaedã adhibeantur, indubitatam fidẽ faciunt,nequaquam absq. uiolẽtia, aut magnitudine huiuscemodi exercitationẽ consistere.& iccirco probabile fit, ipsam calorẽ natiuum augere , excrementa euacuare, somnos profundos generare,& concoquendis cibis, atq. crudis humoribus cõferre. At caput ab eadem repleri certum est, quando Gal. hoc uitium magnis exercitationibus adscribendum esse iudicauit. Quantum porrò ad particulares effectus pertinet,in hanc sententiam uenio,pilamallei exercitationẽ praecipue brachia, atq. dorsum exercere,secundo crurar,& propterea illis omnibus congruere,qui mẽbra ista confirmare student , quiq. multitudinem ciborum perbelle

confi-

A conficere, ſuccos utiles per vniuerſum corpus diſtribuere,& ſuperfluitatem, tam per ſudorē, quam per ſecretam difflationē exinanire intendunt. Ceterum nemo, uel mediocriter rei medicae peritus, ignorat, valetudinarijs, ac debilibus, quorum uires leui de cauſſa deſtruuntur, exercitationem iſtam minime accommodari: tanto minus illis, quibus capita male affecta ſunt, aut aliquo pacto imbecillia. nam, & qui dorſo non admodum valent, quique renes calidos, urinasq. acres habent, ex talibus motibus ſummopere offendūtur, ſicuti quoq. nocet exercitatio haec, vbi partes inferiores inflammationem, aut alium tumorem pati ſolent. Summatim poſſunt, qui ſanitate fruuntur, ad eam tuendam, optimumq. habitum generandū pilamalleo ſeſe exercere: qui vero aliquo pacto ab aegritudine occupantur, omnino abſtinere debent. illudq. ſemper memoria te-
B nere operaepretium eſt, quae de exercitationibus bona a nobis pro mittuntur, uera reperiri, modo ea ratio temporis, loci, quantitatis, modi, atque corporum ſeruetur, quam in 4. libro neceſſariam eſſe monſtrauimus. alioqui ſi negligatur, mirum non ſit, loco bonorum inemendabilia mala ſuccedere: quemadmodum ſaepenumero in propoſita exercitatione euenire certo ſcio, quae cum ferè poſt pran dium a plurimis agatur, nullo ſalubritatis loci, ac temporis habito delectu, nō ſua culpa, ſed exercentium incuria pernicioſas affectiones, ac prauos habitus inducit. quo magis omnes admoneo, ut diligentiam, a Maioribus noſtris in exercēdis corporibus obſeruatam, quantum conceditur, imitantes, melius valetudini, atque membrorum robori conſulant, neque committant, ut proprijs erroribus, & ſanitatem ſimul deperdant, & honorem, dicēte Galeno noſtro ma- 5. de tue. ual.
C gnum dedecus illis eſſe, qui a natura ſanam corporis conſtitutionē ſortiti eam ob exercitationum, ac recte uiuendi negligentiam corrumpunt, atque morboſam reddunt. Et quoniam hoc in capite duo diximus, alterum quod pilamalleus, exercet dorſum, alterum, quod illis euitandum eſt, quibus dorſum eſt imbecillum, ſciendum erit, Galenum voluiſſe, in ſenibus debiles partes numquam exerceri, in 5. de tue. alijs ſemper debere. rationem, qua inductus illud dixit, hanc fuiſſe ual. cap. 3. exiſtimo; quoniam debilitas ſenum emendari non poteſt, cum ex uirtutis motricis defectu proficiſcatur, aliorum uero reparabilis eſt. unde, quando nos aliquas partes imbecillas minime exercendas conſulimus, ſemper de imbecillitate confirmata, ac inemendabili, non autem de recenti, atque de curabili, dicta noſtra intelligi uolumus: ne a Galeni placitis, quem omnes medici ſequi tenentur, in hac ſententia recedere uideamur.

De equitationibus facultatibus. Cap. II X. D

2. de tue. ual.cap.8. 6.Epid. com. 1. aph. 6. Quitationem,quã Galenus aliquãdo inter ea,quae exercitationes simul,& opera nũcupat,adnumerauit, ex eius dẽ sententia magnam exercitationẽ esse, aperte constat. Quo circa,quantũ sit ex se, poterit natiuũ calorem augere,& excrementorũ inanitioni opitulari.Est aũt nõ parua differentia,an equus(sic appello equũ,mulũ,& aliud qđ uis portandis hominibus accõmodatum animal)lente,celeriterue gradiatur;an succusset;an asturco sit,ac tolutarius,an currat. De placida,& lenta equi-

Oribasius li 6.c. 24. Aet. lib.3 cap.7. tatione scriptũ inuenitur ab Antyllo,atque Aetio, si placide equus gradiatur,nihil magis, quã lassitudinẽ, & praesertim inguinibus afferre.de hac inquã uerba faciẽs Hippoc.memoriae prodidit,continuã equitationẽ lassitudinẽ magnã parere, hominesq. infoecundos E & coeundi impotẽtes reddere,nec nõ dolores diuturnos,& claudi-

Prob. 12. li.de aere, aqu.&loc. cap.11. 4. Sect. probl. 12. cationes generare.neq. iccirco sentẽtia Hipp.dãnanda uidetur, qđ Aristoteles cõtrario plane sensu scriptũ reliquerit, equitantes assidue libidinosiores euadere; quoniã genitalia continua attrectatione,motioneq. incalescẽtia spiritũ cõcipiunt, sicq. coeũdi cupiditas inducitur:siquidẽ Hipp.de placida,& nimis frequẽti loquitur, vtpote q̃ leni motu nõ ita calefaciat, & pendẽtes coxas,atq. pedes oblaedat:Aristoteles uero de ea,q̃ equo celeriter gradiẽte,& interdũ succussante,sed nõ admodũ frequẽter exercetur,uerba facit,unde particula(assidue)quã latini interpretes apponũt,cũ in Graeco Aris.codice nõ inueniatur auferẽda plane erit.Haec etenim equitando fa-

locis cita. cta exercitatio,ut Antyllus,& Aetius crediderũt, totũ corpus laboriose cõcutit,& magis adhuc oĩbus alijs exercitationibus. Vnde ab F

lib.27.c.7 Alexãdro Tralliano ĩ dolore capitis,quẽ caussa frigida gignit,adhibetur,sicut in epilepsia,in surditate,praesertim uero stomachum firmat. ut non immerito scriptũ sit a Plinio, equitationẽ stomacho, & coxis utilissimã reputatã fuisse. qua itẽ ratione in singultu curando

Lib.9.c.3. Aet.li.21 cap.30. loco cita. ab Aetio vsurpatur,sensuũ instrumenta subinde purgat,eaq. reddit acutiora,hydropicos(ut sentit Trallianus)si quid aliud,maxime iuuat,solutam aluũ,& fluentẽ,dicente Celso,coercet,crura quoque tenuia crassefacit,quod Germanici exẽplo testatur Suetonius. Ceterũ thoraci maxime aduersatur,nec nõ uesicae male affectae,in cuius ulcerib. curandis ante cetera huiuscemodi exercitationẽ vitari placuit Archigeni illi,praestantissimo Hadriani Imp. Archiatro:coxis etiam obesse scripsit Hippocrates,quanquã in hac re uarias auctorũ posteriorum exstare sententias reperio. Themison Methodicorum

princeps

A princeps in coxendicum dolore, ἰσχιάδος nomine a graecis appellato equitare imperabat aegrotantes, quo magis ob uehementiã motus partium faceret uexationem: post ipsum idem cõfirmauit Theodorus Priscianus, &, quem modo citaui, Plinius. Ex altera parte iam diximus, Hippocratem coxis equitationem inimicam, earumq. dolorum parentem reputasse, quem secutus Coelius Aurelianus Themisonis placita insectatus est, tamquam ueram ischiadicorum curationem destruentia. Ego, cum animaduerto in hac exercitatione uehementer coxas incalescere, ac ex motu debilitari, ita sentio, humores defluentes faciliter ibi decumbere, atque inde dolorificas affectiones excitare, tanto magis affectus iam excitatos, quasiq. inueteratos acerbiores & indissolubiliores effici reor: quibus item rationibus equitationem à Celso podagricis iure damnatam fuisse puto. Coel. li. 5. cap. 1. li. 2. ad Timo. c. 21. Li. 4. c. vlt.

B Equitatio peracta, succussante equo praedictis duabus proculdubio deterior est, nimirum quae uniuersum corpus moleste quasset, & dolores excitet, augeatq. Sicut in Niptris ille sapiẽtissimus Graeciae saucius intelligebat, ubi diceret.

Pedetentim ite, & sedato nisu ne successu
arripiat maior dolor. Cic. 2. Tus.

Quo item Lucilius poeta antiquus innuit, dum equum succussantem taetrum nuncupauit hoc uersu. Nonius Marc.

Succussatoris taetri, tardiq. caballi.

Ad haec succussationẽ uehementer caput offendere, collum, & dorsum, & nates, experiuntur illi, qui aliquãdo in hunc modũ equitare coguntur. Denique si vlla est equitatio, quae uiscera praecipue (id. n. fatetur Gale.) agitare apta sit, proculdubio nũc proposita talis est, 2. đ tu. vá. cap. 11.

C a qua nõ solũ interiora omnia concuti, uerum etiã suspendi, quasiq. arripi uidentur. illud unũ habere iuuamẽ potest, ut cibis, atque crudis humoribus concoquendis, aluoq. ciendae, ac vrinae proliciendae, necnõ a renũ (qđ Auicennae placuit) loco lapillis atque arenulis ad inferiora deducẽdis adiuuare queat. Sed, quoniã maioribus damnis cõmoda haec cõpensantur, oẽs ab exercitatione simili abstineant cõsulo. In asturconibus equitatio (eam sic appello, quam uulgari nomine portantũ, aut trainã uocant Itali, & de qua ita Martia. lib. 4. fen. 19. tra. 1. cap. vlt.

Hic breuis ad numerum rapidos qui colligit ungues
Venit ab auriferis gentibus astur equus) Lib. 14.

quemadmodum magis corpus, & membra gradarij equi uectione exercet, ita minorem molestiam parit, siquidem mollis illa alterno crurũ explicatu glomeratio minimum fatigat, peculiariterq. aluum citare usu probatur. De equitatione currentibus equis facta, licet

apud Arist.legatur, ita equitantes, quod magis caueant, minus ca- D
In lib. de paruae pilae ludo. dere, tamen eam improbare uidetur Galenus hac ratione, quia saepe contingit equitantes in terram decidere, & nonnumquam ex casu emori: sed praeter hanc multae exstant caussae aliae, ob quas a sanitatis studiosis huiusmodi equitatio omni diligentia euitari debet. nam corpus (vt scribit Hippo.) nimium calefacit, exsiccat, atque 2. de diæta. extenuat, ob id ad minuendam carnis multitudinem a Coelio Au- li. 5. c. vlt. reliano probata, caput male afficit, sensus hebetat, oculos non pa- Sect. pb. 13. rum offendit: quandoquidem Aristot. caussam indagans, cur, qui equo uehuntur, quo longius equus decurrerit, eo magis emittere lacrymas solent, significat ideo illud euenire, uel quoniam motus calefaciẽs valde humores oculorum eliquat, & lacrymas inde ciet, uel quia sicuti uenti aduersi oculos perturbant, sic aer occursans tanto magis ferire potest, quanto equus uelocius agitatur. laedit E praeterea haec equitatio tam thoracem, & pulmonem, quam uiscera uniuersa. Quod etiam renes maximo detrimento afficiantur, fidem facere possunt multi, quorum alij vrinae ardore, alij lapillis, alij vlceribus modo renum, modo vesicae, modo peritonaei vsque adeo ob hanc exercitationem sollicitati fuerunt, ut fere ijs affectionibus mortem obierint: ne dicam quot luxariones, quot ossium fracturae, quot membrorum distorsiones saepenumero inde nascantur, dum brachia, dorsum, coxae, & crura supra modum laborant. Videant igitur quos currentibus, atque mutatis equis itinera sua obire delectat, quot, ijsq. grauissimis periculis, nedum ualetudinẽ, uerum etiam salutem ipsam subijciant, quomodoq. non ingenuorum, aut sanitatem curantium ac uitam, sed potius perditorum hominum, athletarum, nihilq. uitam, qua nobis carius, aut optatius nil reperitur, aestimantium opus exerceant. F Hactenus de equitationis speciebus, quarum nullam aegrotantibus admodum conferre scripserunt Antyllus, atque Aetius, quasq. nec ijs, qui medicinam sumpserunt, ullo pacto congruere memoriae tradidit So- locis citat. ranus Ephesius, neque illis, qui renum morbis male afficiuntur, In Isagog. cap. 23. uel earum inflammatione laborant, conuenire censuit Galenus. 6. epid. com. 3. Sunt qui in equo sedentes gestari delectentur, quae exercitatio pa- aph. 2. rum male ualentibus usui esse mea sententia potest, nam, ut mollissime ueharis, tamen lassitudo inguinum, lumborumq. & dura suspensio, explicatioq. percipitur, quando subpedaneis corpus sustentare, perarduum est, ne dicam impossibile. accedit & mala, ac dolorifica illa concussio, si quo modo incitatius feraris. Valentibus magis conferre eadem potest, corpus, animum, & stoma-

chum

A chum firmando:ſenſus expurgando,acuendoq. ſed pectus,atque pedes debilitat.

De geſtationum inuniuerſum viribus. Cap. IX.

ANTEQVAM geſtationũ ſermonem aggrediamur, illud prius adnotandũ lectoribus uolumus, nos minime ignorare, multos equitationem inter geſtationis ſpecies repoſuiſſe, inter quos fuit Aetius Amidenus; ſed nequaquam horum opinionem ſequi uoluiſſe; tum quia Cornelius Cel. antiquus ſimul, & celebris auctor, ubi geſtationis ſpecies adnumerauit, ne uerbum quidem de equitatione facere uoluit, quaſi alienam a geſtatione iudicauerit, id quod multos alios opinatos fuiſſe conijcitur ex Antyllo; tum quia expreſſe Gal.geſtationem, & equitatioñe diuerſas eſſe declarauit in 2.de tu.val.ubi alias exercitationes a nobis fieri tradidit: alias ab extrinſeco, ut geſtationes: alias mixtas eſſe, qualis equitatio eſt; tum quia, ſi geſtatio, ut definiunt omnes auctores, mixta eſt ex motu, & quiete, pluribus corporis partibus non moueri apparentibus, uniuerſo autem corpore a latione moto, haec condicio ab equitatione longe abeſt, in qua ſcilicet maniſeſtiſſime omnes fere corporis partes moueri conſpiciuntur. ſed iſta parum referunt, quando etiam Antyllus, atque Aetius ſeparatim de equitatione ipſa uerba fecerunt. Hanc inquam geſtationem ab equitatione ſeparatam, necnon a graecis ἐιώρᾳν uocatam, multas quidem habuiſſe ſpecies, in ſuperioribus declarauimus: at quae omnibus uniuerſali geſtationis nomine comprehenſis facultates attribuuntur, prius explicabuntur, demum particulares effectus ſingulis adſcriptos perſequemur. ſed prius id ignorari nolo, ſaepenumero apud auctores reperiri geſtationes, & exercitationes ſimul nominatas, quaſi utraeque inter ſe differant, quorũ ſentẽtiae de exercitationibus proprijs, quae vehementiores motus geſtationibus exſiſtunt, non autem de communiter acceptis interpretandae ſemper erunt. Eſt igitur geſtatio ſecundum Antylli, Aetij, atque Auic.ſententiam, inter placidiſſimas, atque debiles exercitationes, & propterea non ſolum ſanis, & ualetudinaijs, uerum etiam lõgis, ac inclinatis morbis, & denique ijs, qui bus lentae morborum reliquiae remanent, nec aliter eliduntur, accõmodatae ſunt. In acutorũ nonnullis, ut ab Aretaeo in Lethargicis, nephriticis probãtur. quinimmo tradit Celſus Aſclepiadẽ etiam in recenti, uehementiq. febre, praecipueq. ardente ad diſcutiendam eam geſtationis uſum com-

Margin notes: B; C; lib.3.c.6. (beside "nequa-"); lib.2.c.15 (beside "Cel."); locis citat. (beside "exercita-"); loco citat. (beside "uehementiq.")

comprobasse. quod profecto periculose efficitur, meliusq. quiete D eiusmodi impetus sustinetur. In sanis etenim, ac ualetudinarijs gestatio, cum nec lassitudinem corporibus ingeneret, immo ea fere magnis exercitationibus similiter moueat, potest calorem naturalem augere, materiae multitudinem discutere, habitum corporis firmare, actiones stupidas excitare, segnitiem dissoluere, corporis turbationem sedare, ijs, quos uigiliae exercent, somnum conciliare, & contra etiã veternosis, ac dissolutis reditum ad se, vigiliasq. parare. nam somnum conciliat, excrementa, quae a capite ad stomachum delabuntur, per halitum digerendo, quae nimirum partes sunt uigiliarum praecipuae caussae: sed vigilias postea inducit corporis tenorem ad se reuocando, & corroborãdo. &, quamquã Seneca epist. LVI. videatur gestationem facere magis laboriosam, quam ambulationem; eius tamen oratio interpretanda est de eo solo, qui ualetudine offensus ab omnibus fere turbatur. In quibus morbis de gestatione periculum facere placebit, sic experiundum esse consuluit E Celsus, si lingua non erit aspera, si nullus tumor, nulla durities, nullus dolor uisceribus, aut capiti, aut praecordijs suberit, & ex toto numquam gestari corpus dolens uoluit, siue id in toto, siue in parte est, nisi tamen solis neruis dolentibus; neque umquam in recenti febre, sed in remissione eius. Nihilominus, citra multas obseruationes, ab auctoribus probatas esse in uarijs affectionibus gestationes reperitur. Coelius Aurel. in libris, quos de morbis diuturnis inscripsit, eas in incubone (quo morbo plurimos Romae quasi ex cõtagio ne quadam aliquando perijsse, refert Silimachus Hippo. sectator) commẽdauit, similiter & in uocis amputatione, in haemoptoicis, in quibus eandem damnauit Asclepiades, in asthmate, in stomachicis, F in elephantiasi, in colicis, in arthridite. Theodorus Priscianus quoque, & ante ipsum Aretaeus gestationes adhibendas uoluit in melancholia, in atrophia, in spleneticis, necnon in stomachi doloribus. Iisdem exercitationibus in illis, qui valde exsiccati sunt, atq. refectione opus habent, Galenum vsum, aliquando legitur. Quin & ipsemet Celsus pro sacro igne curando gestationem laudauit, ut non semper condiciones ab ipso demonstratas obseruatu necessarias fore hisce auctoritatibus conuincere ualeamus. Non est tamen ignorandum, magnopere referre, quonam in loco quis gestationibus vtatur. quod Aretaeus coeliacorum exercitationes demonstrans, eam caeteris praetulit, quae inter lauros, myrtos, atque thymum efficitur.

loco citato.

7. Meth.

lib. 2. cur. chron. c. 7

De

A *De gestationum in vehiculo, lectica, atque sella particularibus viribus. Cap. X.*

EXplicatis ijs, quae ab auctoribus de gestationũ facultatibus in vniuersum tradita fuerunt, iam ad particulares descendere opportunũ est, si prius illud in memoriã reuocauerimus, scriptores. s. medicinae, qñ sine additione gestationis usum in sanis, atq. ualetudinarijs nominant, de qualibet eius specie intelligere: qm̃ nulla ferè inuenitur, quae ipsis utiliter accõmodari nõ possit: quando uero in aegrotis loquũtur, interdum oẽs, sed in remissionibus morborũ, interdũ placidiores significare. Vehiculorũ multa fuere apud maiores nostros genera, quorũ luxuria vsq. adeo interdũ Romae creuit, ut, referente Plinio, aurea, ac ar li. 34. c. 27
B gẽtea facere nõ sint ueriti. sed hoc praeter institutũ nostrũ est. Nam, quae pro sanis, aut aegris in usu habita sunt a medicis uehicula, alia ab animalibus, mulis. s. aut equis agebantur, alia ab hominibus, & utraq. uel tardiuscule, uel celeriter. Gestationẽ vehiculo factã q̃uis ceteris acriorẽ esse dixerit Celsus, nihilominus, secundũ Galeni sen li. 2. c. 15.
tentiã, inter debiles exercitationes recenseri meretur. quo fit, ut sa- 2. de tue. ual. c. 11.
nis, nisi aliter exerceri impediantur, minime omniũ cõueniat. Vale- 5. de tue.
tudinarijs, atq. senibus magis, quẽadmodũ Antiochũ sese exercuis- ual.
se, & Caeciliũ Pliniũ accepimus: maxime uero aegrotãtibus, de quibus sermonẽ faciens Antyllus dixit, gestationem in uehiculo factam uim quandã amoliẽdi, cõmouendiq. morbos stabiles, & permanentes habere. Qua propter Seneca epist. 56. ad bilẽ faucibus infixã discutiendã, & ad spiritus densitatẽ extenuandã sibi mirifice profuisse
C scribit, qui, ꝙ anhelandi difficultate, siue suspirio, ut ipse uocat, non raro usq. ad expirationis periculũ exerceretur, huiuscemodi exercitatione aduersus morbũ utebatur. Haec inquam exercitatio du- lib. 3. c. 6.
plex ab Aetio traditur, altera mitior, altera uehementior, de mitiori scriptum reliquit, ea in capitis affectionibus, & his, quibus intestina fluxione laborant, utendum esse. unde sapienter Coelius Aurel. lib. 1. c. 2.
iudicauit, capitis dolore uexatos per longã uiam gestari debere, ne frequenti uersione aegrotanti uertigo induceretur, uelut etiam nõ sine ratione in furore, atq. paralysi curandis uehiculi manibus acti gestationem adhibendam esse uoluit, quamquam eandem postea in epilepsiae curatione improbauerit, ꝙ motus rotarũ uertiginem, caliginemq. faciat aegrotanti, quae passionis imaginẽ ferat. licet. n. Galenus, Trallianus, & Aetius in vertiginosis, epilepticis, graui 5. de tue.
ophthalmia, aut aurium dolore, surditateue captis, necnõ in hemi- ual. cap. 3
cranicis

cranicis similem exercitationem prorsus auersari non uideantur: D
attamen Aetius sic affectos leniter moueri, & auersos ab itinere retrorsum desidere in curru mandauit: multos subiungens se nouisse
Loco cit. hoc modo curatos, qui nullo alio auxilio indiguerunt. Aetium deinde secutus Auicenna addidit, huiuscemodi uectationem retrouersa facie peractam uisus debilitatis, eiusq. obfuscationi magnũ iuuamentũ conferre. Hanc mitiorẽ in aluo fluente cõmendauit Celsus: quam ualetudinarijs quoq., & senibus Ausonium Gallum poetam, & Ausonij medici a Marcello citati filium probasse puto, quãdo is, amico cuidam seni, & a morbo resurgenti scribens, monet Cisio, & Veredo, quae erant vehiculorum genera, tarde vehatur, rhedas, petorita, & equorum ueloces motus fugiat, his uersibus.

Pelle soporiferi senium, nubemq. veterni,
Atque alacri mediam carpe vigore viam, E
Sed Cisium, aut pigrum cautus conscende Veredum,
Non tibi sit rhedae, non amor acris equi.
Canterij moneo male nota petorita vites,
Nec celeres mulas ipse metiscus agas.

Porrò uehiculi gestationem uehementiorem tamquam calefacientem, attenuanteq. ui praeditam in supprimenda carnis multitudine a
li.4.c. ult. loco cita. Coelio cõmendatam inuenio: quam itẽ ab ipso pro atrophiae curatione, & ab Aetio in affectionibus pectoris, & stomachi, in tumoribus laxis, in hydropicis, ac stupore attonito perculsis ueluti optimũ praesidium usurpatã fuisse, constat. In lectica gestatio facta ut praedicta aliquanto remissior atq. blandior exsistit, sic quoq. plures usus apud medicos in exercendis aegris habuisse legitur. quod enim in sanis quandoq. eam adhibitam reperiamus, id factum credo: nõ ut F
similli exercitatione ulla ualetudini accederet utilitas, sed potius,
Q. Curti. quia a senectute, siue alia caussa (ueluti Alexander ob cruris vulnus in militari expeditione lectica usus traditur) cogebãtur, uel ut a puluere, sole, uentorum flatibus, pluuia, grandine, ac hyemis rigoribus defenderentur. quo circa, nisi aliqua ex praedictis caussis homines sani urgeantur, ut a lectica abstineant, consulo: quoniam, praeter agitationem illam, quae plurimorum capita uexare cõsueuit, generat & in corporibus quendam torporem, dum omnia ferè membra a motu ferientur, ut mox difficile reddatur, ea maioribus, ac utilioribus exercitationibus assuefacere. Verum enim uero hac particulari cõmoditate non mihi uidetur priuanda lecticae gestatio, quod sani uiri ea possunt uti post cibos, nõ ad exercẽda corpora, sed ad obeũda negotia necessaria, citra motus damnum, aut solatij, & exhilarandi

randi

A randi animi gratia:queadmodũ factitasse Augustum, quando a caena se ĩ lecticulã lucubratoriã recipiebat, auctor est Suetonius. Quãtum autẽ ad exercitanda languentium corpora spectat, duplex fuit illius apud medicos gymnastas usus, aut gestatis sedentibus, aut decumbẽtibus. Decumbẽtes in lectica gestantur, ut Antyllus, Aetius, & Auicẽna memoriae mandarunt, qui lethargica febri, aut semitertiana, aut quotidiana, ac phlegmatica uexantur, hydropici, secundum Tralliani sentẽtiam, apoplectici, resoluti, nephritici, ac podagrici. siquidẽ haec cõmotio per lecticam habita (ut ait Arabum medicorum princeps) materiam expulsioni aptam efficit. prodest subinde talis gestatio ijs, qui diuturna imbecillitate laborant, qui elleborũ sumpserunt: itemq. uigilantib. aut segnitie, & pigritia quadã oppressis, necnon ijs, quibus caninum in modũ appetitus intentus locis cita. lib. 9. c. 3.

B est, nimirum cum intentio illa sedetur. Ceterum sedẽtes ij lectica, secundum Aetiũ, portari debent, qui in integra febriũ declinatione cõsistunt. eadẽ ratione, & illi, q alias exercitationes obire nequeũt, qui diuturno aliquo, & leui morbo impliciti sunt, qui, cum adhuc imbecilles sint, uires reficere cupiũt, qui tarde alimentũ cõficiunt. Ex quo prudẽter satis Corneli[9] Cel. ubi phthisici nauigare nequeunt, lectica eorũ corpora dimouẽda consuluit: quemadmodũ Alexander Trallianus, si quid aliud huiuscemodi gestationes, & naui, & lectica factas, hydropicos iuuare scripsit. In sella, quam scamnum uocare maluit eloquẽtissimus Celsus, gestatio facta, tametsi apud auctores saepenumero cũ lectica cõfusa, atq. eadẽ inueniatur, nihilominus in duobus ab illa diuersam exstitisse puto: primo, quia lectica duorũ hominum capax erat, sicuti innuit Suetonius, ubi Neronẽ lib. 2. c. 15

C cum matre in lectica quandoq. uehi solitum scribit. quod minime de sella (ni fallor) legitur. secũdo, quia lectica interdũ sex seruis, interdũ octo, interdum plurib. gestabatur. sellã autẽ tamquã breuiorem, & unius dumtaxat capacẽ a paucioribus. gestatã, uerisimile uidetur. Neq. n. ullam inter se maiorẽ differentiam tẽporib. nostris sella cooperta, & lectica obtinuerunt, q̃ ꝙ altera a duob. seruis ut plurimum gestatur, uniusq. dũtaxat capax est, altera a iumentis portatur, & duos continere ualet. In sella sani gestabãtur, deliciarũ potius, & maiestatis ostentandae, quam ualetudinis gratia: quamquã Pliniũ ea Romae uectũ, ut etiam inter eũdum studijs uacaret, ipsius Nepos tradit. Celsus hanc sellarẽ, & simul lecticarẽ gestationẽ nauigatione in portu, uel fluminibus acta uehementiorem facit. Porro fiebat huiuscemodi gestatio, tũ in sella cooperta, tum in aperta, tũ sedendo, tum iacendo. Aegrotantes sine febre in sella detecta potius, quã li. epist. 3

tecta

tecta gestari debere, censuit Antyllus. In alia utiliter portantur iacentes febricitantes, atq. ex ijs lethargici potius, & quos cataphora D
vrget. ꝙ si aliqui simplici permanenti, & diuturna febre iactentur,
Li. 2.chr. cap. ult. Oribasius loco cita. modo uires ferant, gestari plurimum debẽt, ut Coelius phthisicis cõsuluit, quandoquidẽ gestatio, minus mouens corpora, quandoq. febrem magis excitat. Ergo in febricitatibus, qui ad integritatẽ perueniunt, uel quorum longa admodum remissio est, uel qui febribus tenentur longis, etiam si non magna interualla habeant, conuenit haec gestatio. quam similiter in multis alijs affectibus, nempe in dolore capitis; in epilepsia, si ferri queat, in mania, in paralysi a Coelio Aurel. commendari, ex eius de chronicis passionibus inscriptis libris clare habetur. ut etiam nos tuto, ubi res postulat, similibus gestationibus aegrotantes exercere valeamus, dum tamen maturo morbo, atque iam inclinante illud agatur: alioqui, si adhuc saeuiente, aut incipiente affectione, gestatio administretur, accidentia acerbiora, & periculosiora consequuntur, quoniam motus, ut dissipare E
utiliter concoctos humores, ac excrementorum reliquias potest, sic calorem augere, spiritusque & humores nondum quietos, & repurgatos exagitare natus est. ex quo summum studium adhibendum est, ne crescẽtibus crudisue morbis, praesertim calidis gestatio, aut alia quaeuis exercitatio administretur, sed in naturis solummodo, frigidis, atque illis, qui manfeste inclinare animaduertuntur.

De lecti pensilis, cunarum, ac nauis gestationum facultatibus. Cap. XI.

QVi primus lectulos pẽsiles excogitauit Asclepiades, duabus rationibus (ut refert Plinius) illud effecisse uisus est; F
tum ut blãdo eorum iactatu somnos alliceret: tum etiã, ut morbos extenuaret. quibus rationibus adducti posteriores in curandis aegris eorum usum frequentiorem reddiderunt;
Loco cit. quamquã grauis auctor Cornelius Cel. exercitationẽ hanc tantummodo administrandã aliquãdo iudicauit, ubi neq. nauis, neq. lecticae, neq. sellae copia datur: licet postea in apoplexia cũ aeger resurgit, ipsum lecti motu cõcutiendũ praecepisse inueniatur. Verum.n. uero Antyllus, Aetius, atq. Coelius, etiã si nil aliud deficiat, ꝓ multis affectionib. debellãdis, lectis pensilibus infirmos exerceri uoluerunt, quinimmo (quod paucis cõceditur) hanc gestationẽ tam ante cibũ, quã a cibo prodesse dixit Antyllus. nã primo febricitantes, aut diuturno morbo decũbẽtes, in quo corpora cõsumpta sese erigere non

A non ita valēt, aut Elleborū sumētes a tali gestatione utilitatē recipe re iudicatū est: deinde in his, qui vires a febrili affectione recollige re incipiūt, necnō in lethargicis, & in appetētia ciborū deiecta eandē prodesse experimētis inuentū fuit. neque defuerūt, q ipsam in furiosis, ac phthisicis laudauerint. Quemadmodū, & Aetius, & Priscia nus Theodorus phreniticis adhibēdā cēsuerunt, quo blāda illa agi tatione spirituū perturbatio leniretur, & somnus alliceretur. Ex genere pēsilis lecti scympodiū quoq. esse, mōstrauimus: & iccirco ubi a Coelio, atque alijs gestationes ī pēsili lecto ꝓbatas uiderimus, idē & de hac intelligere poterimus. Lectulo pēsili non dissimilē aliā lecto factā gestationis speciē inuenio, quam primus (quod ego sciam) inter medicos Celsus monstrauit, vbi deficientibus caeteris gestatio ni dicatis instrumētis, voluit vni pedi lecti funiculū esse subijciēdū, B atque ita lectū huc, & illuc manu impellendū. id quod etiam Amydaenū Aetium significare uoluisse arbitror, quando scripsit, duas esse lecti gestationes, aut pensiles, aut fulcra mobilia iuxta angulares pedes habētis. Hoc equidē illud exercitationis genus existimo, qđ ab Auic. sub cunarū reuolutione descriptū fuit, atque idē nomen usque ad tēpora nostra retinuit: etsi. n. ab ipso inter debiles exercitationes recēseat, demulcēdisq. pueris potius ex Galeni snīa, nō sanis, aut infirmis exercitādis aptū videatur: nihilominus ijs cōuenire creditur, quos febres debilitarunt, sicut ēt illi, qui nec dum se mouere, neque sedere valēt, quiq. ab hellebori potione valde ꝓstrati fuerūt, aut secundū Celsum alicuius mēbri resolutionē patiūtur. quin, si talis gestatio suauiter administretur, ꝑter somni iucūditatē q̄ affert, fla C tus quoq. dissoluit, reliquijs morborū capitis, veluti stupori, & obliuioni prorsus extinguēdis, cōducit, appetitū mouet, & naturam sopitā exsuscitat. Auic. i. 4. trac. 2. c. 13. ad cōpescēdum nimiū sudorē ꝑci pit, ut aegri ponātur super illud instrumentū, quo pueri, vel iuuenes solēt in aere cōcuti, atque ita in aere frigido cōcuti, qđ quidē puto esse genus illud instrumēti, cuius facta est mētio supra li. 3. sub Oscellarū nomine. Inter gestationum species vltimo loco posuerunt ferè oēs nauigationē, q̄ caeterarū omniū lenissimā fecit Corn. Cel. sed. & huius quāplurima inueniuntur discrimina: siquidē nō parū interest, an quis in stagno, an in flumine, an in mari naue geratur: & in mari, an in portu, an in litore, an in alto, an turbato, an tranquillo. Nauigatio facta in stagnis, lacubus, aut paludibus caeteris in salubritate postponitur: quoniā ut plurimum ex aquis stagnantibus, nisi sint maris alicuius instar, putridi vapores eleuātur, qui aerē inficiētes nauigationē magis suspectam reddunt, vt non immerito scriptum sit ab

Arist.

Aetius li. 3. ca. 6.

loco citat.

libro 2. ad Timo. c. 4.

lib. 3. c. 18

loco citat.

li. 1. fen. 3. doct. 2. c. 2

1. đ tu. vā.

loco citat.

14. partic. problem. 11. & 12. In probl. nat. Arist. palustria loca incolentes subpallidos, ac somnolentiores eua D dere. minus noxia exsistit in fluminibus nauigatio, nempe q̃ auctore Plutarcho timoribus carens nauseam ullo pacto non commoueat. uerumtamen tã haec, q̃ illa, quae exercetur in stagnis, in capite ma-
lib. I. c. I. le affecto incõgruae a Coel. Aurel. iu dicãtur, ꝙ humectantes caput terrena exhalatione infrigidant. Duabus praedictis maritima nauĩ gatio valde praestãtior credĩt, quoniã mari semper uapores sicci, & calidi educuntur, qui latenter, ac sensim nauigantiũ corpora recludunt, necnõ salsae proprietatis caussa excremẽta absumũt, atque ho minũ habitus quadã facili mutatione reficiũt, & iccirco huiuscemo di exercitatio in cunctis fere morbis humidis, ac frigidis a medicis probaĩ, & priuatim a Celso in tussi omni, a Coelio ac Aretaeo in do lore capitis, ĩ epilepsia, si ferri queat, in sanguinis sputo, in phthisi, in icteritia, in hydropisi a Tralliano in frigida vẽtriculi intemperie cõ- E mẽdatur. In phthisi namque praestantissimũ remedium nauigationẽ
Li. 28. c. 4 semper a Maioribus habitã fuisse, testatus fuit Plinius, qui hac ratio-
lib. 31. c. 6 ne phthisicos Aegyptũ petere cõsueuisse refert, quo cum Annaeus
epist. li. 5. cap. 61. Gallio post cõsulatũ iam ferè phthisicus, & Zosimus Plinijs nepotis libertus sanguinis reiectatione laborãs profecti essent, ad sanitatẽ re stituti fuerunt: q̃q̃ barbarus ille auctor Plinij Secundi nomine falso inscriptus ĩ I. de re medica lib. dicat phthisicis magis cõferre in sal tibus, vbi pix nascitur, habitare, q̃ in mari nauigari. Porrò ex maritimis nauigationibus lenissimã dixit Celsus eam, quae in portu efficitur, q̃ tamen in capitis affectionibus una cũ fluuiali, & stagnali improbauit Aurelianus. Quae uero in litoribus exercetur nauigatio iucundissima habetur, de qua celebratũ hoc prouerbiũ narrat Plu-
1. Sympo. tar. πλοῦς μὲν ὁ παρὰ γῆν, περίπατος δ᾽ ὁ παρὰ θάλατταν ἥδιστος. i. nauigatio F iuxta terram, ambulatio uero iuxta mare iucundissima. haec ex com muni Auicennae, atq. Aetj sententiae praecipue prodẽst hydropisi, elephantiasi, apoplexiae, stomachi frigiditatibus ac inflationibus: atrophiae quoque secundũ Coeliũ non paruum auxilium praestat: quamuis. n. a principio stomachũ subuertat, paullo post tamẽ assue-
li. 37. c. 6. faciẽs illũ sedat, quinimmo, ut dicebat Plinius, uomitiones illae in stabili uolutatione cõmotae plurimis morbis capitis, oculorũ, pecto ris, & denique omnibus, ꝓpter quae bibitur elleborũ, medẽtur. Verum gestatio in alto mari peracta reliquarũ uehementissima exsistit, & mutationes plurimas, atq. maximas facit, nimirum, cum animus mixtos affectus habeat, & tristitia, & spe, timore, atque periculo: mo do gaudentibus, & laetis, modo in angustijs, & periculis uersãtibus,
lib. d̃ cau. nat. nauigãtibus, quae simul omnia magnã uim habent, vt quoq. Plutar.

cognouit,

A cognouit,ingentes uomitus concitandi,ac consequenter omnẽ veterem morbum profligãdi: & proinde iure dixit Auic.nauigationẽ hanc ad exstinguendas praedictas aegritudines efficaciorem esse. quin & mixtio illa motus,& quietis, qua praedita est, si quid aliud, probe corpus nutrire idonea est.Quae tranquillo mari peragitur in naui gestatio non admodũ(dicebat Antyllus)magnam turbationẽ, neque cõcussionem affert:ex quo fit,ut ferme accõmodata sit ijs,quibus etiam gestatio in curribus cõuenit:nisi ꝙ hoc magis habet, ꝙ in purgato aere,ubi nõ humidi uapores,sed sicci,& acres sint,efficitur. Caeterum quae turbato mari obitur,magis animum,& corpus exagitat,magisq. uomitũ ciet,& iccirco quantum fieri potest,in omnibus fugienda est,cũ motus acutissimos, dum nauis a uento impellit̃, uehementissimos,& neutiquam cessantes,sicq. corpori intentissimos B habeat.Non silendum,in nephriticis nauigationem,omnemq. maritimam uitam ab Aretaeo sub his uerbis commendari: καὶ πλοῦς καὶ, ἐν θαλάσσῃ βιοτὴ,ἅπαντα τοῖσι ἐπὶ νεφρῶν ἐστιν ἄκεα. idest, Et nauigatio, & uita in mari facta,omnia sunt nephriticis remedia.

Oribasius li.6.c.23.

De natationis, & piscationis effectibus. Cap. XII.

NATATIONEM inter exercitationes apud medicorum gymnastas exstitisse, maximeq. omnium ab antiquis in existimatione habitã fuisse,ꝙ homines e periculis maximis,(ut dixit Plato in Gorgia)liberaret,eosq. ad audendũ fortiores,& animosiores redderet,iã satis monstrauimus:ideo uires eius perquirere solum restat. Nã uarias hanc quoque differẽtias C habuisse reperio:siquidem aut natatio fiebat in aquis sponte nascentib.aut in alijs:& si in alijs,uel in dulcibus,vel in maritimis·si in dulcibus,aut fluuijs aut lacubus,aut stagnis:atque hae omnes uel in calidis,vel in frigidis. Natationem in aquis sponte nascentibus,quas omnes calidas esse, & Aristot. auctoritas & ratio,& experientia demõstrãt,peractã improbauit Antyllus,tamq̃ impleat,eã tñ in paralyticis curandis adiumentũ p̃stare,credidit Coel.Aur.ita.s.administratã,ut patientibus partibus inflatae vesicae adiũgant̃,quo natandi laborem minuãt.Quae porrò in dulcibus aquis efficit̃ natatio,ad oĩa est maritima male affectis inefficacior.quamobrem vitãda plerumque est:q̃a,si in ea q̃s diutius immoret̃, ei nerui,cum ꝑ frigus,tum propter humiditatem laedentur:ex factis tñ in dulcib.aquis natatio nib.fluuiales minores sanis corporib.noxas inferunt, potissimumq. ad inducendũ somnũ ab Horatio Flacco cõmendantur, vbi scribit,

li. 3.c.14.

24.partic. Prob. li.6. c.27. lib. 1.c.2. & li.5.c.2

li.2.serm.

ter unctis.

Saty.1. *Trans nanto Tyberim, somno quibus est opus alto.* D

perniciosissimae vero sunt, quae in paludibus, & stagnis obeuntur: quoniã uapores putridi una cum humiditate corporis meatus illabentes, nõ solum caput, uerũ etiam uniuersum corpus contaminãt. Lacustres medio quodam pacto se habent: quae tanto minus insalubres erunt, quanto lacus, ubi efficiuntur, uastiores & puriores apparebunt. Maritima natatio ab Aretaeo in dolore capitis antiquato usurpatur. Ab Aetio ex Gal. mente in narium obturatione, & odoratus laesione, si assidue fiat, probatur. A Celso uero, & ab Antyllo hydropicis, scabiosis, & quos exanthemata infestant, itemq. elephãtiasim patientibus, & quorum crura, aut aliquae aliae corporis partes defluxione tentant, accõmodata reputatur. facit quoque ad eos, qui ex alimento fructum non sentiunt. & ideo non immerito Coel. Aurel. Natationes maritimas in paralyticis, ut etiam Celsus stomachicis, iecorosis, lienosis, cachecticis ex vsu esse scriptum reliquit. ue E rũtamen non possum non summa admiratione teneri, quomodo is auctor natationes sub Dio factas in capitis dolore, atque ẽt in epilepsia laudauerit: cum Antyllus non solum marinam natationem, sed qualẽcũque aliã capiti nocere tradiderit. quod similiter ipsa ratio persuadere videtur, demonstrans, tum situm ipsum natantium, tum continuas ex aquis emanantes exhalationes caput replere, ac male afficere. Illud hoc in loco silendum nõ esse duco, quod magnus philosophus Arist. in problematib. scriptum reliquit, uidelicet, in mari facilius, quã in fluuijs natari: ꝑpterea ꝙ qui natat, sedulo aquae adnitendo natat; adniti autem ad id firmius possumus, quod corpulentius est: unde cum aqua marina fluuiali sit corpulentior, crassior, & ad renitendũ ualidior, magis natãtes adnitẽtes sibi sustinet. idẽ 23. prob. secet. scribit natatione in mari magis corpora euacuari, quam curru, quod an intelligendũ sit de euacuatione per aluum, ut interpretatur Gaza, an potius de totius corporis dissipatione nõ satis cũ certus, cum aquam salsam aluum restringere clare aduersus vulgarẽ opinionem asserat Hipp. lib. de aere, aq. & loc. quod si facit intus accepta, multo magis facere debet eius uapor extrinsecus illatus in corpus. Est ꝑterea de quacunq. natatione animaduertendũ, paucos diuturnos morbos reperiri, in q̃bus ulla ꝑfecte apta sit, & ob id perraro, ac solũ aestate adhibenda erit natatio, qñ gracilem reddere, ꝑ halitũ euocare, firmare, calefacere, attenuare, hominemq. tandem iniuriae minus obnoxiũ facere põt: a Plinio scriptũ est luxata hominũ corpora, & quadrupedũ natãdo in cuiuslibet generis aqua facillime ĩ artus redire. Natatio calida emollire indurata, calefacere refrigerata

23. partic. Prob. 12. (margin, beside "losophus Arist. in problematib.")

F (margin)

li. 31. c. 6. (margin, beside "iniuriae minus obnoxiũ")

A frigerata credita est,& ob id a Coelio Aur.in curādis arthriticis cōmendata,ab Aetio ex mente Gal. in ijs,qui cutem corporis densatā habent.at ab ea caput offendi,uires quodā pacto eneruari,nemo negaret: q̄ alio etiā non carere uitio dixit Coelius,uidelicet humores fundere,nec ipsos resoluere. Frigida ꝙ intus calorē natiuum repellens ipsum ualidiorem efficiat ciborum optimam, & citā cōcoctionem praestat: exuberantes humores dissipat, & intus refrigeratas partes calefacit. unde iure etiā ipsam in arthriticis laudauit Aurelianus ea ratione motus,qua Hippoc. frigidam tetano affectis large affusam remedium esse dixit, sicut, & Celsus pro regio morbo laborantibus in aestate, & Herodotus apud Aetium ad euitandum aestū frigidam natationem commendauit. experientia tamen constat, si quis ea frequenter utatur neruos laedi, & interdum surditatem cōtrahi, quod Agathinus apud Oribasium confessus est. Atque haec cap.14.

B omnia a nobis dicta accipiantur de illis natationibus,quae ad gymnasticam quidem medicā pertinebant,sed minime semper in gymnasijs exercebantur.illae uero, quas in gymnasijs ipsis fieri consueuisse in 3. lib. probauimus, siue in piscinis, siue in amplissimis labris agerentur, duos praecipuos fines secundum opinionem nostram habuerunt,alterum ut motu illo blando,quo natantes agitātur, aqua magis corpora permearet, sicq. membra copiosius humectarentur: alterum ut maiore uoluptate in mouendo sese fruerentur: quandoquidem aqua mota, & praesertim balneorum suaui illa attrectatione singularem quandam delectationem affert. De piscatoria exercitatione,quam diximus ex Platonis sententia nec animo,nec corpori prodesse, & proinde ab illo optari, ne iuuenes huic incumbant, 7.d̄ legib. ī sophista li.3.c.13.

C pauca uerba faciam, tum quia ferè sub nauigationem reducitur, ut eadem repetere non sit opus: tum quia a medicis prope nullis eam in usu habitā esse cōstat:nisi ꝙ Auic.inter debiles exercitationes adnumerauit,quando quis in nauicula piscatoria moueatur,& ob hoc piscationē nullam calorē natiuū augere credendū est,cum & Arist. scripserit,piscatores marinos,ideo rufo colore existere,quoniam intus frigent,extra uero quasi adurūtur: habent.n. qui in mari piscantur hanc praecipuam cōmoditatē,ꝙ eorū corpora ualde exiccātur, & propterea minime omniū corruptionibus subijciūtur: quin si putredo aliqua intus lateat, protinus exugitur, cōsumiturq. ut magna cū ratione scripserit Gal. piscatorū habitus duros, ac siccos esse, eorumque vlcera perinde exiccata cōtinuo apparere,ac si salita forēt. Quod uero scripsit Suet.Augustū interdū hamo piscari consueuisse, id poti⁹ animi laxādi causa, quā ualetudinis gratia ab eo agebatur. loco cita. Sect. 38. prob.2. i.de simp. med. 5. de cōp. med. s.l. In vita Aug.c.83

De venationis conditionibus. *Cap. XIII.* D

libro 2.de paruae pi lae ludo.

ENATIONIS exercitationem comparans ludo paruae pilae Gal. illud ſolum inter ipſas diſcrimen poſuiſse uidetur, ꝙ alter modico apparatu indigeret, & ob id cuius exercitatu facilis eſset: altera vero pluribus inſtrumentis opus haberet, neq. ab omnib. ſed ab ingenuis dumtaxat, atque diuitibus exerceri poſſet. hoc aũt licet Galeni forſan tẽpeſtate, atque ẽt in aliqua uenationis ſpecie tẽporib⁹ noſtris uerũ foret, nihilominus in maiore eius parte ſecus rẽ ſeſe habere compertũ eſt, qñ ſaepenumero uno, uel duobus canib. aut paullo plurib. inſtrumentis ruſticos, atq. pauperes uenãdi exercitationẽ frequẽtare conſpicimus. ut hac ratione ipſa minores laudes pilae ludo nõ mereatur, neque pau

2.dẽ tu.va. cap.8.

E

eiorib. uerbis eius facultates a nobis explicari debeant. Cum.n. Gal. uenationẽ inter ea, quae ipſe exercitationes & opera nuncupauit, recenſuerit: cumq. illius perſpecta natura manifeſte monſtret, nõ abſque uehementia, magnitudine, atque celeritate ipsã effici, nimirũ in qua multae aliae exercitationes, curſus uidelicet, ambulariones, ſaltus, iaculatio, uociferatio, & aliae neceſſario requirantur, rationi conſequens eſt eam his facultatib. praeditã eſſe, ꝙ corpora uehemẽter calefaciat, excremẽta diſſipet, carnes, & ſuccos exubernantes minuat, ſomnos profundos generet, & proinde concoquẽdis cibis, crudisue. humorib. magnopere conferat: quodq. ait Xenophon, auditũ ac viſum acuat, ſimulq. ſenectutẽ retardet. ob quas egregias facultates illud eſſe uerum exiſtimare debemus, ꝙ Razes Arabs auctor grauiſſimus ex Gal. ſentẽtia memoriae mandauit, uidelicet in quadam

In 3.contin. trac. 13.cap.2. Li.de pu. epil. com.115.

F

peſte contigiſſe, ut omnes fere perierint, & ſoli uenatores ob aſſiduã exercitationẽ incolumes euaſerint. Caeterum quod uehementibus exercitationibus a medicis attributum reperitur, neque venandi labor carere videtur, vt ſcilicet caput offendendi ui polleat maxime, ſi importune efficiatur, quemadmodum in 4. de acutorũ victu apud illum auctorem legitur. Quantum uero ad particularium uenationis ſpecierum qualitates attinet, de duabus ſolũ uerba faciam, tamquam in his ſolis tota uenãdi ad ſanitatẽ, aut aegritudinẽ pertinens facultas conſiſtat: illae ſunt, equeſtris, ac pedeſtris: nam ſciũt omnes, quãlibet uenationẽ, ſiue canibus, ſiue retib. ſiue auib. ſiue arcubus, ſiue alijs inſtrumentis exerceatur, ab hominibus agi, qui aut pedib. proprijs eant, aut equis inſideant. Equeſtrem igitur (ita liceat mihi appellare) venationẽ exercẽtes, cum modo currentib. equis, modo gradientib. agant, modo uociferare, modo quieſcere cogantur, omnib.

A nib. partib. laborare uidetur, & iccirco multi hac exercitatione crediderunt corroborari pectus, stomachum, intestina, dorsum, atque crura: ego vero eā euitare illis praecipio, quibus caput faciliter offenditur: quibus fractionis uenarum in pectore periculū imminet, quibus lapilli in renibus aggregantur, quibus peritonaeum debile, aut ulla herniae suspicio est, & quibus tandem uniuersus corporis habitus calorē plusquam mediocrē obtinuit; siquidē multos videre licet uenatores, quos partim ob clamores, partim ob motus violentiam similes morbi occuparunt, & quādoque ad interitum deduxerunt. qua de re prudēter Martialis Prisco, ne Veredo (erat is equus velociter currens) in uenatu uteretur, consuluit hisce versibus. Lib. 12.

Parcius vtaris moneo rapiente Veredo
Prisce, nec in lepores tam violentus eas.
B *Saepe satisfecit praedae venator, & acri*
Decidit excussus nec rediturus equo.
Insidias, & campus habet, nec fossa, nec agger
Nec sint saxa licet, fallere plana solent.
Non de erunt, qui tanta tibi spectacula praestent:
Inuidia fati sed leuiore cadunt.
Si te delectant animosa pericula Tuscis,
Tutior est virtus, insidiemur apris.
Quid te frena iuuant temeraria? saepius illis
Prisce datum est equitem rumpere, quam leporem.

Porrò venatio pedestris eadem ferè cōmoda, & incōmoda in equestri reperta continet, nisi ꝙ, dum cursibus, ac saltib. feras insectatur uenator, per montes, per ualles, per deuia, per siluas, per saltus, minori certe periculo, quam in equestri, subijcitur: at maiori labore C afficitur, magis incalescit, magis pedes, & crura corroborat: praeter haec libidinis stimulos, coercet, quando Hippolytum studio uirginitatis hoc uenationis genus exercuisse ferunt. Excitat quoq. uenatio appetitum, sicut coquus ille Dionysio dapes auersanti respōdit, ipsi defuisse laborem in uenatu, qui appetitum generasset. Neutra tamen, ꝙ uehementior exsistat, senibus, aut debilibus accōmodata inuenitur, sed illis tantum, qui robustas omnes corporis partes sortiti sint, quiq. optime ualeāt. ut non absque iudicio summo Cornel. Cel. dixerit, sanum hominē, & beneualentē modo nauigare, modo uenari debere. quod si Plinius nepos sanitatē suam uenationi, quā ruri in Tuscis obibat, aliquando acceptam retulisse uidetur, iudicandum est, aut illa moderatissime usum fuisse, aut potius corpore robusto, ac sano ita ualuisse, ut nullo pacto a tanti laboris uehementia laederetur. Erit itaq. omnib. hanc exercitationem inire cupientibus

Seneca in tragoed.
Li. 1. c. 1.
epist. lib. 5

tibus duo necessarium diligenter considerare, primum an corporis robore polleant, inculpataq. sanitate fruantur: secus, ne grauissima pericula sustineant, iure dubitandum uidetur: secundum, numquid modestia quadam, & iucunditate, aut potius citra delectum ullũ, & casu quodam, ut plerumque fit, venationi operã nauẽt. Quicũque.n. suarum uirium, aeris, temporis, quantitatis, loci, & modi rationem aliquam habere uolunt, multa profecto eorum malorum uitare possunt, quibus ceteri casu sese exercentes subijciuntur: eo magis, quod uenatio illud praecipuum in se habet, quod nulla alia exercitatio in eum modum obtinuisse apparet, ut scilicet totum ferè diẽ non raro sibi requirat. vnde aut venatores inter exercendum cibum capere, & a cibo magnos labores aggredi coguntur, quo ualetudini nihil perniciosius esse potest; aut tota die ieiunant, quod tametsi fortasse minus offendat, neque tamen ipsum noxa penitus caret, quando praeter consuetudinem illud efficitur, necnõ postea usque adeo prae fame exsaturantur, ut uentriculum concoquendo mirum in modum fatigent, sicque & cruditates, & alia innumera mala subeant.

Artis Gymnasticae finis.

HIERONYMI MERCVRIALIS sex artis Gymnasticæ librorum elenchus, quorum primus liber continet.

V Con-

LIBER QVINTVS.

LIBER SEXTVS.

INDEX LOCVPLELISSIMVS
RERVM OMNIVM MEMORABILIVM, QVAE IN HOC OPERE CONTINENTVR.

A

B

C

INDEX.

Cibus

Currus

Dropax

tentia

Germa-

H

Helio-

I

M

N

 di

& quot

INDEX

V

Verti-

F I N I S.

REGISTRVM.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X.

Omnes ſunt quaterniones præter * & X qui ſunt terniones, & D quinternionem.

VENETIIS, APVD IVNTAS.

M D C I.

(нов. нн.)

8 сс. нн., 308, [1], 14 сс. нн.

£

½ кожа

Руб. 106

